

地

Geografie **Číny**

中国地理

Adam Horálek
Olomouc 2013

Geografie **Číny**

učební materiál pro studenty sinologie

Tato publikace vznikla na **Katedře asijských studií** Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci v rámci projektu OPVK **Inovace oboru čínská filologie na Univerzitě Palackého v Olomouci se zaměřením na uplatnění absolventů v praxi**, reg. č. CZ.1.07/2.2.00/15.0289.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Horálek, Adam

Geografie Číny : učební materiál pro studenty sinologie /

Adam Horálek. -- 1. vyd. -- Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. -- 180 s.

ISBN 978-80-244-3839-9 (brož.)

913(510)

- regionální geografie -- Čína

- učební texty

913(5) - Geografie Asie, reálie, cestování [7]

37.016 - Učební osnovy. Vyučovací předměty. Učebnice [22]

Oponenti: PhDr. Vladimír Liščák, CSc.

RNDr. Pavel Ptáček, Ph.D.

1. vydání

© Adam Horálek, 2013

Fotografie © Adam Horálek, 2013

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2013

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občanskoprávní, správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

Ediční poznámka

V předkládaném výukovém materiálu Geografie Číny je pro zápis čínských jmen a toponym důsledně využíváno mezinárodně uznávaného transkripčního přepisu pinyin bez označení tónů. Použité čínské znaky jsou uvedeny ve standardní zjednodušené podobě.

Dělení slov a psaní velkých písmen v pinyin vychází z Národního standardu Čínské lidové republiky (ICS 01.140.10), jež spravuje Komise pro Pravopis čínského pinyin. Tuto standardní podobu a pravidla mohou čtenáři nalézt na www.pinyin.info.

Užití velkých písmen na počátcích českých slov a slovních spojení vychází z Pravidel českého pravopisu a podrobnější a pravidelně aktualizované Internetové jazykové příručky dostupné na <http://prirucka.ujc.cas.cz/>, na jejímž vzniku se podíleli pracovníci Ústavu pro jazyk český AV ČR a pracovníci Centra zpracování přirozeného jazyka Fakulty informatiky Masarykovy univerzity.

V případě, že některý z uvedených termínů nemá v češtině závaznou spisovnou podobu a je možné zaznamenat jej ve více podobách (např. Sichuan, Sečuan), byl jako rozhodující použit seznam, který vznikl během Metodického workshopu Čínština v češtině 14. září 2012 na Katedře asijských studií FF UP. Kompletní tabulka „sporných“ termínů se nachází v přílohové části skript.

Poděkování:

Mgr. Petru Šimáčkovi za pomoc při tvorbě map a schémat v knize.

OBSAH

I. Úvod.....	7
I. Fyzická geografie Číny	9
A. Poloha a povrch	11
1. Poloha.....	13
2. Geomorfologie a tři výškové stupně.....	19
B. Podnebí	29
1. Monzuny	30
2. Humidní a aridní Čína.....	34
3. Teplota vzduchu	36
4. Klimatické pásy.....	38
5. Variabilita srážek	41
C. Vodstvo.....	43
1. Pobřeží a okrajová moře	44
2. Úmoří a říční síť.....	46
3. Jezera.....	49
4. Ledovce.....	51
5. Využití vod a vodní projekty	54
6. Hlavní veletoky.....	60
D. Půdy	73
1. Typologie a distribuce půd.....	74
2. Využití půd.....	76
E. Fauna a flóra	79
1. Fauna	80
2. Flóra	85
F. Životní prostředí a jeho ochrana	89
1. Aktuální problémy životního prostředí v Číně	90
2. Ochrana životního prostředí.....	92
3. Chráněná území.....	95
II. Sociální geografie Číny	107
A. Velikost a rozmístění populace	109
1. Velikost čínské populace.....	109
2. Rozmístění populace	112
B. Demografie	119
1. Demografická revoluce v Číně.....	121

2. Geografické rozdíly v reprodukci společnosti	124
3. Populační politika	127
4. Věková struktura populace.....	132
5. Stárnutí populace.....	135
C. Migrace a sídla	137
1. Hlavní migrační proudy	139
2. Urbanizace	142
3. Město versus venkov	145
D. Etnické menšiny, náboženství a jazyky	147
1. Lingvistické členění.....	152
2. Etnické menšiny – rozmístění a administrativa.....	153
3. Hanizace a sinizace.....	157
4. Menšinový nacionalismus a hanský šovinismus.....	158
5. Přehled hlavních etnických skupin.....	159
6. Náboženství	165
E. Tabulka čínských toponym	168
F. Literatura	171
G. Seznam použitých obrázků	176
H. Seznam použitých tabulek.....	178
I. Seznam použitých grafů	179

Úvod

Text je určen studentům kurzu Geografie Číny, který je jedním z úvodních kurzů v rámci studia sinologie na Katedře asijských studií Filozofické fakulty v Olomouci. Kurz si klade za cíl seznámit studenty se základními místotopisnými informacemi a naučit je kriticky uvažovat nad čínskými reáliemi. Z koncepce kurzu vychází i tento výukový materiál, který je nutno chápat pouze jako úvod do geografie Číny. Hlavní cíle učebnice lze shrnout do následujících bodů:

- seznámit studenty s čínskými reáliemi a naučit je číst v mapě Číny,
- systematizovat znalosti o Číně do jednotlivých témat a současně poukázat na jejich vzájemnou provázanost nejen v rámci geografie,
- kriticky uvažovat nad tématy a současně naučit studenty analyzovat problémy (tedy schopnost rozebrání celku na jeho jednotlivé komponenty – deduktivní metoda) i následně parciální informace skládat do syntéz (z množství dílčích informací složit výsledný celek/generalizovaný pohled – induktivní metoda),
- naučit studenty „problémovému myšlení“ – tedy schopnosti propojovat znalosti z dílčích předmětů a nalézat komplexní perspektivu k problému, který řeší (hlavně s ohledem na znalosti dějin a kulturně-sociálních reálií)

Nepostradatelnou součástí učebnice jsou mapy a kartogramy, kartodiagramy, kartografické anamorfózy atp. Ty jsou obsaženy v mapových listech atlasu, který je dalším výstupem projektu inovace výuky Geografie Číny. Mnohé z těchto map nebo jejich části jsou použity i v tomto textu. Zatímco atlas má výhodu v tzv. „zhuštěném popisu“ – na jednom mapovém listě je celé jedno téma představeno ve své nejzhuštěnější a graficky nejvíce informativní podobě, zde jsou mapy použity jednotlivě, avšak s doplňujícím komentářem a návodem na jejich četbu a interpretaci. Proto je nutné oba učební materiály – učebnici i atlas – chápat jako dvě neoddělitelné části. Zatímco učebnice slouží jako primární zdroj pro seznámení s tématy, zdroji a interpretací map, atlas slouží jako sekundární studijní materiál ve chvíli, kdy již student potřebné informace má.

Čína je však v mnoha ohledech těžko uchopitelným předmětem studia, velmi často zde narážíme například na matoucí označení. Prvně jsou to čínské a „pozápadně“ názvy toponym (místních názvů) a jiných jmen, vzhledem k multietnickému charakteru se setkáváme s názvy mongolskými, tibetskými, turkickými (ujgurskými aj.) atd. Proto jsou v této práci čínské názvy používány výhradně v pinyinu a pouze zdomácnělé podoby západních označení a původní nečínská označení v menšinových oblastech jsou uvedena na prvním místě s čínskou variantou v závorce. Vzhledem k tomu, že se jedná o studijní materiál pro první ročník, nejsou v samotném textu (až na výjimky) použity znaky.

Druhou skupinu matoucích jmen tvoří označení samotné Číny. Čína je pojem historicky i geograficky proměnlivý, a proto je nutné jeho obsah definovat. V současnosti stále existují dva státy, jež si nárokují označení Čína – Čínská lidová republika, která od 70. let 20. století v diplomatické i obecné rovině jako reprezentant Číny dominuje a Čínská republika alias Taiwan, jenž byl jako hlavní reprezentant Číny akceptován většinou států zastoupených v OSN až do 70. let 20. století. V tomto kontextu je tedy třeba Čínu rozlišovat. Aby nedocházelo k nedorozumění, jsou v příslušných částech odlišeny oba celky zkratkou/zkráceným názvem – ČLR (Čínská lidová republika) a Taiwan (Čínská republika). Kromě těchto dvou současných termínů však lze vidět i historickou pulzaci termínu Čína podle jednotlivých období. To, co dnes označujeme jako Čínu, nebylo Čínou po většinu historie, ať už se jednalo a částečně jedná o Mongolsko, Tibet, Ujgursko (Xinjiang), případně Mandžusko. Jelikož se ale v této geografické práci zaměřujeme primárně na současnost či nejnovější dějiny v kontextu současného vývoje (socio-ekonomického), jsou tyto nuance zanedbatelné. Termín Čína je tedy chápán následovně:

- Čína v rámci fyzicko-geografických témat je chápána ve svém maximálním územním rozsahu – tedy v oficiálně uznaných hranicích Číny, včetně Taiwanu i sporných hraničních území (např. čínsko-indická

hranice), resp. sporných výsostných vod (např. Jihočínské moře). V tomto kontextu je Taiwan používán pouze jako označení ostrova, nikoliv politické jednotky.

- Čínou v rámci sociálně-ekonomických témat je myšlena Čínská lidová republika, pokud není uvedeno jinak. Taiwan a ČLR jsou natolik specifické sociálně- i ekonomicko-geografické subjekty, že jsou z praktických důvodů odděleny. Hlavní korpus práce se tedy zabývá sociální, ekonomickou a politickou geografii Číny (ČLR). Taiwanská perspektiva je zde značně opomíjena. Ucelený základní přehled o Taiwanu bude prezentován v 2. dílu učebnice. V příslušných kapitolách, kde jsou obě jednotky srovnávány, jsou důsledně označovány jako ČLR a Taiwan.

Při psaní textu byl kladen důraz na jeho plynulost, návaznost a srozumitelnost. Témata, která nejsou přímou součástí textu, ale k jeho pochopení jsou potřebná nebo vhodná, jsou proto uvedena v tzv. „boxech“, které jsou od textu graficky odděleny.

Fyzická geografie Číny

Čína patří z fyzicko-geografického hlediska mezi velice rozmanité země, a to nejen díky velké rozloze. Nachází se zde nejvyšší vrchol světa (Mt. Everest/Zhomolangma Feng – 8 850 m n. m.) i jedna z nejhlubších depresí na světě – Turfanská proláklina (Tulufan Pendi – 154 m p. m.). Celkově tak má čínské území, které tvoří přibližně jednu patnáctinu zemské souše, největší výškové rozmezí světa – 9 004 m. Přestože Čína neleží v nejchladnějších oblastech, nenachází se v nejteplejších oblastech, nemá místa s největším ročním přísunem srážek ani nejsušší pouště, nabízí i v těchto klimatických a fyzicko-geografických ukazatelích velké extrémy.

V úvodní části této kapitoly se budeme věnovat polohovým charakteristikám Číny, které blíže ilustrují její specifika v rámci makroregionu Jiho-východní Asie¹ i v globálním měřítku. S polohou úzce souvisí i její povrch a historie jeho vzniku, jenž silně ovlivňuje distribuci všech ostatních fyzicko-geografických jevů v oblasti v rámci hydrosféry (a klimatu obecně), biosféry, pedosféry aj. Všechna tato témata jsou následně rozebrána v dalších částech kapitoly. Poslední dvě podkapitoly se pak věnují interakci člověka s přírodou, kvalitě životního prostředí a negativním dopadům lidské činnosti na přírodu. Ochrana životního prostředí jako určitá sebereflexe lidského počínání je poslední kapitolou geografického výkladu.

1. Označení Jiho-východní Asie je v této práci použito jako souborné označení jižní, jihovýchodní a východní Asie.

Poloha a povrch

Čína je třetím největším státem světa. Se svými přibližně 9,6 miliony kilometrů čtverečních je velmi dobře srovnatelná se Spojenými státy americkými, které jsou jen o málo menší, či Kanadou, která je po Rusku druhým největším státem světa. Na rozdíl od USA či Kanady je území Číny výrazně kompaktní – ať co do územní celistvosti (nemá žádné exklávy – území mimo hlavní území státu oddělené jiným státem, jako např. Aljaška v případě USA), tak do délky pobřežní čáry (relativně malá část území se nachází na ostrovech). Současně má ale Čína nejvíce pozemních sousedních států společně s Ruskem, což má své výhody i nevýhody. V případě povrchu Číny jsou jejím nejvýraznějším znakem tři výškové stupně, které její území postupně vyvyšují od východu směrem na západ.

■ JAK JE ČÍNA VELKÁ?

Většina současných zdrojů uvádí, že rozloha Číny, resp. ČLR, činí přesně 9 596 960 km². Obdobně jako u většiny ostatních čísel charakterizujících Čínu i toto číslo vyžaduje stručný komentář. Zmíněné číslo v sobě zahrnuje veškerou souš pod de jure vládou ČLR – tedy včetně Taiwanu i dalších území, jež si ČLR nárokuje (např. v Jihočínském moři, na indicko-čínských hranicích atp.), při eliminaci všech vnitrozemských vodních ploch.

Při započtení vodstva činí celková rozloha Číny 9 780 000 km². Plocha všech jezer a vodních toků Číny tak představuje přibližně 183 000 km², což je rozloha srovnatelná se Sýrií, či v evropském kontextu s Českem, Rakouskem a Slovinskem dohromady, a to i přesto, že se v Číně nenacházejí žádná světově významná velká jezera (největší jezero Dongting Hu mívalo ve svém maximálním monzunovém rozsahu cca 12 000 km²). Minimální rozloha Číny, se kterou se lze setkat v literatuře, je 9 502 000 km², tedy o 94 000 km² nižší než je mediální modální hodnota. V této rozloze srovnatelné s Maďarskem jsou započteny Taiwan (36 188 km²), Hongkong (1 098 km²), Macao (28 km²), sporné území severního Ladaku, které Čína okupuje (přibližně 30 000 km²), a další sporná území na hranicích s Indií, Barmou, Kazachstánem i Ruskem (přibližně 27 000 km²). Sporné území severního Assámu není v těchto číselných rozdílech reflektováno, přesto se jedná o jedno z největších, Pekingem nárokováných území. Pokud bychom akceptovali status quo sporných území pod faktickou kontrolou Číny, započítali do rozlohy též Hongkong a Macao, jež jsou od roku 1997, resp. 1999 opět součástí čínského území (byť se zvláštním postavením), ale současně odečetli Taiwan, jenž je Pekingem nejméně kontrolovaným územím, získáme rozlohu přibližně 9 560 772 km², což je druhá, nejčastěji uváděná rozloha země.

Přestože je Čína třetím největším státem světa, v některých, převážně amerických zdrojích, ji lze najít až na čtvrté pozici po USA. Dochází k tomu v případech, kdy USA do rozlohy území započítá také vodstvo (tedy i plochy Velkých jezer), zatímco Čína jej eliminuje. Při porovnání srovnatelného vychází Čína vždy jako třetí největší stát světa.

Poloha

Čína je největší zemí východní Asie, avšak svým územím hranici tohoto makroregionu výrazně přesahuje. Obecně se makroregiony vymezují pomocí státních hranic. V mnoha případech jsou ale státní hranice s vymezením makroregionů, někdy dokonce i celých kontinentů, nekompatibilní. Příkladem může být Rusko, jež tvoří přibližně třetinu území jak Evropy, tak i Asie. Čína se sice nachází v Asii, resp. na východě Eurasie, avšak svým územím přesahuje téměř do všech sousedních makroregionů, a proto je její označení za zemi Dálného východu, resp. východní Asie, příliš generalizující.

▲ Obr. 1: Poloha Číny v rámci Jiho-východní Asie

Autor: Adam Horálek, 2012

* Termínem Jiho-východní Asie je myšleno souborné označení jižní, jihovýchodní a východní Asie, tedy nikoli jihovýchodní Asie samotné.

Čína sousedí se 14 státy přes pozemní hranici a její výsoštné vody či vody, jež si nárokuje, se střetávají s vodami dalších 5 států, a to v pěti makroregionech Asie (viz obr. 1):

- na jihu sousedí se zeměmi Jihovýchodní Asie – **Vietnam, Laos a Barma**
- na jihozápadě sousedí se zeměmi Jižní Asie – **Indie, Bhútán, Nepál a Pákistán**
- na západě sousedí se zeměmi Střední Asie – **Afghánistán, Tádžikistán, Kyrgyzstán a Kazachstán**
- na severu sousedí se zeměmi Východní a Severní Asie – **Mongolsko a Rusko**

- na východě sousedí jen s **Korejskou lidově demokratickou republikou**, čili KLDŘ (neoficiálně Severní Korea)

Přes moře pak Čína sousedí s:

- **Korejskou republikou** (Jižní Korea) přes Žluté moře
- **Japonskem** přes Východočínské moře
- **Filipínami, Malajsií a Brunejí** přes Jihočínské moře

Čína do každého z těchto makroregionů více či méně přesahuje. Nejmarkantnější je přesah Číny do Střední Asie. Území, které do Střední Asie spadá, tvoří minimálně 20 % území Číny; jde převážně o autonomní oblast Xinjiang, neboli Ujgursko či východní Turkeistán, která je kulturně, historicky, ale i geograficky úzce spjata se zbytkem Střední Asie. Přestože geografická hranice (nikoli politická) Střední Asie není jednoznačně vymezena, lze tvrdit, že na čínském území se nachází čtvrtina celkové rozlohy Střední Asie. Správní středisko čínského Xinjiangu – Ürümqi (Wulumuqi) – je nejvnitrozemštějším, více než milionovým velkoměstem na světě. Od nejbližších břehů jakéhokoliv moře světového oceánu je vzdáleno přes 2 300 km, proto je možné jej označit za „hlavní město Střední Asie“, i když se nachází v zemi, jež je řazena do Asie východní.

Tab. 1: Hranice se sousedními státy (v km; abecední pořadí)

Afgánistán	76	Laos	423
Barma	2 185	Mongolsko	4 677
Bhútán	470	Nepál	1 236
Indie	3 380	Pákistán	523
Kazachstán	1 533	Rusko	3 605 + 40 = 3 645
KLDŘ	1 416	Tádžikistán	414
Kyrgyzstán	858	Vietnam	1 281
CELKEM		22 127 km	

Zdroj: CIA, www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook

Na jihozápadě Čína zasahuje výrazně do regionu jižní Asie. Míra zasahování je závislá na politických i kulturních proměnných, které je možné zohlednit. Pokud bychom brali v potaz hranice čistě fyzicko-geografické, pak by se dala celá Tibetská náhorní plošina (Qingzang Gaoyuan) přiřadit ke Střední Asii. Přesah do jižní Asie by v takovém případě představovalo jen relativně malé území severního Arunáčalpraděše – tedy území jižně od hřebenů východního Himálaje, které si Čína na Indii nárokuje. Avšak vzhledem k velmi silným kulturním, náboženským a historickým vazbám regionu na jižní Asii, resp. na Indii, lze tuto oblast označit za místo střetu východní a jižní Asie. Nicméně determinující a geopoliticky významná fyzicko-geografická hranice, kterou Himálaj tvoří, představuje relativně jednoznačné vymezení obou makroregionů.

Hranice jihovýchodní Asie je dána oběma obřimi sousedy regionu – Indií a Čínou. Označení jihovýchodní Asie primárně vymezovalo poloostrov Zadní Indie (dnešní státy Vietnam, Laos, Kambodža a Thajsko), zatímco Barma (Myanmar), která byla připojena pod britskou Indii, byla chápána jako součást jižní Asie. Nicméně kulturně a hlavně nábožensky se i ta řadí spíše ke státům jihovýchodní Asie (společným jmenovatelem je zde tzv. hinájánový buddhismus neboli učení Malého vozu, správně nazýván thérávádový buddhismus). Přestože i severovietnamské hmongské a jihočínské zhuangské oblasti představují nejasnou hranici mezi oběma regiony (oběma směry), hlavní oblastí označitelnou jako čínský přesah do jihovýchodní Asie je jihozápadní Yunnan a jeho daiská menšina. Jedná se zhruba o pětinu rozlohy provincie, jež je přiřaditelná spíše do (kulturní/historické či jiné) sféry severobarmských Šanů.

Jak je ze stručného přehledu patrné, Čína zasahuje do několika sousedních makroregionů spíše populačně/etnicky. Geograficky významný a nezpochybnitelný je jen její přesah do Střední Asie. Ostatní přesahy jsou výsledkem historického, společenského, ekonomického a etnického kontaktu pohraničních oblastí.

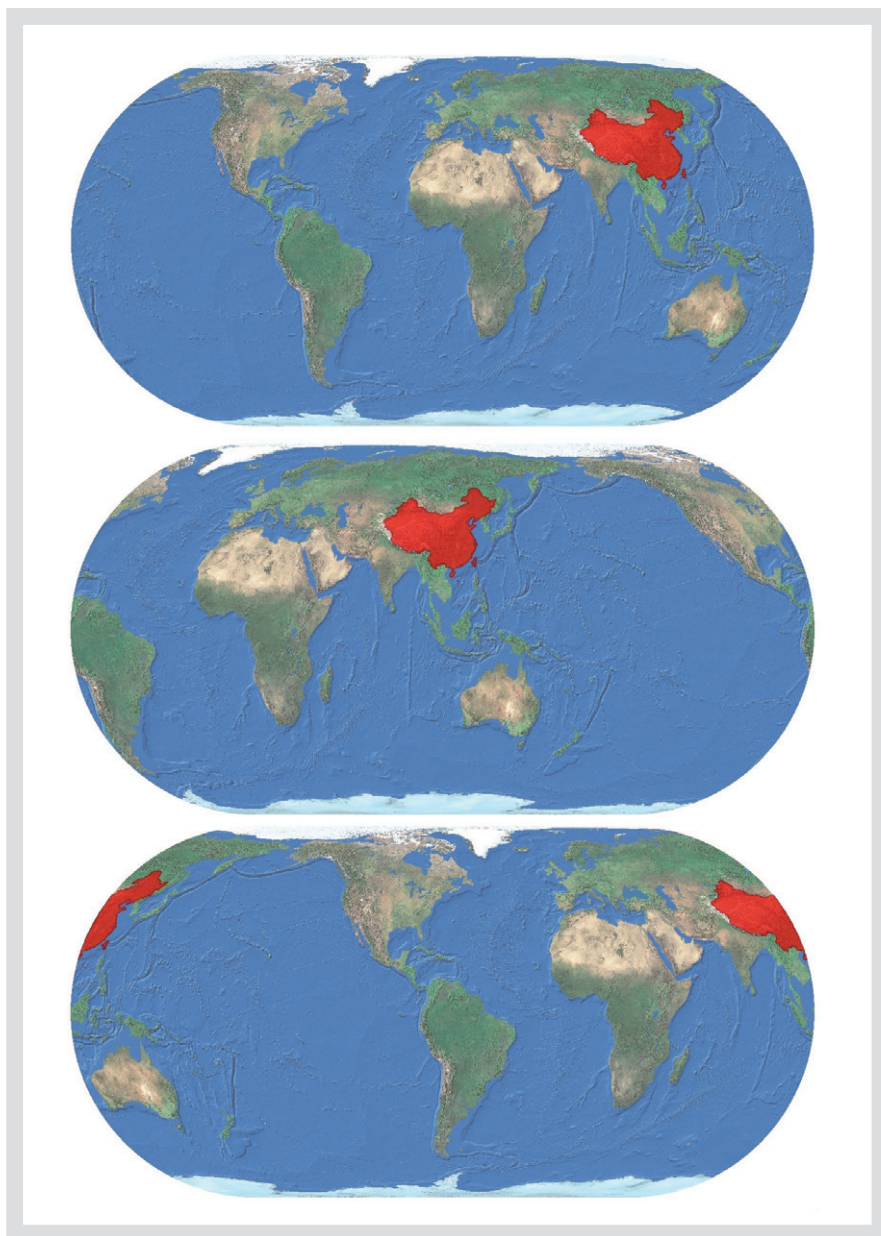
Jak již bylo uvedeno, Čína je rozlohou srovnatelná s USA, avšak stejně tak je srovnatelná i s celou, geograficky vymezenou Evropou, která je jen o málo větší. Prezence vlastní země na mapách světa je, ačkoliv se nám to na první pohled nemusí zdát, politickým tématem. V Evropě jsou mapy světa vycentrovány tak,

aby byl uprostřed nultý poledník procházející Londýnem. Tudíž je Evropa ve středu světa (viz obr. 2). Toto zobrazení se zdá být i velmi logické, neboť na okrajích mapy, kde dochází k největšímu zkreslení, a dokonce i k nezobrazení části povrchu Země, se nachází Tichý oceán a v něm jen několik „malých“ ostrovních států, přičemž povědomí o nich mezi Evropany odpovídá jejich vzdálenosti a velikosti.

Naopak Američané vytvářejí své mapy tak, aby v centru byly USA. Na těchto mapách je Amerika obklopena „nekonečnou modří“, neboť je z obou stran omývána dvěma největšími oceány světa tvořícími dohromady více než polovinu rozlohy planety Země. Někde na okrajích se krčí „vpravo“ Evropa a Afrika, „nalevo“ pak Asie, Austrálie a Oceánie. Ze stejného důvodu jako u evropských map dochází na krajích ke zkreslení a nezobrazení části území, která se nacházejí primárně v Asii.

Není překvapení, že také Číňané, obyvatelé Říše středu, pokládají svou zemi do středu map světa. Představíme-li si takovou mapu (viz obr. 2), pak uprostřed leží Čína, celá východní i jihovýchodní Asie a částečně také Austrálie. „Vpravo“ se nachází rozsáhlý Pacifik a za ním Amerika, či spíše jen její západní pobřeží, zatímco „nalevo“ se nachází zbytek Eurasie a Afrika.

◀ Obr. 2: Svět, jak jej vidí Evropa, Čína a USA.

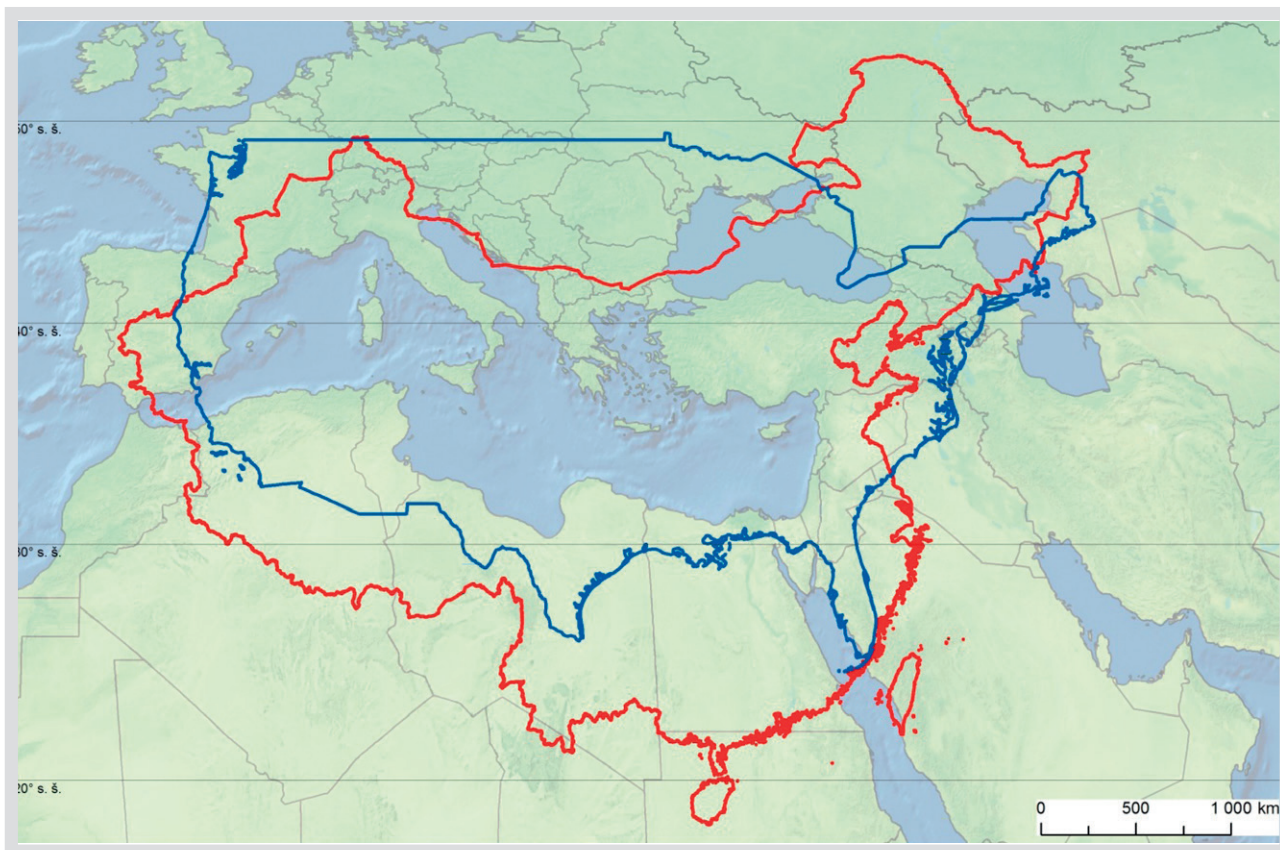
Autoři: Petr Šimáček a Adam Horálek

Jak je patrné z obrázku č. 2, identické území umístěné v jiných částech stejného kartografického zobrazení má odlišný tvar. Navíc u některých projekcí (např. kuželových) dochází k deformaci rovnoběžek, čímž jsou některé okrajové části mapy opticky položeny výše než středové. Obrázek č. 3 porovnává skutečné zeměpisné šířky Evropy a Číny, kdybychom přes sebe obě mapy překryli. Výsledkem je jednoznačně jižnější položení

Číny než Evropy. Většina čínského území se nachází v zeměpisných šířkách odpovídajících Středozeří.

Nejsevernější bod Číny, ležící nedaleko soutoku řek Šilky (Shileka He) a Arguně (E'erguna He) ústících do Amuru (Heilong Jiang) u města Mohe v provincii Heilongjiang, se nachází na $53^{\circ} 33' \text{ s. z. š.}$. Tato poloha je srovnatelná se zeměpisnou šířkou polského baltského pobřeží či Moskvy. Přesto se v těchto na Evropu mírných šířkách nachází čínské nejchladnější místo, kde zimní teploty klesají pravidelně pod -30°C . Nejnížší naměřená teplota zde byla $-52,3^{\circ} \text{C}$.

Nejižnější bod čínské pevniny se nachází na jižním cípu poloostrova Leizhou na $20^{\circ} 14' \text{ s. z. š.}$, což přibližně odpovídá zeměpisné šířce Asuánské přehrady na hranicích Egypta a Súdánu. Vůbec nejižnějším bodem Číny jsou však ostrovy Jamesovy písky (Zengmu Ansha/Zengmudan) v Jihočínském moři, které dosahují $3^{\circ} 58' \text{ s. z. š.}$. Mezi nejsevernějším a nejižnějším pevninským bodem Číny je vzdálenost 3 700 km, při započtení Jamesovy písky pak vzdálenost činí dokonce 5 500 km, což odpovídá vzdálenosti z Prahy do afrického Kamerunu.

▲ Obr. 3: Srovnání zeměpisných šířek Číny vůči Evropě a USA

Autor: Petr Šimáček a Adam Horálek, 2012

Podobné rozmezí má Čína i od východu na západ. Vzdálenost mezi nejvýchodnějším bodem, který je na soutoku řek Ussuri (Wusuli He) a Amur (Heilongjiang) v provincii Heilongjiang na $134^{\circ} 45'$, a nejzápadnějším v Pamíru v Xinjiangu na $73^{\circ} 49' \text{ v. z. d.}$ činí přibližně 5 000 km. Jinými slovy, Čína je díky ostrovům v Jihočínském moři delší ve své severojižní než východozápadní ose. Zmíněné východo-západní rozpětí Číny lze velmi dobře srovnat s rozpětím Evropy či kontinentálních USA (bez Aljašky a Havaje). Čína by tak měla mít přibližně 3–4 časová pásma, přesto užívá jen jedno. Celá Čína se řídí jediným, tzv. pekingským časem, tedy časem $115^{\circ} \text{ v. z. d.}$, který je o 8 hodin popředu oproti světovému času. V tomto časovém pásmu žije přibližně 85 % populace Číny. Jen malá část populace, hlavně na západě území (řádově 45 milionů lidí, tj. 3 % populace), žije až o dvě a půl hodiny napřed oproti reálnému místnímu času, resp. jejich denní aktivity jsou o přibližně dvě hodiny posunuty.

Tab. 2: Polohové extrémy Číny

Bod	Lokalita	Provincie/AO	s. z. š.	v. z. d.
Nejsevernější	Mohe	Heilongjiang	53° 33'	123° 16'
Nejjihnější pevninský	Leizhou Bandao	Guangdong	20° 14'	109° 56'
Nejjihnější ostrovní	Zengmu Ansha	Sporné území	3° 58'	112° 21'
Nejzápadnější	Pamír	Xinjiang	39° 38'	73° 49'
Nejvýchodnější	Soutok Ussuri-Heilongjiang	Heilongjiang	47° 40'	134° 45'

■ Otázky a témata k zamyšlení:

1. Zkuste rozdělit čínské administrativní jednotky do případných časových pásem tak, aby co nejlépe odpovídaly skutečným místním časům.
2. Se kterým makroregionem má Čína nejdelší hranici?
3. Jak dlouhé jsou hranice, o které Čína vede spor se sousedními státy?
4. Zkuste zakreslit/vymezit východní hranici Střední Asie v Číně.

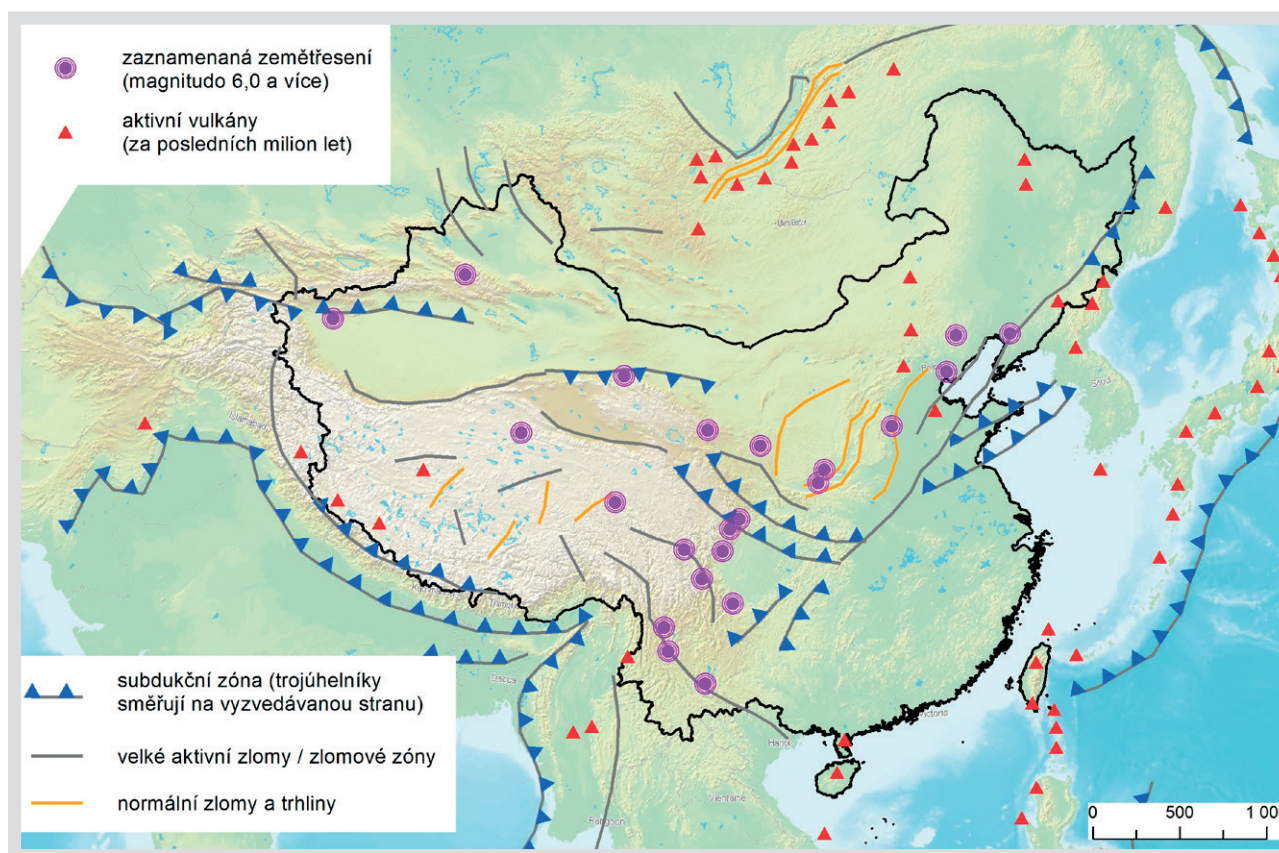
Doporučená literatura:

Atlas of China. National Geographic, Washington, D. C., 2008

Geomorfologie a tři výškové stupně

Čína se téměř celá nachází na Eurasijské litosférické desce. Oblasti, kterými přesahuje na sousední litosférické desky, jsou převážně sporná hraniční území v oblasti Himálaje, kde se střetává Eurasijská a Indo-australská litosférická deska, a ostrov Taiwan, ležící na střetu Euroasijské a Filipínské litosférické desky (obr. 4). Obzvláště subdukce (střet) Eurasie s Indo-australskou deskou představuje v geologické historii Číny nejvýznamnější determinantu. V důsledku alpínsko-himálajského vrásnění došlo k dramatické proměně více než dvou třetin povrchu území Číny, hlavně v západní části. Dodnes jsou obě oblasti – Himálaj i Centrální pohoří na Taiwanu – tektonicky aktivními oblastmi. Kromě těchto dvou oblastí se ale na území Číny nachází několik dalších subdukčních zón, které ve většině případů vznikly v důsledku alpínsko-himálajského vrásnění, které působilo na starší celky.

▲ Obr. 4: Tektonicky aktivní oblasti

Autoři: Petr Šimáček a Adam Horálek

Tektonicky nejaktivnější jsou v současnosti zlomy na okrajích Tibetské náhorní plošiny, hlavně v oblastech Qinghaie (Altun Shan, Qiliang Shan) a západního Sichuanu (Daxue Shan – Wenchuanské zemětřesení z roku 2008). Významný je také Severovýchodní zlom, táhnoucí se přibližně od řeky Ussuri (Wusuli) na severovýchodě až ke Třem soutěškám v nížině Středního toku Dlouhé řeky. Na tomto zlomu, nedaleko hlavního města Pekingu i města Tianjinu, došlo v roce 1976 ke třetímu nejsmrtelnějšímu zemětřesení v historii. Srovnalo se zemí téměř celé město Tangshan a podle oficiálních údajů si vyžádalo čtvrt milionu obětí. K zemětřesení s vůbec největším počtem obětí ale došlo mimo hlavní tektonické zlomy (bylo důsledkem subdukce v Qinlingském zlomu) v roce 1556 východně od dnešního města Xi'an v provincii Shaanxi v blízkosti hrobky Prvního císaře. Podle historických dokumentů si vyžádalo více než 800 000 obětí.

▲ Obr. 5: Tektonická aktivita na hranicích Tibetské náhorní plošiny. Masiv Sněžné hory (Xuebao Ding) v severní části pohoří Daxue Shan je ukázkou vyzdviženého zlomu v důsledku působení tlaku z tibetské strany (na obrázku zleva).

▲ Obr. 6: Pohled do údolí z vesnice Taoping ležící asi 15 km od města Wenchuan, epicentra ničivého zemětřesení z roku 2008. Okolním kopcům místní říkají „hliněné hory“. Složení podloží způsobuje, v kombinaci monzunových dešťů a slabší tektonické aktivity, pravidelné sesuvy hor. Zemětřesení z 12. května 2008 dosáhlo magnitudy 7,9 Richterovy škály a vyžádalo si 70 000 obětí a 15 000 pohřešovaných.

Hlavním tektonickým procesem je vyzdvihování Tibetské náhorní plošiny a Himálaje a následně i dalších částí Číny. Povrch Číny je proto stupňovitý s východo-západním gradientem. Jeho hlavním determinantem je šest geomorfologických makrocelků. Dohromady tvoří tři základní výškové stupně Číny. Čínská pohoří se dělí ještě na pět dílčích typů podle orientace hřebenů i původu. Výškové stupně determinují čínské území i jeho populaci. Od podnebí až po makroekonomické a demografické ukazatele, se vše více či méně těmito fyzickogeografickým determinantům podřizuje i ve 21. století.

V čínské tradici se území současné Číny dělí na pět základních homogenních fyzickogeografických makroregionů podle převažujícího typu povrchu. Největším z těchto celků je xijiangsko-mongolská oblast, která zabírá více než třetinu území Číny. Hned za ní je Tibetská náhorní plošina představující čtvrtinu území. Zbývající část tvoří dohromady makrocelek Východní Čína, jenž je rozdělen do tří velkých celků. V této klasifikaci je problematické vymezit oblasti Yunnanu, Guizhou, Sichuanu, Chongqingu a jižního Shaanxi, neboť ani svým původem, ani povrchem či podnebím toto území nespadá do žádného z makrocelků. Proto je tato oblast vymezena jako šestý makrocelek (viz níže).

Výškové stupně a výšková členitost jsou velmi často zaměňovány. Zatímco prvním termínem vyjadřujeme absolutní nadmořskou výšku, druhým označujeme členitost reliéfu. Dle nadmořské výšky rozlišujeme pouze nížiny a vysočiny, přičemž hranicí bývá 200 nebo 300 m n. m. K nim se přidávají deprese (prolákliny), případně kryptodeprese (zaplavené prolákliny), tedy terén pod hladinou světového oceánu.

Naopak reliéf dělíme dle jeho členitosti na pět základních typů (viz tab.).

Nížiny tedy mohou být pahorkatinami nebo vysočiny rovinami. V čínštině existují pro všechny tyto termíny ekvivalenty, avšak v zeměpisných názvech je jejich užívání značně nepřesné a nahodilé. Proto český/evropský překlad často neodpovídá čínskému originálu.

Výškové stupně:	
Stupeň	m n. m.
Deprese	do 0
Nížiny	0–300
Vysočiny	více než 300
- nízké	300–800
- střední	800–1 500
- vysoké	nad 1 500
Typy reliéfů:	
Reliéf	Výšková členitost (m)
Roviny	0–30
Pahorkatiny	30–150
Vrchoviny	150–300
Hornatiny	300–600
Velehornatiny	nad 600

1. Severovýchodní roviny (东北平原, Dongbei Pingyuan),

dříve zvané Mandžuské pláne, vyplňují severovýchodní cíp země – provincie Liaoning, Jilin a Heilongjiang. Jsou ohraničeny pohořími Velký Hinggan na západě, Malý Hinggan a Yilehuli Shan na severu, a Changbai Shanmai na východě. Na jihu ústí do moře Bo Hai. Severovýchodní nížina (东北低地) se rozkládá na rozloze přibližně 350 000 km² a je dále členěna na menší celky – Sanjiang Pingyuan 三江平原 a Songnen Pingyuan 松嫩平原 na severu a Liao He Pingyuan 辽河平原 na jihu. S výjimkou východního pohoří Changbai Shanmai se jedná o oblast geologicky velmi starou, spadající do tzv. Severočínského štítu (členění je vidět na obr. 7).

2. Severočínské roviny (华北平原, Huabei Pingyuan)

jsou největším rovinným a nížinným systémem Číny i celé východní Asie. V české tradici se tento systém označuje jako Velká čínská nížina. Stejně jako v předchozím případě se jedná o rozsáhlé nížiny, dělí se na menší celky. Severočínské roviny jsou na severu ohraničeny pohořím Yan Shan, na východě pohořími Taihang Shan a Funiu Shan a na jihu pohořím Dabie Shan a nížinou Dolního toku Dlouhé řeky. Nížina se dělí na dva hlavní celky – nížinu Žluté řeky (黄河平原, Huang He Pingyuan) na severu a Huang Hai Pingyuan (黄海平原, někdy se přidává do názvu i řeka Huai) na jihu. Důvodem, proč se nížiny Dlouhé řeky do systému Severočínských rovin nezařazují, je odlišný geologický původ. Žlutá řeka i její bývalé koryto řeka Hai jsou tvořeny aluviálními sedimenty této nejvíce nánosové řeky světa, a vytvářejí tak největší aluviální nížinu v celé Asii. Shandonský poloostrov byl ještě v geologicky nedávné době souostrovím tvořeným dnešním horským pásmem Shandong Qiuling, kam spadají pohoří Tai Shan, Lu Shan, Yi Shan, Meng Shan v centrální části, Daze Shan a Kunyu Shan ve východním cípu poloostrova a osamělý masiv Lao Shan na jihovýchodním pobřeží.

3. Jižní hornatiny/Jihočínské hornatiny (东南丘陵, Dongnan Qiuling)

je souborné označení horských systémů jižní Číny. Toto území je ohraničeno Jihočínským mořem na jihu a východě, Yungui Gaoyuan na západě, Dalou Shan na severozápadě a nížinami středního a dolního toku Dlouhé řeky (Chang Jiang Zhongxiayou Pingyuan) a pohořím Dabie Shan na severu. Ze tří východních geomorfologických celků Číny se jedná o největší (přibližně 2 mil. km²), avšak vnitřně nejheterogennější oblast. Hlavním horským systémem oblasti je Jižní pohoří (南岭, Nan Ling), které se rozkládá na hranicích Guangdongu, Guangxi, Jiangxi a Hunanu v jižní Číně. Nazývá se také Pět pohoří (五岭, Wu Ling) podle pěti hlavních horských celků. Ve skutečnosti se skládá z mnoha menších celků, jmenovitě Dupang Shan, Mengzhu Shan, Qitian Shan, Dayu Shan, Yuecheng Shan, Bamian Shan, Zhuhuang Shan, Luoxiao Shan, Huashi Shan, Yao Shan, Jiuyi Shan, Qingyun Shan, Jiulian Shan, Haiyang Shan, Yangming Shan, Daqui Shan a Luofu Shan. Kromě samotného Nan Ling se zde nachází pobřežní pohoří (od Hongkongu směrem k Šanghaji) Lianhua Shan (s jižní částí Hai'an Shan) a Daiyun Shan (dělené na Boping Shan, Daimao Shan, Taimu Shan, Jiufeng Shan, Donggong Shan, Yandang Shan a Kuocang Shan) a vnitrozemské pohoří na hranicích Fujianu, Jiangxi a Zhejiangu Wuyi Shan (dělené na Shan Ling, Xianxia Ling a Yu Shan) a Jiangnan Qiuling na hranicích Jiangxi, Zhejiangu a Anhuie, dělí se na dvě větve – západní Jiuling Shan (s pohořím Lu Shan) a východní Huaiyu Shan (dělený dále na Qianli Gang, Baiji Shan, Huang Shan, Jiuhua Shan, Tianmu Shan a Yu Ling). Patří sem též množství menších pohoří na západě Guangdongu a v AO Guangxi, které se souborně nazývají Jihočínský vápencový kras (např. Dayao Shan, Darong Shan, Liuwan Dashan, Luoyang Shan, Yunkai Dashan, Yunwu Shan, Tianlu Shan aj.). Samozřejmě se sem řadí též ostrov Hainan se svými dvěma horskými systémy – jižnějším Wuzhi Shan a severnějším Limu Ling. Hlavními rovinami jsou zmíněné nížiny středního a dolního toku Dlouhé řeky a též významná nížina Lianghu Pingyuan, vyplňující značnou část Hubeie a Hunanu, v níž se nachází jedno z největších jezer Číny – Dongting Hu. Jak je z tohoto neúplného výpisu patrné, jihočínská oblast je velmi složitým a vnitřně heterogenním celkem.

4. Xinjiangsko-mongolská oblast

je největším geomorfologickým celkem na čínském území. Zabírá rozlohu přibližně 3,2 milionu km², což představuje třetinu čínského území. Jedná se o aridní části Číny (viz podnebí, kap. I. B) a kromě AO Xinjiang a Nei Menggu sem spadá též většina území provincie Gansu, AO Ningxia a Shaanxi. Oblast lze rozdělit na tři základní části – západní pánve, vrásavá a kerná pohoří. Z jihu je tato oblast (s výjimkou východní části Vnitřního Mongolska) vymezena okrajovými pohořími Tibetské náhorní plošiny. Tektonická aktivita působící na tuto oblast z jihu (subdukce Indo-australské desky s Eurasijskou) vytvořila zlomy v této geologicky staré oblasti. V jejich důsledku byly některé části vyzdvíženy (kerná pohoří), jiné oblasti byly (relativně vůči okolí) sníženy a staly se pánvemi. V okrajových oblastech došlo k vyvráždění nových pohoří. Hlavní třetihorní po-

hoří (alpínsko-himálajské vrásnění) obklopují Tarimskou pánev ve tvaru podkovy – pohoří Tian Shan (dělené na východní Bogda, střední Halik a západní Alataj a Karateki), Pamír, Karakoram, Kunlun Shan, Altun Shan a nejvýchodnější z těchto pohoří Qilian Shan, tvořící jižní hradbu koridoru Hexi. Z Tian Shanu dále vybíhá pohoří Borohoro směrem na západ a společně s pohořími Targabataj na západě a Altaj na severu uzavírá Džungarskou pánev. Tarimská pánev se v důsledku vyvrásnění všech těchto pohoří stala srážkově deficitní a bezodtokou. Je vyplněna pouští Taklamakan, po poušti Gobi druhou největší pouští Číny. Východně od Tarimské pánve je druhohorní pohoří Kuruktag, které z jihu uzavírá další dvě pánve – Turfanskou proláklinu/pánev – nejnižší položené místo v Číně (-154 m n. m.) a Hamiskou pánev. Západ a východ tohoto makroregionu odděluje pohoří Bei Shan na hranicích Xinjiangu a Gansu. Jižně od tohoto pohoří začíná Hexi Zoulang, historicky i v současnosti strategický koridor spojující západ Číny se zbytkem země. Od Bei Shanu na západě až po Velký Hinggan na východě vyplňuje toto velké území vysočina Vnitřního Mongolska (Nei Menggu Gaoyuan) či Mongolské planiny. Toto území, zabírající více než milion čtverečních kilometrů, je vyplněno množstvím dílčích planin, vysočin a pohoří. V důsledku vlivu stále sibiřské tlakové výše, která oblast značně vysušuje, je její povrch vesměs polopouštní až pouštní. Souborně se nazývá poušť Gobi. Ve skutečnosti se jedná o soubor pouští, vzájemně od sebe oddělených zmíněnými pohořími a vysočinami. Na západě začíná poušť Gobi vysočinou Alxa, vyplněnou pouští Badain Jaran. Jižně od ní se v sevření pohoří Helan a Žluté řeky na východě a jihu, Longshou Shanu na západě a Jabrajského pohoří na severu, nalézá poušť Tengger, která na severovýchodě přechází v poušť Ulanbuh. Ve Vnitřním oblouku Žluté řeky se nachází významný masiv Ordos, jenž je tvořen mohutnými nánosy spraše. Hlavní část masivu Ordos vyplňuje poušť Mu'us. V nejsevernější části Vnitřního oblouku protéká Žlutá řeka pouští Hobq. Protékání řeky touto pouštní oblastí způsobuje velké ztráty vody, která často chybí v nižších částech toku. Ze severu je Vnitřní oblouk řeky chráněn pohořími Yin a Daqing, která zabraňují proudění chladného vzduchu ze Sibiře dále na jih. Nejvýchodnější části Gobi se nazývají Hunshandake Shadi na jihu (vyplňuje jižní část Xilingolské vysočiny) a Hulun Buir (vyplňuje stejnojmennou vysočinu). Obě vysočiny postupně přechází v pohoří Velký Hinggan, které definitivně uzavírá poušť Gobi z východu. Jižně od pouště Gobi se pak nachází suchá, nikoli však pouštní či polopouštní oblast Huangtu Gaoyuan, tvořená na severu jižní částí masivu Ordos. Sahá až k severnímu úbočí Qinling Shanmai na jihu, východnímu úbočí Liupan Shan na západě a západnímu úbočí Lüliang Shan na východě.

5. Tibetská náhorní plošina (TNP)

je nejvyšším geomorfologickým celkem Číny i světa. S průměrnou nadmořskou výškou nad 4 000 m a s rozlohou více než 2,5 milionů km², představujících čtvrtinu Číny, vytváří „střechu světa“. Svou polohou ovlivňuje jak povrch, tak i podnebí téměř celé Číny i dalších částí Asie. Území je ohraničeno ze všech stran velehorami vyvrásněnými během třetihorního alpínsko-himálajského vrásnění před zhruba 65 miliony let. Z jihu je TNP ohraničena Himálajem, který se dělí na západní, centrální a východní část a tvoří přírodní hranici Číny s Indií, Nepálem a Bhútánem (odmyslíme-li dílčí územní spory států). Severně od západního a centrálního Himálaje se nachází paralelní hřbet Gangdise Shanmai, neboli Transhimálaj. Oba hřebety odděluje dlouhé údolí řeky Brahmaputry (Yarlung Zangpo, Yalu Zangbu Jiang), táhnoucí se v délce jednoho a půl tisíce kilometrů. Severně od Východního Himálaje se nachází pohoří Nānchēn Thanglha (Nianqing Tanggula Shan), které je zdrojem řeky Kjičhu, protékající správním střediskem AO Tibet – Lhasou. Na západě se nachází Ngarská vysočina, která na jihovýchodě přechází v masiv Kailas (Gangrenboqi Feng), sevřená z jihu Západním Himálajem a ze severu pohořím Kunlun Shan. Kunlun Shan se táhne od Karakoram v Xinjiangu až po Chajdamskou pánev v délce téměř 2 000 km a s nejvyšším vrcholem Muztag dosahujícím téměř sedmi kilometrů (6 973 m n. m.). Mezi Kunlun Shanem na severu a Gangdise a Nānchēn Thanglha na jihu se nachází rozsáhlá Qinghaisko-tibetská rovina (Qingzang Gaoyuan), nejvýše položená rovina na světě. Ta se dělí na dílčí roviny Zangbei Gaoyuan na západě AO Tibet a Qingnan Gaoyuan v jižní části Qinghaie, přičemž obě části jsou odděleny pohořím Dangla (Tanggula Shan), pramennou oblastí nejdelší čínské řeky Chang Jiang. Qingnan Gaoyuan na východě přechází v pohoří Bajan Har (Bayankala Shanmai), které je naopak pramennou oblastí druhé nejdelší řeky Číny – Huang He. Ze severu je TNP ohraničena pohořími Altun Shan a Qilian Shan. Mezi těmito pohořími na severu a Kunlunem a pohořím Añjemačhen na jihu se rozkládá nejvýše položená čínská pánev Chajdamu Pendi i v současnosti největší jezero Číny Qinghai Hu. Východní hranici TNP tvoří soustava Daxue Shan s nejvýchodnější sedmitisícovkou na světě – Gongga Shan (Miñag Gangkar, 7 556 m n. m.). Daxue Shan má několik paralelních hřebenů. Mezi nejvýznamnější patří Qionglai Shan, který se proslavil nejvyšším masivem Čtyř dívek (Siguniang Shan), nejsevernější pohoří Min Shan a nejjižnější Jingping Shan. Na sever od tohoto pohoří se nachází významné zdrojnice vody – Songpanské pastviny a Dzögeské mokřady. Západně od Daxue Shanu se nachází Chuanxi Gaoyuan, která vyplňuje téměř celou tibetskou oblast Kham v západním Sichuanu. Posledním hraničním

pohoří TNP je Předělové pohoří (Hengduan Shan), které v několika paralelních hřebtech (od západu: Gaoligong Shan, Nu Shan, Xue Pan Shan, Yun Ling a Xue Shan) vytváří místo zvané Trojřečí (San Jiang), kde jedny z největších řek světa Nu Jiang (Salvin), Lancang Jiang (Mekong) a Jinsha Jiang (Řeka zlatých písků, horní tok Dlouhé řeky) doslova padají z TNP do nížin.

6. Yunnansko-qinlingská oblast

je tradičně řazena mezi 3. až 5. oblast, toto členění však není správné. Jedná se o relativně kompaktní území mezi TNP a Jižními hornatinami, které lze vymezit jako samostatný region. Reliéf oblasti je determinován silným tektonickým tlakem ze západu z TNP, jenž vytvořil vrásová pohoří v celé oblasti i samotnou Sichuanskou pánev (Sichuan Pendi) uprostřed tohoto regionu. Na severu je toto území omezeno významnou geologickou i klimatickou hranicí – pohoří Qinling Shanmai. Na východě je oblast omezena pohoří Daba Shan, pohoří Wu Shan, které je přetrženo Třemi soutěskami Dlouhé řeky, Fangdou Shan, Dalou Shan a na jihu východním koncem Yunnansko-quizhouské vysočiny (Yungui Gaoyuan). Ze západu je území ohraničeno pohoří Daxue Shan a východními hřebeny Hengduan Shanu, které uzavírají TNP. Na jihu tato oblast pokračuje do severních částí Laosu, Barmy a Thajska, nicméně v rámci Číny ji uzavírá státní hranice Yunnanu a pohoří Wuliang Shan a Ailao Shan v jižní části Yunnanu. Největším horským celkem tohoto regionu je Yungui Gaoyuan. Zabírá přibližně 200 000 km² a dělí se na několik dílčích horských systémů, z nichž nejvýznamnější jsou Miao Ling na východě a Wumeng Shan a Lunan Shan na západě.

Z uvedeného přehledu je patrné, že Čína je velmi bohatá na rozličné geomorfologické celky, především horské systémy. Hornatiny tvoří přibližně 65 % celkové rozlohy Číny. Čína má velmi členitý reliéf, přičemž čínské horské systémy patří k největším přírodním bariérám. Z celkem dvanácti osmitisícových vrcholů světa se sedm nachází v Číně či na společných hranicích Číny a sousedních států. I nejvyšší vrchol světa, Mt. Everest, čínsky Zhumulangma Feng (8 850 m n. m.), tvoří společný hraniční bod Číny a Nepálu. Himálaj není jen nejvyšším pohoří světa, ale také nejvýznamnějším horským pásmem Číny. Jejich vznik v důsledku střetu (subdukce) Eurasijské a Indo-australské litosférické desky ovlivnil povrch téměř celé Číny. Vyzdvižením Himálaje došlo k vytvoření největší náhorní plošiny světa i jednoho z největších srážkových stínů. Nížin s dostatkem úrodné půdy je v Číně velký nedostatek, tvoří jen okolo 15 % celkové rozlohy země. Horská pásma jsou proto v rámci čínské geomorfologie klíčová, nikoli nížinné a rovinné systémy. Proto také Číňané člení území nikoli dle výše uvedených fyzickogeografických makroregionů, ale podle pěti typů pohoří (viz obr. 7).

1. Horská pásma východo-západního směru

jsou dominantním typem pohoří a jsou výsledkem alpínsko-himálajského vrásnění. Jedná se o tři hlavní horská pásma, která se táhnou Čínou od západu na východ:

a. Tian Shan – Yin Shan – Yan Shan

je nejsevernější z těchto pásem a také jeden z nejsevernějších výběžků alpínsko-himálajského vrásnění. Tento hřeben začíná v Pamíru a pokračuje přes Tian Shan, pohoří Bogda, Bei Shan, vysočinu Alxa, Yin Shan, Daqing Shan a končí severně od Pekingu v pohoří Yan.

b. Kunlun Shan – Qinling Shan – Dabie Shan

je středním a z klimatického hlediska nejvýznamnějším východo-západním hřebenem. Stejně jako předchozí pásmo vybíhá z Pamíru přes Karakoram, Kunlun Shan, Aňjemačhen, Qinling Shan a končí ve třech východních výbězcích – Funiu Shan, Jing Shan a nejvýchodnějším Dabie Shan.

c. Nan Ling

je posledním a nejméně transparentním hřebenem. Ve skutečnosti má horský systém Nan Ling s předchozími dvěma pásmy společný původ, nikoli však tvar či orientaci. Byť je celý systém protažen ve východo-západním směru, při bližším zkoumání se jedná o soubor několika pohoří, přičemž společná orientace hřebenu se v nich hledá jen stěží. Jedná se nicméně o hlavní horský systém jihu Číny, a proto do této první kategorie hlavních pásem spadá.

2. Horská pásma severo-j jižního směru

se též nazývají longitudinální horská pásma (poledníková pásma). Jejich hlavním znakem je příčná poloha vůči předchozímu typu horských pásem. Vznikla v místech příčných zlomů vůči tektonickému tlaku a jsou typická transformačními pohyby podél zlomu. Mezi taková pohoří patří horská pásma Helan Shan, Liupan Shan a Hengduan Shan.

3. Horská pásma severovýchodního směru

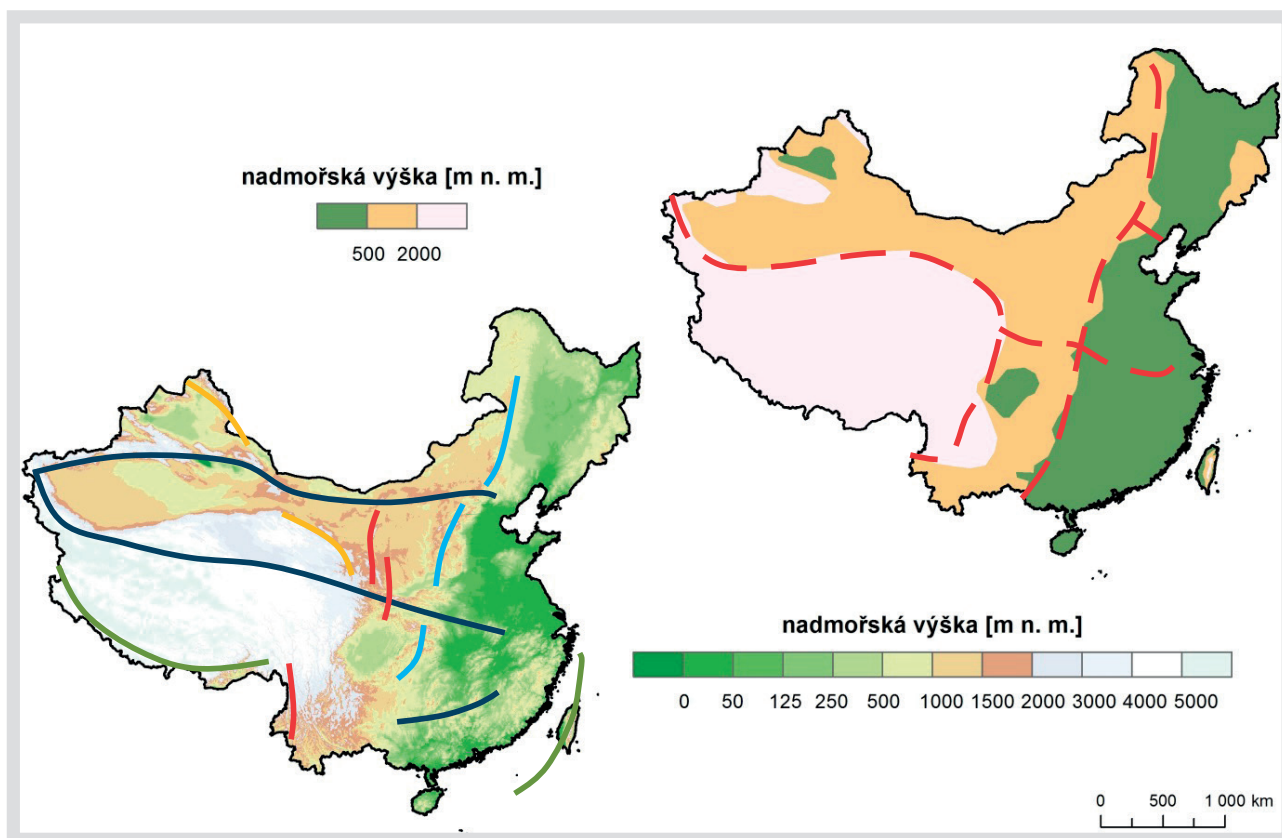
se nacházejí na východ od pásem severo-j jižního směru a spadají do tzv. kitajských (kathajských/čínských) geomorfologických struktur. Na rozdíl od dvou předchozích struktur, jsou tyto horské systémy značně staršího původu (prvo- a druhohory) a většinou kerného typu. Největšími reprezentanty těchto pohoří jsou Velký a Malý Hinggan, Taihang Shan a Wu Shan.

4. Horská pásma severozápadního směru

jsou podobná horským pásmům severovýchodním, avšak nacházejí se od longitudinálních pásem na západ. Na rozdíl od severovýchodních pásem zde není společným jmenovatelem stáří pohoří, ale směřování a lokalita. Příkladem jsou Altaj či Qiliang Shanmai.

5. Oblouková horská pásma

jsou pohoří na okraji Euroasijské litosférické desky. Přestože obloukový tvar má mnoho velkých pásem Číny jako Kunlun Shan, Altun Shan, Qiliang Shan, Karakoram aj., do této kategorie nespádají. Patří sem dvě hlavní „hraniční“ pohoří – Himálaj na střetu Euroasijské a Indo-australské desky a Centrální pohoří na Taiwanu, které je součástí Ohňového prstence a tvoří hranici Euroasijské a Filipínské litosférické desky.

▲ Obr. 7: Šest fyzickogeografických celků, pět typů pohoří a tři výškové stupně

Vysvětlivky: Mapa vlevo dole: zobrazení jednotlivých typů horských pásem: 1. typ = tmavě modrá, 2. typ = červená, 3. typ = světle modrá, 4. typ = žlutá, 5. typ = zelená. Mapa vpravo nahoře: červené přerušované čáry vymezují šest základních geomorfologických celků, zatímco generalizovaný podklad ukazuje jejich rozdělení do tří výškových stupňů. Autoři: Petr Šimáček a Adam Horálek

Při pohledu na členění Číny na šest fyzickogeografických makroregionů (obr. 7) je patrné, že toto vymezení koresponduje se třemi výškovými stupni Číny. První stupeň Číny lze charakterizovat nížinami a nízkými vysočinami do 500 metrů nadmořské výšky s dílčími výjimkami, obzvláště v oblasti Jihočínských hornatin. Druhý stupeň je vymezen od 500 do 2 000 m n. m. Třetí stupeň odpovídá Tibetské náhorní plošině. Toto členění vymezuje výškově homogenní celky, přičemž do prvního stupně spadají Severovýchodní roviny, Severočínské roviny a Jihočínské hornatiny. Druhý výškový stupeň zahrnuje xijiangsko-mongolskou a yunnansko qinlingskou oblast, vytváří tak homogenní celek s výjimkou Sichuanské pánve (která je však jen minimálně pod výškovou hranicí 500 m) a severozápadního Xinjiangu. Třetí výškový stupeň je tvořen samostatnou Tibetickou náhorní plošinou.

Oblasti s nadmořskou výškou nad 2 000 m (3. výškový stupeň) tvoří přibližně třetinu území. Nížiny a vyvýšeniny do 500 metrů nadmořské výšky, tedy první výškový stupeň, tvoří něco přes čtvrtinu území. Největší část území (celkem dvě pětiny) zabírá druhý výškový stupeň (viz tab. 3).

Nadmořská výška	rozloha (km ²)	rozloha (%)	Obyv. (mil.)	Obyv. (%)	Hustota zalidnění
< 25 m	374,725	4.0	228	19.6	608
25-100	583,925	6.2	267	23.0	458
100-500	1,647,550	17.4	355	30.6	216
500-1000	1,517,150	16.1	141	12.2	93
1000-2000	2,290,675	24.2	129	11.1	56
2000-3000	571,725	6.1	30	2.6	52
> 3000 m	2,462,600	26.1	10	0.9	4

◀ Tab. 3: Distribuce území a populace dle výškových stupňů Číny
Zdroj: IIASA

Většina obyvatel na světě žije v blízkosti moře a současně v nížinách. Jsou to tradičně nejvhodnější oblasti pro zemědělství, a tedy i pro osídlení. Nejinak je tomu i v případě Číny. Proto nepřekvapí, že v prvním výškovém stupni žijí téměř tři čtvrtiny populace Číny. Naopak ve třetím výškovém stupni žije pouze 3,5 % populace. Obě oblasti jsou přitom téměř shodné. Rozdíl v hustotě zalidnění je přibližně dvacetinásobný. I u mnoha ostatních socio-ekonomických ukazatelů lze sledovat závislost na třech výškových stupních. S nadmořskou výškou klesá hustota zalidnění, ale také ekonomická produkce, naděje dožití při narození, rostou negativní sociální indikátory jako např. kojenecká úmrtnost atp. Tři výškové stupně hrály větší roli v historii než v současnosti, ale právě odlišný historický vývoj je důvodem odlišné míry vyspělosti těchto oblastí. Dodnes se proto s fyzickogeografickou determinací lidských aktivit musí počítat, o to více v Číně, jejíž území disponuje extrémními terénními a s tím souvisejícími klimatickými rozdíly.

Asie je největším kontinentem s jedním z nejvariabilnějších podnebí. Vděčí za to své poloze, rozloze a rozsahu. Asie je součástí většího celku Eurasie. Ač je Evropa v porovnání se zbytkem Asie malá, výrazně ovlivňuje podnebí Asie. Asie se rozkládá na východní a severní polokouli, s výjimkou jihovýchodoasijských ostrovů. Je omývána třemi světovými oceány – Tichým, Severním ledovým a Indickým. Na podnebí Asie má paradoxně největší vliv Atlantický oceán, který její břehy vůbec neomývá. Tento fakt způsobuje základní geofyzikální zákon Coriolisovy síly, která odklání větry na severní polokouli od původního směru doprava. Protože se většina území Asie nachází mezi obratníkem Raka a polárním kruhem, kde převládá jižní proudění, jedná se o dominantní převahu západních větrů nad Asií, převážně nad její severní a centrální částí.

Asie má přibližně 44,5 milionů km², přičemž největší část tvoří severní Asie s přibližně 13 miliony km², následována východní (10 mil. km²), jihozápadní (6,5 mil. km²), Střední (6,3 mil. km²), jihovýchodní (4,6 mil. km²) a jižní (4,2 mil. km²) Asií. Severní Asie je vyplněna z velké části nížinami a rovinami a jen na východě významnějšími pohořími. Jedná se tak o rozsáhlou oblast bez větších přírodních bariér pro západní proudění. Díky Golfskému proudu přináší vláhu nad severní Asii, postupně na vláze ubývá a přechází v suché kontinentální proudění. To se na východě Sibiře proměňuje ve stálou sibiřskou anticyklonu, tedy tlakovou výši, která ovlivňuje klima v severní, střední a částečně ve východní Asii v podobě zimních monzunů. Převážná část východní, jihovýchodní a jižní Asie je naopak pod primárním vlivem tropického mořského vzduchu z Tichého a Indického oceánu. Hlavním prouděním jsou zde monzuny, přičemž letní monzuny přinášejí drtivou většinu srážek na toto území. Významným předělem jsou pohoří alpinsko-himálajského vrásnění, zejména Himálaj a Tibetská náhorní plošina. Tvoří nepřekonatelnou bariéru pro jižní vlhké proudění do Střední Asie, jež je tak odkázána na vliv suché sibiřské tlakové výše.

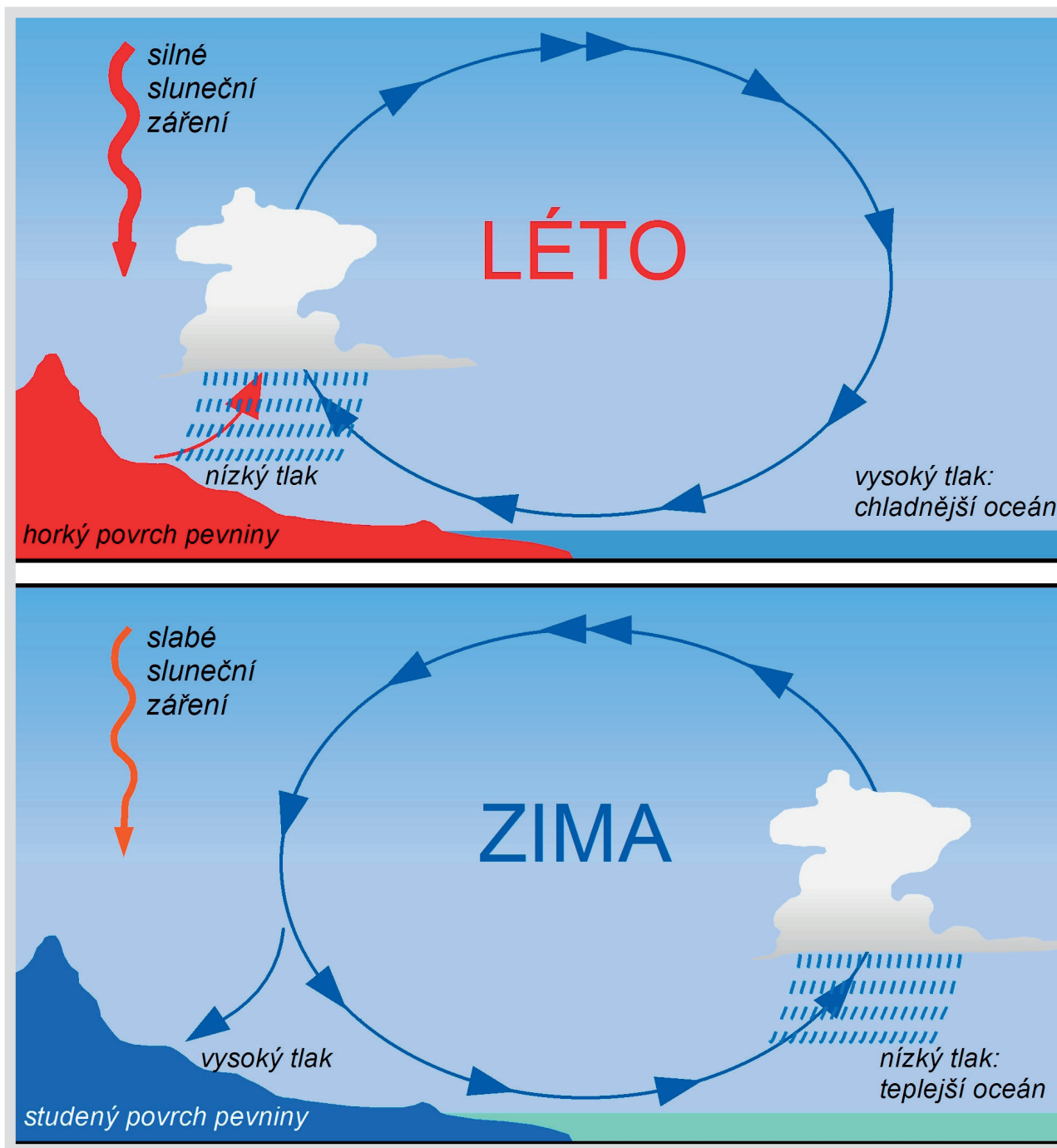
Území Číny v kontextu klimatu celé Asie zaujímá klíčovou roli. Její pohoří vytvářejí přírodní předěly mezi monzunovou a aridní Asií. Tibetská náhorní plošina a Himálaj způsobují srážkový stín nejen v západní části Číny, ale i ve zbytku Střední Asie. Stejně tak ale čínská pohoří představují bariéry pro pronikání studeného polárního vzduchu ze Sibiře hlouběji do východní i jižní Asie. Čína je v tomto kontextu rozdělena na dvě srovnatelně velké části – jihovýchodní vlhkou a severozápadní aridní oblast.

Čína je položena výrazně jižněji než Evropa, přesto je teplota v jednotlivých zeměpisných šířkách nižší než v Evropě a odpovídá mnohem více podnebí Spojených států (srov. obr. 3). Je to dáno sibiřskou anticyklonou, která ovlivňuje severní polovinu území a zabraňuje hlubšímu pronikání teplého vzduchu od jihovýchodu v rámci letního monzunového proudění.

Monzuny jsou hlavním ukazatelem podnebí v Číně. Jedná se o sezónní typ větrů závislých na relativních rozdílech teplot mezi pevninou a oceánem. V monzunových oblastech se zpravidla odlišují pouze dvě roční období – období letního a zimního monzunu, tedy období dešťů a sucha s krátkými meziobdobími na konci každé sezóny. Pevnina se na rozdíl od rozsáhlých vodních ploch (oceánů) ohřívá a ochlazuje pomaleji a s ní i vzduch nad ní. Po jarní rovnodennosti dochází k postupnému stoupání slunce na obloze na severní polokouli, což zvyšuje přísun sluneční radiace – tepla. Sluneční záření ohřívá vzduch, kterým prochází, pevninu, na kterou dopadá, i vzduch, do nějž se vrací odražená část záření. Naopak vodní hladina pohlcuje mnohem větší množství solárního záření, čímž v sobě teplo uchovává a uvolňuje jej pomaleji. V létě se proto ohřívá pevnina na severní polokouli rychleji než okolní oceán. V důsledku toho teplejší vzduch nad pevninou stoupá, a vzniká tak relativní tlaková níže v porovnání se vzduchovou hmotou nad oceánem. Následně dochází k přesunu chladnější a vláhou nasycenější vzduchové hmoty z oceánu nad pevninu. Pokud mluvíme o tomto procesu v sezónní periodě, tedy v ročních obdobích, jedná se o letní monzunové proudění.

Jakmile se střetne relativně studenější a vlhčí oceánský vzduch s teplejším a sušším pevninským vzduchem, dochází k uvolnění vláh v podobě monzunových lijáků. Ty se v extrémní podobě nevyskytují přímo na pobřeží, ale dále od něj, kde dochází k reakci obou vzduchových hmot a uvolnění srážek. Monzunové proudění postupuje dále do vnitrozemí, avšak postupem času ztrácí na síle, neboť se rozdíly v tlaku vyrovnávají a nasycenost vzduchu vodou slábne. Ve většině případů je monzunové proudění zastaveno horským masivem, kde je zadrženo. Návětrné strany horských bariér, které jsou v blízkosti moře s monzunovým prouděním, patří k oblastem s nejvyššími úhrny srážek na světě. Takovým místem je i Čerápundží v severovýchodní Indii na jižním úpatí Himálaje s průměrným úhrnem srážek více než 11 430 mm/rok. Jen o několik desítek kilometrů dále na severní straně Himálaje je již vysokohorská polopouštní až pouštní krajina, neboť se nachází ve srážkovém stínu. V případě Číny lze za takové zadržovací pohoří označit Hengduan Shan na severu Yunnanu, které pravděpodobně dalo základ i jménu této provincie. Yunnan 云南 znamená v překladu „na jih od mraků“, tedy území jižně od mraků zadržovaných pohořím Hengduan.

V zimním období se pevnina ochladí mnohem rychleji a vzduch nad ní je mnohem sušší než nad oceánem, jenž udržuje vyšší teplotu díky přes léto vyhřáté vodní mase. V tomto případě dochází ke klesání studeného vzduchu nad pevninou, vytváří se tak relativní tlaková výše oproti relativní tlakové níži nad oceánem. V důsledku toho dochází k sezónnímu proudění studeného a suchého vzduchu z pevniny nad oceán, tedy k zimnímu monzunu. Princip obou monzunů znázorňuje obr. 8. V případě Číny je toto proudění výrazně posíleno sibiřskou anticyklonou, která v zimním období ovlivňuje téměř celé území Číny. Dochází k pronikání polárního studeného proudění až do Kantonu, kde se tento výrazně chladný vzduch mísí s relativně teplejším vzduchem. Při procesu jeho ochlazování dochází ke zvyšování relativní vlhkosti vzduchu, zvyšování jeho nasycenosti a následným srážkám. Proto v zimě v jižních částech Číny pravidelně prší a občas i sněží, byť se jedná o suché zimní monzunové proudění.

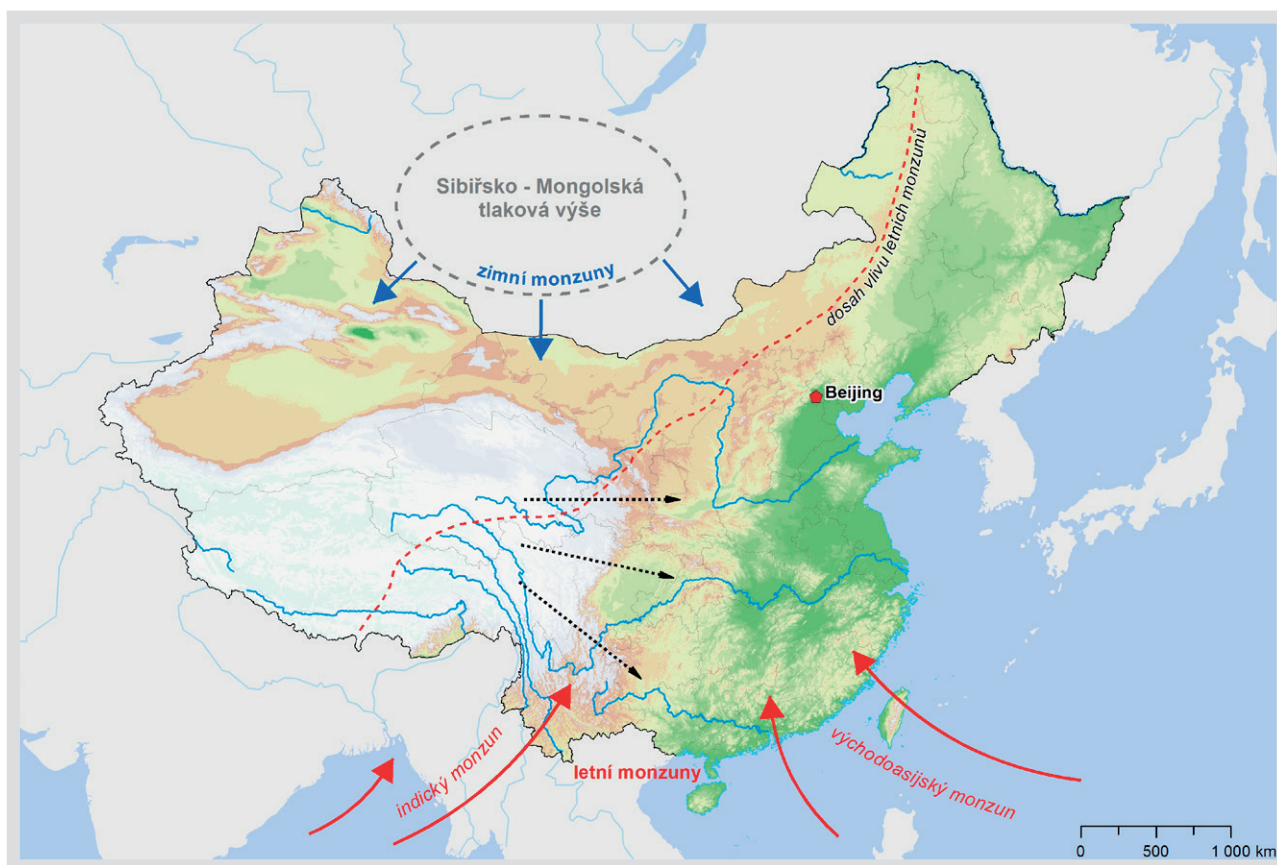
▲ Obr. 8: Princip monzunového proudění

Autoři: Petr Šimáček a Adam Horálek

Podíváme-li se na geografické vymezení monzunového proudění (obr. 9), je patrná hranice procházející od Tibetské náhorní plošiny do Mandžuska k řece Amur, která odděluje aridní severozápadní část Číny pod vlivem sibiřské (či též sibiřsko-mongolské) tlakové výše a humidní jihovýchodní část Číny pod vlivem letních monzunů. Toto proudění není bez výjimek. Jednou z tradičních výjimek tvoří proudění chladného vzduchu z Tibetské náhorní plošiny do východní a jihozápadní Číny. Je způsobeno extrémně vysokou polohou plošiny a její rozlohou. Jedná se o rozsáhlé území bez vegetace a ve srážkovém stínu, které způsobuje rychlé, a v porovnání s okolními částmi Asie, brzké ochlazení povrchu i vzduchu.

Jakmile ustoupí letní monzun a dříve než začne působit zimní monzunové proudění ze Sibiře, vytvoří se chladná tlaková níže nad Tibetem, která po krátké období ovlivňuje své okolí směrem na východ a jihovýchod. Jižní směr je blokován hradbou Himálaje, severozápad a sever je pod vlivem silnější sibiřské tlakové výše. V důsledku toho dochází na podzim (pozdní září až začátek listopadu) k vyjasnění v oblastech Yun-

nanu a Sichuanu, kam fouká studený a extrémně suchý vzduch z Tibetu. Obdobně před začátkem letních monzunů (v květnu a začátkem června) oslabuje působení v této oblasti sibiřská tlaková výše a současně tuto oblast ještě neovládá monzunové proudění od Jihočínského moře. Relativně chladný vzduch z Tibetu v tomto období zajišťuje minimální množství oblačnosti a pomalejší oteplování.

▲ Obr. 9: Monzunové proudění v Číně

Autoři: Petr Šimáček a Adam Horálek

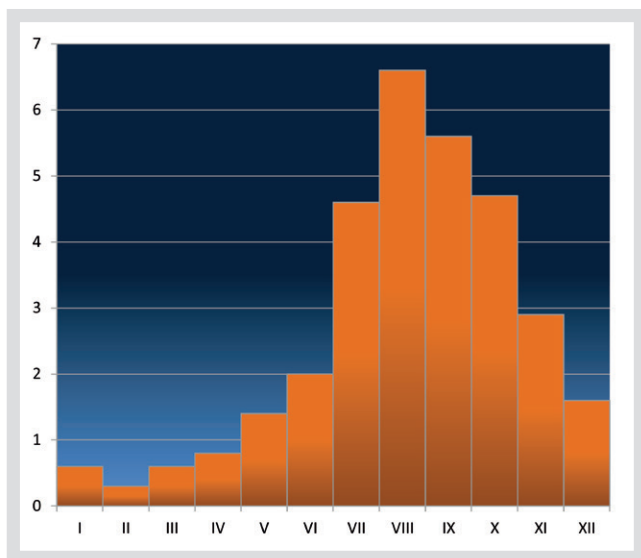
Klima Číny nelze chápat takto jednoduše, je zde mnoho dalších dílčích a regionálních vlivů. Monzunové proudění je pouze jeho základním rámcem. Významnou měrou se na čínském podnebí podepisují též mořské proudy. Chladný proud Oja-šijo v Japonském moři, omývající severozápadní pobřeží Korejského poloostrova, způsobuje nižší výpary (a tedy i nižší množství srážek) a současně posiluje proudění suchého a studeného polárního vzduchu ze sibiřské anticyklóny. Tyto zimní větry, které se nad mořem proměňují v silné sněhové vichřice, se tradičně nazývaly podle oblasti, odkud do Koreje a Japonska přicházely, jako mandžuské. Naopak jižní pobřeží Číny je omýváno teplým Jižním proudem v Jihočínském moři, který tak zvyšuje množství srážek přicházejících na pevninu.

Typickým projevem monzunového proudění na západním pobřeží Tichého oceánu (východní a jihovýchodní Asie) jsou tajfuny. Jedná se o tropickou cyklónu (tlakovou níž) vznikající nad oceánem. Tajfuny vznikají v subtropických oblastech oceánu (okolo 30° zeměpisné šířky), které jsou v pozdním létě (červenec až říjen, viz graf 0) nejteplejšími částmi oceánů. Dochází zde k maximálnímu výparu a vlhkosti vzduchu a současně i k vytvoření nestabilní hluboké tlakové níže. Ta má charakteristický tvar víru s okem uprostřed (centrem tlakové níže).

Koncentrické sbíhání oblačnosti do oka cyklóny se liší na severní a jižní polokouli v důsledku Coriolisovy síly, přičemž na severu se tak děje v protisměru hodinových ručiček. Tyto cyklóny se nazývají v různých oblastech odlišně – v jižní Asii cyklóny, v jihovýchodní a východní Asii tajfuny, v Americe hurikány. Většina tajfunů vzniká několik tisíc kilometrů východně od Filipín nad otevřeným oceánem. Následně postupují k okrajovým mořím po podobných trajektoriích vedoucích přes Filipíny nad Taiwan, kde se stáčí na severovýchod a míří na Japonsko a Korejský poloostrov. Jakmile se přiblíží k pevnině, ztrácejí tajfuny na síle a rychlosti, která je nejvyšší na okrajích, zatímco v oku tajfunu je relativní „klid“. Průběh řádění tajfunů na pobřeží tak začíná rychlým a silným nástupem (okraj cyklóny), po uklidnění (oko) a následném znovuzesilování končí

silou, jež je však nižší než na začátku (druhý okraj cyklóny). Na pobřeží východní Asie každoročně dorazí v průměru 31 tropických cyklón, což v letním monzunovém období znamená příchod tajfunu jednou za čtyři dny. Nejvíce tajfunů vzniká v srpnu. Mnohé se na pobřeží proměňují v silné tropické bouře, ale jen některé se stávají skutečně ničivými. K těm dochází především v pozdním létě.

Tajfuny jsou významným projevem monzunového proudění v Číně, zasahují ale jen pobřeží a ostrovy Číny. Do vnitrozemí se monzunové proudění v podobě tropické cyklóny nedostává, neboť je odkláněno podél pobřeží. Jedny z největších monzunových záplav v Číně nevznikají na pobřeží, ale ve vnitrozemí, jmenovitě v Hubei. Zde totiž dochází k pravidelnému frontálnímu monzunovému proudění, které do oblasti přináší obrovské množství srážek. (Další zadržují bariérová pohoří.) Nížina Lianghu, v jejímž centru se nachází jezero Dongting Hu, se tak každoročně stává místem rozsáhlých monzunových záplav, a to i navzdory vybudování přehrady Tří soutěsek, která má v průběhu monzunových dešťů regulovat hladinu Dlouhé řeky.

▲ Graf 0: Četnost tajfunů v severozápadním Tichém oceánu v jednotlivých měsících roku (průměr z let 1959–2005) Zdroj: USGS

Humidní a aridní Čína

V důsledku působení letních monzunů od jihovýchodu a sibiřské tlakové výše od severozápadu, se Čína dělí na tyto dvě klimaticky odlišné části – humidní a aridní. Významným předělem je izohyeta 380 mm (obr. 10). Ta odděluje aridní Čínu, kde není pro nízké roční úhrny srážek možné polnohospodářství, od zbytku území, kde je srážek dostatek. Do aridní Číny spadá západní část třetího výškového stupně a celá xiniangsko-mongolská oblast, tedy suchá část druhého výškového stupně oddělená od zbytku pohořím Qinling. Zatímco první oblast je suchá primárně kvůli vysoké nadmořské výšce a srážkovému stínu Himálaje, druhá je vystavena intenzivnímu vlivu sibiřské anticyklóny. Obě oblasti tak znemožnily vznik kultur založených na obhospodařování orné půdy. Namísto toho se zde vyvinuly polo nebo zcela kočovné pastevecké společnosti (např. Tibetané či Mongolové). V Xinjiangu se pak vyvinula kultura oázového typu, založená na využívání reliktní vody z artézských studní.

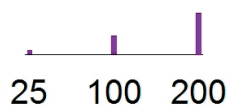
Zde se také nachází Turfanská proláklina, která vyniká hned několika klimatickými prvenstvími v rámci Číny. Je nejnižše položeným místem Číny, nacházejícím se 154 metrů pod hladinou světového oceánu (třetí nejnižše položené místo na světě), a zároveň je nejsušší a nejteplejší oblastí země. Na severu Turfanské prolákliny se zvedá pohoří Huo Shan, Plamenné pohoří. Zde byla naměřena absolutně nejvyšší teplota v Číně: 49,6 °C. Tato oblast je považována za jednu z pěti nejteplejších lokalit na světě. Vzhledem ke své jižní orientaci se povrch úbočí Plamenných hor může rozpálit na 80 až 90 °C. Současně je to také nejsušší oblast Číny, kde ročně spadne v průměru pouhých 3,9 mm srážek, tedy zhruba setina minimálního množství, které je nezbytné pro udržitelnou rostlinnou produkci.

Nejaktuálnějším problémem se v současnosti stává rozšiřování aridní oblasti v západní části Vnitřního Mongolska směrem k Pekingu. Oblast je sice zásobována monzunovou vláhou z jihu v přechodných obdobích mezi jednotlivými typy monzunů (severnější části mají vrchol úhrnu srážek na jaře a začátkem léta, směrem na jih se kulminace přesouvá na konec léta a začátek podzimu), ale v důsledku globální změny klimatu i lokálních environmentálních změn antropogenního původu (deforestace, desertifikace, odvádění povrchových vod a exploatace podpovrchových vod) zde dochází ke dlouhodobému poklesu úhrnu srážek a ke zvyšování závislosti oblasti na reliktních vodních zdrojích.

Nejjižnější části Číny trpí opačným problémem – nadbytkem vláhy. Jedná se o oblast pobřežních provincií Guangdong, Fujian, Zhejiang a provincie Jiangxi, jež jsou ročně zásobovány až čtyřnásobkem ročního průměrného čínského úhrnu srážek. Přísun srážek je navíc velice nerovnoměrný v průběhu roku. Většina srážek spadne během letních monzunů mezi 4. a 9. měsícem v roce. Po zbytek roku bývá i tato oblast vystavena nedostatku vláhy. Ačkoliv nadbytek vláhy nepředstavuje problém (s výjimkou povodní), v důsledku intenzivní lidské činnosti se zde intenzifikují další negativní procesy. Členitý terén a extenzivní využívání krajiny zemědělskou i další ekonomickou činností způsobují obnažování půd, odplavování živin a znehodnocování zemědělské půdy. V důsledku odlesnění navíc v členitém terénu dochází k častým sesuvům v důsledku podmačených půd.

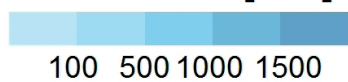

průměrné měsíční
srážkové úhrny [mm]

izohyeta 380 mm

průměrný roční
úhrn srážek [mm]

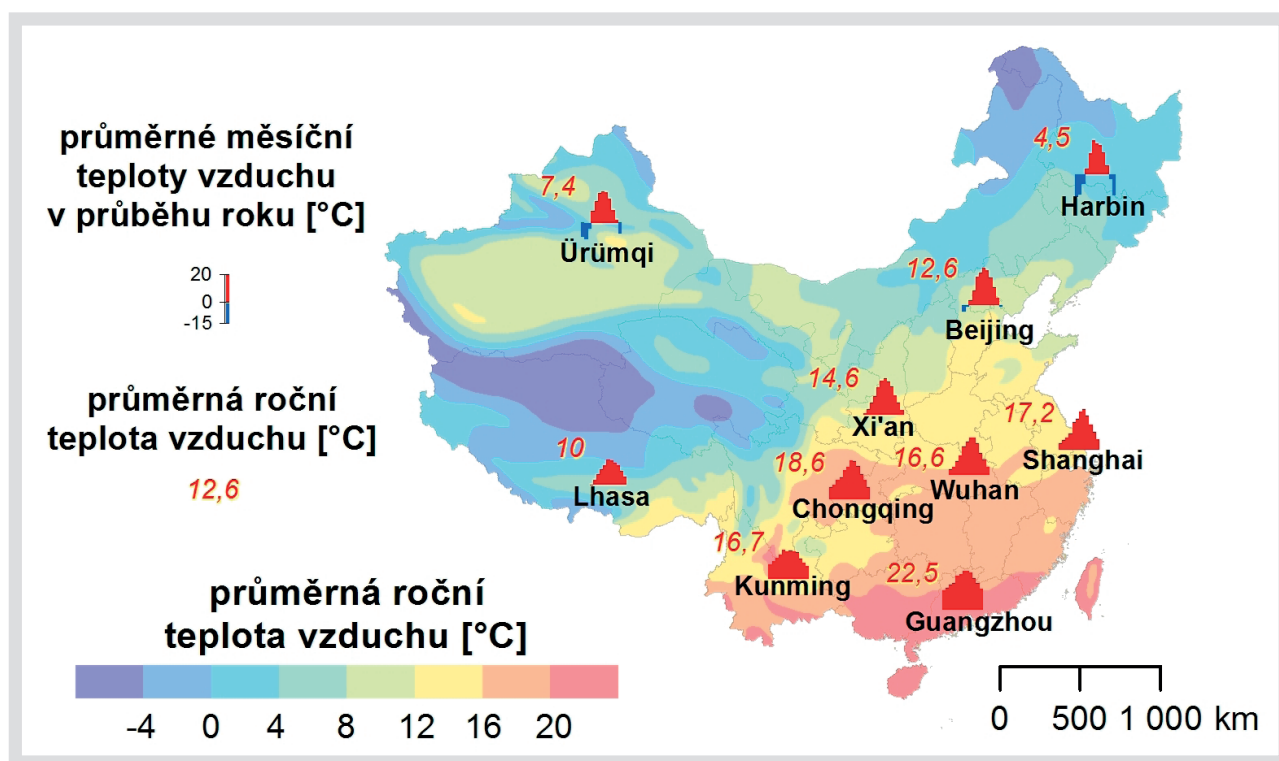

▲ Obr. 10: Srážky a vymezení aridní a humidní Číny

Autoři: Petr Šimáček a Adam Horálek

Teplota vzduchu

Izohyetu 380 mm, oddělující aridní a humidní Čínu, lze použít též jako izotermu oddělující chladnější a teplejší část Číny. Tento fakt souvisí se závislostí obou oblastí na hlavních klimatických indikátorech (sibiřská anticyklóna a monzuny z jihovýchodu), na absolutním objemu vláhy v atmosféře, ale hlavně na povrchu. Aridní Čína se rozkládá na třetím a druhém výškovém stupni, tedy v nadmořské výšce téměř 2 000 m. To je hlavním důvodem výrazně nižších průměrných teplot v této oblasti. Amplituda teplotních rozdílů v průběhu roku je zde mnohem větší než v monzunové (humidní) části Číny. Nachází se zde nejteplejší místo Číny a jedno z nejteplejších míst světa – Turfanská proláklina, resp. úbočí Plamenných hor (Huo Shan) na jejím severním konci, i nejstudenější místo Číny – město Mohe v Heilongjiangu, které je současně nejsevernějším bodem Číny. Zatímco v Turfanské proláklině bylo naměřeno +49,6 °C, v Mohe bylo naměřeno -52,3 °C, s celkovou amplitudou teploty vzduchu téměř 102 °C. Nejstudenější místo Číny se zřejmě nachází v Tibetské náhorní plošině, přesněji v Zangbei Gaoyuan, neobydlené vysokohorské pouštní oblasti, která bývá kvůli krutým klimatickým podmínkám nazývána „Třetí pól“. Přestože se tato oblast nachází relativně na jihu, v důsledku nadmořské výšky v průměru nad 5 000 m zde teplota klesá pod -40 °C a předpokládá se, že v některých místech může být teplota ještě mnohem nižší.

▲ Obr. 11: Teplota vzduchu

Autoři: Petr Šimáček a Adam Horálek

V monzunové Číně díky vysoké humiditě k žádným teplotním extrémům nedochází. Nejvyšší průměrná roční teplota zde dosahuje více než 25 °C na ostrově Hainan, přezdívaném také „čínský Karibik“ nebo „čínská Havaj“. Většina oblastí v Guangdongu a Guangxi má průměrnou roční teplotu nad 20 °C, hlavně díky vyrovnaným teplotám mezi létem a zimou. V Číně se odkazuje na Dlouhou řeku (Chang Jiang) jako na hlavní klimatickou, potažmo teplotní hranici mezi monzunovou/teplou a severní/chladnou Čínou. Dříve platilo, že na jih od Dlouhé řeky se nestavěly budovy s topením a na některých místech se toto pravidlo nadále dodržuje. To neznamená, že by na jih od Dlouhé řeky nebyla zima. Většinou má však velmi mírný a krátký průběh. V Guangzhou trvá zima přibližně 3–4 týdny a průměrné denní teploty se zde pohybují okolo 10 °C. I sem výjimečně dosáhne silné polární proudění ze Sibíře a čas od času se tu objeví sněhové přeháňky, avšak trvalejší sněhová pokrývka zde nebývá. Budovy na toto krátké studené období nejsou připraveny, proto lidé v této době chodí spát velmi teple oblečení. Pobřežní oblasti od Fujianu po Šanghaj trpí v zimním období sil-

nými okluzními frontami, tedy smíšenou studenou a teplou frontou, neboť se zde mísí suchý studený polární a vlhký teplý oceánský vzduch. Tyto oblasti netrpí příliš nízkými teplotami v zimním období (průměrné denní teploty okolo 7–10 °C), které trvá přibližně 4–6 týdnů, ale nepříznivým sychravým počasím s přeháňkami a minimálním počtem slunečních hodin. Zima je zde většinou na začátku roku.

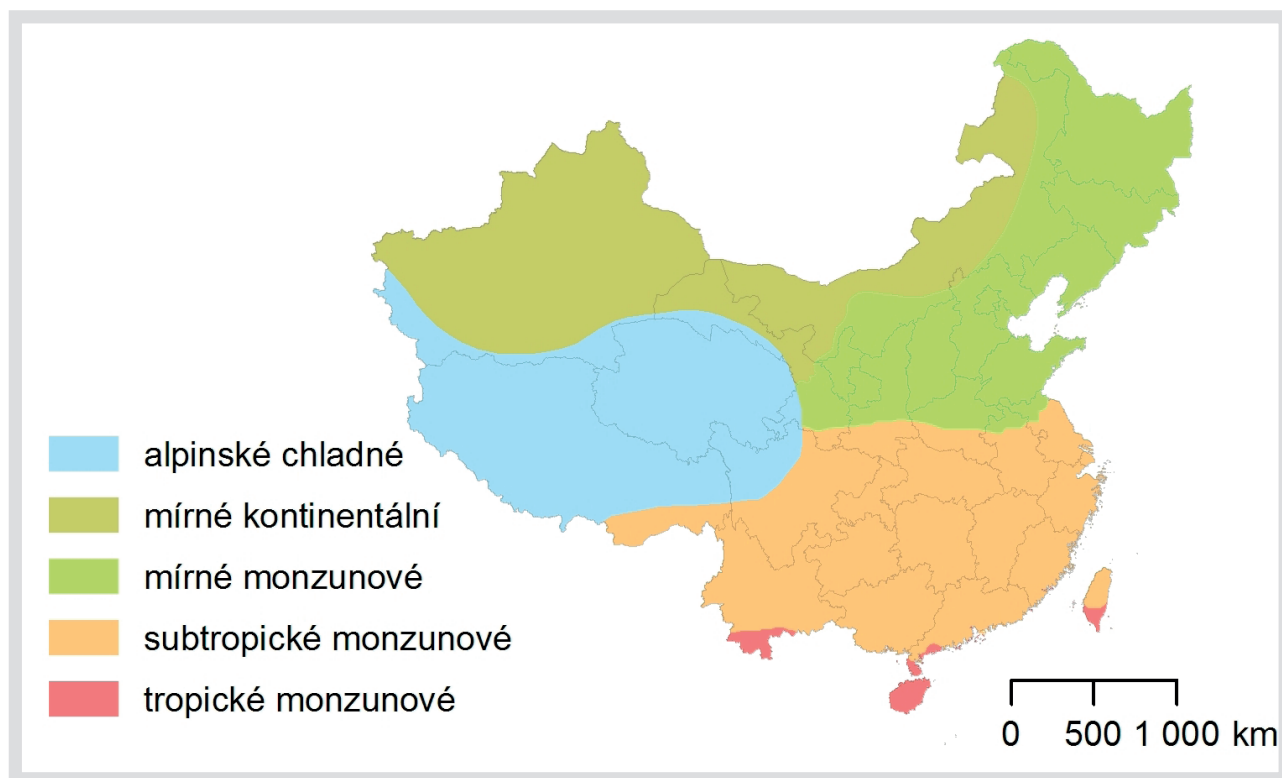
Klimatické pásy

Asie zasahuje do čtyř hlavních podnebných oblastí. Severní polovině kontinentu dominuje mírné a polární pásmo. Polární oblast se nachází na severu Sibiře a ruského Dálného východu, zatímco mírný pás zasahuje většinu Střední Asie, jižní Sibiře a severní část východní Asie. Hranice mírného pásu prochází jižní částí Střední Asie přibližně po hranicích Uzbekistánu a Turkmenistánu, směrem na východ se tato hranice posouvá na sever a prochází po severním úpatí Tian Shanu. V Číně pak tato oblast zasahuje většinu xingiangsko-mongolské oblasti (s výjimkou pohoří Tian Shan a Karakoram) a celou severovýchodní a severočínskou oblast. V Číně je tato oblast rozdělena na dvě základní části – západní mírné klima kontinentální a východní mírné klima monzunové (viz obr. 12), přičemž přibližnou hranici mezi oběma oblastmi tvoří již zmíněná izohyeta 380 mm vymezující aridní Čínu.

Druhou podnebnou oblastí je suchý subtropický a tropický pás. Jedná se především o oblast nemonzunové Asie, tedy primárně jihozápadní Asie a jižní části Střední Asie. Ta je rozdělena na subtropickou oblast vnitrozemních vysočin a Malé Asie a tropickou suchou oblast Arabského poloostrova, pobřeží Indického oceánu a údolí řeky Indus. Někdy se do této oblasti zařazuje též Tarimská pánev, Hexi Zoulang a území mezi Žlutou a Dlouhou řekou v Číně. Obzvláště v případě Tarimské pánve a koridoru Hexi je toto zařazení oprávněné vzhledem k suchému a teplému klimatu. Na druhou stranu tato oblast svou kontinentalitou a vlivem sibiřské tlakové výše teplotně spadá spíše do mírného pásu, byť s extrémními teplotními rozdíly mezi létem a zimou. Zařazení Severočínských rovin (Velké čínské nížiny) a přilehlých pohoří do této oblasti je však sporné. Sice se nejedná o území typického monzunového klimatu s ročním úhrnem srážek nad 1 500 mm, přesto je zde podnebí výrazně ovlivněno severním monzunovým prouděním a dle množství srážek do suchého subtropického klimatu rozhodně nespadá. Podle průměrných ročních teplot, které naopak ovlivňuje silné severozápadní proudění zimního monzunu ze sibiřské anticyklóny, nespadá tato oblast ani do subtropů, protože se zde střídají čtyři roční období.

V jižní až východní Asii, v pásu od Indie po Filipíny a od jižních svahů Himálaje a Nan Ling až po Indonésii, se rozkládá poslední oblast vlhkého subtropického a tropického pásu. Nad územím Jihočínských horatin a Yunnansko-qinlingské oblasti převládá subtropické monzunové podnebí, jen v nejj jižnějších partiích v prefektuře Xishuangbanna v Yunnanu, na Hainanu a jihu Taiwanu se nachází tropické podnebí. V tropickém pásu v Jihočínském moři se také nalézají sporná souostroví.

Čtyři klimatické makrooblasti Asie doplňuje podoblast vysokohorského alpinského chladného klimatu, kam spadá Tibetská náhorní plošina a na ni navazující vysokohorská pásma Tian Shanu, Karakoram, Pamíru a Hindúkuše. Tato klimatická oblast je nejvíce zastoupena v Číně, kde ovlivňuje téměř čtvrtinu území.

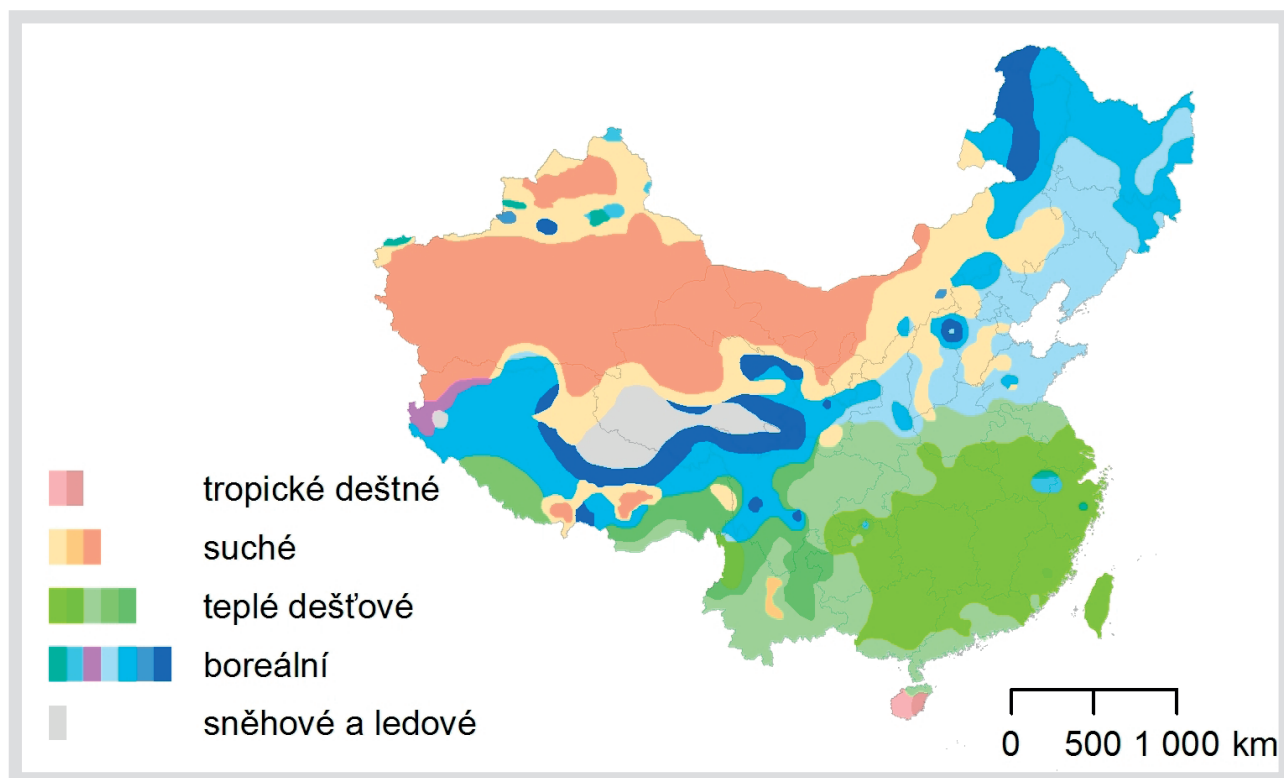
▲ Obr. 12: Typy klimatu Číny

Autoři: Petr Šimáček a Adam Horálek

Toto základní makroregionální členění lze dále specifikovat, například jednou z nejpoužívanějších klasifikací: Köppen-Geigerovou (obr. 13). Tato klasifikace je založena na vegetačních typech oblastí, které jsou nejspolehlivějším srovnávacím indikátorem klimatických podmínek oblastí ve světě. Köppen-Geigerovo členění kopíruje hlavní výše vymezené klimatické oblasti a vnitřně je dále dělí. Z tohoto členění jsou patrné významné rozdíly mezi jednotlivými lokalitami a regiony v rámci celků. Například alpinské chladné podnebí Tibetické náhorní plošiny zdaleka není jednotným klimatickým celkem, je zde patrný koncentrický teplotní gradient, přičemž nejstudenejší oblast představuje Qingzang Gaoyuan (Qinghaisko-tibetská náhorní plošina), která je jak nejsušším, tak i nejchladnějším regionem Číny. Směrem na jih přibývá vlhkosti, jež se sem dostává i přes bariéru Himálaje, čímž se teplotní amplituda oblastí snižuje. Je zde také patrné, že srážkový stín nezačíná hned na hřebenech Himálaje, ale až za hřebenem Transhimálaje (Gangdise Shanmai), přičemž klima v údolí Brahmaputry je mnohem teplejší a na tibetské poměry značně humidnější. Proto se v některých těchto oblastech může vyskytovat alpská či dokonce vlhká subtropická vegetace (severní Arunáčalpradéš). Západ TNP je značně chladnější a sušší. Vegetačně se jedná o vysokohorskou poušť až polopoušť.

Severně od Tibetické náhorní plošiny se nachází suché mírné klima kontinentálního typu (xinjiangsko-mongolská oblast). Většinu území, od Tarimské pánve na západě až po Gobi na východě, tvoří polopouštní až pouštní klima s občasnými oázami. Toto území je obklopováno oblastmi stepního charakteru – pastvinami a lučinami, kde se rozšířilo tradiční pastevectví a kočovný způsob života.

Podle Köppen-Geigerovy klasifikace se podnebí severní části severovýchodních rovin a pohoří Velký Hinggan, Yilehuli Shan a Malý Hinggan podobají alpskému chladnému podnebí, které ovlivňuje značnou část TNP. Pohoří Yan Shan, Taihang Shan či Lüliang Shan jsou jako klimatické předěly výrazně chladnější, a jejich vegetace je proto bližší alpskému typu než typu mírného klimatu. Qinling Shanu, jenž je jedním z nejdůležitějších klimatických předělů v Číně, vévodí naopak klima mírného vlhkého pásu, neboť zadržuje vláhu nejsevernějšího výběžku monzunového proudění.

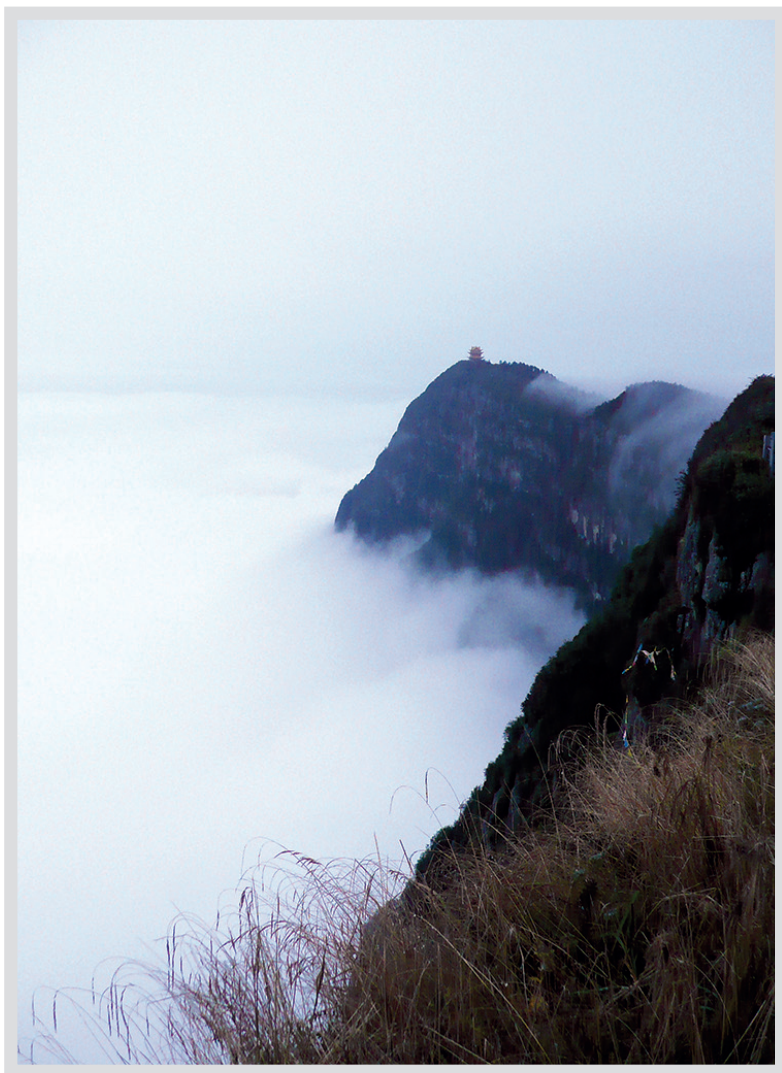
▲ Obr. 13: Hlavní klimatická pásma dle Köppen-Geigerovy klasifikace

Autoři: Petr Šimáček a Adam Horálek

Zajímavé je též klima Yunnanu, kde Předělové pohoří (Hengduan Shan) na severu provincie zadržuje monzunovou vláhu a jižní teplé proudění z Bengálského zálivu v Indickém oceánu (na rozdíl od ostatních částí monzunové Číny, kde monzunové proudění přichází z Jihočínského, Východočínského a Filipínského moře v Tichém oceánu). Zde se nacházejí jedny z nejvýše položených monzunových, střídavě opadavých deštných pralesů, podobně jako v Bhútánu. Bujná subtropická vegetace rychle a téměř bez mezistupňů přechází v chladnou alpskou vegetaci ve výškách okolo 4 000 m n. m.

Variabilita srážek

Důležitým faktorem klimatu, vegetace a teplot je kromě množství srážek také jejich rovnoměrnost. Jak již bylo řečeno, Čína se dělí na humidní monzunovou a aridní kontinentální část. Jižní části Číny mají roční úhrn srážek velmi vysoký, převyšující 1 500 mm ročně, na pobřeží Guangdongu dokonce více než 2 000 mm ročně. Nejdeštivějším místem Číny je posvátná hora Emei Shan na západě Sichuanské pánve. Průměrný roční úhrn srážek zde dosahuje 8 169 mm. Je to téměř dvojnásobek nejdeštivějšího místa v Evropě – Crkvici v Bosně a Hercegovině, ale zdaleka se neřadí mezi nejdeštivější místa světa. Velké množství srážek zde způsobuje skutečnost, že Emei Shan jako soliterní horský masiv, dosahující výšky 3 099 m n. m., zadržuje množství vláh z monzunového proudění. To se zhruba o sto kilometrů dále na západ zastavuje o nepřekonatelnou bariéru hřebenu Daxue Shanu.

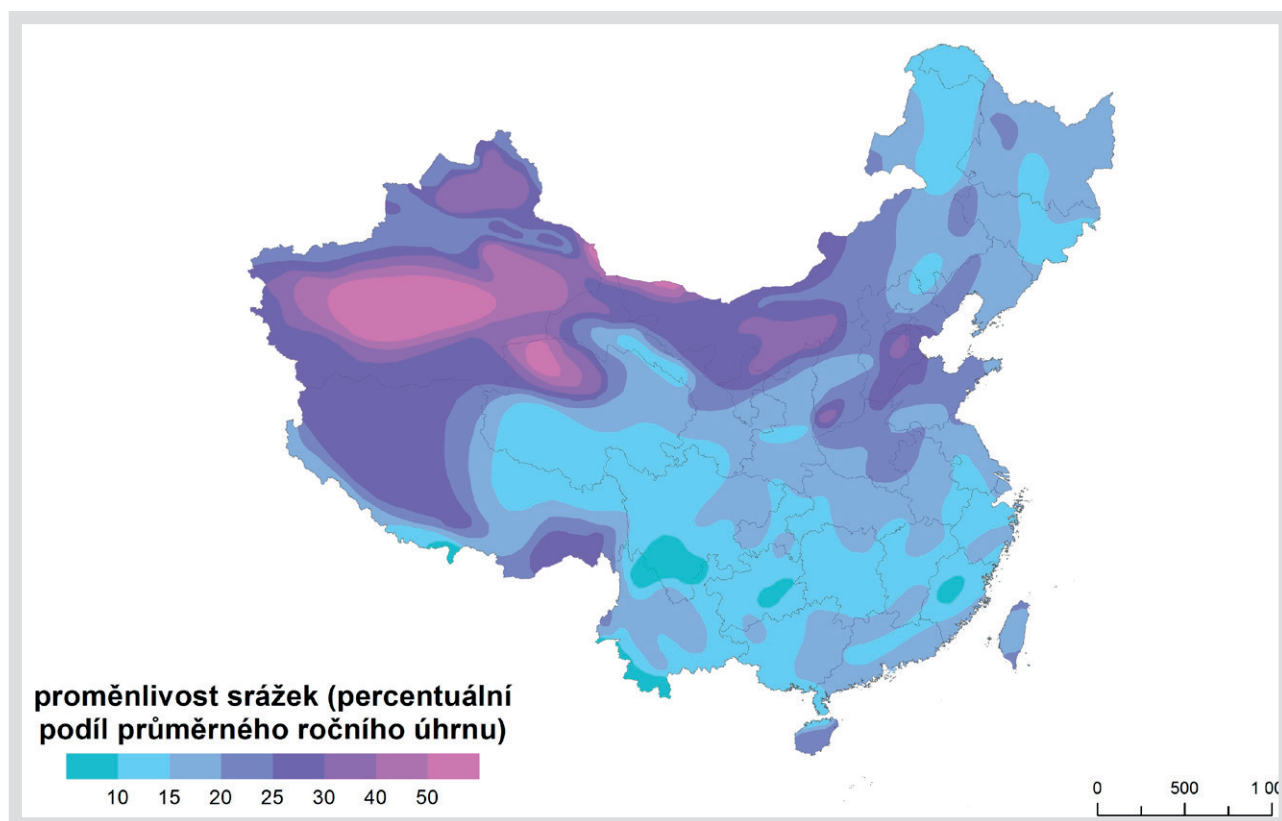
◀ Obr. 14: Emei Shan, Sichuan – místo s největším ročním úhrnem srážek v Číně – 8 169 mm (AH)

Avšak obdobně jako na nejdeštivějším místě na světě – Čerápundží v podhůří východního Himálaje (nebo v posledních letech nejdeštivější Mawsynram v Indii) – i zde jsou srážky v průběhu roku značně nerovnoměrné. Většina srážek v monzunové Asii spadne během května až září, zbytek roku je výrazně sušší. Jižní Čína tak na konci jara čeká na první monzunové deště, které přinášejí tolik potřebnou vláhu. Proto se v této oblasti subtropické vlhké Asie nevyvinuly vždy zelené pralesy, ale střídavě opadavé deštné pralesy. Nejdeštivější místa typu Čerápundží získávají až 90 % vláh v období letních monzunů, kdy jsou sužovány záplavami, podmáčenou půdou atd., zatímco po zbytek roku je sužuje ničivé sucho. Mezi takto srážkově nevyrovnané oblasti patří především jižní část Yungui Gaoyuan na hranicích Yunnanu, Guizhou a Guangxi. Přestože srážky jsou zde mnohem vyrovnanější než ve zmíněných extrémních případech, je i zde třeba myslet na systém vodních

jímek, přehrad a nádrží pro uchování monzunové vody v období sucha i pro regulaci odtoku vody z přívalových monzunových dešťů.

Druhým aspektem variability srážek jsou jejich meziroční rozdíly. Zatímco během roku jsou na jihu Číny velké rozdíly v přísunu vláhy, v meziročním srovnání se jedná o oblasti s velmi vyváženým a stabilním přísunem srážek. Při dlouhodobém měření se některé oblasti jižní Číny neliší o více než 10 %, na většině území jižně od Dlouhé řeky pak ne o více než 15 % (viz obr. 15). Stabilní roční objem vláhy zaručuje stabilní zemědělskou činnost, která se musí přizpůsobit pouze sezónním rozdílům v přísunu vláhy.

V severozápadní části Číny, primárně v Tarimské pánvi, dochází k meziročním rozdílům v přísunu srážek o více než 50 %. Jde však o obecný jev aridních kontinentálních oblastí, nikoli o výjimku samotné Číny. Pouštní a polopouštní oblasti mají velmi malý přísun srážek (klimaticky se pouště definují jako oblasti s méně než 150 mm srážek ročně), přičemž i malá změna v absolutním množství srážek představuje velký procentuální rozdíl. Vezmeme-li v potaz nejsušší oblast Číny – severní okraj Turfanské prolákliny, kde ročně v průměru naprší jen 3,9 mm – zvýšení či snížení úhrnu srážek jen o 2 milimetry představuje nárůst o třetinu, resp. propad o polovinu oproti průměru.

▲ Obr. 15: Meziroční variabilita srážek

Autoři: Petr Šimáček a Adam Horálek

Asie je z východu ohraničena Tichým, z jihu Indickým a ze severu Severním ledovým oceánem. Jen okrajově je na západě omývána Středozemním mořem, přes které je spojena s Atlantickým oceánem. Rozlehlost kontinentu a významné přírodní bariéry (pohoří) způsobily velmi pestrou skladbu klimatických oblastí. Asijská povodí se podle toho dělí na pět typů.

Prvním typem jsou řeky severní Asie nacházející se v asijské části Ruska. Charakteristický pro většinu z nich je tok směrem na sever. To způsobuje pomalejší tání zimních ledů na dolních tocích než na horních tocích, jak tomu bývá obvykle. Inverzní tání ledů na řekách tak způsobuje každoročně velké problémy a pozdně zimní či raně jarní záplavy. Jedná se též o jedna z největších povodí a nejdelší vodní toky, např. řeky Jenisej, Ob-Irtyš, Lena atd.

Druhým typem jsou řeky suché centrální Asie. Jedná se o největší bezodtokou oblast na světě, tvořící přibližně 40 % rozlohy Asie. Z velké části se nacházejí ve Střední Asii a v západní části Číny. Voda z těchto povodí není odváděna do žádného ze světových oceánů. Většinou se jedná o srážkově deficitní aridní oblasti, kde mnohé řeky v částech roku vysychají. Nejznámějšími řekami v této oblasti jsou Syrdarja a Amudarja ve Střední Asii či řeka Tarim v Tarimské pánvi v Xinjiangu v Číně.

Největším průtokem disponují řeky a povodí monzunové Asie. Ten je však velice proměnlivý a závislý na střídání letního a zimního monzunu. V létě jsou bohaté na vodu, mají jednu z největších odvodňovacích kapacit na světě, avšak v zimních měsících jejich hladiny klesají hluboko pod průměr. Patří sem i nejdelší tok Asie Dlouhá řeka v Číně či další významné řeky jako například Mekong, Iravádí, Salwin, Rudá řeka, Západní řeka či řeka Ganga.

Tropická Asie se rozkládá vesměs na ostrovech v jihovýchodní Asii, nejsou zde žádné významnější veletoky. Tropické řeky se však, na rozdíl od řek monzunových, vyznačují stabilním a objemným průtokem, což je dáno rovníkovou polohou s permanentním dostatkem vláhy.

Posledním typem jsou řeky jihozápadní Asie reprezentované zejména největšími toky Eufratem a Tigridem. Vyznačují se průtokem typickým pro subtropické až tropické suché klima, podobně jako Nil. Ke kulminaci vodní hladiny dochází pravidelně na jaře při tání horského sněhu v pramenných oblastech. Rozdíl v průtoku mezi maximem na jaře a minimem na podzim bývá více než desetinásobný.

V Číně se lze setkat se třemi z těchto pěti typů řek – s řekami suché centrální Asie, severní Asie a monzunové Asie. Největší část území Číny je odvodňována řekami monzunového typu.

Pobřeží a okrajová moře

Čína má v porovnání s obdobně velkými státy, jako jsou Kanada či Spojené státy, výrazně kratší pobřežní čáru. S celkovou délkou přibližně 30 tisíc kilometrů je srovnatelná s pobřežní čarou Brazílie, Japonska či Filipín. Japonsko i Filipíny jsou však oproti Číně více než třicetkrát menší, avšak vzhledem k ostrovnímu charakteru obou zemí mají mnohem členitější pobřeží. Nejdelší pobřeží na světě má Kanada, která je jen o málo větší než Čína co do rozlohy, ale má devětkrát delší pobřeží. To je dáno extrémně dlouhými pevninskými hranicemi, ve kterých naopak Čína ve světě vyniká (viz poloha Číny, obr. 1). S celkovou délkou 22 147 km má Čína nejdelší hranice na světě, delší než největší stát Rusko (20 017 km).

Tab. 4: Srovnání délek pobřeží (km)

1. Kanada	265 523	6. Austrálie	66 530
2. USA	133 312	7. Norsko	53 199
3. Rusko	110 310	8. Filipíny	33 900
4. Indonésie	95 181	9. Brazílie	33 379
5. Chile	78 563	... 11. ČLR	30 017

Zdroj: World Resources Institute, www.wri.org; Pozn.: Délka pobřeží se výrazně liší podle zdrojů a podle techniky a přesnosti, jakou je měřena. ČLR má podle jiných zdrojů jen 14 500 km (CIA Factbook). Taiwan má pobřežní čáru 2 007 km dle WRI.

Relativně krátké pobřeží Číny je dáno hlavně jeho malou členitostí, s výjimkou pobřeží v Jihočínském moři. Čína je omývána pouze čtyřmi okrajovými moři Tichého oceánu a jejich dílčími součástmi. Severočínské provincie Liaoning, Hebei a Shandong (ze severu) jsou omývány mořem Bo Hai a jeho třemi zálivy – Liaodonským (Liaodong Wan), Bohaiským (Bohai Wan) a Laizhouským (Laizhou Wan). Toto „reliktní“ moře se permanentně zmenšuje v důsledku rozšiřování delty nánosy Žluté řeky. Žlutá řeka v dějinách čínského státu posunula pobřežní čáru Bo Haie o více než 150 km na východ, a zmenšila tak moře Bo Hai na necelou třetinu jeho původní velikosti v období na přelomu letopočtu. Také Bohaiský a Laizhouský záliv se výrazně zmenšují. Město Tianjin bylo založeno jako přístavní město pro Peking. V současnosti se tento původní přístav nachází přibližně 40 km od moře a je sám obsluhován přístavem Tanggu.

Bo Hai je uzavřen Bohaiským průlivem (Bohai Haixia), jenž je ze severu sevřen Liaodonským (Liaodong Bandao) a na jihu Shandonským poloostrovem (Shandong Bandao). Východní a jižní pobřeží Shandongu a provincie Jiangsu omývá Žluté moře (Huang Hai). To získalo své označení kvůli sprašovým usazeninám, jež do moře donášela mezi 13. až 19. stoletím Žlutá řeka. Svými nánosy ucpala všechna původní severní koryta dolního toku a přesunula se na několik staletí do řečiště řeky Huai a ústila přímo do Žlutého moře či dokonce do Dlouhé řeky. Pobřeží Žlutého moře je nejméně členité. Jedná se o šelfové moře a pobřeží je tedy vesměs nížinné.

Od ústí Dlouhé řeky až po Taiwanskou úžinu (Taiwan Haixia) je Čína omývána Východočínským mořem (Dong Hai). Toto pobřeží je výrazně členitější a je lemováno množstvím menších souostroví, jako například Zhoushan Qundao na okraji Hangzhouského zálivu (Hangzhou Wan). Na jihu moře se nachází největší čínský ostrov Taiwan s rozlohou necelých 36 tisíc km².

Jihočínské moře (Nan Hai) je největším z čínských moří a strategicky také nejvýznamnějším, což způsobuje mnoho mezistátních sporů. Jihočínské moře se rozkládá od jižního pobřeží Číny na severu po pobřeží Malajsie, Bruneje a Indonésie na jihu a od Filipín na východě po Vietnam na západě. U čínského pobřeží je navíc rozděleno největším ostrovem ČLR (druhým největším ostrovem Číny jako celku) Hainanem a Laizhouským poloostrovem a vytváří zde Tonkinský záliv (Beibu Wan).

Čína si nárokuje téměř celé moře až po dvanáctimílové pásmo sousedních zemí. V tomto mezinárodním sporu hraje významnou roli množství malých ostrovů, atolů a písčín tohoto šelfového moře. Dle mezinárodního práva totiž každý stát disponuje tzv. výsostnými teritoriálními vodami do vzdálenosti 12 námořních mil (22,2 km) od pobřeží. Navíc má ještě každý stát právo na výsostné ekonomické vody, které jsou vymezeny dvěma sty námořními míli od pobřežní čáry (370 km). I relativně bezvýznamná neobyvatelná skála uprostřed moře s rozlohou několika metrů tak představuje ekonomicky strategické území. Kolem takové skály totiž

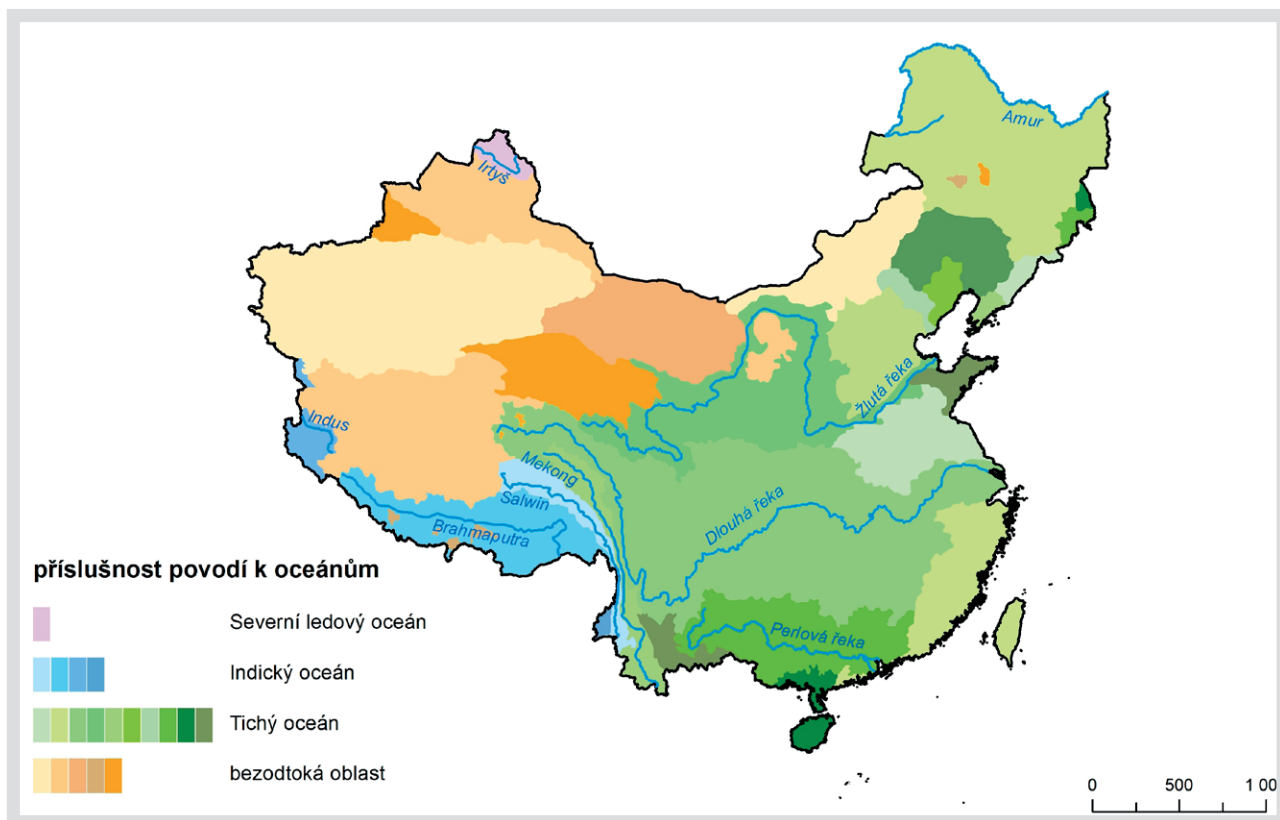

existuje ekonomické právo využívání biologických i nerostných zdrojů moře. Ve skutečnosti 370km rádius kolem takové, na první pohled bezvýznamné, skály představuje území o rozloze 431 000 km² srovnatelné se Švédskem. To je důvod, proč Čína deklaruje právo na všechna jihočínská souostroví až po Jamesovu mělčinu (Zengmu Ansha). Stejný důvod rozjitřil v současnosti i spory Japonska a Číny o ostrovy Senkaku (Diaoyu Dao) ve Východočínském moři.

Čína v současnosti disponuje 879 666 km² nesporných výsostných ekonomických vod. Sousední Japonsko, které je rozlohou 30krát menší, má ale 4 479 388 km² výsostných ekonomických vod, tedy více než pětinasobek. To je dáno právě velkým počtem solitérních ostrovů a souostroví v oceánu. Vzhledem k tomu, že Východočínské a Jihočínské moře jsou šelfového původu a nachází se v nich významné zásoby ropy, zemního plynu a vzácných kovů, je tento boj o ostrovy v mořích velmi aktuální. Zájmy jednotlivých států se často redukují na pozemní hranice, pobřežní moře se svými zásobami ryb a nerostných surovin představují strategicky nejvýznamnější oblasti, o které se v současnosti vedou spory. Jedná se primárně o souostroví v Jihočínském moři – Dongsha, Xisha, Zhongsha, Nansha a Zengmu Ansha.

Úmoří a říční síť

Dle příslušnosti k jednotlivým oceánům se Čína dělí na čtyři části – úmoří Tichého oceánu, úmoří Indického oceánu, úmoří Severního ledového oceánu a bezodtokou oblast. Největší část území je odvodňována do Tichého oceánu, a to přibližně 60 %. Druhou největší oblast tvoří bezodtoká území západní Číny představující celkem 30 %. Zhruba desetina území Číny náleží k úmoří Indického oceánu, a to hlavně jihozápadní Čína. Méně než 1 % území je odvodňováno do Severního ledového oceánu. Jedná se o malé území v pohoří Altaj, kde se nachází pramenná oblast řeky Irtyš, přítoku Obu.

▲ Obr. 16: Hlavní povodí a úmoří Číny

Autoři: Petr Šimáček a Adam Horálek

Celá východní, jihovýchodní a severovýchodní část Číny náleží do úmoří Tichého oceánu, resp. jeho okrajových moří. V tomto úmoří se také nalézají největší čínské řeky – Dlouhá řeka (Chang Jiang, Jang-c), nejdelší řeka Asie, Žlutá řeka (Huang He), Amur (Heilong Jiang) a Perlová řeka (Zhu Jiang). Čtyři jmenované řeky odvádějí vodu z území o celkové rozloze přibližně 4 miliony km², bráno jen v hranicích Číny, tedy 40 % ČLR. Každá řeka přitom ústí do jiného okrajového moře.

Do Ochotského moře ústí řeka Amur se svými přítoky Šilka a Argun na horním toku a řekami Songhua Jiang a Ussuri (Wusuli He) na středním toku. Řeky Argun, Amur a Ussuri dohromady tvoří nejdelší říční hranici na světě mezi Čínou a Ruskem. Do řeky Songhua ústí ještě několik dalších řek severovýchodní Číny, hlavně pak Nen Jiang a Mudan Jiang. Do Japonského moře je odváděna voda řekou Tumen Jiang z nejvýchodnější části provincie Jilin, kde současně tvoří přirozenou říční hranici mezi KLR a ČLR, ústí pak mezi KLR a Ruskem. Do moře Bo Hai ústí řeky Liao He, hlavní říční tepna jižního Mandžuska (Liaoningu), Yalu Jiang, jež tvoří přirozenou hranici mezi ČLR a KLR, Luan He a Yongding He, ústící do Bohaiského zálivu, a Žlutá řeka.

Žlutá řeka na své 5,5 tisíce km dlouhé cestě přijímá množství přítoků. Od pramene směrem k ústí jsou nejvýznamnější levé přítoky Datong He přitékající v blízkosti Lanzhou, Fen He, jejíž údolí dělí Lüliang Shan a Taihang Shan v provincii Shanxi, a řeka Qin He. Z pravé strany přitéká do Žluté řeky více vody co do objemu, protože přináší vodu z vlhčího jihu. Mezi nejvýznamnější pravé přítoky patří Tao He a Wei He. Oba tyto

přítoky odvádějí vodu z pohoří Qinling, každá však na opačnou stranu vnitřního oblouku Žluté řeky. Na dolním toku již Žlutá řeka nemá žádný významný přítok, neboť je to oblast aluviálních nížin vytvořených nánosy Žluté řeky.

Oblast mezi povodím Žluté a Dlouhé řeky je výsledkem divokých proměn dolního toku Žluté řeky, která v důsledku extrémního zanášení vlastního koryta měnila dolní ramena a dokonce „okupovala“ koryta sousedních řek. To byl případ hlavně řeky Huai He, jež byla proměněna v dolní tok Žluté řeky na několik století hned dvakrát. V současnosti Huai He není přítokem Chang Jiangů a dokonce ani nedotéká do Východočínského moře, končí v jezeře Hongze Hu. Vzhledem k tomu, že se nachází v nížině protkané množstvím kanálů propojujících její povodí s pobřežím i Chang Jiangem, fakticky do povodí Dlouhé řeky spadá. Přestože je tedy území Huanghai Pingyuan výsledkem činnosti Žluté řeky, od roku 1939, kdy se Žlutá řeka odklonila do dnešního řečiště, patří do povodí řeky Huai a úmoří Východočínského moře.

Tab. 5: Přehled největších čínských řek ve světovém kontextu (pořadí dle délky toku)

Řeka*	SVD**	Délka (km)	SPR***	Povodí (km ²)	SPP****	Průtok (prům., m ³ /s)
1. Dlouhá řeka	3.	6 380	11.	1 800 000	4.	31 900
2. Žlutá řeka	6.	5 464	31.	745 000		2 110
3. Amur*	10.	4 444	10.	1 855 000	18.	11 400
4. Mekong*	12.	4 350	29.	810 000	12.	16 000
5. Salwin*	25.	3 060	58.	324 000		3 153
6. Brahmaputra	29.	2 948	12.	1 730 000	8.	19 200
7. Zhu Jiang	53.	2 200	45.	437 000	13.	13 600
8. Tarim	59.	2 100	37.	557 000		158
9. Songhua – Nen Jiang	65.	1 927	14.	1 443 100		2 463
10. Han Shui	89.	1 532	77.	174 300		2 156

* údaje za celou řeku/povodí, včetně území mimo Čínu; ** Světové pořadí dle délky; *** Světové pořadí dle rozlohy povodí; **** Světové pořadí dle průměrného průtoku (jen do 20. místa)

Dlouhá řeka je nejdelší čínskou, asijskou a třetí nejdelší světovou řekou. Současně je také největší čínskou řekou co do povodí (v rámci čínských hranic) i průměrného průtoku (srovnání čínských řek se světem ukazuje tab. 5). Tvoří hlavní vodní tepnu země, je největším zdrojem hospodářské vody, vodní energie, největším zdrojem sladkovodních ryb a v jejím povodí žije nejvíce obyvatel. Na horním toku se nazývá Řeka zlatých písků (Jingsha Jiang) a teprve od soutoku s řekou Min v Sichuanu (Min Jiāng, 岷江, nikoliv Min Jiāng, 闽江 ve Fujianu) se nazývá Chang Jiang – Dlouhá řeka. Na rozdíl od Žluté řeky má významnější a na vodu bohatší přítoky. Nejvýznamnější levostranné přítoky jsou Yalong Jiang, Min Jiang (s přítokem Dadu He), Jialing Jiang, který přitéká ve městě Chongqing, Han Shui a Huai He. Hlavními pravostrannými přítoky jsou Wu Jiang, Yuan Jiang, Xiang Jiang a Gan Jiang. S výjimkou Wu Jiangů všechny tyto přítoky přivádí vodu z Nan Lincu, Wu Jiang pak ze severní Yungui Gaoyuan. V povodí Chang Jiangů se nacházejí dvě největší sladkovodní jezera Číny – Dongting Hu a Poyang Hu.

Pobřeží od Hangzhouského zálivu po Hongkong odvodňují menší řeky Min Jiang, Ou Jiang, Qiantang Jiang, patřící do úmoří Východočínského moře, a Han Jiang, patřící již k úmoří Jihočínského moře. Hlavním čínským přítokem do Jihočínského moře je třetí nejvýznamnější řeka po Dlouhé a Žluté řece – Zhu Jiang (Perlová řeka). Přestože je Perlová řeka s délkou 2 200 km obecně považována za sedmou nejdelší čínskou řeku, ve skutečnosti je dlouhá jen několika desítek kilometrů. Řeka, která má tuto délku, by se správně měla nazývat Zhu-Xi-Xun-Qian-Hongshui-Nanpan. Jedná se o složité názvosloví říční sítě, v níž soutokem řek vzniká nová, jejíž jméno se neustále mění (blíže k terminologii viz níže).

Kromě hlavních řek východní Číny patří do úmoří Tichého oceánu též Rudá řeka (Hong He/Yuan Jiang) a Mekong (Lancang Jiang), obě ústící ve Vietnamu. Obě ale pramení v Číně a významná část jejich horních a středních toků se nachází v Číně.

Trojřečí v severozápadním Yunnanu, kde se k sobě přibližují tři významné čínské řeky – Jingsha, Lancang a Nu – je místem, kudy prochází jedna z hlavních rozvodnic Číny oddělující úmoří Tichého a Indického oceánu. Zatímco Lancang Jiang (Mekong) se stáčí na východ a ústí v Jihočínském moři, sousední Nu Jiang

(Salwin) pokračuje na jih a ústí v Indickém oceánu.

Hlavní vodní tepnou odvádějící vodu z Číny do Indického oceánu, resp. do Bengálského zálivu, je ale Brahmaputra, životadárná tepna jižního Tibetu, v jejímž údolí žije většina obyvatelstva Tibetu a nachází se zde většina kulturních center. Po téměř dvou tisících kilometrech východního toku se prudce stáčí k jihozápadu a spadává z Tibetské náhorní plošiny do Bangladéše, kde tvoří s Gangou největší deltu světa. Kromě Salwinu a Brahmaputry pramení v Číně ještě Indus, jediná řeka, která odvodňuje malé území v západním Tibetu do Arabského moře.

Zbývající třetinu území Číny tvoří bezodtoká oblast s minimem větších řek. Nejdelší a nejvýznamnější řekou je zde řeka Tarim, která je osmou nejdelší řekou Číny. Po značnou část roku je však vyschlá. Končí v poušti Taklamakan, aridní oblasti s minimem srážek. Většina řek v této oblasti je tedy spíše sezónního charakteru a jsou zdrojnicemi hlavních pánví a jezer. Kromě povodí řeky Tarim, které je tvořeno celou Tarimskou pánví a okolními pohořími, jsou nejvýznamnějšími povodími v bezodtoké oblasti Chaidamská pánev a Džungarská pánev s řekami Manas a Ili. Ty pokračují dále do Střední Asie a zásobují tamní bezodtoké jezero Balchaš.

Jezera

Asie je na jezera bohatá, což však neplatí o samotné Číně. V Asii se nachází množství „nej“ jezer. Kaspické moře, které je srovnatelné s rozlohou Německa či Japonska, je největším jezerem světa co do rozlohy vodní plochy. Jedná se de facto o reliktní moře, které bylo v geologické minulosti spojeno se světovým oceánem. Asie má též nejhlubší jezero – Bajkal, jehož dno leží v hloubce 1 637 m. Bajkal je také největší zásobárnou pitné vody – zadržuje celkem 18 % světových zásob, i unikátním ekosystémem (60 % živočišných druhů v oblasti je endemických). Mrtvé jezero drží prvenství také nejnižše položenou tektonickou proláklinou na světě dosahující hloubky 418 metrů pod úroveň moře. Aralské jezero drží smutný primát jako nejrychleji mizející jezero světa, mezi lety 1960–2003 se jeho plocha zmenšila z 67,9 na 18,2 tis. km², což je jedna čtvrtina původní rozlohy. Objem vody se snížil na pouhou jednu desetinu.

Nebeská jezera jsou v Číně velmi častým označením oblíbených lokalit. V současnosti se tímto názvem pyšní několik desítek jezer v Číně. Tři nejvýznamnější se nacházejí ve třech odlišných „koutech“ Číny. Obzvláště matoucí jsou jezera Tian Chi v Xinjiangu a Tian Chi na opačné straně Číny v Jilinu. Zatímco první se nachází v pohoří Bogda a je klasickou ukázkou tektonického jezera alpského typu, druhé je klasickou ukázkou zaplavené kaldery sopky Baitou Shan v Changbai Shanmai. K těmto dvěma jezerům se řadí ještě třetí nebeské jezero – Nam Co v Tibetu. Obvykle bývá označováno tibetským jménem.

V Číně se nachází velké množství jezer, avšak žádné z nich není v celosvětovém srovnání nijak výjimečné. Obecně lze rozdělit jezera Číny na nížinná sladkovodní a vysokohorská slanovodní, i když toto členění je nutno brát s rezervou. Koresponduje však s dělením Číny na aridní a humidní Čínu, přičemž sladkovodní jezera se nacházejí v humidní části druhého a v celém prvním výškovém pásmu.

Horská slaná jezera se nacházejí primárně na Tibetské náhorní plošině ve třetím výškovém stupni. Je jich několik desítek tisíc, přičemž největší z nich jsou Qinghaiské (Kukunor či Congon Po) v Qinghaii, Pangong Co ve sporné hraniční oblasti Aksai-Čin mezi čínským Tibetem a indickým/pákistánským Kašmírem a posvátná jezera Nam Co a Siling Co. Výjimku představují jezera Gjaring a Ngoring v severním podhůří Bayankala Shanmai, která jsou zdrojnicemi Žluté řeky, a některá další jezera ledovcového typu na severním úpatí Himálaje a Transhimálaje (Gangdise).

V aridní části druhého výškového stupně, především v Tarimské pánvi, se nacházejí slaná jezera či spíše solné pánve, z nichž největší je Lobnor. Dalšími významnými slanovodními jezery jsou Ebinur v Džungarské pánvi a Aiding Hu v Turfanské proláklině. Sladkovodní jezera většinou ledovcového typu se nacházejí v pohoří Tian Shan (jezero Bosten), Bogda (slavné Nebeské jezero neboli Tian Chi) či Altaj (jezero Ulungur). Největším jezerem na východě aridní Číny ve Vnitřním Mongolsku je Hulun Nur ležící ve stejnojmenné vysočině západně od Velkého Hingganu.

V nížinné Číně se nacházejí převážně jezera fluviálního (říčního) typu, kam spadají všechna největší sladkovodní jezera východní Číny – Poyang, Dongting, Tai a Hongze. Jejich říční původ způsobuje časté změny v pořadí největších jezer. Dříve se jako největší jezero Číny uvádělo nikoli Qinghai Hu, ale Dongting Hu, které mělo rozlohu až 20 000 km² v období monzunového stavu Dlouhé řeky a jejích přítoků. Hladina jezera fluktovala až o 16 metrů a jezero až sedminásobně měnilo svou velikost. S výstavbou přehrady Gezhouba (ještě před Třemi soutěskami) se hladina řeky během roku vyrovnala a jezero Dongting Hu definitivně ztratilo své prvenství, co se týče rozlohy. V současnosti se jeho velikost pohybuje mezi 2,5–3 tis. km². Největším sladkovodním východočínským jezerem se následně stalo Poyang Hu, avšak i to bylo na rozloze značně zkráceno výstavbou Tří soutěsek, které ještě více snížily výkyvy hladiny Dlouhé řeky na jejím středním a dolním toku. Stejně tak byly regulovány i přítoky tohoto jezera – řeky Gan, Xiu a Xin. V současnosti se pohybuje jeho průměrná roční rozloha okolo 3 tis. km², avšak v suchém období se může zmenšit až na pouhých 500 km².

Hlavním důvodem těchto velkých výkyvů v rozloze jezer je jejich říční původ. Jedná se o mělké průtokové sifony s hloubkou jen několik metrů (Poyang má průměrnou hloubku 8 m a maximální 25 m). Jezero Hongze je v současnosti napájeno řekou Huai. V minulosti však bylo výrazně rozšířeno díky Žluté řece, která si

na několik století přivlastnila koryto řeky Huai. Během tohoto období bylo jezero čtyřnásobně zvětšeno a tuto rozlohu si udržuje dodnes. Poslední z velkých jezer východní Číny je jezero Tai Hu. Jeho kruhovitý tvar, vertikálně členitější pobřeží i přítomnost nezvyklých minerálů (metamorfity) jsou zřejmě důsledkem impaktu meteoritu. Jedná se tak o unikátní jezero meteorického typu.

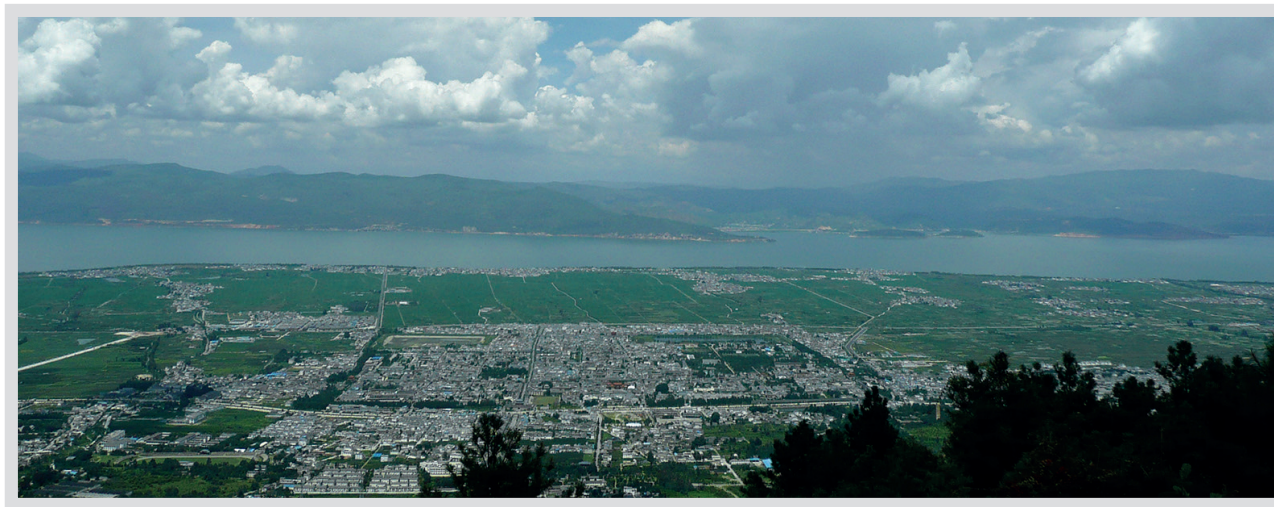
Tab. 6: Největší jezera Číny

Jezero	Typ	Lokalita	Rozloha (km ²)
Qinghai Hu/Kukunor	slanovodní	Qinghai	4 340
Xingkai Hu/Chanka	sladkovodní	Heilongjiang	4 190*/1 160
Poyang Hu	sladkovodní	Jiangxi	3 207
Dongting Hu	sladkovodní	Hunan	2 691
Hulun Nur	sladkovodní	Nei Menggu	2 339
Tai Hu	sladkovodní	Jiangsu-Zhejiang	2 537
Hongze Hu	sladkovodní	Jiangsu	1 960
Nam Co	slanovodní	Tibet	1 920
Siling Co	slanovodní	Tibet	1 640
Bosten	sladkovodní	Xinjiang	1 000

* plocha celého jezera včetně části mimo čínské území

Na jihozápadě Číny se lze setkat s typickými sladkovodními tektonickými jezery s hlubokým dnem a protáhlým tvarem ve směru tektonického zlomu, jež vyplňují. Hlavními reprezentanty jsou jezera Er Hai a Dian Chi, obě v provincii Yunnan. O významu obou jezer pro rozvoj oblasti svědčí už jejich historie. V blízkosti jezera Er Hai vznikla významná středověká království a dodnes v jeho okolí žije přibližně milion lidí v městech Xiaguan a Dali. Dian Chi se nachází jižně od správního střediska a největšího města provincie Kunmingu.

Na severovýchodě Číny se nacházejí dvě významná jezera – Chanka (Xingkai Hu) a Nebeské jezero (Tian Chi). Pokud bychom brali v potaz celou rozlohu jezera Chanka, pak se jedná o druhé největší jezero Číny, hned po Qinghai Hu. Jde nicméně o hraniční jezero, přičemž jeho tři čtvrtiny patří ruské straně. Na čínské straně tak zůstává jen něco přes 1 000 km². Nebeské jezero Tian Chi v pohoří Changbai je zajímavé krásou a původem. Jedná se o nejlepší ukázkou sopečného (kráterového) jezera v Číně. Oválné jezero vyplňuje propadlou kalderu a lemují jej strmé břehy bývalého vrcholu sopky Baitou Shan (Pektusan). Je vyhledávaným cílem turistů jak z čínské, tak ze severokorejské strany, neboť se v jeho blízkosti údajně narodil Kim Čong-il, otec Kim Čong-una a bývalý vůdce KLDR.

▲ Obr. 17: Jezero Er Hai patří mezi největší čínská jezera a největší zásobárny sladké vody. S rozlohou přibližně 250 km² a hloubkou více než 100 metrů patří mezi nejvýznamnější zdroje pitné vody v provincii. V popředí město Dali slavné třemi pagodami z tangského období, pivovarem San Ta Dali a olympijským výcvikovým střediskem.

Ledovce

Většinu povrchu Země pokrývají světové oceány, které v sobě soustřeďují 97 % veškeré vody na Zemi. Pouze 3 % tvoří sladká voda. Ta je soustředěna do pevninských ledovců (68,3 %) a podzemních zdrojů (31,4 %). Pouze asi 0,3 % sladké vody (tj. 0,009 % veškeré vody) představují všechny druhy povrchové vody na Zemi. 87 % povrchové vody je soustředěno do jezer, 11 % do mokřadů, močálů a bažin a pouze 2 % vody jsou obsažena ve všech světových řekách. Řeky tak obsahují pouze 2 % povrchové vody, resp. 0,006 % sladké vody, resp. 0,00018 % veškeré vody na Zemi (přibližně jedna půlmiliontina).

Nejvýznamnějšími zdroji sladké vody jsou kontinentální ledovce, které se nacházejí v polárních oblastech. Pro lidi obývané oblasti mají největší význam horské ledovce jako zdroje sladké vody pro řeky i jezera. Čína je na ledovce poměrně chudá, většina z nich se nachází ve třetím výškovém stupni. Větší část ledovců v pohraničních horských pásmech Číny se nachází na sousední straně – na jižní straně Himálaje a Karakoramů a na severozápadní straně Tian Shanu. Ve srážkovém stínu Tibetské náhorní plošiny se nachází jen malé množství ledové pokrývky, která navíc kvůli klimatickým změnám rapidně ubývá. Čína má v současnosti přibližně 33 000 km² ledovců, které nadále ubývají. Pro Čínu je nejzávažnější oteplování a následný úbytek ledovcové pokrývky v pohořích – Tanggula Shanmai a Bayankala Shanmai v centrálně-západní části Tibetské náhorní plošiny, neboť jde o zdrojnice dvou největších čínských řek – Dlouhé a Žluté řeky. Relativně stabilní je zásobování řeky Brahmaputry z ledovců, neboť její horní tok se ještě nenachází v hlavním srážkovém stínu Himálaje.

▲ Obr. 18: Centrální hřeben Himálaje s nejvyšší horou světa – Mt. Everest ze severní strany. I když se hlavní srážkový stín nachází až v centrální části Tibetské náhorní plošiny, je i v podhůří Himálaje patrné, že sněhová a ledovcová pokrývka se zde nachází většinou až nad 6 000 m n. m. (AH)

Mezi nejvýznamnější ledovce Číny patří Rongbuk, Tomur a Hailuogou, přičemž každý z nich reprezentuje jinou horskou oblast. Rongbuk je jedním z nejslavnějších a nejnavštěvovanějších ledovců Číny, neboť se nachází na severním úbočí Everestu. V jeho údolí leží stejnojmenný klášter Rongpu Si, jenž je považován za nejvýše položené, trvale osídlené místo na světě ve výšce 5 500 m n. m.

▲ Obr. 19: Mt. Everest a ledovec Rongbuk při pohledu ze základního tábora na čínské/tibetské straně. V popředí je vidět přední moréna ledovce. (AH)

Ledovec Tomur je jedním z mála velkých ledovců nacházejících se na čínské straně pohoří Tian Shan. Leží na jižním svahu stejnojmenného vrcholu Tomur, který dosahuje výšky 7 435 m. Patří mezi největší čínské ledovce co do rozlohy i objemu. Ledovec Hailuogou drží prvenství v nejnižše položeném ledovcovém splazu v Asii. To jej také činí jedním z nejnavštěvovanějších ledovců Číny. Nachází se na východním svahu Gongga Shanu (Miňag Gangkar). Jeho hlavní splaz je dlouhý přibližně 14 km a má rozlohu přibližně 23 km². Ačkoliv dolní část splazu končí v nadmořské výšce 3 250 m, a činí jej tak nejnižše položeným ledovcem v celé Asii, jedná se o jeden z mála ledovců Číny, který se nezmenšuje. To je dáno každoročním přísunem sněhových srážek, neboť se nachází na návětrné východní straně pohoří Daxue Shan, která zadržuje vláhu letních monzunů.

Možná právě proto, že Čína není příliš bohatá na ledovce, stávají se ledovce jako zdroje pitné vody významnou součástí environmentálně-bezpečnostní politiky státu. Většina ledovcových oblastí se v současnosti chrání, i samotné oblasti jejich výskytu jsou předmětem politiky. Uvědomíme-li si, že většina ledovců se nachází v Tibetské náhorní plošině a v jejich okrajových pohořích a že jsou zdrojem vody pro nejvýznamnější vodní toky celé Asie – Žlutou a Dlouhou řeku, Mekong, Salwin, Brahmaputru, Indus i Gangu, pak význam udržení Tibetu pod čínskou vládou dostává nový rozměr. Tibet je mimo jiné zdrojem pitné vody a již několikrát bylo zmíněno, převážně v blízkovýchodním kontextu, že voda bude v brzké budoucnosti hlavním nerostným bohatstvím, o něž se budou vést války. Čína kontrolou Tibetu kontroluje i tyto vodní zásoby a částečně i zásoby sousedních států.

▲ Obr. 20: Dolní část splazu ledovce Hailuogou při pohledu z lanové dráhy. (AH)

Využití vod a vodní projekty

Hlavním limitem při využívání vodních zdrojů Číny je jejich nerovnoměrné a téměř inverzní rozmístění vůči rozmístění populace. To je nejvíce patrné u zdrojů pitné vody, které jsou lokalizovány nejvíce v jihozápadní Číně, zatímco většina obyvatelstva žije na východě. Množství srážek jižně od středního a dolního toku Dlouhé řeky dostatečně pokrývá nároky na vodní zdroje jen u cca 35 % populace Číny, zatímco severní provincie, hlavně v oblasti Severočínských rovin, trpí značným nedostatkem. I energetický potenciál čínských řek je rozmístěn v naprosté většině mimo místa hlavní spotřeby. Čína se i přesto snaží vodní zdroje maximálně využívat. Pomocí několika velkých projektů se tyto nerovnosti v distribuci snaží zmírnit (podrobněji v druhé části kapitoly).

Obecně se vymezuje sedm základních typů využití vodních zdrojů:

1. Zdroje pitné vody

jsou vitálně důležité pro každou společnost, byť představují jen minimální část celkové spotřeby vody – v případě Číny se jedná o necelých 5 %. Ve východní Číně se v důsledku přelidnění, extenzivní zemědělské i průmyslové činnosti a s tím souvisejícím znečištěním nachází minimum přírodních zdrojů pitné povrchové vody. Značná část spotřeby pitné vody je tak pokrývána podpovrchovými zásobami, ačkoliv i ty musejí být upravovány a čištěny, neboť jsou silně znečištěné. Dostatek podpovrchové pitné vody se nachází hlavně v hornatých oblastech jižní části Číny. Nejvýznamnějším přírodním zdrojem povrchové pitné vody je jezero Poyang, ačkoliv ani to již pro tyto účely není dostatečně čisté. Výrazně horší je situace v oblasti Severočínských rovin, tvořených primárně aluviálními nížinami a na východě sprašovou oblastí. Obě tyto oblasti jsou na podzemní zásoby využitelné jako zdroje pitné vody chudé. Navíc se zde nenachází žádné povrchové zásoby – větší jezera zde nejsou, řeky jsou značně znečištěné a trpí nedostatkem vody. Pro tyto potřeby se tudíž staví množství umělých nádrží, zadržujících letní deště. Voda v nich se musí dále čistit. Nejvýznamnějšími v této oblasti jsou rezervoáry Miyun a Guanting v okolí hlavního města Pekingu. Lepší situace je v řidčeji osídlené severovýchodní Číně, kde se nacházejí relativně bohaté podpovrchové zásoby s minimálním znečištěním. I povrchové vody, včetně řek Nen Jiang či Songhua Jiang, jsou využívány jako zdroj pitné vody (např. pro správní středisko Heilongjiangu Charbin). Západ Číny je na vodní zdroje relativně chudý, neboť je to aridní část Číny. Podpovrchové zdroje v aridním druhém výškovém stupni jsou rozsáhlé a bohaté v pánevních oblastech (Tarimská pánev, Džungarská pánev). Tato oblast je přibližně třicetkrát řidčeji zalidněná než východní část Číny, zdroje vody jsou zde proto dostačující. Tibetská náhorní plošina je sama o sobě zdrojnicí pitné vody pro celou Čínu, neboť se zde nachází většina ledovců, z nichž pramení všechny nejvýznamnější řeky.

2. Voda pro zemědělskou činnost

představuje 68 % spotřebované vody. Oproti evropským zemím, jako je např. Česko (57 %), je to výrazně větší podíl na celkové spotřebě, což je dáno především typem a rozsahem zemědělské produkce. Čína intenzivně využívá závlahové zemědělství. Umělými systémy je zavlažováno území o rozloze 545 960 km², tedy území srovnatelné s celou Francií. Závlahové zemědělství je uplatňováno na třetině čínské orné půdy. Čína spotřebovává na zemědělskou produkci okolo 375 km³ vody. Ve srovnání s Českem je to 350krát více vody použité v zemědělství pro 130krát větší populaci. Přestože je Čína významným exportérem zemědělských komodit, většina produkce zůstává pro domácí spotřebu. Čína tak představuje výrazně extenzivního uživatele vodních zdrojů. Největší problém způsobuje zemědělství v Severovýchodních rovinách. Ty jsou velmi chudé na vláhu a jediná významnější řeka v oblasti – Žlutá řeka – je tak výrazně odváděna na závlahy do okolí. I tento fakt způsobuje, že druhá největší řeka Číny již po několik let celoročně nedotéká do ústí. Stejně nebezpečným trendem je znečišťování povrchových i podpovrchových vod zemědělskou činností. Osmdesát procent řek ve východní Číně je extrémně znečištěno, na čemž se vedle průmyslu podílí extrémní užívání umělých hnojiv, pesticidů a jiných látek využívaných v zemědělství. Na západě Číny v pouštních oblastech Taklamakanu a Gobi se rozšiřuje extenzivní forma oázového zemědělství založená na rapidní exploataci podpovrchových ložisek vod (artéské pánve). Vzácná podpovrchová voda se zde využívá též pro výrobu soli ze solných pánví (Lobnor aj.).

▲ Obr. 21: Výroba minerálních solí uprostřed pouštní krajiny solné pláně jezera Lobnor.

(Zdroj: GoogleMaps)

▲ Obr. 22: Nová forma – oáza Darhan, Vnitřní Mongolsko. Geometrická pole v poušti Gobi představují moderní, často geneticky modifikovanou formu rostlinné produkce v aridní Číně při získávání podpovrchové vody na principu artézských studní.

(Zdroj: GoogleMaps)

3. Rybolov

Čína je světovou rybářskou velmocí. Její okrajová moře jsou nesmírně bohatá na ryby a další mořské živočichy. Čína ročně uloví a odchová přibližně 50 milionů tun ryb, přičemž celosvětová produkce činí asi 150 milionů tun, tzn. že Čína představuje jednu třetinu světového rybolovu. Přibližně tři pětiny produkce pochází z šelfových moří, která jsou výsostnými ekonomickými vodami Číny. Zbytek připadá na sladkovodní vnitrozemský rybolov a chov ryb. Přibližně dvě třetiny představuje produkce z chovů, zatímco jen třetinu samotný rybolov. Na jednoho Číňana tak připadá přibližně 36 kg rybího masa, zatímco celosvětový průměr je asi 20 kg.

Tab. 7: Složení čínského rybolovu a chovu ryb (2004)

Typ chovu/lovu	Celková produkce (t)	Výnosnost (kg/ha)
Mořský rybolov	14 800 000	170*
Sladkovodní rybolov	2 600 000	96**
Mořský chov ryb	13 450 000	8 180
Sladkovodní chov ryb	18 650 000	3 180
CELKEM	49 500 000	X

* Vypočteno na základě rozlohy výsostných ekonomických vod; ** Vypočteno na základě rozlohy vnitrozemských vodních ploch. Zdroj: CBS

Čínské vody, ať už pobřežní nebo vnitrozemské, nejsou ve světovém srovnání nijak rozsáhlé. Takto velká produkce je proto možná jen v případě masivní intenzifikace chovů. Průměrná výnosnost umělých sádek na pobřeží dosahuje více než osmi tun z hektaru, v případě sladkovodních sádek je průměr přes tři tuny. V některých extrémních případech, obzvláště v Jihočínském moři a v umělých sádkách v Severočínských rovinách a okolí ústí Dlouhé řeky, se dosahuje hektarového výnosu až 30 tun. Ve srovnání s českými rybníky je to přibližně šedesátkrát intenzivnější chov. To se samozřejmě setkává s negativními reakcemi ze strany ochránců zvířat. Větší problém ale představují spory rybářů se zemědělci a průmyslovými podniky, které hnojením, resp. vypouštěním toxických látek, znečišťují jak vnitrozemské vody, tak i pobřežní oblasti při ústích řek. 80 % délky toků ve východní Číně je znečištěno a 30 % toků je znečištěno extrémně, takže rybolov v nich je nemožný anebo jsou ryby toxické.

4. Vodní doprava

Čína, jako druhá největší ekonomika světa a největší exportní ekonomika světa, potřebuje rozsáhlou dopravní síť. V rámci čínského exportu hraje ústřední roli námořní doprava, která zajišťuje import a export více než 90 % objemu veškerého zboží. Čína pro tyto potřeby disponuje největšími kontejnerovými i tonážními přístavy světa. Hustá námořní doprava značně znečišťuje pobřežní vody. Čína vlastní i nejdelší vnitrozemskou říční síť na světě s celkovou délkou přibližně 110 000 km. Jejími dvěma páteřními osami jsou tok Dlouhé řeky od města Yibing na středním toku až po ústí severně od Šanghaje a Dlouhý kanál (Dayun He) vedoucí z Hangzhou do Pekingu. Ty jsou doplněny hustou sítí kanálů, hlavně v Severočínských rovinách. Zde byla původní síť pozměněna natolik, že je těžké určit, kam místní menší vodní toky ve skutečnosti ústí.

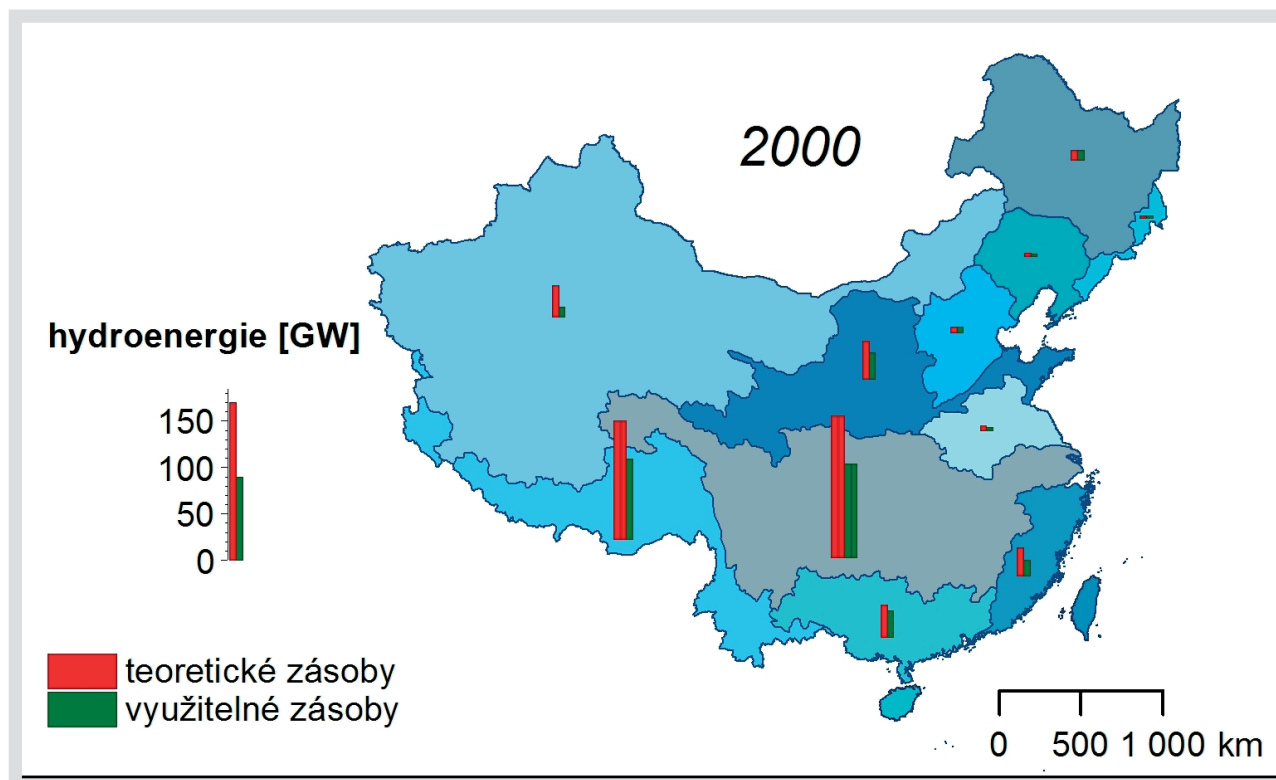
5. Průmyslové využití

Průmysl se v Číně podílí na spotřebě vody 26 %, což jej činí druhým největším spotřebitelem vody po zemědělství. Největší část z této spotřeby na sebe váže čínský uhelný průmysl. Čína, největší světový producent i spotřebitel uhlí, spotřebuje ročně na těžbu, zpracování a spotřebování uhlí (v uhelných tepelných elektrárnách) více než 112 km³ vody, což představuje jednu pětinu veškeré čínské spotřeby vody. Na veškerý zbývající průmysl tak připadá přibližně 30 km³ vody. Závažnější je však lokalizace uhelného energetického průmyslu, jehož centrem jsou severočínské provincie Henan, Hebei, Shandong a Shanxi. Všechny zmíněné provincie leží v oblasti s výrazným nedostatkem vody. Žlutá řeka, jako hlavní zdroj vody v oblasti, také z tohoto důvodu nedotéká do svého ústí, neboť je zcela vyčerpána. Některá koryta řek v okolí Pekingu jsou prázdná více než 20 let (jedno z nich bylo uměle zavodněno na dobu konání olympijských her, aby se zde mohly konat veslařské závody). Tento problém by měl řešit jiho-severní transport vody (viz níže).

6. Energetické využití

čínských řek skýtá naději i nebezpečí. Čínské řeky disponují největším hydroenergetickým potenciálem na světě. Více než 680 GW potenciálně využitelné energie řek by mohlo při plném zúročení pokrýt přibližně tři pětiny stávající čínské spotřeby elektrické energie. Tento potenciál je ale „nevhodně“ umístěn do jihozápadní Číny, hlavně do Trojřečí řek Nu Jiang (Salwin), Lancang Jiang (Mekong) a Jinsha Jiang (horní tok Dlouhé řeky), které zde padají z Tibetské náhorní plošiny do hlubokých údolí severozápadního Yunnanu. Výškový rozdíl – v některých případech až 4 000 m – u těchto vodnatých monzunových řek představuje největší koncentraci hydroenergetického potenciálu na světě a přibližně 70 % hydroenergetického potenciálu Číny. V současnosti Čína využívá přibližně pětinu vodní energie. Hlavními problémy při využívání vodní energie jsou nestabilita regionů (zemětřesení v Sichuanu v roce 2008 narušilo statiku 78 přehrad!), environmentální dopady výstavby přehrad a doprava energie z jihozápadu na východní pobřeží, kde je spotřeba elektrické energie největší.

▲ Obr. 23: Hydroenergetický potenciál dle hlavních povodí

Autoři: Petr Šimáček a Adam Horálek

7. Rekreace

je posledním významným typem využívání povrchových vodních zdrojů. Předpokladem vhodnosti vodních zdrojů k této aktivitě je však jejich čistota, neporušenost, dostupnost a udržitelnost, což jsou v Číně závažné nedostatky většiny vodních ploch. Znečištění řek i pobřežních oblastí snižuje kvalitní využitelnost těchto oblastí, byť se stále těší velké oblibě. I když turismus přispěl ke zlepšení kvality vod v některých případech (pobřeží Jihočínského moře – Hainan, jižní Guangdong, Fujian či okolí Qingdaa v Shandongu, řeka Li v mogotovém krasu v AO Guangxi aj.), vytváří svou masivností ještě větší tlak na vodní zdroje. Čtvrt miliardy turistů ročně narázově exploatuje vodní zdroje v jinak relativně málo narušených oblastech výstavbou rekreačních zázemí a následným nárůstem spotřeby vody v lokálním měřítku (národní parky Huanglong a Jiuzhaigou v severním Sichuanu, Tianchi v Baitou Shan v Jilin, jezera Er Hai a Dian Chi v Yunnanu, řeka Li v Guangxi aj.).

Projekt jihoseverního transportu vody

V rámci využívání vodních zdrojů se v Číně již několikrát přistoupilo k monstróznímu budování vodních projektů. Z historie je nejpatrnější Velký kanál, který je s délkou 1 770 km dodnes nejdelší využívanou vnitro-

zemskou vodní cestou Číny. Za zmínku stojí také největší vodní elektrárna na světě a největší přehrada Číny – Tři soutěsky, jedna z nejkontroverznějších staveb v dějinách země. V současnosti se v Číně schyluje k budování obdobně sporného díla na Řece zlatých písků. Má se jednat o kaskádu vodních přehrad, které by měly využívat energetický potenciál slavné Soutěsky skákajícího tygra v severním Yunnanu. Produkci elektrické energie by měly předčít i Tři soutěsky.

Největším a současně i nejožehavějším je projekt jiho-severního transportu vody. Jedná se o velkolepý projekt transferu části vody z povodí Dlouhé řeky do povodí Žluté řeky. Má vyřešit nedostatek vody v povodí Žluté řeky, navrátit jí celoroční průtok až do ústí a současně pokrýt rostoucí spotřebu vody v průmyslu a zemědělství. Tento projekt byl zamýšlen již v republikánském období mezi světovými válkami, znovu se o něm uvažovalo od 50. let 20. století za vlády Maa, ale z technických důvodů se nikdy nerealizoval. Tomuto odkladu lze jen přát, neboť se čínští úředníci mohli poučit z chyb kolegů, kteří odkloněním vody z řek Amudarja a Syrdarja zapříčinili jednu z největších ekologických katastrof způsobených člověkem. Projekt zůstává prioritou, přestože se v současnosti realizuje pouze jeho východní část, která je technicky nejsnazší.

▲ Obr. 24: Jiho-severní transport vody (plánované trasy)

Autor: Adam Horálek

Projekt počítá se třemi trasami odklonu vody z Dlouhé řeky do Žluté řeky:

1. Východní trasa

do značné míry využívá již existujícího Dlouhého kanálu. Vede z dolního toku Dlouhé řeky Dlouhým kanálem do Žluté řeky a dále severní větví kanálu (zvanou Pekingský kanál) až do hlavního města. Hlavní úpravy této vodní cesty spočívaly v usměrnění toku v kanálu, aby se vytvořil proud transportující vodu z Dlouhé do Žluté řeky. Tato trasa by měla být dlouhá 1 150 km. Ročně by měla mít kapacitu 30 km³ přepravené vody, což odpovídá průtoku necelých 1 000 m³/s.

2. Střední trasa

by měla využívat koryta řeky Han, levého přítoku Dlouhé řeky, a odvádět vodu z Yichangu v Hubei (v blízkosti Tří soutěsek) do Žluté řeky v místě, kde začíná její dolní tok (viz dále). Počítá se též s prodloužením trasy až do Pekingu a Tianjinu. V takovém případě by měla přes tisíc kilometrů a přibližně stejnou kapacitu – 30 km³.

3. Západní trasa

je technicky nejnáročnější. Počítá s odklonem vody na horním toku Jinsha Jiangu na hranicích AO Tibet a Sichuanu do řeky Yalong, a z ní pak přes Dzögeské mokřady do prvního oblouku Žluté řeky. Tato trasa by měla mít kapacitu přibližně 10 km³, což odpovídá průtoku 320 m³/s. Hlavním cílem západní trasy je posílit tok Žluté řeky na její dlouhé cestě Vnitřním obloukem, kde ztrácí velké množství vody, neboť se jedná o polopouštní a pouštní oblast. Druhým záměrem je zvýšit sílu toku tak, aby se snížilo množství nánosů v přehradách horního a středního toku Žluté řeky. Ty se nyní musejí nákladně a často vyplavovat či jinak odstraňovat.

Projekt jiho-severního transportu vody by měl mít po dokončení kapacitu 70 km³, což odpovídá průměrnému průtoku 2 220 m³/s. Tato rychlost je v současnosti průměrným průtokem Žluté řeky. Žlutá řeka by se měla po spuštění projektu v průtoku zdvojnásobit. Takto rozsáhlý projekt je předmětem kritiky ochránců přírody, neboť dopad na klima způsobený odvodněním Dlouhé řeky i zavodněním Žluté řeky lze jen stěží odhadnout.

▲ Obr. 25: Kanály ve městě Zhouzhuang, Jiangsu, které patří do soustavy Velkého kanálu v jeho jižní části. (AH)

Hlavní veletoky

Chang Jiang 长江

Chang Jiang neboli Dlouhá řeka je nejdelším, nejmohutnějším a nejvýznamnějším veletokem Číny. Po Amazonce a Nilu je to třetí nejdelší řeka světa. Na svém toku dlouhém 6 380 km přibírá množství přítoků a ve svém ústí dosahuje maximálního letního monzunového průtoku až 50 000 m³/s, což ji řadí mezi nejvodnatější řeky Asie. Její povodí je ve srovnání s obdobně velkými řekami spíše malé (poloviční oproti Nilu). Její tradiční evropské označení řeka Jang-c' (Yangtze) pochází z čínského označení jedné z jejích částí na středním toku. V Číně samotné zná toto toponymum jen málo lidí.

Dlouhá řeka pramení v severní části pohoří Tanggula Shanmai (Dangla) v centrální části Tibetské náhorní plošiny ve výšce okolo 5 000 m n. m. Jedná se o stromovité povodí několika menších řek s nejdelší Tuotuo He 沱沱河 – nejhornějším tokem Dlouhé řeky. Soutokem s Chumai He, Muluwusu He a Akedamu He vzniká Tongtian He a od hranic Qinghaie a Sichuanu (přibližně od města Yushu v severozápadním Sichuanu) se již nazývá řekou Zlatých písků – Jinsha Jiang. Ta se výrazně stáčí na jih a protéká okrajovými pohořími Tibetské náhorní plošiny, mezi nimiž vytváří hluboké údolí. V této oblasti nemá řeka žádné významné přítoky, neboť se jedná o úzké a hluboké údolí. Než dorazí na hranice s Yunnanem, padá o téměř 4 000 metrů; z původních 5 000 na méně než 1 000 m n. m.

Zde se řeka prudce otáčí o 180° v místě, kterému se říká První ohyb (Chang Jiang Diyi Wan 长江第一湾). Přibližně o 100 km dále svůj obrat zopakuje (Druhý ohyb) a obrací se ještě jednou zpět k jihu. Mezi oběma ohyby se její koryto vtěsňuje do nejužší části na celém toku – Soutěsky skákajícího tygra. V tomto místě se pod Sněžnou horou nefritového draka (Yulong Xueding) řeka zužuje na pouhých dvacet metrů šířky, přičemž již zde má v létě průtok až 7 500 m³/s. Aby se tento objemný průtok dostal skrz úzkou soutěsku, řeka zde vyhloubila koryto, jehož dno je v některých místech až 80 metrů hluboko. Za druhým ohybem pokračuje řeka dále horskou krajinou na pomezí provincií Yunnan a Sichuan do města Panzhihua, industriálního pokusu maovské éry. Jako první větší město řeku značně znečišťuje svým těžkým průmyslem.

V Sichuanu u města Yibin se nachází soutok Jinsha Jiang a Min Jiang. Teprve jejich soutokem vzniká samotná Dlouhá řeka – Chang Jiang. Až doposud měla Dlouhá řeka minimum přítoků, avšak na své další cestě na východ přijímá několik významných přítoků. Zleva to jsou Tuo Jiang a ve městě Chongqing Jialing Jiang a pak, až za Třemi soutěskami, Han Shui, poslední významný levostranný přítok. Dříve do ní přitékala též řeka Huai He, která sice do Dlouhé řeky nepřitéká (ústí do jezera Hongze), ale hustou sítí kanálů jsou její vody spojeny s vodami Chang Jiang. Zprava přitéká do Chang Jiang a před Třemi soutěskami jen Wu Jiang, za nimi pak Yuan Jiang, Xiang Jiang a Gan Jiang.

▲ Obr. 26: Soutěska skákajícího tygra (Hujiao Xia 虎跳峡) je považována za nehlubší kaňon na světě s nepřerušným srázem dosahujícím hloubky přes 3 000 m. I toto nádherné a divoké místo má ustoupit energetickým potřebám rostoucí Číny. (AH)

▲ Obr. 27: Jinsha Jiang ve městě Panzhihua.

(AH)

Po průtoku Sichuanskou pánví se řeka opět dostává do pohoří, tentokrát do pohoří Wu Shan, ve kterém vytváří Tři soutěsky – San Xia 三峡. Na konci soutěsek byla v létě roku 2012 definitivně dokončena a spuštěna stejnojmenná největší vodní elektrárna na světě. Využívá spádu přibližně 150 metrů a průtoku v průměru 15 000 m³/s. Energii zde generuje celkem 32 700MW Francisových turbín a dvě aditivní 50MW menší turbíny. Celkový výkon elektrárny činí 22,5 GW, což je ekvivalentem jedenácti jaderných elektráren velikosti Temelína. V důsledku této stavby se zaplavilo území Tří soutěsek o přibližné rozloze 800 km² na 1 045 km² výsledné plochy. Vodní nádrž se táhne v délce 600 km až do města Chongqing, které se tak stalo nejvnitrozemštějším přístavem na světě (přístavem nejvzdálenějším od moře schopným přijímat námořní lodě), což umožňuje sedmistupňová kaskáda plavebních komor u přehrady. Celkový objem zadržené vody činí 40 km³. Právě toto množství zadržené vody bylo hlavním argumentem odpůrců výstavby Tří soutěsek. Obávají se, že takové množství vody může změnit ekosystém krajiny (lokální klima) a navíc výrazně zatíží podloží, které je tektonicky aktivní, což může způsobit zesílení tektonické aktivity v oblasti (nemluvě o dopadech na místní obyvatelstvo a vystěhování jeho velké části, cca 1,3 milionu obyvatel). Kvůli vyvrácení těchto argumentů byla hráz postavena tak, aby odolala zemětřesení o síle 7,7° Richterovy škály.

▲ Obr. 28: Druhá soutěska Tří soutěsek, dno řeky je zde zhruba 200 metrů hluboko.

(AH)

▲ Obr. 29: Plavební komory zdymadel na Třech soutěškách.

(AH)

Pod Třemi soutěškami v blízkosti města Yichang se nachází starší a menší přehrada – Gezhouba. Za ní se tok řeky Chang Jiang definitivně mění v poklidný nížinný veletok s minimálním spádem (asi 100 metrů na 2 000 km). Protéká nížinou Lianghu, kde se nachází jedno z největších čínských jezer Dongting Hu, jehož hladina dříve v důsledku monzunového odtoku Dlouhé řeky výrazně fluktovala. Následně protéká mezi pohořími Dabie Shan na severu a Huang Shan na jihu a dostává se do vlastní nížiny – nížiny Středního a dolního toku Dlouhé řeky. Dlouhá řeka vtéká do Východočínského moře nálevkovitým ústím, v němž se nachází třetí největší ostrov Číny Chongming Dao.

Dlouhá řeka je označována jako řeka s monzunovým režimem odtoku. Ten se vyznačuje výraznou rozkolísaností vodní hladiny mezi letním a zimním monzunem (až pětinasobný rozdíl v průtoku) s minimem na konci zimy (únor) a kulminací po prvním monzunovém vrcholu (červenec). Na horním toku Jinsha Jiangy se ale režim odtoku blíží spíše ledovcovým řekám, neboť zde jsou hlavními zdroji ledovce, což způsobuje nejvyšší průtok v době tání sněhu (květen–červen). Směrem na jih do Yunnanu se ledovcový režim odtoku Jinsha Jiang začíná mísit s monzunovým, v čistě monzunový se proměňuje až od Sichuanské pánve.

Huang He 黄河

Žlutá řeka je po Chang Jiang druhou nejdelší řekou Číny. Svou délkou, průtokem i povodím je výrazně menší než Dlouhá řeka, přesto má pro Číňany větší kulturní význam – je totiž považována za kolébkku čínské civilizace, resp. její pravý přítok řeka Wei. Jméno jí dala typická hnědo-okrová barva, která je výsledkem množství plavenin, tvořených zejména sprašemi. Ty nabírá na svém středním toku. Žlutá řeka v současnosti přiděluje hodně starostí státním úřadům, neboť v důsledku historicky dlouhého využívání řeky odváděním vody na zavlažování a pro potřeby sídel v její blízkosti, neustálou snahou regulovat a kontrolovat její dolní tok a snahy využít její energetický potenciál vedly ke kumulaci problémů, kterým v současnosti severní Čína čelí.

Pramennou oblast Huang He tvoří severní svahy pohoří Bayankala Shanmai v západním Qinghaji ve výšce 4 800 m n. m. Severně od tohoto pohoří se nacházejí pro řeku významná jezera Gjarang a Ngoring. Jsou zásobována tajícím jarním sněhem a celoročně ledovci z pohoří Bayankala. Tato jezera a vysokohorské mokřady v jejich okolí vyrovnávají celoroční průtok řeky na jejím horním toku – akumulují velké jarní tání a současně zásobují dostatkem vody v suchých obdobích roku. Přibližně o 500 kilometrů dále vtéká řeka do Songpanských pastvin a Dzögeských mokřad, které též napomáhají vyrovnávat průtok v rámci roku, kde se tzv. malým obloukem otáčí o 180° na západ a následně velkým obloukem zpět na východ. Třetí výškový stupeň opouští řeka přibližně v jedné třetině svého toku, 80 km západně od města Lanzhou v Gansu.

Lanzhou je prvním z mnoha správních měst čínských provincií, kterými řeka protéká. V blízkosti jejích břehů se nachází více správních středisek než na jakékoliv jiné čínské řece – Lanzhou, Yinchuan, Zhengzhou a Jinan. K nim je nutno ještě započíst bývalá císařská hlavní města – Luoyang a Kaifeng. Za Lanzhou řeka nastupuje svou dlouhou cestu tzv. Vnitřním obloukem, který ze severu obepíná Sprašovou planinu (Huangtu Gaoyuan).

▲ Obr. 30: Žlutá řeka v Lanzhou, Gansu.

(AH)

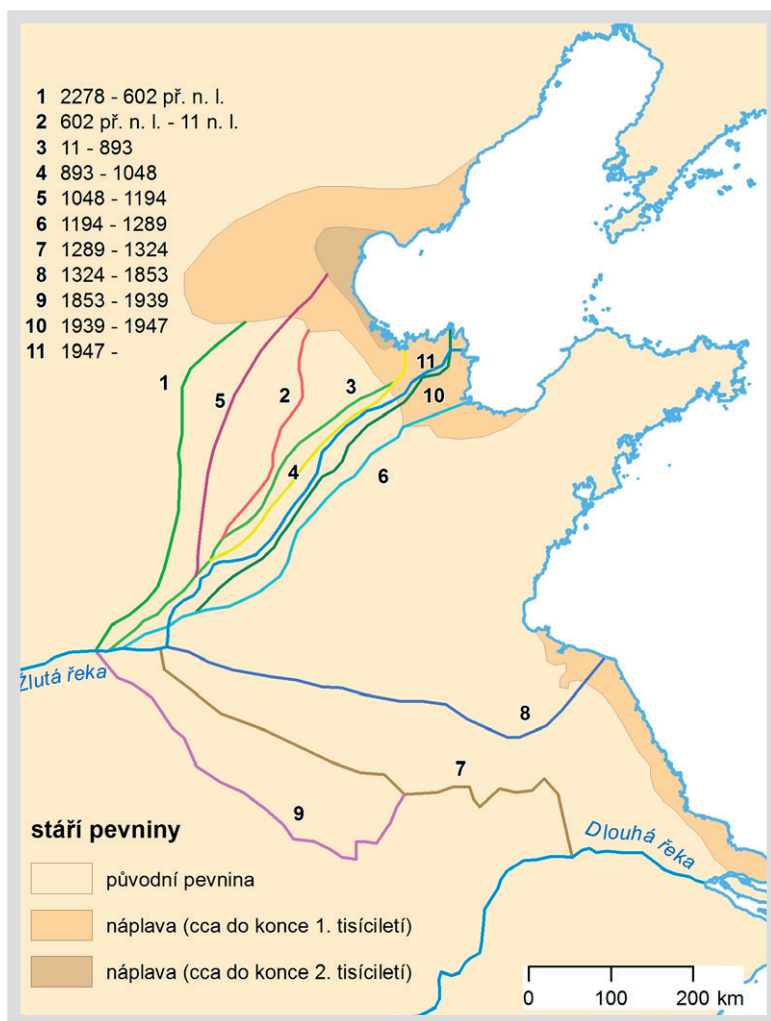
Vnitřní oblouk Huang He je z fyzickogeografického hlediska velice zajímavý. Je to oblast, kde Žlutá řeka nabírá většinu naplavenin, které následně ukládá ve svém ústí. Právě množstvím usazenin je Huang He nepřekonatelná kteroukoliv jinou řekou na světě, dokonce ani Amazonkou či Nílem. V dlouhodobém průměru se v jejím dolním toku usazuje okolo 1,8 mld. tun usazenin ročně, což představuje neuvěřitelných 57 tun sedimentů za sekundu. Většinou se jedná o spraš a jemný písek z Vnitřního oblouku řeky. Zajímavé jsou také časté vnitrozemské delty řeky ve Vnitřním oblouku – první se nachází v AO Ningxia, v jejím středu leží i správní středisko Yinchuan, druhá a největší se nachází v severozápadním cípu oblouku a poslední v severozápadním cípu. Všechny tyto vnitřní delty byly základním předpokladem pro osídlení těchto jinak nehostinných suchých oblastí, neboť umožňovaly intenzivní zemědělství na úrodných sprašových půdách. Současně jsou ale jednou z dílčích příčin toho, že je po průchodu Vnitřním obloukem řeka výrazně chudší na vodu.

Když se řeka ve východní části oblouku vrací zpět na jih, tvoří zde nejdelší vodní hranici mezi dvěma provinciemi Číny – Shaanxi a Shanxi. Zhruba uprostřed této části toku se nacházejí největší a nejkrásnější vodopády řeky – Hukou Pubu. Na jihovýchodním konci oblouku, ještě před prudkým ohybem směrem na východ, se do řeky vlévají zprava Wei He a zleva Fen He – nejvýznamnější přítoky Huang He. Za ohybem se nachází největší a nejvýznamnější přehrada na řece – Sanmen Xia. Jmenuje se podle soutěsky, v níž se nachází – Soutěska tří bran (Sanmen Xia). Teprve necelých 100 km dále po proudu od této přehrady řeka sestupuje do prvního výškového stupně. Zde začíná nejproblematičtější dolní tok Žluté řeky.

Důvodem, proč města na dolním toku Huang He neleží přímo na jejích březích, je velká nánosovost a nestabilita jejího koryta. Východně od města Zhengzhou měnila Žlutá řeka koryto velice pravidelně. Množstvím naplavenin ucpávala původní koryta, a „přehazovala“ tak svůj dolní tok do koryt sousedních řek nebo vytvářela koryta nová. Celá oblast Severočínských rovin je aluviální nížinou vytvořenou z nánosů Žluté řeky v posledních dvou milionech let. I dnes, kdy řeka do svého ústí ani v částech roku nedotéká, posunuje vysunutou deltu až o 300 metrů ročně. Na cestě z Zhengzhou do ústí dlouhého 786 km má řeka spád jen 94 metrů a současně v každém kubíku vody s sebou nese více než 25 kg plavenin. Se ztrátou síly proudu na dolním toku se tyto usazeniny ukládají a ucpávají koryto.

V historicky sledovatelném období tekla řeka původně od Zhengzhou směrem na sever do oblasti dnešního Pekingu, kde byl ještě na konci prvního tisíciletí záliv Bohai Wan. Při průběžném ucpávání svých koryt se postupně přesouvala ve směru hodinových ručiček směrem na východ a jihovýchod (viz obr. 31). Od 13. století do roku 1939 tekla povodím dnešní řeky Huai a v letech 1289–1324 a 1853–1939 byla Huang He společně s řekou Huai levým přítokem Dlouhé řeky. Časté změny koryt nebyly populární u místních obyvatel ani státních úřadů, které se snažily řeku usměrnit pomocí budování hrází. Došlo tak k paradoxnímu jevu, kdy řeka, která si neustále zanášela vlastní koryto a kolem které byly neustále navyšovány hráze, tekla nad úroveň okolní krajiny. To vyústilo v několik katastrof, kdy se tyto hráze protrhly. Jelikož řeka tekla nad úroveň okolí, rozsah povodní byl o to větší a jejich dopad ničivější. V roce 1642 tak bylo zničeno město Kaifeng a půl milionu obyvatel přišlo o život. Jednou z největších přírodních (s lidským přičiněním) katastrof v dějinách lidstva byla povodeň způsobená protržením hrází v okolí města Zhengzhou v roce 1887. Přesný počet obětí není znám, ale odhady se pohybují v širokém rozmezí 0,9 až 7 milionů obětí.

Povodeň v roce 1938 nebyla tak ničivá co do počtu obětí (odhady se pohybují v rozmezí 0,5–0,7 mil. obětí), ale měla zásadní dopad na samotnou řeku. Povodní si vyplavila a zničila vlastní, téměř sto let používané koryto a přesunula se do koryta současného. Od roku 1939 teče Žlutá řeka korytem, které využívá dodnes. Ve skutečnosti se jedná o dvě paralelní koryta, přičemž se využívají obě. I nové koryto se místy nachází nad úroveň okolí, v několika případech dokonce 20 metrů nad okolím. Pravidelným odkláněním toku mezi jednotlivými koryty je umožněno dno čistit a nánosy používat na rozšiřování hrází. Z historického pohledu je však jasné, že dolní tok Žluté řeky dlouho ve stávajícím korytě nezůstane a že dříve nebo později jej opět změní.

◀ Obr. 31: Historické proměny dolního toku
 Žluté řeky Autoři: Petr Šimáček a Adam Horálek

Zhu Jiang 珠江

Třetí nejvýznamnější řekou Číny je jižní Perlová řeka – Zhu Jiang. Jedná se o subtropickou řeku s monzunovým režimem odtoku, tedy s velmi rozkolísaným průtokem způsobeným střídáním letního a zimního monzunu. Na rozdíl od ostatních monzunových řek Číny, jako např. Dlouhá řeka, Mekong či Salwin, Zhu Jiang a její přítoky nemají na horních tocích ledovcové zdroje. Proto je hladina těchto řek výrazněji rozkolísaná. Kulminace průtoku nastává v červenci, v době nejsilnějších monzunových dešťů.

Perlová řeka je ve skutečnosti jen označení krátkého úseku několika desítek kilometrů od ústí Perlové řeky – největší delty Číny. Řeka pramení jako Nanpan Jiang východně od Kunmingu v Yunnansko-guizhouské vrchovině. Po soutoku s Beipan Jiang se mění na Hong Shui, což je jméno, které tato řeka drží na největší části svého toku – asi na jedné třetině. Po přítoku řeky Liu se mění v Qian Jiang a soutokem s Yu Jiang v Xun Jiang. Za soutokem s řekami Gui a He se mění v řeku Xi Jiang a ta soutokem s Bei Jiang tvoří závěrečnou řeku Zhu Jiang. Nejčastěji se proto řeka označuje jako Perlová (Zhu Jiang) anebo jako Západní (Xi Jiang). To proto, aby se ujasnilo, který tok je myšlen, neboť Zhu Jiang ve skutečnosti vzniká soutokem tří řek – Xi (Západní), Bei (Severní) a Dong (Východní).

Význam Zhu Jiang spočívá hlavně v její deltě, hydroenergetickém potenciálu, rekreaci a rybolovu. Horní toky řeky a jejich přítoků nepatří mezi energeticky nejbohatší, přesto je jejich energie velice ceněna. Delta Perlové řeky je jedním z nejhustěji zalidněných území Číny. Je to místo, které se nazývá „továrna světa“. Extrémní koncentrace obyvatel i průmyslu vytváří tlak na dodávky všech surovin, včetně pitné i užitkové vody a energie. Vodní energie jako nejčistší zdroj energie v oblasti je proto ceněna a intenzivně využívána. V současnosti patří energetický potenciál Perlové řeky mezi nejlépe využitelné potenciály v Číně. V průběhu první dekády nového milénia (2000–2010) zde bylo vybudováno nebo se dokončuje téměř 50 vodních elektráren s výkonem nad 100 MW.

▲ Obr. 32: Li Jiang protékající pohádkovou krajinou jihočínských mogotů.

(AH)

Rybolov je v povodí Zhu Jiang výrazně na ústupu, za což může zhoršující se kvalita vody, a to i přes rozsáhlé projekty na vyčištění a rozvoj udržitelného využívání vodních zdrojů. To ovlivňuje i cestovní ruch. Nejslavnější a nejnavštěvovanější řekou v povodí Perlové řeky je bezesporu Li Jiang, horní tok řeky Gui. Protéká krasovou oblastí proslavenou koncentrací mogotů. Byla to jedna z prvních čínských destinací, kterou objevili zahraniční turisté. V současnosti ale rozbujelý zahraniční i čínský cestovní ruch oblast nadměrně zatěžuje, především její vodní zdroje.

Ekonomicky nejvýznamnější je delta Perlové řeky, podél níž žije v současnosti až 60 milionů obyvatel v jednom souvislém urbanizovaném pásu či spíše prstenci. V ramenech řeky i v samotném otevřeném ústí oddělujícím Hongkong od Macaa se rozvinula intenzivní lokální vodní doprava, která oblasti ekologicky výrazně odlehčuje. Poloha delty také umožnila vznik tří celosvětově významných přístavů v Hongkongu, Shenzhenu a Guangzhou.

▲ Obr. 33: Guangzhou – stavba mostu přes jedno z mnoha ramen Perlové řeky v její deltě, v pozadí nejvyšší budova jižní Číny. (AH)

Heilong Jiang 黑龙江

Řeka černého draka, neboli Heilong Jiang, je nejsevernější čínskou řekou. V západním světě je známější pod názvem Amur. Tato řeka drží hned několik prvenství. Její povodí (nejen na čínské straně) je největším povodím v Číně. Její tok, společně s řekami Argun a Ussuri, tvoří nejdelsí říční hranici mezi dvěma státy na světě. Ze všech čínských řek je nejdéle zamrzlá – a to až 270 dní v roce. Mezi největšími řekami Číny je také bezesporu nejčistší.

Amur patří svým režimem k řekám severní Asie ovlivněných suchým kontinentálním klimatem Východní Sibiře. Protože zamrzá, je její průtok v zimních měsících téměř nulový (hlavně v únoru). Ke kulminaci průtoku dochází v pozdním jaře a brzkém létu při tání ledu a sněhu. Dochází zde i ke druhé kulminaci na konci léta, kdy se v povodí Amuru projeví severní výběžek letního vlhkého monzunového proudění od jihu. Řeka je relativně bohatá na severské sladkovodní druhy ryb, avšak status hraniční řeky její využití značně omezuje a komplikuje.

Řeka Amur vzniká soutokem řek Šilka a Argun, který se nachází nedaleko od nejsevernějšího a současně nejchladnějšího místa Číny. Nejvýznamnějšími přítoky jsou Ussuri a Songhua Jiang. Songhua Jiang a její přítok Nen Jiang jsou nejvýznamnějšími zdroji povrchové pitné vody pro celou provincii Heilongjiang a jsou důležité i pro místní průmysl, hlavně chemický a těžební. Povodí řeky Ussuri (Wusuli He) je významnou rezervací ohroženého druhu tygra ussurijského (sibiřského), který v tomto rusko-čínském pohraničí přežívá v počtu několika posledních set kusů. Místní národní park byl jedním z prvních v Číně, jehož cílem bylo chránit divokou zvěř před čínským trhem s tradiční přírodní medicínou.

Yalu Zangbu Jiang 雅鲁藏布江

Yarlung Zangbo či Brahmaputra je nejvýznamnější řekou Tibetu a západní části jižní Asie. Většina toku se nachází v čínském Tibetu, její údolí poskytlo domov většině tibetských sídel a tibetské populace. Údolí Brahmaputry je relativně mírně svažité, řeka si svou vysokou nadmořskou výšku nad 3 000 m drží až téměř k hranicím s Indií, které jsou i kvůli spádu řeky předmětem sporů mezi Čínou a Indií. Řeka opouští Čínu již relativně bohatá na vodu. Využití spádu více než 3 000 m by umožnilo vybudovat přehradu s elektrárnou se srovnatelným výkonem jako Tři soutěsky. Nicméně žádný takový projekt zatím neexistuje. Brahmaputra drží světový primát v podobě nejvýše položeného splavného toku. Nízký spád řeky umožňuje lodní dopravu v nadmořské výšce 3 500 metrů.

Řeka má dvě hlavní zdrojnice – jednu ze západního Himálaje a druhou ze západního Gangdise. Téměř po celé délce nemá žádné větší přítoky. Za zmínku stojí jen levostranný přítok Kjičhu, v jehož údolí se nachází správní středisko Tibetu – Lhasa. Brahmaputra je typickou horskou divočí řekou, která velmi nepravidelně přehazuje svá ramena v rámci aluviálních rovin v údolí. Proto se žádná významná sídla nenachází přímo na ní, ale většinou na jejích menších přítocích. I ty mají tendenci divočit (vytvářejí mnohoramenná koryta, viz obr. 35), avšak rozsahem záplav nejsou zdaleka tak nebezpečné.

Brahmaputra v sobě spojuje monzunový i ledovcový režim odtoku. Její průtok je v rámci roku velmi rozkolísaný, maximální průtok může být až dvanáctinásobný oproti minimu. V deltě řeky kulminuje síla průtoku v červenci a pomalu opadá v průběhu léta, zatímco v zimě se průtok propadá na minimum v únoru a březnu. Na horním toku, který se nachází v Číně, dochází ke kulminaci o něco dříve, a to v květnu při tání sněhu. I zde se dostavuje druhá kulminace způsobená monzunovými srážkami, které se přes Arunáčalpradéš a východní Himálaj dostávají i do údolí Brahmaputry v Tibetu (červenec–září).

▲ Obr. 34: Brahmaputra nedaleko soutoku s řekou Kjičhu.

(AH)

▲ Obr. 35: Řeka Kjichu, alias Lasa Jiang, protékající Lhasou. Je patrný divočí charakter řeky.

(AH)

Lancang Jiang 澜沧江

Lancang Jiang je čínský název pro horní tok řeky Mekong. Společně s řekou Nu (Salwin) a řekou Jinsha tvoří Trojřečí (San Jiang), území tří veletoků paralelně směřujících na jih, oddělených jednotlivými hřebeny Předělového pohoří (Hengduan Shan). Mekong je ze všech v Číně pramenících řek nejmezinárodnější. Protéká územím anebo tvoří hranici Číny, Myanmaru (Barmy), Laosu, Thajska, Kambodžy a Vietnamu. Všechny státy se proto spojily do tzv. Mekonské skupiny, aby společně koordinovaly své aktivity na této řece. V Číně jde o jednu z mnoha řek, ale pro Laos, Kambodžu a Vietnam představuje Mekong životně důležitou řeku.

Mekong pramení nedaleko od pramenné oblasti Dlouhé řeky v pohoří Tanggula (Dangla). Jeho povodí v rámci Číny je velice malé, protože je z jedné strany ohraničeno nedalekým povodím Salwinu a z druhé povodím Jinsha Jiangu. Zatímco pro země jihovýchodní Asie je důležitý jako zdroj vody a obživy (rybolov), v Číně jeho potenciál představuje hydroenergie. Podobně jako řeky Jinsha či Nu padá z Tibetské náhorní plošiny z výšky větší než 5 000 metrů do přibližně 500 metrů, kdy opouští Čínu. Výstavba přehrad by však mohla ohrozit roční fluktuaci hladiny řeky, pravidelné záplavy potřebné pro udržení úrodnosti půd v oblasti i migraci ryb. Proto se na čínské straně tato řeka zatím využívá minimálně, neboť výstavba větších hydroenergetických projektů není podporována ostatními členy Mekonské skupiny.

Mekong má subtropický monzunový režim odtoku, avšak ke kulminaci odtoku dochází v porovnání s ostatními čínskými monzunovými řekami o něco později – v srpnu a září. Nejsuššími měsíci jsou březen a duben. Maximální průtok v létě může být až patnáctinásobně větší než na jaře, hladina řeky může být až o 12 metrů vyšší.

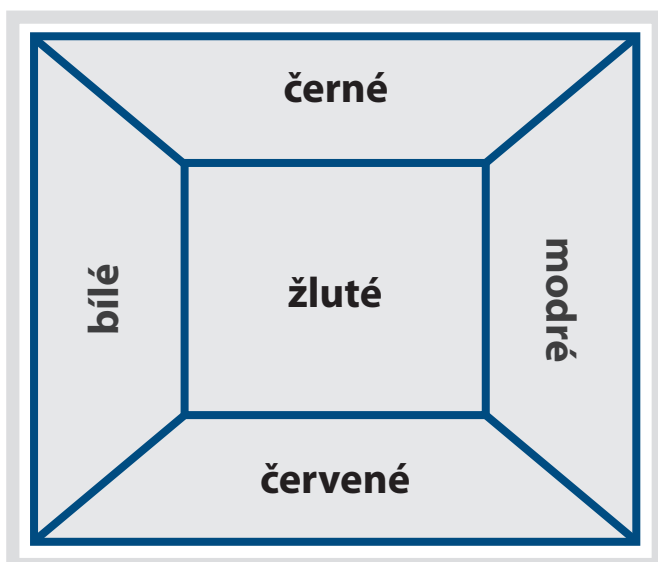

▲ Obr. 36: Mekong v období sucha na svém středním toku na hranicích Laosu, Barmy a Číny.

(AH)

Čína je agrárně založenou zemí i v současnosti. V zemědělství pracuje nejvíce obyvatel. Ještě na počátku ČLR v 50. letech 20. století se zemědělstvím živilo téměř 90 % populace. Čína patří k prvním kulturám, které vyvinuly usedlý způsob obživy, založený na kultivaci rostlin i půdy. Rozvoj agronomie ve starověké Číně umožnil nárůst počtu obyvatel i hustoty zalidnění v úrodných nížinách. V těchto dobách se těžiště populace nacházelo v oblasti dnešních provincií Henan, Shanxi a Shaanxi, které měly ideální klimatické podmínky, dostatek vláhy i úrodné sprašové půdy. Protože již v této době existoval koncept Středu, Sprašová oblast (Huangtu Gaoyuan) jako kolébka sjednocené Číny se stala i středem zemědělským. Už za vlády Prvního císaře z dynastie Qin ve 3. století př. n. l. byla pro potřeby administrativy, výběrů daní a rozvoje zemědělské produkce vytvořena základní klasifikace podle pěti světových stran (čtyři světové strany a Střed). Ve středu se nacházely žluté půdy, na západě bílé, na východě modré, na severu černé a na jihu červené půdy (obr. 37).

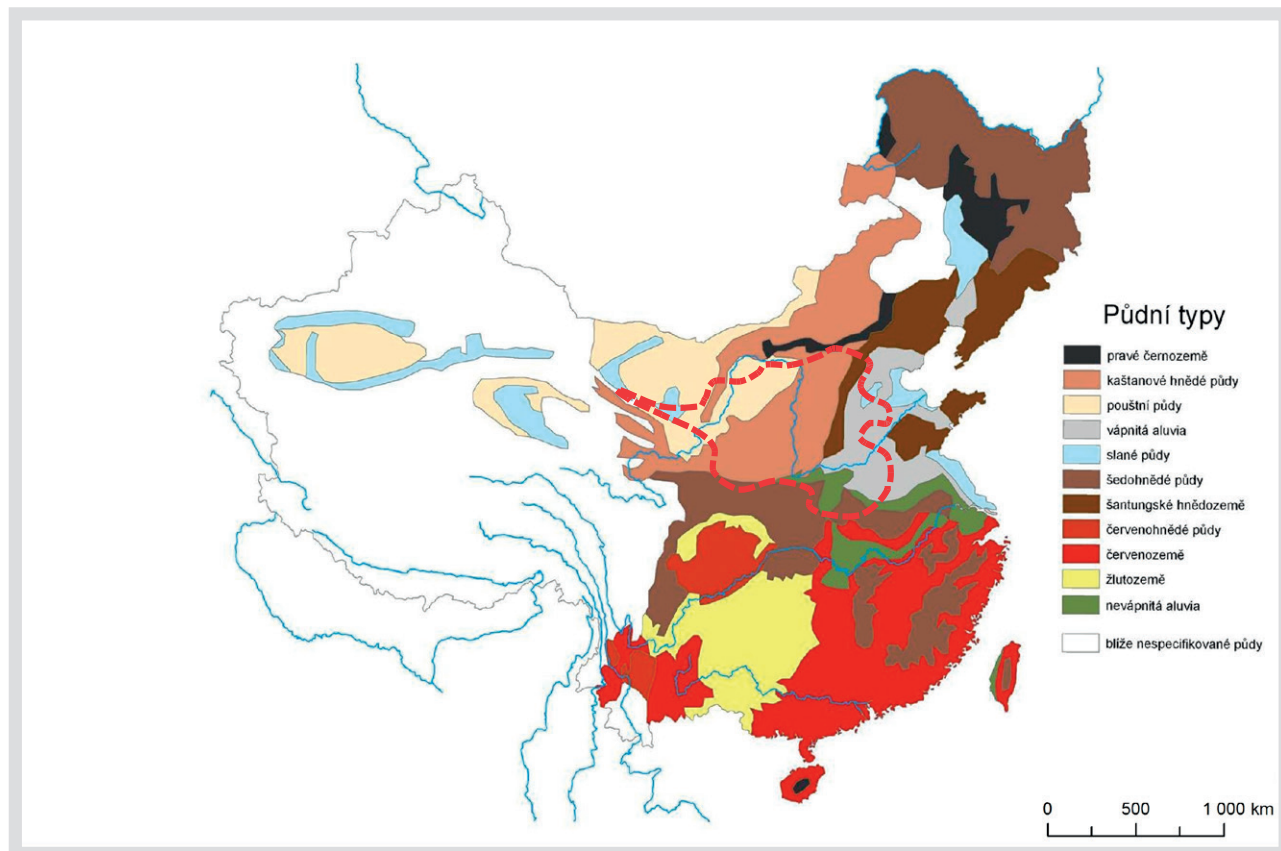

◀ Obr. 37: Tradiční čínské členění půd

Ačkoliv se toto členění zdá být příliš generalizované, ve skutečnosti popisuje rozmístění půd velmi dobře. Ve středu umístěné žluté půdy nejsou ve skutečnosti žlutozemě, ale žlutohnědě zbarvené sprašové půdy, které vyplňují Huangtu Gaoyuan, střed tehdejší qínské říše. Jako modré půdy byly označovány východní vápnitě aluviální půdy dolního toku Žluté řeky. Nutno podotknout, že za vlády Qin Shihuangdiho (Prvního císaře), se jednalo o mnohem menší území. Oblasti dnešního Pekingu, Tianjinu a pobřežní oblasti provincie Jiangsu v té době ještě neexistovaly. Bílými půdami na západě byly označeny suché spraše a slané půdy vně Vnitřního ob-
loubku Žluté řeky. Na jih od Sprašové oblasti se nacházely červené půdy, které korespondují s červenozeměmi, dominantním půdním typem v jižní části Číny.

Typologie a distribuce půd

Čínu lze z pedologického hlediska rozdělit na tři hlavní regiony. Západní region, sestávající z Tibetské náhorní plošiny a pouštních a polopouštních oblastí druhého výškového stupně s výskytem slaných a pouštních půd, je nejméně využitelný pro zemědělství. Půdy této části Číny nejsou doposud ani řádně prozkoumány, s výjimkou ojedinělých údolí řek a oblastí artézských pánví (Tarimská pánev). Východní Čína se dělí na dvě hlavní části – jižní pedalfers a severní pedocals. Hranici mezi oběma oblastmi tvoří pohoří Qinling a řeka Huai He.

▲ Obr. 38: Půdní typy Číny.

Autoři: Petr Šimáček a Adam Horálek

Pozn.: Červená přerušovaná čára vyznačuje oblast hlavního výskytu spraší.

Severočínský pedocals je tvořen půdami vápnitými (odtud název), které jsou zásadité a lehké. Podnebí, ve kterém vznikají, je mírné se střídáním čtyř ročních období. V severovýchodní Číně se nacházejí velmi kvalitní černozemě v severní části Dongbei Pingyuan a na východním okraji Gobi. Na těchto černozemích se pěstuje kukuřice a pšenice. Jedná se o nejúrodnější půdy mírného pásma s nasyceným sorpčním komplexem, které se vyskytují na sprašových pokryvech nížin. Černozemě se vyznačují mocným horizontem A (humusová vrstva) a absencí horizontu B (obohacený horizont). Severovýchod vyplňují méně úrodné šedohnědé půdy na severu a shantungské hnědozemě na jihu, tvořené významnou jílovou složkou. V jižní části Dongbei Pingyuan se vyskytují slané půdy. Územně nejrozsáhlejší jsou v pedocalu půdy kaštanové hnědé v západní části, kde je také největší výskyt spraší. Sprašová oblast uvnitř Vnitřního oblouku Žluté řeky je vyplněna spraší o mocnosti až

Půdní typy se určují dle uspořádání půdních horizontů. Dělí se na černozemě, hnědozemě atp.

Půdní druhy se rozlišují podle zrnitosti půdy na kamenité, štěrkovité, písčité, hlinité, jílovité a jejich podkategorie.

800 metrů. Ve sprašových svazích se v mnoha oblastech stavěly hloubené příbytky (obr. 39), typické pro provincii Shaanxi. Severočínské roviny pokrývají především vápnitá aluvia Žluté řeky a Huai He. Jedná se o velice úrodnou oblast s častými záplavami. Na Shandongském poloostrově se vyskytují šantungské půdy, a to hlavně v jeho severním výběžku a v masivu Tai Shan. Pobřežní oblasti Jiangsu a ústí Žluté řeky jsou tvořeny slanými půdami.

▲ Obr. 39: Hloubené příbytky a sklepy lze dodnes vidět v mnoha oblastech Sprašové plošiny. Shaanxi.

(AH)

Pedalfers v jižní Číně tvoří naopak kyselejší půdy s vysokým obsahem oxidů železa a hliníku. Jedná se o výrazně těžší půdy, které vznikají v humidnějším podnebí. V Číně tuto oblast tvoří hlavně dva typy půd – červenozeď (ultisol) a žlutozeď a v Sichuanské pánvi ještě specifické červenohnědé půdy. Žlutozeď se vyskytuje v Guangxi a Guizhou, červenohnědé půdy v Sichuanské pánvi a ve zbytku jižní Číny se vyskytují červenozeď. Žlutozeď jsou velmi úrodné, ale také rychle vyčerpátné. Po vymýcení původního porostu poskytují kvalitní úrodu jen několik let, než se živiny vyčerpají. Obnažená žlutozeď vystavená letním monzunům snadno přichází o živiny. V oblastech výskytu žlutozemě je proto mýcení lesů či vypalování bujných porostů obvyklou taktikou. Vyčerpaná pole se nechávají zarůst, aby se v nich půdní živiny opět vytvořily.

Využití půd

Severní půdy pedocalu se využívají pro pěstování tzv. suchých obilovin, jako jsou kukuřice a pšenice, zatímco jižní pedalfersy jsou využívány na pěstování tzv. mokrých obilovin, hlavně rýže. Nejvýznamnější plodinou Číny je rýže, ačkoliv tomu tak nebylo vždy. Čína se stala „rýžovou“ teprve ve 12. století, kdy došlo k výraznému přenesení populačního středu ze severní do jižní Číny. Pohyb způsobily vpády Mongolů ze severu, války i výrazný růst populace. Pro tu nebyl v severních provinciích dostatek obživy. Pěstování rýže na jihu umožnilo nasycit i prudce rostoucí populaci. Rýže pěstovaná „mokrou formou“ dosahuje, na rozdíl od ostatních obilovin, v některých oblastech až dvojnásobného hektarového výnosu. Podnebí jižní Číny navíc umožňuje i dvě úrody. Tyto faktory rozhodly o přesunutí populačního středu do jihočínských provincií a navíc umožnily hustší zalidnění v rurálních oblastech, než bylo možné na severu.

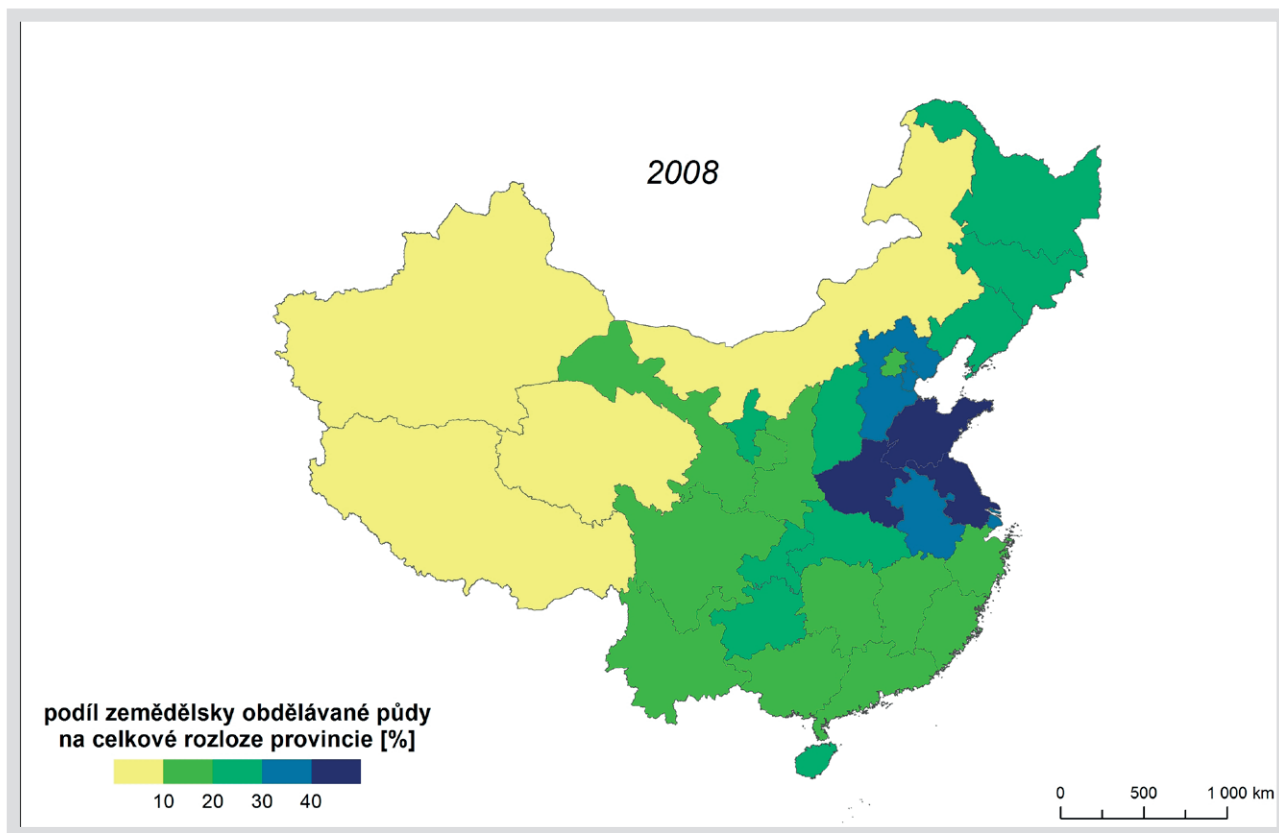

▲ Obr. 40: Terasová pole Longji (Dračí hřbet) v Nan Ling, AO Guangxi. Tato terasová pole patří k nejstarším dochovaným. Jejich počátky sahají do 13. století, kdy se čínská kultura začala výrazně přeorientovávat z pšeničné na rýžovou. (AH)

Černozemě Severovýchodních rovin se využívají k pěstování náročných plodin – kukuřice a pšenice. Na okolních shandongských hnědozemích se pěstuje kaoliang (čirok), pšenice a suchá rýže (pěstovaná jako pšenice, nikoli na zatopených polích). Výše a severněji položené oblasti s šedohnědými půdami jsou vhodné na okopaniny, mezi nimiž převládá cukrová řepa a brambory. Kaštanové hnědé půdy západu jsou velice úrodné a vhodné pro pěstování pšenice i kukuřice. Suché podnebí však umožňuje jejich pěstování pouze v místech s dostatkem podzemní vody, takže se jedná spíše o oázovou formu pěstování. Ta je vzhledem k moderním technologiím neobyčejně intenzivní, což činí Vnitřní Mongolsko jedním z největších producentů kukuřice, ve většině případech geneticky modifikované.

Vápnitá aluvia Severočínských rovin jsou nejvíce oseta pšenicí, dále pak kukuřicí, kaoliangem a v jižnějších částech i mokrou rýží. Oblast je pokryta množstvím sadů s velkou produkcí ovoce mírného pásu. Největší Sprašová plošina na západě je oproti mongolské severnější části více zásobována vláhou,

umožňuje tak intenzivní produkci hroznového vína a broskví. Provincie Henan, Shandong a Jiangsu mají největší podíl orné půdy mezi všemi provinciemi a v celkovém objemu produkují nejvíce zemědělských plodin v celé Číně – přibližně pětinu objemu celočínské produkce. Přesto je místní půda zásobena dostatkem živin z řek při pravidelných záplavách. Na druhou stranu, extrémní využívání umělých hnojiv v této oblasti způsobilo nejzávažnější a nejrozsáhlejší znečištění řek i podzemních vod v Číně.

▲ Obr. 41: Podíl zemědělsky obdělávané půdy na rozloze provincií

Autoři: Petr Šimáček a Adam Horálek

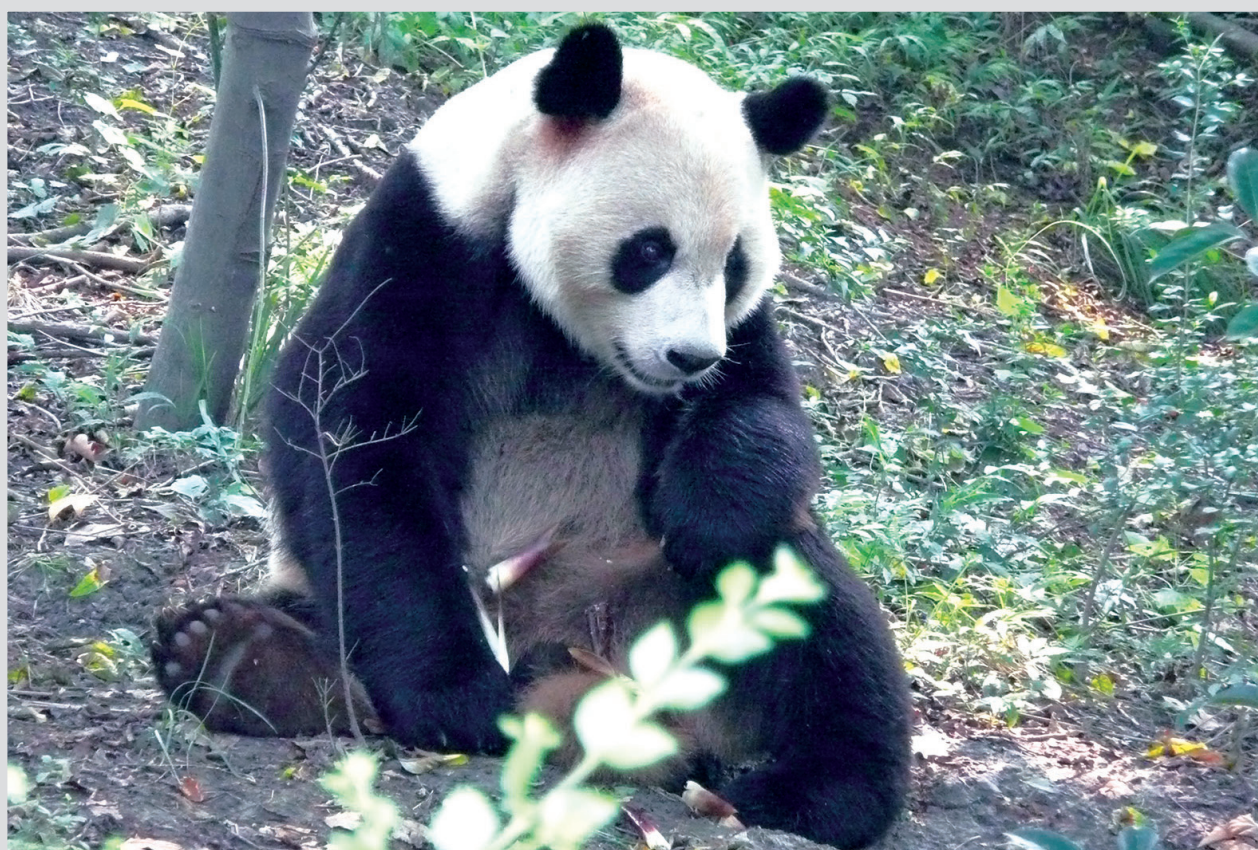
Červenozemě jsou nejvíce osety rýží (přibližně 70 %), zbytek tvoří převážně zelenina a subtropické ovoce. Žlutozemě jsou osety rýží, ve vyšších polohách méně náročnými obilovinami (žito, pšenice). Je zde větší podíl ploch osetých zeleninou a ovocem. Specifickou plodinou žlutozemí Číny je tabák, kterému se na ní daří nejlépe. Na žlutozemích se jej vypěstuje více než 70 %. Červenohnědé půdy v Sichuanské pánvi jsou extrémně úrodné a díky humidnímu teplému počasí pánve se zde daří i druhým plnohodnotným skliznám, k nimž dochází už jen na nejzazším jihu v Guangdongu, Guangxi a Fujianu.

Největší hrozbou pro půdní fond Číny je znečištění, které hrozí vápnatým aluviím na severu, a degradace hrozící zejména na jihu. Deforestace horského terénu jihu a vybudování terasových polí jsou velmi nebezpečné v dobách letních monzunů, které mohou vybudované hráze silnými dešti narušit a způsobit časté sesuvy půd a odplavování živin z půdy. U žlutozemí je toto nebezpečí větší než u červenozemí, neboť jsou to chudší půdy ve vyšších polohách s nižší schopností seberevitalizace. Znečištění půd představuje spíše lokální problém v Číně, ale v případě vápnatých aluvií se jedná o rozsáhlé území, které je znečištěním ohroženo. Kromě vysoké koncentrace zemědělské činnosti je zde silná koncentrace průmyslu těžebního (uhlí), hutnického a chemického. V této oblasti jsou všechny (100 %) toky po téměř celé délce znečištěny, 80 % toků je znečištěno extrémně. V důsledku relativně vysoké hladiny spodní vody se chemikálie dostávají do půdy. Projekty na vyčištění řek a jejich okolí, mezi nimiž byl první projekt na vyčištění řeky Huai, doposud nebyly úspěšné. Nárůstu znečištění zamezily, ale nezastavily jej.

Fauna a flóra

Čína náleží do dvou z osmi světových ekozón – palearktické a indomalajské. Palearktická ekozóna zabírá většinu čínského území a jen na jihu, v oblasti ohraničené tokem Dlouhé řeky, se nachází indomalajská ekozóna. Ta je sice územně menší, zato má mnohem větší druhovou rozmanitost fauny i flóry.

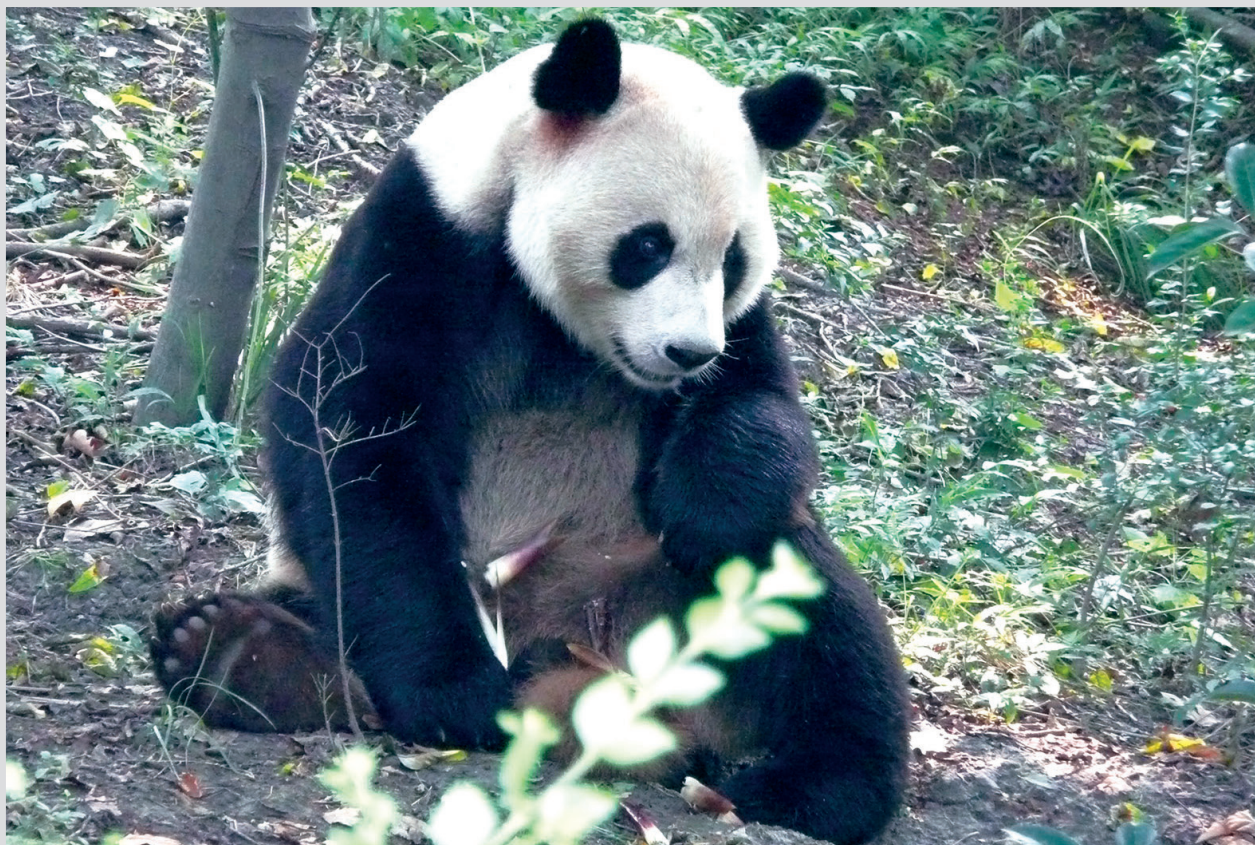

V Číně žije několik endemických druhů. Vzhledem k dlouhé historii lidské činnosti na tomto území a její proměny pro potřeby společnosti je většina původní divoké zvěře v Číně ohrožena. Poslední jedinci příslušných druhů přežívají jen v nejhůře dostupných oblastech země – v hustých subtropických a tropických pralesech jižní Číny v Yunnanu, ve velehorských oblastech Tibetské náhorní plošiny či v nejsevernějších a nejchladnějších částech Severovýchodních rovin.

V Číně se nachází více než 4 400 druhů obratlovců, což představuje desetinu celosvětové rozmanitosti. Mezi nejslavnější symboly čínské divočiny patří panda velká, která se stala celosvětovým maskotem nejohroženějších druhů zvířat planety. Mezi nejohroženější druhy zvířat v Číně patří:

Panda velká

je symbolem čínské divoké přírody a jejích ohrožených druhů. V současnosti žije v divoké přírodě okolo 1,5 tisíce pand velkých, nejvíce v přírodní rezervaci Wolong, a zhruba 800 jich žije v zajetí (předně v chovné stanici pand v Chengdu v Sichuanu). Její přirozené teritorium sahlo od Shaanxi až po Yunnan v horských bambusových lesích. Ještě v 60. letech 20. století se zdaleka nejednalo o ohrožený druh, přestože byla panda velice žádaná v čínské medicíně i pro kožešinu. K největšímu úbytku došlo v 70. letech, kdy přišla panda o hlavní zdroj potravy – bambus. Panda velká se jím živí téměř výhradně, přestože je původně všežravec (neloví, živí se výjimečně mršinami). Závislost na bambusu se pro pandu stala větším nebezpečím než člověk. Bambus totiž jednou za několik desetiletí plošně vymírá. Vyhynutí jednoho druhu bambusu v rozsáhlých oblastech tak pandu ohrožuje, jelikož nemá možnost migrovat do okolí, kde je situace stejná. Panda byla na pokraji vyhynutí v 80. a 90. letech, nyní se zdá být stav stabilizován. Druhým největším rizikem pro přežití je její nechuť k rozmnožování.

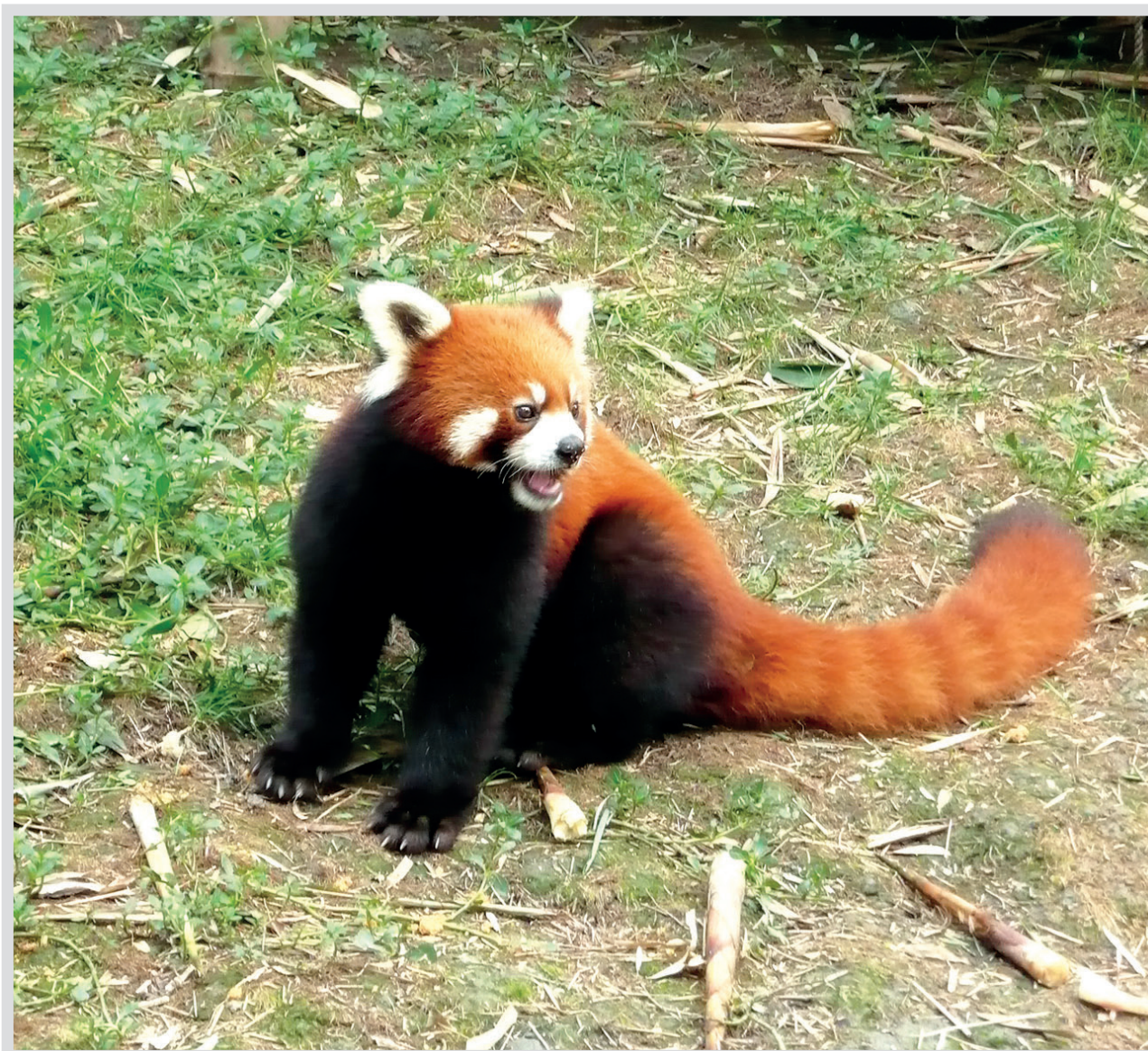

▲ Obr. 42: Panda velká v chovné stanici v Chengdu, Sichuan.

(AH)

Panda malá/červená

nepatří mezi nejohroženější druhy. Na rozdíl od svého velkého příbuzného není zaměřena pouze na bambus. V současnosti žije v divoké přírodě asi 10 tisíc jedinců.

▲ Obr. 43: Panda malá/červená

(AH)

Baiji

neboli **bílý sladkovodní delfín** byl ve vodách Dlouhé řeky naposledy spatřen v roce 2002. Ani expedici v roce 2006 se nepodařilo tento extrémně ohrožený a dnes již pravděpodobně vyhynulý druh nalézt. Delfín bílý se endemicky vyskytuje pouze v Dlouhé řece. Její vody však nelze snadno chránit a zamezit šíření znečištění do chráněných částí toku, což je hlavním ohrožujícím faktorem tohoto tvora, jenž je považován za přezívající fosilii.

Zlatá opice tuponosá

(též sečuánská zlatovlasá opice 川金丝猴) je endemickým druhem Číny, jehož přirozeným teritoriem jsou horské lesy v provinciích Gansu, Sichuan, Shaanxi a Hubei, v pohořích Qinling a Dabie. Existují tři poddruhy této opice s populací přibližně 16 000 jedinců.

Tygr jihočínský

blízký příbuzný tygra bengálského, nebyl v divoké přírodě spatřen více než čtvrt století. Je tak považován za jeden z deseti nejohroženějších druhů zvířete na světě. Jeho původní teritorium zasahovalo celou jižní Čínu, přičemž poslední výskyt byl zaregistrován v Yunnansko-quizhouské vysočině. V současnosti přežívá necelých 100 jedinců v zajetí v Qianlingské chovné stanici v Guiyangu, Guizhou, kde byl jeho umělý chov zahájen v roce 1963.

Tygr ussurijský

je největší kočkovitou šelmou na světě. Je téměř dvakrát těžší než tygr jihočínský či bengálský. Žije v pohraniční oblasti mezi Ruskem a Čínou u řeky Ussuri. Většina jedinců žije na ruské straně, avšak nachází se také v Číně. Jedná se o extrémně ohrožený druh.

Ibis chocholatý

byl na pokraji vyhynutí v 70. letech 20. století, kdy se v divoké přírodě vyskytovalo údajně posledních sedm jedinců. V současnosti žije v Číně ve volné přírodě cca 700 jedinců a zhruba stejné množství v zajetí. Tento až 80 cm vysoký pták se kromě Číny vyskytuje také na Korejském poloostrově, v Rusku a v Japonsku. V Číně jsou jeho hlavním útočištěm severní pláně provincie Shaanxi.

Velemlok čínský

je největším žijícím obojživelníkem světa. Může dosahovat délky až 180 cm. Jedná se o čínský endemický druh, jehož přirozeným prostředím jsou horské toky a jezera jižní Číny. Tento extrémně ohrožený druh je ale stále možné najít v nabídce některých restaurací. V umělém prostředí pro gastronomické účely se chová i mimo Čínu, např. v Japonsku.

Bažant hnědouchý

je původem ze severní Číny z provincií Shanxi a Hebei. Na rozdíl od běžného druhu bažanta je tento podstatně větší. V divoké přírodě žije přibližně 2 000 jedinců tohoto druhu.

Aligátor čínský

je největším plazem Číny. Jeho přirozeným prostředím je dolní tok Dlouhé řeky a okolní vody provincií Zhejiang a Anhui. Malá vzdálenost jeho přirozeného teritoria od jedné z nejhustěji zalidněných oblastí Číny je jeho největším nebezpečím. Přestože je extrémně ohroženým a bedlivě chráněným tvorem, je stále možné jej získat na čínském černém trhu (resp. jeho vnitřnosti pro čínskou medicínu). Velkým nebezpečím je i znečištěné životní prostředí. V divoké přírodě žije odhadem pouze 150 jedinců, v zajetí ve speciálních chovných stanicích pak zhruba 10 000.

Jeřáb černokrký

je jedním z nejohroženějších ptáků Číny. Jeho přirozeným prostředím jsou Sichuan, Yunnan a Guizhou, kde zimuje, a Tibetská náhorní plošina, kam přilétá na léto. Počet těchto ptáků se odhaduje na méně než 10 000.

Tibetská antilopa

neboli čiru nepatří mezi nejohroženější druhy z hlediska četnosti, neboť se odhaduje, že 100 000 čir se stále pohybuje po Tibetské náhorní plošině, nejvíce v centrální části na hranici Qinghaie a Tibetu (přírodní rezervace Changtang). Přesto ji ohrožují klimatické změny jejího přirozeného klimatu a rozsáhlé pytláctví. Po jacích se jedná o největšího býložravce Tibetské náhorní plošiny.

Gaur

je největší druh tura na světě, občas přezdívaný „indický bizon“. Žije spíše v jihovýchodní části Asie v tropických pralesech. V Číně se nachází v její jižnější části Yunnanu – prefektuře Xishuangbanna. Býk může dosahovat hmotnosti až 1,5 tuny. Jedná se o ohrožený druh, i když přesná velikost populace není známa.

Jelen otce Davida

již zřejmě v divoké přírodě vyhynul. Počet jedinců žijících v Číně v zajetí se odhaduje na 1 600. Žijí v rezervacích či v zoologických zahradách v Pekingu, Dafengu, Yuanyangu aj. Poprvé byl popsán francouzským misionářem (odtud jméno) kolem roku 1800. O sto let později byl již prohlášen za vyhynulý druh. V roce 1985 se do čínského zajetí navrátilo 22 kusů z Anglie, kam byli jeleni přivezeni jako kuriozita v 19. století. V čínštině se přezdíval sibuxiang 四不象 – čtyři odlišnosti. To proto, že má krk podobný velbloudovi, dlouhý tenký ocas podobný oslímu, kravská kopyta a jelení paroží. Tento druh byl zřejmě také inspirací pro bájná čínská zvířata (qilin).

Takin

je „kozy-antilopa“ žijící v okrajových pohořích Tibetské náhorní plošiny. Podle geografického rozmístění se rozlišují čtyři typy – nejvýchodnější zlatý (nejohroženější), sečuánský takin, takin mišmi v Barmě a bhútánský takin. V Bhútánu je takin národním zvířetem. Takin je geneticky blíže kozám či ovcím než antilopám.

Baileyův had

je nejvýše žijící plaz na Zemi. Žije v nadmořské výšce nad 5 000 m na Tibetské náhorní plošině. Jeho přirozeným prostředím jsou horké prameny, bez nichž by zde nepřežil. V nich se vyhřívá a jen na lov se vydává mimo ně.

Asijský černý medvěd

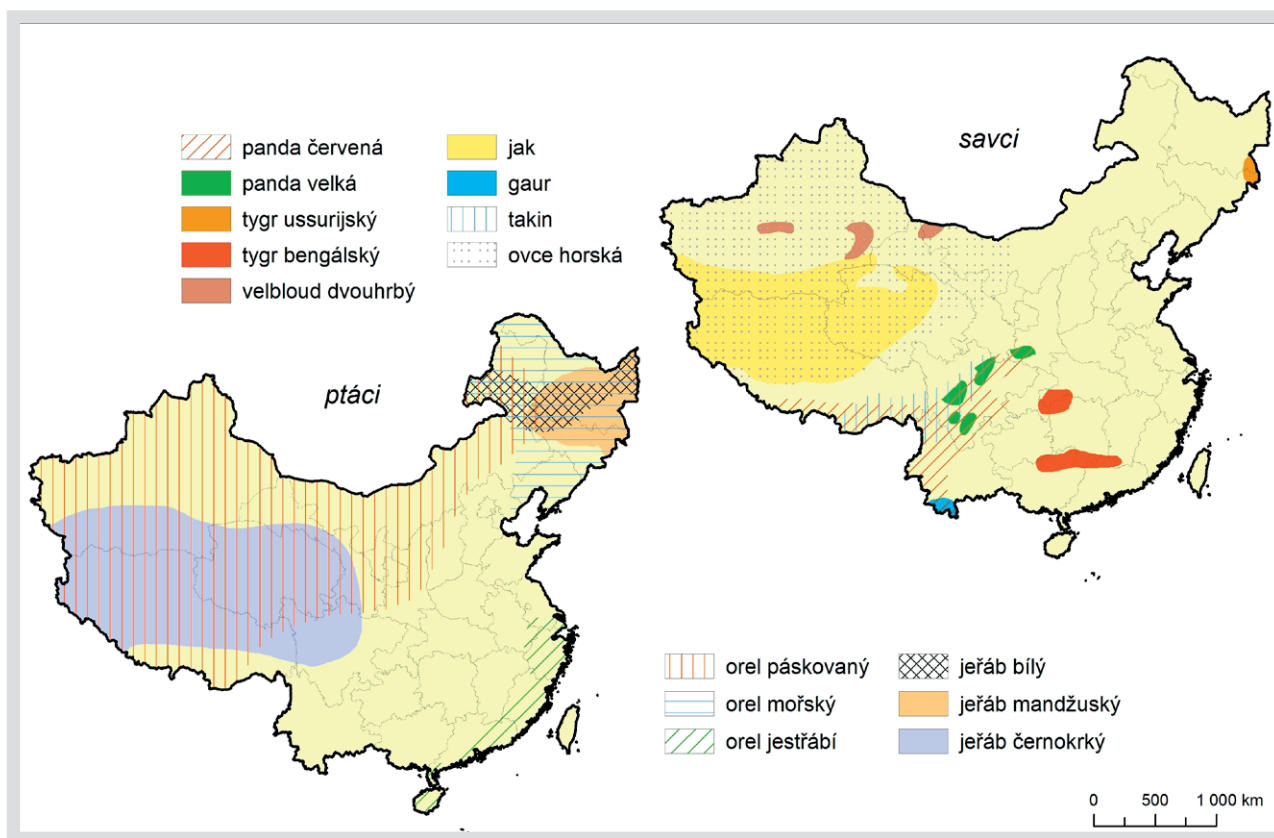
je nejběžnějším čínským druhem medvěda, přesto i ten je ohrožen. Je nejvíce rozšířeným medvědem na Dálném východě, vyskytuje se i na ostrovech (japonské ostrovy, Taiwan, Hainan). Pohybuje se v celé humidní Číně, avšak výhradně v klidných horských zalesněných oblastech od mírného po tropické pásmo.

Tibetský modrý medvěd

je poddruhem hnědého medvěda, který se vyskytuje výhradně ve východní části Tibetské náhorní plošiny. Je největší šelmou Číny, avšak velmi ohroženou. Na rozdíl od jiných medvědů, jejichž jídelníček je pestrý a převládá v něm často rostlinná strava, tibetský modrý medvěd je lovcem menší horské zvěře (antilopy čiru, zajíci, hlodavci).

Sněžný leopard

je středně ohroženým druhem. Vyskytuje se v horských oblastech západní Číny – na Tibetské náhorní plošině, Karakoram a Tian Shanu. Je velice plachý, a jeho monitorování je proto nesnadné. Odhady uvádějí zhruba 5 000 jedinců. Sněžný leopard migruje vertikálně – v létě se vyskytuje ve výškách 3–6 km, na zimu schází do nižších oblastí okolo 1–2 000 m n. m.

▲ Obr. 44: Vybrané živočišné druhy a jejich oblasti výskytu

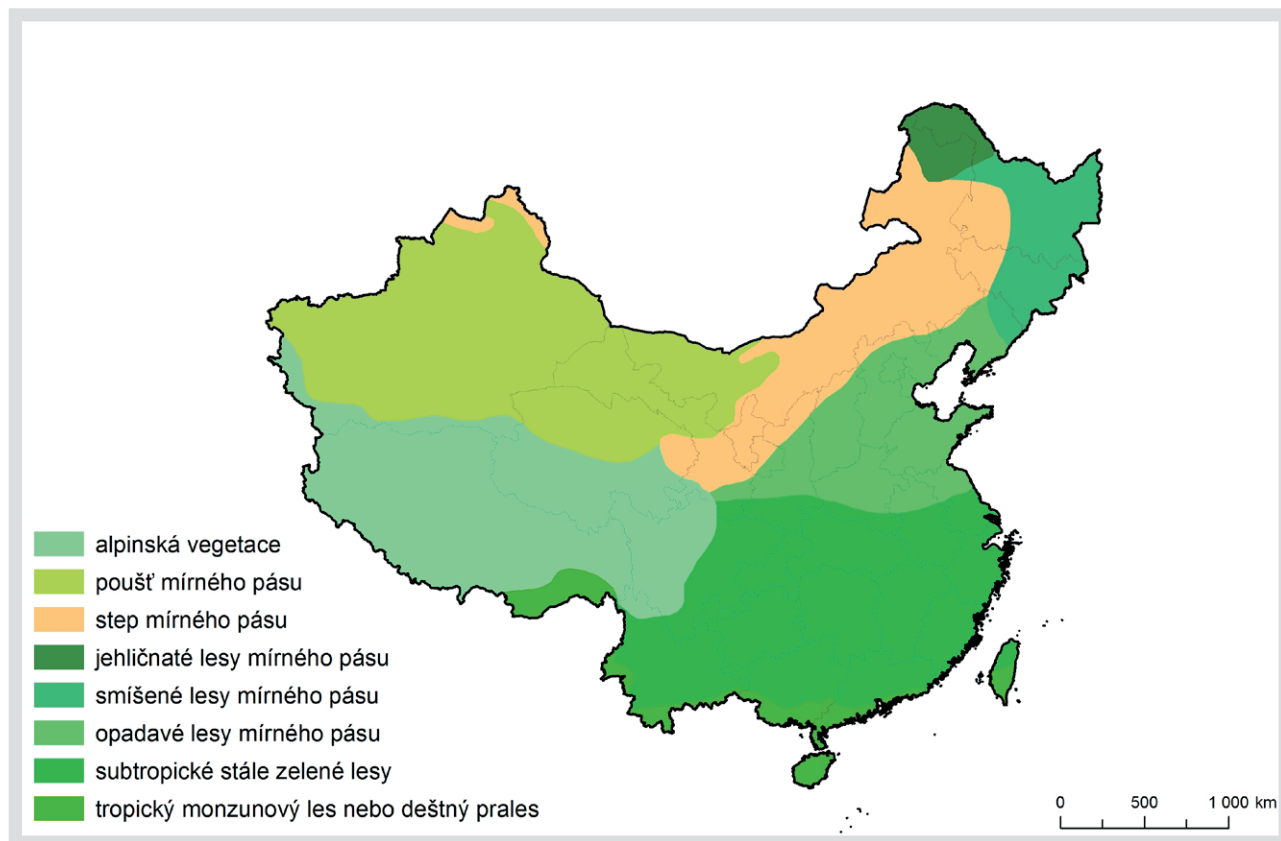
Autoři: Petr Šimáček a Adam Horálek

Mnohá z původních zvířat byla domestikována. Výjimečného postavení v tomto ohledu dosáhli velbloud dvouhrbý a jak. Jak je nepostradatelným hospodářským zvířetem Tibeťanů, velbloud nomádských Ujgurů v Xinjiangu a Mongolů. Oba druhy dodnes žijí v divoké přírodě, ale většina jejich populace je již domestikována. Například zlatý bažant se stal symbolem okázalého stravování v historii, kdy si jej oblíbili mongolští vládci. Přístup Číňanů k přírodě byl takový, že vše mělo mít nějaký užitek. Pokud se zvíře dalo domestikovat a využít jako zdroj práce či obživy, bylo domestikováno. Pokud se dalo lovit a využívat jako specialita kuchyně nebo jako medicína, bylo loveno. Naneštěstí, téměř každé divoké zvíře mělo v čínské tradiční medicíně své místo. Přístup čínské vlády k otázce ochrany přírody byl možná i proto mnohem flexibilnější v případě ochrany vegetace, krajinných útvarů a ekosystémů, než v případě ochrany jednotlivých druhů divoké zvěře.

▲ Obr. 45: Léčebné produkty čínské tradiční medicíny jsou k dostání na specializovaných trzích po celé Číně. Fotografie zachycuje tržiště sušených „živočišných léčiv“ v Guangdongu, v nabídce jsou škorpioni, hadi, hadí kůže, mořští koníci, želvy aj.

V Číně se nachází osm hlavních vegetačních pásů, přičemž šest z nich spadá do mírného, jedno do subtropického a jedno do tropického klimatického pásma. V nejsevernější oblasti Číny v provincii Heilongjiang a na severovýchodě Vnitřního Mongolska se nacházejí typické jehličnaté lesy mírného pásu a ojediněle se zde vyskytuje i tajga (obr. 46). Jehličnaté, převážně smrkové lesy jsou v nížinách, mokřadech a podél řek střídány břízami. Díky drsnému a nehostinnému podnebí této oblasti lze tento vegetační pás považovat za nejzachovalejší ze všech pásů v Číně. Minimální osídlení i ekonomická činnost oblast doposud výrazně nenarušily.

▲ Obr. 46: Hlavní vegetační pásy

Autoři: Petr Šimáček a Adam Horálek

Východní části Heilongjiangu a Jilinu jsou oblastmi typickými smíšenými lesy mírného pásu. V současnosti se zde nachází jen minimum původních lesů, neboť většina byla nahrazena jehličnatými monokulturami. Tato oblast je v současnosti nejvýznamnějším producentem dřeva v Číně. Ve vyšších polohách pohoří Changbai Shanmai se vegetace mění v alpínskou. Původní vegetace se zde nachází jen v omezené míře a narušené podobě, neboť celá oblast byla a stále je sužována kyselými dešti a znečištěním způsobeným těžkým průmyslem.

Na území Vnitřního Mongolska a v přilehlých částech sousedních provincií jsou typické stepi mírného pásu. Nachází se zde minimální množství lesů kvůli suchému podnebí. Rozsáhlé travnaté stepi jsou druhově chudé, což způsobují silné mrazy v zimě a vysoké teploty a sucho v létě. Výjimku tvoří pánve soustřeďující vodu, kde se vyskytují rozsáhlé mokřady, které bývají častým hnízdištěm mnoha druhů ptáků migrujících sem na léto z jižní Číny (pánev Hulin Buir). Jedná se o oblasti s extrémním množstvím slunečních hodin (minimum vzdušné vlhkosti), které způsobují silnou evapotranspiraci. Při nevhodném využívání travnatých stepí pro chov domácích zvířat (hlavně ovcí) je tato oblast velice náchylná k desertifikaci.

Západní část Vnitřního Mongolska a Gansu, sever Qinghaie a téměř celou AO Xinjiang tvoří pouště mír-

ného pásu. Jsou součástí rozsáhlého polopouštního a pouštního území suché Střední Asie, jež tvoří přibližně čtvrtinu území Asie. Oblast je rozdělena do dvou částí, západní xinjiangské a východní mongolské. V Xinjiangu lze nalézt množství typů vegetačních pásem, včetně alpské vegetace v horách Tian Shanu, stepí a lesostepí v Altaji i subtropických pouští na jihu Xinjiangu s typickými oázami. Gobi představuje nejstudenější a nejseverněji položenou poušť. Čínské pouště jsou kamenitého rázu s řídkou bylinnou vegetací, případně keří. Nejsušší jsou oblasti jihovýchodní Gobi (poušť Maowusu) a jihovýchodní části Taklamakanu. V plošině Alxa na východě Gobi a v pánvi Hami se vyskytují i rozsáhlejší písčité pouště. Turfanská proláklina je příkladem „hliněné“ pouště, tvořené především vyprahlými sprašemi.

Velká území Tibetské náhorní plošiny, tj. Tibet, Qinghai a západní Sichuan jsou pokryty alpskou vegetací (obr. 47) či vysokohorskou pouští (obr. 48). Vysokohorská poušť se vyvinula v důsledku srážkového stínu Himálaje. Pokrývá převážně západní a severní část plošiny a od pouští Taklamakan a Gobi ji dělí pohoří Kunlun, resp. pohoří Qiliang. Vysokohorská poušť se vyznačuje extrémními teplotními výkyvy jak v rámci roku, tak v rámci dne. Oblast „Třetího pólu“ ve středozápadní části Tibetské náhorní plošiny může dosahovat denních výkyvů až 70 °C. Nachází se zde jediná čínská mrazová poušť, neboť i v létě tu přes noc mrzne. Permafrost je nicméně přítomen všude nad 4 500 m n. m., což je většina plošiny. Východní část plošiny je vlhčí díky prostupování monzunové vláhly skrze první bariérová pohoří Daxue a Hengduan i díky nižší nadmořské výšce. Lze se zde setkat s typickými jehličnatými lesy horských straní. Největšími stromy jsou zde čínská metasekvoj, jež může dorůst až 60 metrů výšky a může mít obvod kmene až 15 metrů, a tibetská jedle, která může dorůst až 80 metrů. Mnoho původních lesů s těmito mohutnými stromy se nedochovalo. Pokud ano, nacházejí se v malých rezervacích a národních parcích (např. Hailuogou). Lesy se tyčí v hlubokých údolích a na nejvýchodnějších částech plošiny. Dále na západ je střídají mokřady a vysokohorské pastviny, mezi něž patří slavné Tagongské travnaté planiny (obr. 49), Songpanské pastviny a Dzögeské mokřady (obr. 50).

▲ Obr. 47: Typická ukázka alpské vegetace – masiv Xuebao Ding, prefektura Aba, severozápadní Sichuan.

(AH)

▲ Obr. 48: Krajina v okolí města Tengri v centrálním Tibetu je ukázkou polopouštního charakteru Tibetské náhorní plošiny. (AH)

▲ Obr. 49: Tagongské travnaté planiny s majestátně vyčnívajícím vrcholem Sisalila, přibližně 50 km západně od města Kangding, západní Sichuan. (AH)

▲ Obr. 50: Dzögeské mokřady v okolí města Dzöge (prefektura Aba, severní Sichuan) patří mezi nejvýznamnější mokřady v Číně. Jsou významným zdrojem vody pro horní tok Žluté řeky. (AH)

Východní část Číny se dělí na dvě hlavní oblasti – severní oblast opadavých listnatých lesů mírného pásu a jižní subtropické stálezelené lesy. Předěl mezi těmito vegetačními pásy tvoří významná klimatická hranice tvořená pohořím Qinling a řekou Huai. Zcela na jihu Číny, v pohraničních oblastech v provinciích Yunnan, Guangxi, v pobřežní oblasti Guangdongu a na ostrově Hainan, tvoří původní vegetaci subtropický monzunový les.

Většina území východní Číny je kultivována, původní vegetace se nachází jen na menšině území. To platí nejvíce u lesů, neboť těch má Čína velice málo – pokrývají jen 15 % území země. Značnou část z nich navíc tvoří lesní monokultury a jiné ekonomicky využívané a uměle vysázené lesní porosty. Přibližně třetinu lesů Číny tvoří vysázené lesy v rámci projektů reforestace Číny. Tyto lesy jsou vysazovány v ekologicky destabilizovaných oblastech a mají zabránit pokračování degradace oblastí. Primárně jde o vysazování lesního pásu podél východního okraje Gobi, bránícího rozšiřování pouště a snižování nebezpečí písečných bouří, a reforestaci obnažených horských oblastí jižní Číny v důsledku jejich vypalování pro získávání nové zemědělské půdy. Projekt reforestace je úspěšný z hlediska zvyšování podílu zalesněného území Číny, ale má množství negativních dopadů (viz následující kapitola).

Životní prostředí a jeho ochrana

Kultury na území Číny se vyvíjely ve velmi pestrých a mnohdy extrémních přírodních podmínkách. Životní prostředí je nutno chápat jako rámec vývoje čínské společnosti i všech společností etnických menšin, které na tomto území žijí. Relativně přívětivé teplé a humidní podnebí jižní Číny vyvinulo dřevěno-hliněnou architekturu a usedlý systém zemědělství založený na důmyslném zavlažovacím systému. Ve Sprašové plošině se naopak lidé přizpůsobovali drsným sprašovým bouřím, horku a suchu tím, že začali svá obydlí hloubit do sprašových nánosů, aby vytvořili přívětivější mikroklimatické podmínky pro život. Na Tibetské náhorní plošině se museli lidé vždy potýkat s velmi drsnými podmínkami. Podmínky oblasti neumožňují dostatečnou zemědělskou rostlinnou produkci, a proto se společnost zaměřila na maximální využití jaků. Pasterectví vyhovuje spíše nomadický způsob života, nicméně se zde vyvinula i usedlá forma společnosti s hliněno-kamennými domy připomínajícími spíše pevnosti, kde spodní patro patřilo domácím zvířatům a horní lidem (zvířata, hlavně jaci, ve spodním patře zároveň fungovala jako přírodní vyhřívání horního patra). Oázové usedlé zemědělství i nomadické horizontální pasterectví se vyvinuly v xinjiangské oblasti, kde polopouštní až pouštní podmínky s výjimkou oáz neumožňovaly delší setrvání na jednom místě. Nomadický způsob života je vlastní i Mongolům. Různé typy mobilních obydlí, od černých stanů Tibeťanů z jací vlny až po jurty Mongolů, jsou ukázkou přizpůsobivosti obyvatel různému životnímu prostředí.

Stejně tak se ale lidé snažili své okolí měnit a přizpůsobovat jej svým podmínkám – kultivací rostlin a domestikací zvířat, mýcením lesů a jejich nahrazováním ornými poli, vytvářením zavlažovacích systémů odváděním vody z řek a jezer, které se časem proměnily i v dopravní cesty atd. Interakce společnosti a životního prostředí probíhá všude, v Číně (zvláště na východě) ale již déle než 5 000 let v intenzivní formě. Těchto pět tisíc let nebylo obdobím kontinuální a ideální symbiózy obyvatel s jejich prostředím. Člověk měl vždy snahu si okolí spíše podmanit a ovládat jej. Některé zásahy byly úspěšné, jiné představovaly katastrofu. Mnohdy se ekologické katastrofy a zásahy člověka do přírody přisuzují jen moderní společnosti. Je samozřejmé, že s pomocí moderních technologií jsou zásahy do prostředí mnohem razantnější a rozsáhlejší, ale nemusí tomu tak být vždy a u všeho. Například většina čínských lesů byla vykáčena ještě před 19. stoletím. Vnitřní Čína byla původně pokryta lesy přibližně z 80 %, zatímco na konci 19. století to byla už jen desetina území. Odkrytí většiny lesů a obnažení půdy, vystavení povrchu přímému slunci a dešti způsobilo jak změnu lokálního klimatu, tak i vysušování oblastí, desertifikaci, vysychání řek, zánik oáz, degradaci půdy vyplavováním živin při povodních a monzunových deštích i jejich zasolování v důsledku regulace toků řek. Jedná se tedy o dlouhodobý proces. V této kapitole se ale zaměříme jen na současnou situaci a způsoby, jakými se čínská vláda tyto problémy snaží řešit.

Aktuální problémy životního prostředí v Číně

Aktuální environmentální problémy Číny lze rozdělit do čtyř odvětví. Prvním je problém čínských vod, který se dále dělí na problém vysychání povodí v severní Číně, znečištění povrchových i podzemních vod v celé, především však východní Číně, a znečištění pobřežních moří.

Druhou část představuje znečištění ovzduší, hlavně pak kyselé deště a smogová situace v nejhustěji obydlených oblastech. Sem spadá i rozsáhlé nebezpečí hořících povrchových ložisek uhlí po celé Číně.

Třetí část tvoří situace čínských lesů. Byť se tento problém řeší a podíl lesů na rozloze státu prudce roste, má Čína stále rozsáhlé oblasti postižené negativními dopady deforestace. Reforestace přináší nové problémy – nízká druhová rozmanitost a náchylnost vysázených lesů či jejich nevhodnost pro určité oblasti.

Poslední ze čtyř největších aktuálních environmentálních problémů představují půdy. Ty jsou vystaveny procesům salinizace, degradace, eroze a v mnoha oblastech východní Číny v důsledku všech výše zmíněných procesů též znečištění.

Čínské řeky patří mezi nejznečištěnější vodní toky na světě. Nechvalně proslulým symbolem znečištěné řek se stala řeka Huai, jejíž celé povodí je označováno za nejznečištěnější na světě. Není to ale problém pouze řeky Huai. Podle čínské vládní klasifikace se řeky dělí do 6 stupňů dle kvality vody, přičemž první stupeň je velice vzácný i u vodních toků nezasažených antropogenními vlivy, neboť většina čínských řek má i přirozenou formu znečištění. Šestý stupeň de facto neexistuje, jsou jím totiž označeny řeky s horší kvalitou vody, než jsou limity pro 5. kategorii. Paradoxně se jedná o nejrozšířenější stupeň znečištění, kterým je v současnosti označeno více než 30 % všech vodních toků. Naopak prvním stupněm – tedy pitnou vodou – jsou oznámkovány jen 4 % délky toků, převážně na severovýchodě a jihozápadě Číny.

Čínské řeky jsou potřebné nejen jako zdroj pitné vody v mnoha oblastech, kde je nedostatek podzemních zásob, ale hlavně v zemědělství a průmyslu, jež tvoří drtivou většinu spotřeby vody. Vodní toky hodnocené jako horší než 5. kategorie však nejsou vhodné ani pro závlahové zemědělství. Čína přitom zavlažuje třetinu veškeré orné půdy. Severočínské roviny, které představují největší ornou plochu v Číně a zajišťují největší část zemědělské produkce Číny, mají značný nedostatek srážek. Je to oblast permanentně vysychající a přísun vláhy se zde snižuje, mnohé řeky v oblasti vysychají a některé netečou již několik let. Pro tak rozsáhlé zemědělství je proto nutné využít jakoukoli dostupnou vodu, tedy i tu nejznečištěnější. Tím je nejen ohrožena kvalita potravin, do nichž se dostávají chemikálie z půdy, ale hlavně půda samotná, do které se tak přímo dostávají chemikálie továrnami vypouštěné do vody.

V severní Číně tedy nedostatek vody a její extrémní znečištění (řeka Huai, která je s 80 % svého toku v kategorii horší než 5) způsobují nejakutnější znečištění půdy. Jihočínské řeky sice mají mnohem více vody a i přísun srážek je zde výraznější díky letním monzunům, avšak v důsledku extrémně nerovnoměrné distribuce srážek v průběhu roku hladiny řek značně kolísají a způsobují časté záplavy. Ty na okolní ornou půdu vyplavují znečištění stejně, jako to lidé na severu dělají záměrně. Nedostatek kvalitní vody pro zemědělství i průmysl vytvářejí uzavřený kruh. Nedostatek pitné vody samotný ohrožuje populaci. Oblasti v okolí nejznečištěnějších toků mívají většinou i znečištěné podzemní vody (nebo zde podzemní zdroje nejsou) a využívání chemicky znečištěné vody jako pitné tak způsobuje množství zdravotních problémů, včetně rakoviny jater. Nádorová onemocnění představují nejčastější příčinu smrti v Číně, většinou v souvislosti s extrémně znečištěným ovzduším a vodou.

Čína pravidelně zaujímá nelichotivé přední příčky ve světě i v otázce znečištění životního ovzduší. Podle některých údajů leží v Číně až osm z deseti nejznečištěnějších měst světa. Ačkoliv se tyto žebříčky pravidelně mění a navzájem se liší, faktem zůstává, že čínská města mezi nejznečištěnější patří. Nejznámější v tomto ohledu jsou města Linfen a Taiyuan v Shanxi, Panzhihua v Sichuanu, Shijiazhuang v Hebeii, Chongqing, Lanzhou v Gansu či Peking. Většina zmíněných měst leží v severní části Číny s nedostatkem vody a značným množstvím spráší, které rozptylové podmínky ve městech zhoršují, protože poléťavý prach a sprášové částice na sebe vážou emise z průmyslové činnosti. Navíc se jedná o oblast s největší koncentrací těžby uhlí i jeho spotřeby, největší koncentrací uhelných elektráren i s největšími hořícími podzemními ložisky uhlí. V severní Číně množství emisí ze spalování uhlí údajně snižuje naději dožití o 5,5 roku. Množství zhoubných

nádorů plic roste společně s rakovinou jater nejrychleji ze všech smrtelných onemocnění v Číně. Ročně si znečištění ovzduší vyžádá dle Světové zdravotnické organizace na 1,2 milionů obětí.

Kyselé deště, které vznikají v důsledku znečištění ovzduší, ohrožují život v 258 čínských velkoměstech, celkově tedy ohrožují přibližně půl miliardy obyvatel. Nejhorší situace je v jihočínských provinciích, nejvíce v Hunanu, Zhejiangu, Šanghaji, Chongqingu. Hlavně v Hunanu a Zhejiangu mají kyselé deště pH pod 5,0, což je činí extrémně nebezpečnými. Zajímavá je také proměna distribuce kyselých dešťů. Na počátku transformace se většina kyselých dešťů nacházela v severovýchodní Číně, kde se soustředilo centrum čínského těžkého a hutnického průmyslu, který zde vybudovali Sověti v 50. letech. Ten však v průběhu transformace ztratil na síle, neboť nebyl schopen konkurovat, byl zastaralý a neekologický. Jeho úpadek a jeho následná revitalizace proto situaci v této části Číny výrazně zlepšila.

Největší průmyslová činnost se rozvinula v jižní Číně, hlavně v pobřežních SEZ. Nejvýznamnější průmyslovou oblastí je „továrna světa“ v ústí Perlové řeky. Tato oblast však paradoxně není kyselými dešti postižena tak intenzivně. Je to dáno prouděním monzunů od jihovýchodu; odnášejí znečištění smíšené s vlhkostí do jihočínského vnitrozemí. Zde v podobě kyselých dešťů ohrožují zemědělská centra v Hunanu a Sichuanu, stejně jako nespočet kulturních památek oblasti, převážně těch vytvořených z pískovce, vápence a dalších méně odolných hornin. Příkladem je Velký Buddha v Leshanu (Leshan Dafo), památka na seznamu UNESCO, která odolala množstvím povodní, zemětřesení i vandalismu, ale marně bojuje s kyselými dešti, které ji rychle a nenávratně poškozuje.

Jak bylo zmíněno v úvodu této kapitoly, odlesnění vnitřní Číny proběhlo již v dávné minulosti. V současnosti se naopak díky mnoha projektům podíl lesů zvyšuje. Tento pozitivní proces přináší problémy tím, že jsou voleny nevhodné druhy stromů a původně druhově diverzifikovaný lesní pokrov je nahrazován vesměs hospodářsky využitelnými monokulturami. Ty jsou voleny na základě užitečnosti a nikoli skutečné prevence sesuvů a různých forem degradace půdy či desertifikace. Druhý velký problém tyto projekty přinášejí v podobě invazních druhů rostlin, které v dílčích ekosystémech vytlačují původní druhy.

Znečištění půd (např. těžkými kovy a chemikáliemi) v důsledku průmyslové činnosti představuje ohrožení dlouhodobého a těžko řešitelného charakteru. Byť zemědělství tvoří jen desetinu čínského HDP, domácí zemědělská produkce představuje více než z 99 % zdroj potravin obyvatel Číny. Čína je sice třikrát větší než Indie, ale orné půdy má přibližně stejně, neboť na dvou třetinách území Číny (aridní oblasti) se rostlinná produkce dá provozovat jen ve velmi omezené míře. Problém v zásobování vlastní populace mají Indie a Čína velmi podobný. Každé znečištění půdy je dlouhodobé a velmi těžko a nákladně řešitelné. Jak bylo uvedeno výše, hlavní problém představuje průmyslová činnost a znečištění vod, primárně vodních toků, které se nejčastěji používají pro závlahy.

Ochrana životního prostředí

Rozvoj legislativy na ochranu přírody byl v 80. letech pomalý a teprve na sklonku 90. let 20. století v důsledku rapidního růstu ekonomiky a s ním i míry znečištění a sociálních dopadů (nemoci) se začala konzistentní legislativa vytvářet. Jejím hlavním problémem je nízká vymahatelnost a postizitelnost viníků. Byť od 80. let padlo za ničení životního prostředí již několik absolutních trestů, přístup zodpovědných orgánů, firem i jednotlivců k jeho ochraně je zatím velmi chladný a pragmatický. Výjimku tvoří centrálně plánované projekty, kterými se vláda snaží minimalizovat dopady ekonomického rozvoje. Tyto projekty jsou primárně tři – projekt na zlepšení kvality řek, zalesňovací projekt a projekt na vyčištění ovzduší.

Katastrofální stav vod ve vnitřní Číně vedl k vytvoření vůbec první legislativy na ochranu životního prostředí v Číně. Stalo se tak na počátku Dengových reforem na konci 70. let, kdy byl přijat soubor nápravných opatření a zákonů. Vůbec první řekou, která měla být příkladně vyčištěna a měla se stát vzorem pro ostatní ekologické projekty, byla řeka Huai mezi Dlouhou a Žlutou řekou. V rámci několika dílčích snah bylo uzavřeno asi 1 500 továren a několik set velkých továren dostalo zákaz zvyšování produkce odpadů či byly nuceny svou produkci snížit. Avšak ani přes tuto snahu se stav nelepšil. Podařilo se jej pouze konzervovat. Řeka se měla dostat z kategorie horší než 5 do kategorie 3 na většině toku, v horních tocích pak dokonce na stupeň 2. Tohoto cíle ale nebylo nikdy dosaženo. Obdobně zkrachovaly pokusy na ochranu toků Žluté řeky, Wei He, Fen He aj. Dílčího úspěchu bylo dosaženo na Dlouhé řece, i díky výstavbě přehrady Tří soutěsek. V jejím důsledku bylo totiž přemístěno více než 1,3 milionu obyvatel, z map zmizelo více než 30 měst na jejím pobřeží, další byla značně zredukována a s nimi i jejich průmyslová činnost. Tento často kritizovaný vedlejší dopad výstavby (myšleno vysídlení) tak do jisté míry představoval i ekologický benefit pro samotnou řeku.

Čína měla ještě v roce 1980 zalesněno něco okolo 8 % území, na počátku 90. let přibližně 9,2 % a v současnosti pokrývají lesy více než 15 % území. Cílem reforestačních projektů bylo zastavit postupování pouště Gobi dále na východ a zabránit sesuvům a degradaci půdy odplavováním živin, převážně na jihu Číny.

Reforestace je nejrozsáhlejším ekologickým projektem, který doposud čínská vláda realizovala. Jeho počátky spadají do začátků reforem v roce 1978, kdy byl založen první projekt, nazvaný Sanbei. Ve třech fázích tohoto projektu má vzniknout tzv. Zelená zeď, která má zabránit desertifikaci a minimalizovat dopad západních pouští na východní Čínu (písečné bouře apod.). Projekt je zaměřen na severozápad a sever Číny a je nejrozsáhlejším projektem, který zalesnil více území než všechny ostatní projekty dohromady. Za dobu trvání tohoto projektu bylo vysázeno přes 60 milionů hektarů, což představuje přes 6 % území Číny. Všechny ostatní projekty dohromady mají rozsah zhruba 2 % území Číny. S celkovým nárůstem zalesněných ploch o téměř 7 % za 30 let o absolutním zalesnění téměř 700 000 km² se Čína stala největším průkopníkem v tomto oboru.

Ačkoliv se zdají být tyto údaje úchvatné a pozitivní, přinášejí i několik negativních dopadů. Primárně se jedná o strukturu zalesnění. Hlavně projekt Sanbei je kritizován za necitlivou invazi nových druhů rostlin do křehkého ekosystému aridních oblastí. Ekologové v tom spatřují nebezpečí pro původní vegetaci a i živočichy, neboť novým stromům a keřům se sice v polopouštních oblastech daří a zabraňují šíření pouští, ale stejně tak jako vytlačují či zastavují poušť, vytlačují i původní vegetaci oblasti. Zalesňování horního toku Dlouhé řeky či pobřežních oblastí, obnažených necitlivou deforestací za účelem získání zemědělské půdy, je kritizováno také za nevhodnou volbu vegetace. Kromě ohrožení původního ekosystému navíc vegetace neplní svůj účel – zpevnit svažité oblasti a zamezit sesuvům a odplavování živin z půdy. Volba rychle zalesňujících keřů a stromů nereflektovala jejich schopnost odolat tlaku monzunovými dešti nasáklé půdy. V těchto oblastech proto nadále dochází k sesuvům.

Čínská vláda se kvůli kvalitě ovzduší snažila snížit emise v hlavních městech provincií. Nejednalo se tedy o snahu o zlepšení celkového stavu ovzduší, ale o zlepšení situace ve vybraných městech s cílem ukázat pozitivní změnu jako motivaci pro ostatní. Ve výsledku se jedná spíše o tvoření „Potěmkinových vesnic“; vyčištění ovzduší nejznečištěnějších měst má zlepšit mezinárodní obraz Číny i obraz čínské vlády u místní populace. I proto se žebříček nejznečištěnějších měst tak pravidelně obměňuje. K žádnému systémovému řešení, jakým by například bylo odsíření a modernizace uhelných elektráren tvořících $\frac{3}{4}$ čínské produkce elektrické energie, se však zatím neschyluje.

Je patrné, že ze tří hlavních cílů čínské vlády se daří s úspěchem naplňovat jen jeden. Vody ani ovzduší se zatím nedočkaly viditelného zlepšení. Určitou snahou o systémovou změnu je vyhlásování chráněných území. Čína má v současnosti 16 kategorií chráněných přírodních území rozdělených podle hlavního účelu. Tyto oblasti jsou vzájemně kompatibilní, tudíž oblast vyhlášená jako národní park může být současně národním geoparkem a část může být chráněna jako národní lesopark. První chráněné oblasti (národní parky) byly vyhlášeny až v roce 1982, jedná se tedy o velmi mladý systém, jenž se stále územně rozšiřuje i administrativně vyvíjí.

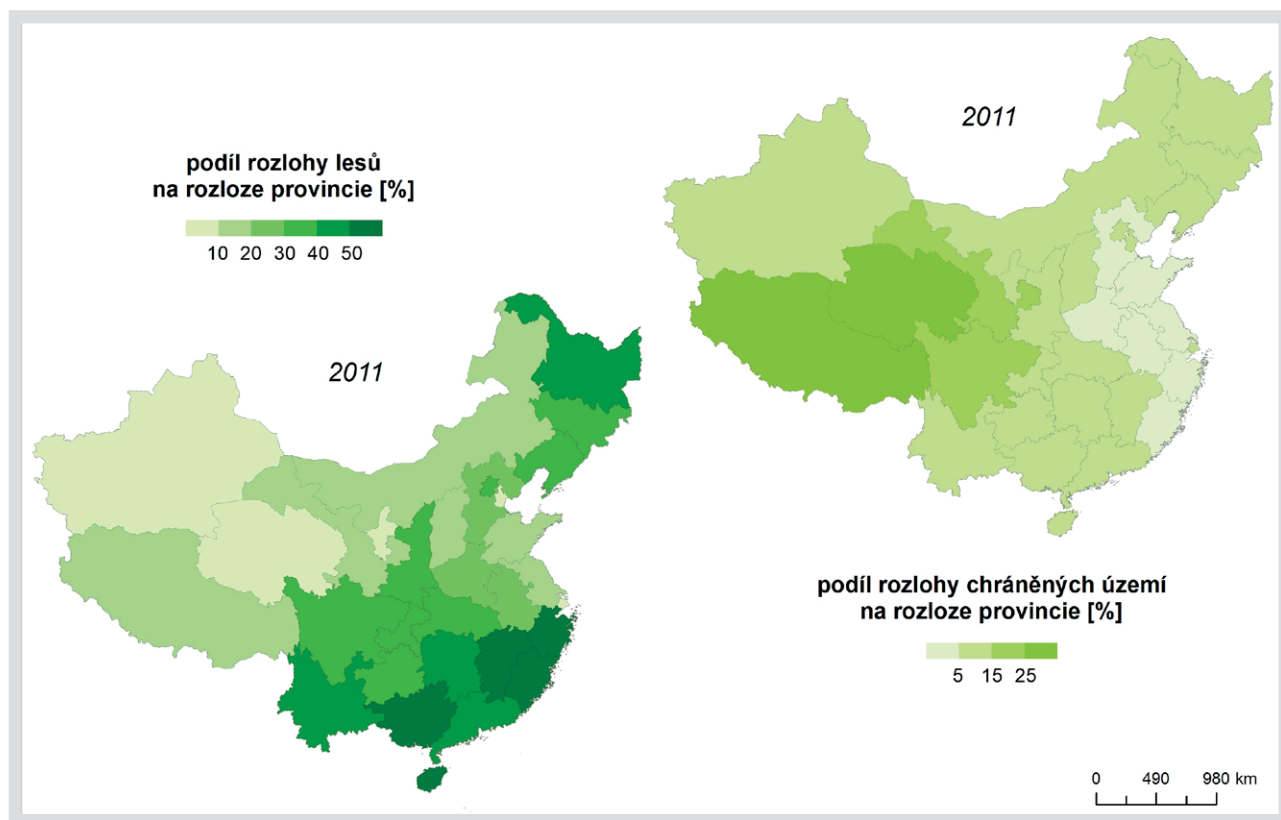
Tab. 8: Systém chráněných území Číny

Typ	Počet	Rozloha (tis. km ²)
Národní přírodní rezervace	2 640	1 497,1
Národní parky	962	193,7
Národní park ministerské úrovně	1	X
Národní zemětřesené parky	6	X
Národní geoparky	342	X
Národní důlní parky	61	X
Státem chráněné mokřady	33	X
Národní lesoparky	2 747	170,3
Národní tematické zahrady	3	X
Ústřední státní parky	63	X
Národní parky mokřadů urbánních oblastí	45	X
Národní mokřadní parky	298	X
Národní vodní parky	518	X
Národní pobřežní parky	18	X
Národní vodní genetické rezervace	368	X
Národní rezervace genetických zdrojů domácích zvířat	22	X

Pozn.: Slovo „národní“ se používá v evropských překladech čínských názvů, ve skutečnosti se ale ve většině případů nejedná o jednotky srovnatelné funkcí nebo režimem s jejich protějšky v Evropě či USA.

Samotný systém naznačuje směřování čínské ochrany životního prostředí. Celkově se v Číně nachází okolo 8 500 chráněných území v přibližně 5 000 lokalitách po celé Číně. Rozloha všech chráněných území činí přibližně 1,5 milionu km², přičemž většina těchto chráněných území se nachází v západní části Číny. Tento fakt lze kritizovat pro absenci snahy o nápravu ekologických škod způsobených ve Vnitřní Číně, kde je ochrana životního prostředí mnohem akutnějším tématem. Na druhou stranu, západní části Číny představují zdroje pro východní část země, obzvláště v kontextu vod. Většina veletoků Číny pramení v Tibetské náhorní plošině a protékají západními oblastmi. Ochrana těchto lokalit tak umožňuje zlepšování stavu vod i v samotné vnitřní Číně. Primárně se pak jedná o chráněná území toků Žluté a Dlouhé řeky a Mekongu (Sanjiangyuan, viz následující kapitola).

Hlavním nedostatkem ochrany životního prostředí je nízká efektivita a kontrola. Na rozdíl od systémů národních parků v Evropě či USA mají čínská chráněná území jen minimální pravomoci, minimální ústřední správu a vůbec nejhorší je jejich financování. Dobře jsou na tom jen národní parky hojně navštěvované turisty, kteří tvoří drtivou většinu jejich příjmů. To vede jak k extrémně vysokým vstupným (lokality UNESCO i s 200–300 RMB/vstup/osoba), tak i ke sporné orientaci vedení těchto oblastí. Mnohá chráněná území se pak spíše zaměřují na rozvoj turismu než na ochranu přírody, takže většinu peněz investují do rozvoje infrastruktury, nikoli do ochrany přírody. Administrativa národních parků v některých případech více škodí místní přírodě, než by jí skutečně prospívala, minimálně v kontextu extrémního nárůstu spotřeby vody, energií a emise odpadků i výfukových plynů z dopravy a turismu jako celku.

▲ Obr. 51: Podíl lesů a chráněných území na celkové rozloze provincií

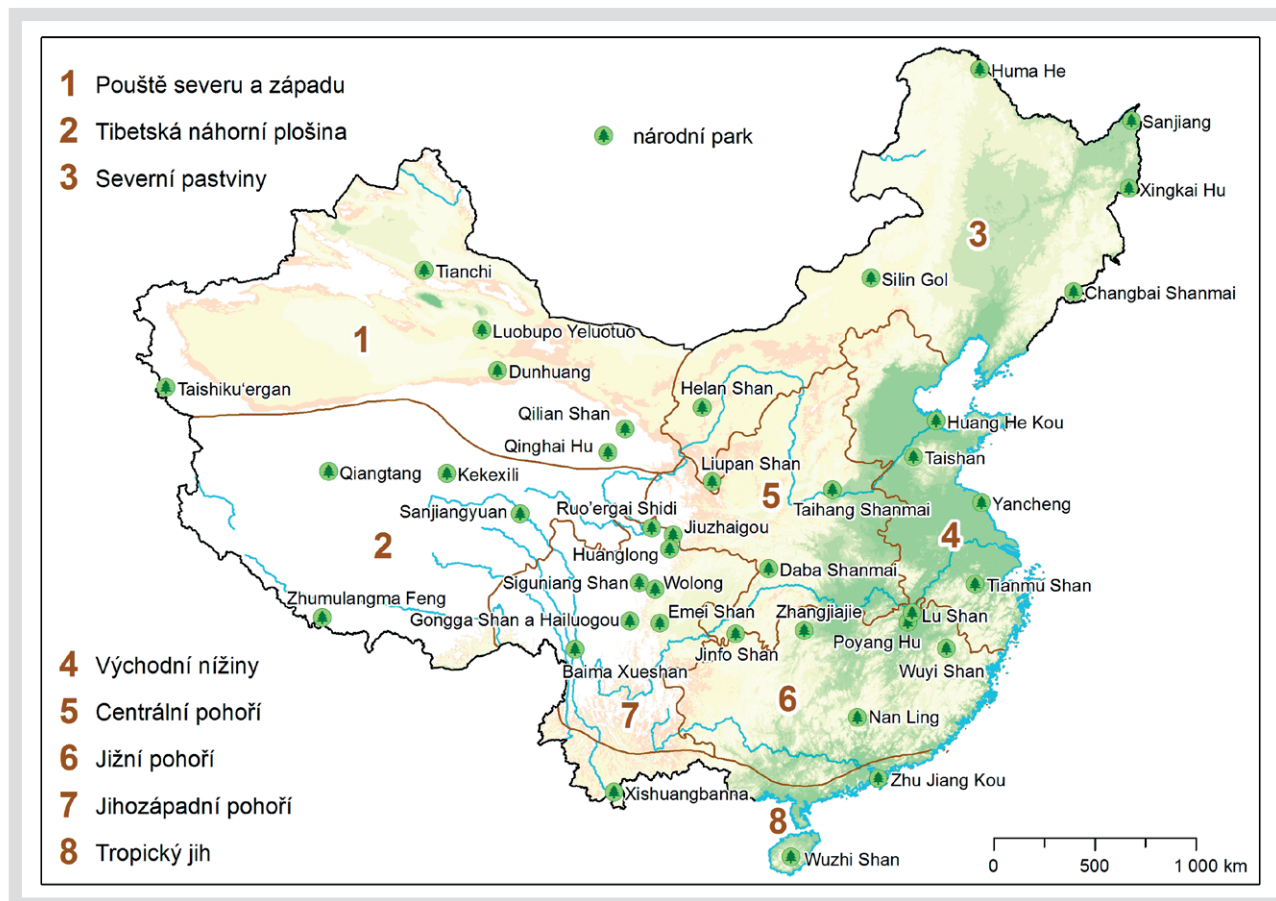
Autoři: Petr Šimáček a Adam Horálek

Nesrovnatelnost s chráněnými územími západního typu způsobuje i míra ekonomických aktivit v těchto oblastech. Zatímco národní parky v Evropě mají velmi přísná pravidla a limity pro vykonávání ekonomických činností (týkající se chovu, zemědělství, sídelní funkce oblastí, produkce odpadů a nakládání s nimi, dopravy, těžby aj.), v Číně je tato regulace jen sporadická, nekonzistentní, těžko vymahatelná a limity jsou stanoveny příliš volně. Obzvláště v případě lesoparků, důlních parků, geoparků a mokřadů se ochrana omezuje na rozvoj dalších ekonomických aktivit, avšak stávající činnost je v nich vesměs ponechávána. Je to dáno účelem těchto oblastí, neboť např. lesoparky jsou primárně chráněny za účelem udržitelnosti těžby dřeva. V těchto případech se nechrání druhová rozmanitost lesů či jejich původnost, lesy se chrání před vnějšími vlivy, které by mohly kvalitu těžby ohrozit (kyselé deště či sesuvy půdy apod.).

V praxi se zmíněných 16 kategorií vzájemně prolíná. Základem jsou národní parky, v jejichž rámci se vymezují oblasti se specifickou formou ochrany lesů, geologického podloží, mokřadů atd. To odpovídá pásmům ochrany v případě národních parků a chráněných oblastí. Uvědomíme-li si všechna výše jmenovaná úskalí čínské ochrany životního prostředí, pak zmíněných 15 % území v režimu ochrany není tak mnoho v porovnání s menšími územími s velmi přísnou ochranou v jiných zemích. Navíc se největší podíl chráněných území nachází v neobydlených oblastech Tibetské náhorní plošiny a v pouštních oblastech Taklamakanu a Gobi, kde jejich ochrana žádné ekonomické činnosti nebrání, neboť se zde žádná nenachází. Otázkou je, zda tato území tuto legální formu ochrany skutečně potřebují, když nejsou přímo ohrožena žádnou lidskou činností.

Chráněná území

Chráněná území se dělí do osmi hlavních vegetačně-klimaticko-morfologických oblastí – pouště severu a západu, Tibetská náhorní plošina, severní pastviny, východní nížiny, centrální pohoří, jižní pohoří, jihozápadní pohoří a tropický jih. Toto členění kombinuje všechny dílčí klasifikace čínského území. Využívají jej státní instituce při zřizování a klasifikaci jednotlivých chráněných území.

▲ Obr. 52: Chráněná území Číny a jejich geografické členění

Autoři: Petr Šimáček a Adam Horálek

1. Pouště severu a západu

jsou zde chráněné horské krajiny od Altaje na severu po Karakoram na jihu, ale též pouštní oblasti (Lob-nor) a oázy (Dunhuang).

Taishiku'ergan

či v tádžičtině Taškurgan je autonomní region v jihozápadním cípu Xinjiangu i stejnojmenný národní park. Chrání vysokohorskou krajinu Karakoram. Oblast je významná i z historického hlediska, šlo o významnou křižovatku na Hedvábné stezce. Dodnes jsou zde zachovány některé z pevností, které ji chránily.

Tianchi

neboli Nebeské jezero v pohoří Bogda, východním výběžku Tian Shanu, je jedním z mála čínských ledov-

cových jezer alpského typu. Nádherné okolí z tohoto jezera učinilo jednu z nejnavštěvovanějších turistických destinací Číny (klasifikován jako scénické území AAAAA, tedy nejvyšší hodnoty). Jezero má rozlohu necelých 5 km² a dosahuje hloubky až 105 m, národní park má rozlohu 548 km².

Luobupo Yeluotuo

je největší národní přírodní rezervací této oblasti s rozlohou 78 000 km². Chrání solnou poušť reliktního jezera Lobnor i stáda divokých velbloudů dvouhrbých. Jedná se o minimálně dostupnou přírodní rezervaci, jejíž část je vyhlášena jako rezervace genetických zdrojů domácích zvířat (velbloudů dvouhrbých).

Dunhuang

se nachází v západním Gansu. Jedná se o národní geopark přibližně 185 km západně od města Dunhuang a severně od pohoří Altun Shan, chrání unikátní geomorfologické útvary – jardangy. Ty vznikly eolickou (větrnou) činností obrušováním větrem s pískem a prachem. Vyvátím jemnějších nánosů byly obnaženy tvrdší sedimentární horniny (pískovce, slepence apod.). Nacházejí se zde „zkamenělé lesy“, „obrácené mísy“ a další geologické útvary bizarních linií.

Qinghai Hu

je národním parkem v provincii Qinghai, chrání unikátní faunu i flóru největšího jezera Číny. Qinghai Hu je reliktním jezerem se zmenšující se rozlohou. Tento proces rapidně zrychlil v souvislosti s táním ledovců a klimatickými změnami. Cílem národního parku je konzervovat mokřady tohoto jezera a maximálně zpomalit jeho zmenšování. Jedná se o významné hnízdiště stěhovavých ptáků, včetně kriticky ohroženého jeřába černokrkého.

Qilian Shan

(národní přírodní rezervace) chrání centrální část stejnojmenného horského hřebenu na hranicích severního Qinghaie a středojižního Gansu. Chrání unikátní horský ekosystém.

2. Tibetská náhorní plošina

je v tomto členění vymezena na severu pohořím Kunlun Shan, čímž do této oblasti nespádají Altun Shan, Kunlun Shan a Chaidamu Pendi, a na východě je ukončena Hengduan Shanem a vnitřními pohořími Khamu. Nespádají sem humidnější východní pohoří (Daxue Shan). Oblast je typická vysokohorským, extrémně suchým a nehostinným podnebím a převážně horskou polopouští a stepní oblastí bez lesního pokryvu. Ochrana téměř liduprázdných oblastí má za cíl konzervovat rozsáhlé zásoby pitné vody (pramenné oblasti řek, mokřady aj.) i unikátní horské masivy (Mt. Everest).

Qiangtang

patří mezi nejodlehlejší místa planety. Někdy se tomuto místu přezdívá „Třetí pól“ kvůli silným mrazům v průběhu celého roku. Nachází se většinou v Tibetu a v severní části též v Qinghaji. Oblast je nehostinná, většina z více než 200 000 km² území rezervace je zcela neobydlena. Po rezervaci Sanjiangyuan se jedná o druhou největší rezervaci Číny. Chráněna je zde předně divoká zvěř, mj. divocí osli, antilopa čiru, tibetský modrý medvěd a sněžný leopard. Oblast byla terčem pytláků, kteří lovili antilopy čiru pro jejich cennou kožešinu (obdobně jako v Kekexili). Oblast je významná také velkými stády divokých jaků. Většina jaků v Tibetu je již domestikovaných a v důsledku degenerace se jejich průměrná velikost zmenšila skoro o 40 %. Naopak divocí jaci mohou být hmotností oproti domestikovaným až dvojnásobní. Oblasti jejich výskytu jsou proto vymežovány jako rezervace genetických zdrojů domácích zvířat. Využívají se také k míšení se zdomácněnými jaky nebo k umělému oplodňování domácích jaků, aby se tak zabránilo jejich zmenšování.

Kekexili

neboli Hoh Sil (mong.) či Ačhengangjaj (tib.), se nachází mezi přírodními rezervacemi Qiangtang a Sanjiangyuan, ve stejnojmenném pohoří na pomezí Qinghaie a Tibetu. Je odvodňováno řekou Čumar (Chuma'er Hu), jedním z hlavních přítoků horního toku Jinsha Jiangu (horní tok Dlouhé řeky). Rezervace se nachází na přibližně 45 000 km². Vyhlášena byla v roce 1995 s cílem chránit populaci vzácné a ohrožené tibetské antilopy čiru. Oblast patří k nejsušším místům Tibetské náhorní plošiny a vyskytují se zde pohyblivé písky.

Sanjiangyuan

je největší chráněnou oblastí Číny s celkovou rozlohou okolo 363 tisíc km². Většinou svého území se nachází v Qinghaii, jež je obýváno Tibeťany, částečně Mongoly, Huii a Hany. Území této rezervace o rozloze srovnatelné s Německem je děleno do 18 regionů, které chrání tři typy krajiny – mokřady, divoká zvířata a vysokohorskou buš. Celá přírodní rezervace je nazvána podle tří řek (san jiang), které mají v této oblasti prameny – Žlutá řeka, Dlouhá řeka a Mekong. Rezervace pokrývá dvě hlavní pohoří oblasti – Bayankala na severu a Tanggula na jihu. Jedná se o nejvýznamnější rezervaci chránící vodní zdroje Číny i celé jihovýchodní Asie. Žije zde chráněný tibetský modrý medvěd, antilopa čiru, sněžný leopard či orel skalní. Území Sanjaingyuanu plynule navazuje na západní Kekexili a Qiangtang. Dohromady s těmito rezervacemi tvoří po Grónsku druhé největší kompaktní chráněné území na světě s celkovou rozlohou okolo 600 000 km².

Zhumulangma Feng

neboli Mt. Everest je nejvýznamnějším národním parkem jižního Tibetu. Rezervace se nachází na obou stranách hranice, v Nepálu i v Číně. Celková rozloha chráněného území na čínské straně dosahuje 30 000 km². Kromě nejvyšší hory světa je zde chráněn též unikátní ekosystém. I přes velmi nepříznivé podmínky na tibetské (čínské) severní straně hory zde žije více než 300 druhů zvířat a 2 300 druhů rostlin, které se unikátně přizpůsobily lokálnímu klimatu. V rezervaci se též nachází nejvýše položené, trvale osídlené místo na světě – klášter Rombuk (Rongpu Si) nedaleko základního tábora na tibetské straně. Čínská strana Everestu je mnohem méně znečištěná odpadky vysokohorské turistiky ve srovnání s jižní nepálskou stranou, odkud většina horolezců výstup na nejvyšší horu světa začíná. To je dáno velmi obtížným a zdlouhavým administrativním procesem i výrazně nižším ročním počtem povolenek na čínské straně.

▲ Obr. 53: Mt. Everest (Zhumulangma Feng) v popředí při pohledu z letadla.

(AH)

3. Severní pastviny

se shodují s vymezením Severovýchodních rovin a jsou rozšířeny o Vnitřní oblouk Žluté řeky (východní polovinu Vnitřního Mongolska a AO Ningxia). V této oblasti lze chráněná území rozdělit na tři typy – chráněná území aridní oblasti (Silin Gol, Helan Shan, Liupan Shan), chráněná území severních jehličnatých a listnatých lesů mírného pásu a vodních zdrojů (Huma He, San Jiang, Xingkai Hu) a scénické oblasti (Changbai Shanmai, Dalian Bahaibao).

Liupan Shan

je tvořen jižnějším vlhčím a severním suchým pásmem. Představuje součást klimatické hranice mezi severozápadní aridní a jihovýchodní humidní Čínou společně se sousedním pohořím Qinling. Tato oblast je chráněna především jako významná zdrojnice Žluté řeky i řeky Wei.

Helan Shan

je typickým pohořím sprašové oblasti se suchým podnebím a polopouštní a stepní vegetací. Národní park chrání unikátní oblast pastvin s divoce žijícími velbloudy dvouhrbými, oblast původu suché rýže i kulturní areál Xixia Wangling.

Silin Gol

je unikátní biosférickou rezervací založenou v roce 1987 k ochraně unikátní travnaté stepi i nomadického života místních Mongolů.

Huma He

je nejsevernějším chráněným územím Číny, chrání místní tajgu a jehličnaté lesy mírného pásu. Řeka Huma zde před soutokem s Amurem vytváří meandrové údolí, typické pro řeky Západosibiřských rovin. Nachází se zde též nejstudenější místo Číny.

Sanjiang

chrání unikátní ekosystém na soutoku tří řek – Heilong Jiang (Amur), Songhua Jiang (Sungari) a Wusuli Jiang (Ussuri). Oblast je tvořena mokřady a močály s jehličnatými lesy chladného mírného pásu. V oblasti žije největší kočkovitá šelma – tygr ussurijský.

Xingkai Hu

neboli jezero Hanka, je přírodní rezervací chránící ekosystém jednoho z největších jezer Číny. V okolí žije množství chráněných zvířat, včetně sobola, rosomáka a tygra ussurijského.

Changbai Shanmai

je chráněn jako nejkrásnější a největší ukázka zaplavené kaldery v Číně. Nebeské jezero na dně propadlého jícnu sopky a okolní strmé srázy činí tuto oblast nejnavštěvovanější přírodní památkou severovýchodní Číny.

4. Východní nížiny

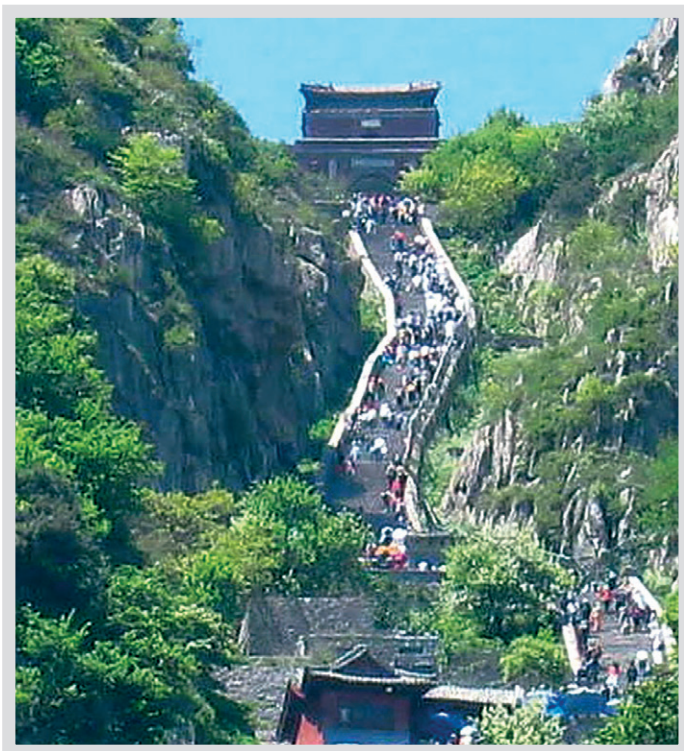
patří mezi nejhustěji zalidněnou oblast Číny s minimem původních krajinných prvků bez zásahu člověka (nebo s minimálním zásahem) a současně s největšími ekologickými dopady lidské činnosti. Nejvýznamněj-

šími chráněnými oblastmi jsou pohoří Shandonského poloostrova, ústí Žluté řeky, pobřežní marše v Jiangsu atd.

Tai Shan

je jednou z nejposvátnějších konfuciánských i taoistických hor Číny, je na seznamu UNESCO. Kromě kulturního významu se jedná i o unikátně zachovalý les vlhkého mírného pásu. Tato hora, spojená s osobou Konfucia, jehož rodiště Qufu se nachází nedaleko, je u turistů populární jako observatoř východů slunce.

◀ Obr. 54: Tai Shan – turisté a poutníci na závěrečném výstupu hlavního schodiště na vrchol. (AH)

Huang He Kou

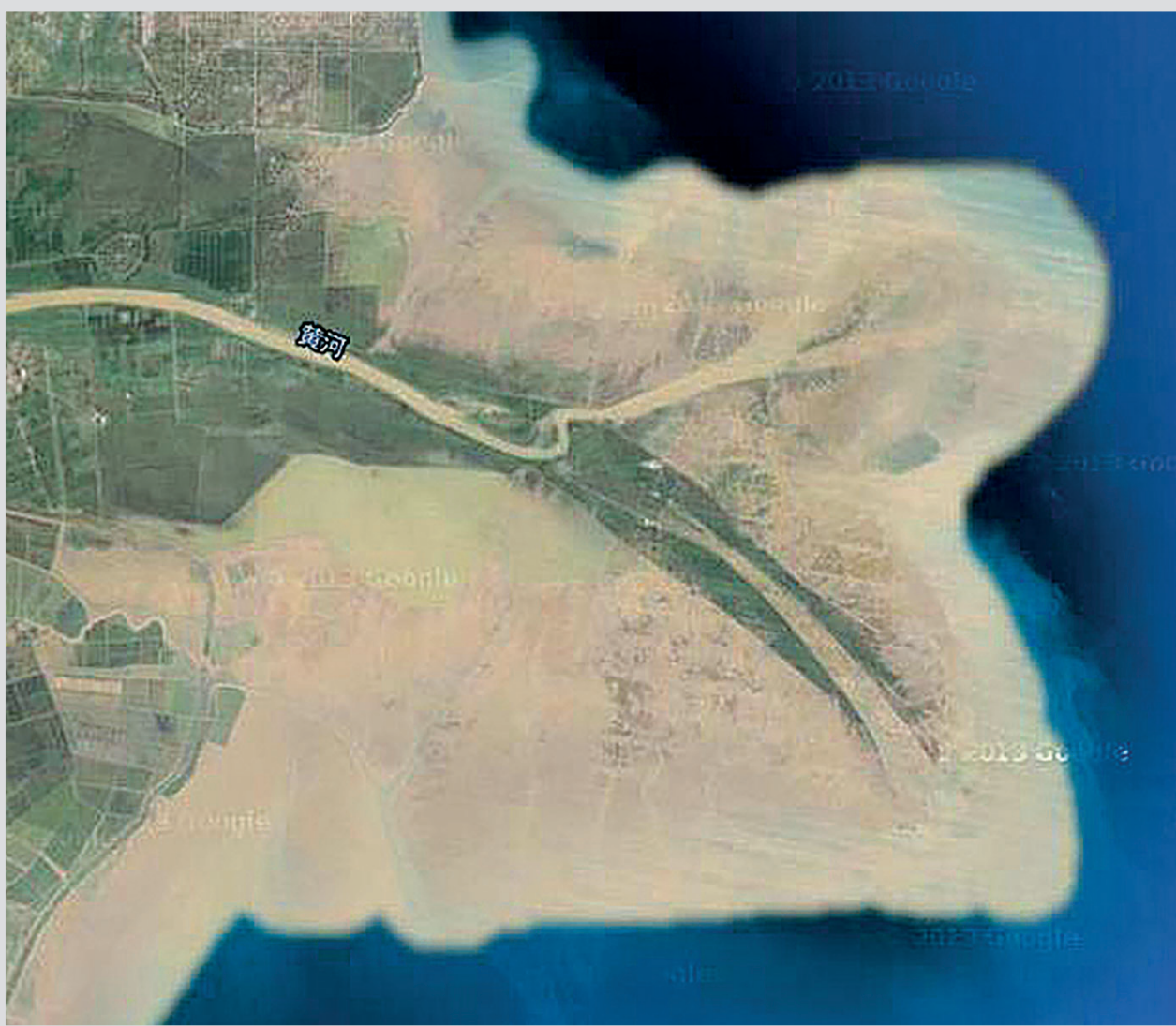
je přírodní rezervace na severu Shandongu chránící unikátní deltu Žluté řeky. Unikátnost oblasti je v její nestabilitě a hlavně rychlosti tvorby. Žlutá řeka, která je nejnanosovější řekou světa, zde posunuje deltu ročně o více než 300 m dále do moře. V průměru zde řeka ukládá přes 40 tun nánosů za sekundu.

Tianmu Shan

je součástí biosférické rezervace UNESCO a národní přírodní rezervací na severozápadě Zhejiangu, na hranicích s provincií Anhui. Je unikátní svými pískovcovými vrcholy vyplněnými deštným pralesem subtropického pásu, jenž patří společně s Emei Shanem k nejseverněji položeným subtropickým pralesům východní Asie. Oblast je také unikátní množstvím vodopádů i jedním z nejzachovalejších a nejstarších lesů v Číně. Místní vegetace má více jak 2 000 druhů.

5. Centrální pohoří

je region táhnoucí se od pohoří Yan Shan na sever od Pekingu po Tři soutěsky na jihu v centrální části Číny. Je tvořen nejvíce druhým výškovým stupněm. Příroda v chráněných oblastech se vyznačuje smíšenými a listnatými lesy mírného pásu, sprašovými nánosy v údolích a rovinách. Jedná se o území s jednou z nejdelších historií kultivace krajiny, proto je zde jen minimum nedotčené přírody. Chráněné oblasti tak chrání druhotnou krajinu spoluutvořenou člověkem.

▲ Obr. 55: Huang He Kou – satelitní snímek zachycuje aktuální stav vysunuté části delty a dvě ramena, kterými v současnosti řeka ústí do moře Bo. (Google Maps)

Taihang Shanmai

je nejrozsáhlejším pohořím severojižního směru na okraji sprašových oblastí. Chráněna je zde kulturní krajina hor s množstvím chrámů a jiných památek.

Daba Shanmai

je pohořím, které na severozápadě navazuje na Qinling Shanmai. Společně s pohořím Qinling a řekou Huai tvoří klimatickou hranici mezi jižní a severní Čínou. Klima se proto v této oblasti mezi severními a jižními svahy prudce liší a oblast leží na hranici mezi mírným a subtropickým pásmem. Chráněna je zde především bujná vegetace zajišťovaná množstvím monzunových srážek. Kombinují se zde obě pásma – v údolích chladné vlhké subtropy, na vrcholcích hor mírné pásmo s chladnými a vlhkými zimami.

Jinfo Shan

též Pohoří zlatého Buddhy, se nachází v Chongqingu v okolí Tří soutěsek. Jedná se o unikátní izolované synklinální vápencové pohoří, které má zajímavé vertikální členění. Od úpatí se subtropická monzunová vegetace mění v alpinskou vegetaci ve vyšších polohách a na relativně plochých vrcholcích se nacházejí alpinské lučiny. Scénicky je masiv zajímavý strmými, až půl kilometru vysokými stěnami.

6. Jižní pohoří

se nacházejí v subtropickém monzunovém vlhkém klimatu. Zdejší vegetace je uzpůsobena letnímu a zimnímu monzunu. Nenacházejí se zde trvale zelené deštné pralesy, ale střídavě opadavé. Oblast byla původně velmi bohatá na živočišnou i rostlinnou druhovou pestrost, ale dlouhá kultivace krajiny s relativně početnou populací zanechala jen minimum z původní krajiny a biosféry. Kromě posledních ostrovů původní vegetace a útočišť divokých zvířat se zde chrání i člověkem kultivovaná krajina (terasová pole se zavlažovacími systémy apod.).

Zhangjiajie

je jedním ze světových geoparků na seznamu UNESCO, kam byl zařazen jako jeden z prvních v Číně (2004). Tento národní lesopark (jeho centrální část s pískovcovými skalami se nazývá Wulingyuan a má status scénické rezervace) má i další dvě prvenství – jako první byl vyhlášen národním parkem Číny (1982) a jako jedna z prvních přírodních památek Číny byl zařazen na seznam UNESCO (1992). Rozsahem se jedná o relativně malou chráněnou oblast (4810 ha), chránící scenérii 3 000 pískovcových věží (komínů) dosahujících průměrně 300 m výšky (výjimečně až 800 m) a množství vápencových jeskyní.

Poyang Hu

je nejvýznamnějším zimovištěm ptactva v Číně. Jeho poloha v subtropickém pásu v blízkosti pásu mírného a jeho mělké dno poskytující bohatý vodní život a zdroj obživy ročně přiláká na zimování více než půl milionu ptáků patřících k více než 200 různým druhům. Mnozí z těchto ptáků patří mezi ohrožené druhy, mezi nimi např. jeřáb sibiřský. Jedná se o národní přírodní rezervaci na ochranu druhové rozmanitosti zvěře první kategorie. Kromě toho je Poyang Hu významným zdrojem pitné vody pro Jiangxi.

Lu Shan

nacházející se nedaleko Poyang Hu, je chráněným územím a přírodní i kulturní památkou na seznamu UNESCO. Je to tradiční centrum taoistických a buddhistických chrámů v horské oblasti s množstvím vodopádů a skalních měst. Jedná se, podobně jako u Emei Shanu, o národní přírodní park chránící nikoliv původní, ale kultivovanou krajinu. Národní park má 302 km² a nárazníkové pásmo o rozloze 500 km².

Wuyi Shan

je jedním z nejvýznamnějších národních (leso)parků Číny nacházející se na hranici severního Fujianu a jižního Jiangxi. Od roku 1999 je tato oblast, chránící nejrozsáhlejší zachovalý subtropický prales Číny, na seznamu UNESCO. Na celkové rozloze necelých 1 000 km² se kromě pralesů nachází množství unikátních vápencových a pískovcových útvarů. Pískovcové a vápencové mogoty v okolí řek připomínají scenérii z okolí města Yangshuo v Guangxi, avšak ve výrazně zachovalejší a lidskou činností méně zatížené oblasti.

Nan Ling

je národní přírodní rezervací o celkové rozloze 584 km², rozkládající se v severní části provincie Guangdong. Rezervace chrání unikátně zachovalý subtropický, střídavě opadavý monzunový prales a jeho faunu a flóru s několika endemickými tvory. Je to oblast, ve které jsou stále objevovány nové druhy zvířat i rostlin.

7. Jihozápadní pohoří

je jednou z nejpestřejších oblastí Číny co do přírodních krás. Pomezí druhého a třetího výškového stupně a horské hřbety zachytávající vláhu letních monzunů zde vytvářejí unikátní koncentraci přírodního bohatství. Nejvýznamnější přírodní bohatství leží ve vystupujících pohořích třetího výškového stupně. Zde se nachází významné zdroje vody, ledovců a unikátní horské monzunové deštné pralesy.

Wolong

patří mezi nejstarší a nejvýznamnější přírodní rezervace Číny chránící divokou populaci pandy velké a její přirozené prostředí, tedy bambusovo-listnaté horské lesy. Tato národní přírodní rezervace byla založena již v roce 1963 v pohoří Qionglai západně od Chengdu v Sichuanu (tehdy ale ještě neměla tento status). Rozkládá se na rozloze přibližně 2 000 km², na níž žije největší populace divoce žijících pand velkých (okolo 150 jedinců). Kromě tohoto druhu zde žije více než 4 000 dalších druhů zvířat, včetně pandy malé/červené, takina, zlatovlasé opice, jelena bělopyského, v zimě též leoparda sněžného či orla skalního.

Siguniang Shan

je nejvyšší masiv hřebenu Qionglai v pohoří Daxue Shan v západním Sichuanu. Park byl vyhlášen v roce 1994 a chrání unikátní scenérii masivu Čtyři dívky. Roste zde mnoho druhů rostlin, z nichž některé jsou endemické.

Emei Shan

je národní park a kulturní i přírodní památka UNESCO ležící jihozápadně od Chengdu v Sichuanu. Posvátná hora Emei Shan je nejdeštivějším místem Číny. Díky zadržování monzunové vláh i výhodné pozici východně od Daxue Shanu, který tuto horu chrání před suchým zimním větrem ze severu a západu, se zde nachází nejseverněji položený deštný prales východní Asie.

▲ Obr. 56: Emei Shan – pohled na hlavní hřeben masivu ze zahrady Xixiangchi.

(AH)

Gongga Shan a Hailuogou

Gongga Shan je nejvyšším vrcholem pohoří Daxue (tib. Mňag Gangar). Společně s nejnižše položeným ledovcovým splazem Asie Hailuogou tvoří unikátní přírodní celek. Kromě unikátního ledovce zde leží také část chráněná jako lesopark, v níž se nachází jeden z nejzachovalejších lesů s tibetskými jedlemi, metasekvojemi a piniemi (70 km²). Vyšší partie hory jsou pokryty alpínskou vegetací, která díky velké vlhkosti sahá do extrémních výšek a má velkou druhovou pestrost.

▲ Obr. 57: Majestátní pohoří Daxue Shan s vrcholem Gongga Shan (Miňag Gankar) vpravo při pohledu z Tagongských plání.

(AH)

Jiuzhaigou

na severu Sichuanu v prefektuře Aba představuje jeden z nejnavštěvovanějších národních parků Číny. Na celkové ploše 1 318 km² se zde nachází unikátní horská jezerní oblast. Veřejnosti je přístupná jen centrální, nejdramatičtější část s vodopády, průzračnými kaskádami, jezery a lagunami. Velká část parku je veřejnosti nepřístupná, neboť se v ní nachází množství extrémně ohrožených druhů, včetně pandy velké.

Huanglong

v severním Sichuanu sousedí s NP Jiuzhaigou na západě. Je proslaven unikátními travertinovými terasovitými jezery s průzračnou vodou. Nachází se na severním úpatí Sněžné hory (Xuebao Ding), kde údajně žije populace pandy velké a takina zlatého. V parku se též nachází unikátní, dodnes zachovalý taoistický chrám Žlutého draha (Huanglong Si).

Ruo'ergai Shidi

neboli Dzögeské mokřady se nacházejí severně od obou předchozích národních parků na hranici Sichuanu a Gansu. Tyto mokřady jsou významným zdrojem vody pro horní tok Žluté řeky. Žije zde tibetská skupina kočovných Goloků (nomádi černých stanů), na severu pak kočovní Mongolové (nomádi bílých stanů).

8. Tropický jih

se nachází jen v nejjižnějších pohraničních oblastech Číny a na ostrově Hainan. Oblast je rozdělena na tři regiony – horské tropické lesy Yunnanu a jihozápadního Guangxi, pobřežní oblast Guangxi a Guangdongu a ostrov Hainan.

▲ Obr. 58: Vodopády v Jiuzhaigou.

(AH)

▲ Obr. 59: Travertinová terasovitá jezera v NP Huanglong.

(AH)

Xishuangbanna

je autonomní prefektura a stejnojmenná národní přírodní rezervace v nejjižnější části Yunnanu. Je nesmírně pestrá jak z hlediska přírodního, tak po stránce etnických skupin a různých kultur. Chráněné území má konzervovat divokou zvěř (slon indický, tygr bengálský, gaur, nosorožci, hroši aj.) a původní deštné pralesy. Součástí ochrany jsou ale také oblasti zkulturně rozličnými etnickými menšinami.

Zhu Jiang Kou

neboli ústí Perlové řeky, je chráněné území v jedné z nejzaldněnějších a ekonomicky nejvytíženějších a nejexploatovanějších oblastí Číny. Nejedná se zde tedy o přímou ochranu unikátního ekosystému, ale o protekci zbytků přírodních zdrojů v této megapolis a jejím okolí. Ústí je významné množstvím mořských živočichů. Okraje delty, tvořené horami, jsou chráněny pro svůj kulturně-přírodní význam.

Wuzhi Shan

je nejvyšší pohoří i nejvyšší hora ostrova Hainan (1 840 m n. m.). Tato oblast je obývána autochtonním etnikem Li. V nížinách se nacházejí zachovalé bambusové lesy, ve vyšších polohách se mění v tropický horský prales. Vrchol sestává z pěti masivních pískovcových skal (proto hora Pěti prstů).

Sociální geografie Číny

Podle odhadů OSN v roce 2012 překročila populace celého světa hranici sedmi miliard (7,08 mld.) obyvatel. Čína se podle stejných zdrojů na tomto čísle podílela celkem 1 385,5 mil. obyvatel, tedy přibližně jednou pětinou (19,5 %). Čína jako tradičně nejlidnatější země světa si tak udržuje prvenství, nikoliv ale výsostný podíl. Na snižování podílu Číny na celosvětové populaci má vliv extrémně rostoucí populace zbytku Asie a Afriky, zatímco Čína populační růst rapidně zbrzdila a postupně se přibližuje stagnaci, tedy stavu vyvážené reprodukce (který bude ale jen velice krátkodobý).

Čína v současnosti prochází podstatnými proměnami stavu populace v demografickém, geografickém, sociálním a etnickém smyslu. Tyto změny souvisí s populační politikou státu a obecným procesem první demografické revoluce, ale též již s druhou demografickou revolucí, socioekonomickými a environmentálními dopady rychlého rozvoje a bezpečnostní politikou hraničních oblastí. Primárními procesy v geografickém rozmístění populace jsou urbanizace a migrace za prací. První proces probíhá relativně plošně, ale se západovýchodním gradientem. Druhý probíhá téměř výhradně z vnitrozemí na pobřeží, a vytváří tak ještě větší tlak na zásobování přelidněných oblastí a nedostatečné zajištění (zejména sociální) v chudých centrálních oblastech. Extrémně rychlý průchod populace demografickou revolucí byl způsoben unikátní a spornou politikou plánovaného rodičovství, známou pod názvem „politika jednoho dítěte“. Environmentální a socioekonomické faktory ročně přinutí ke stěhování několik milionů lidí v rámci rozvoje průmyslu (stavba přehrad, továren aj.). Dopady těchto ekonomických aktivit zpětně negativně ovlivňují kvalitu života obyvatel v podobě chorob (rakoviny, nemoci dýchacích cest aj.), rozbíjejí také tradiční sociální struktury, které fungovaly jako hlavní ekonomický faktor soudržnosti společnosti.

V důsledku zmíněných procesů nyní Čína čelí několika hlavním populačním problémům. Prvním je stagnace velikosti populace. Ačkoliv to byl na počátku politiky plánovaného rodičovství hlavní cíl, v současnosti se tak rapidní zastavení růstu populace zdá být obrovským negativem. Redukce růstu populace pomocí extrémního snížení porodnosti za současného zlepšování zdravotní péče a kvality života způsobuje extrémní stárnutí populace. V Číně se do roku 2020 populace důchodců oproti roku 2012 více než zdvojnásobí, zatímco populace ekonomicky aktivních se zakonzervuje a populace mladých předproduktivních obyvatel dlouhodobě prudce klesá. S procesem stárnutí úzce souvisí selektivní migrace, která prohlubuje socioekonomické rozdíly mezi chudými a bohatými, městem a venkovem, východem a západem země i mezi mladou a starou generací. Tato a mnohá další témata budou v následujících kapitolách rozebrány podrobněji.

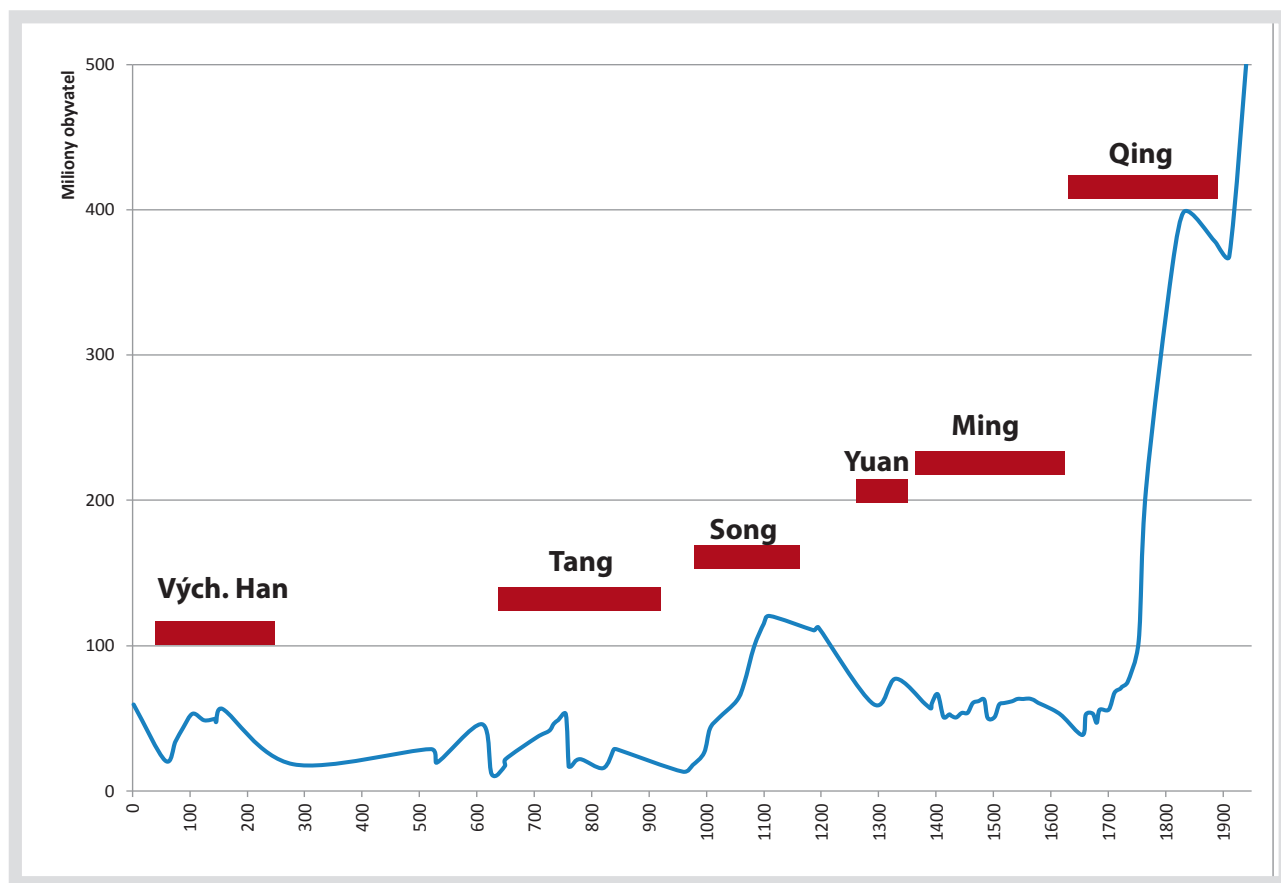
Velikost a rozmístění populace

Velikost čínské populace

Čína je nejlidnatější zemí světa s necelou 1,4 miliardou obyvatel, což představuje pětinu světové populace. Čína sice stále drží své prvenství ve velikosti populace v porovnání se zbytkem světa, ale je velmi rychle doháněna Indií, jejíž populace se v roce 2013 dle odhadů OSN dostala na 1,25 miliardy obyvatel. Podle střední projekce vývoje počtu obyvatel by měla Čínu předstihnout již v roce 2028. Bylo by to zřejmě poprvé ve více než dvoutisícileté historii Číny, kdy by byla v počtu obyvatel „předstižena“ jinou zemí. Snad jen antický Řím měl na vrcholu slávy a územního rozsahu více obyvatel než Čína. Dokonce i ve druhé polovině 19. století, kdy se Čína potýkala s vnitřním rozkladem, válkami a hladomory, měl čínský císař více poddaných, než měla královna Viktorie na vrcholu britského světového impéria (odhaduje se, že Čína měla cca 440 milionů, zatímco celé britské impérium jen 400 mil. obyvatel). Čína měla během téměř celé existence početnější populaci, než celá Evropa v geografických hranicích, s výjimkou období konce dynastie Ming.

Pro geografii obyvatelstva i demografii má také velký význam čínská historie sčítání obyvatel, resp. domácností, neboť se jedná o nejdéle fungující úřední dokumentaci velikosti populace na světě, která sloužila k efektivnímu výběru daní více než 2 000 let. Z této relativně přesné dokumentace lze vyčíst čtyři hlavní populační boomy, kterými Čína před 20. stoletím prošla. Křivka vývoje velikosti populace Číny také v mnoha ohledech koresponduje s růstem i pádem dynastií. Zatímco počátek nových dynastií byl ve znamení populačního růstu, druhá polovina jejich vlády je dle statistik doprovázena populačním úpadkem. Nacházíme zde souvislost s vnitřní destabilizací, hladomory, válkami a celkovým úbytkem populace, ale stejně tak i s územním zmenšením státu, neboť se tyto statistiky vztahují k územím kontrolovaným a sčítaným centrální vládou. Je nutné brát tyto údaje s velkou rezervou, neboť se jedná o dlouhodobou datovou řadu vzniklou za fungování různých územních celků.

První historicky dochované údaje ze sčítání domácností pocházejí z roku 2. Kromě svého prvenství jsou významné i pro velikost tehdejší populace: 59,6 mil. Toto číslo nebylo překonáno více než 1 000 následujících let. Následoval však velký úbytek doprovázený změnami dynastií a pokračoval ještě v prvních desetiletích za vlády východních Hanů. První významný populační boom nastal za této dynastie přibližně v letech 50–150; Čína v této době překročila padesátimilionovou hranici. Po následujících více než 500 let se populace pohybovala pod hranicí 50 milionů. V období populačního zenitu (rok 105) byla Čína druhou, populačně největší zemí světa po antickém Římu, i když je jeho populace jen odhadována a pohybuje se v rozmezí 20–80 milionů obyvatel. Již v této době měla Čína pravděpodobně více než pětinaový podíl na celosvětové populaci, který si drží dodnes.

▲ Graf 1: Vývoj počtu obyvatel Číny (0–1950 n. l.)

Zdroj dat: Smil, V. 1993.

China's Environmental Crisis An Inquiry into the Limits of National Development. M. E. Sharpe, Armonk, NY

Druhým významným obdobím je vláda dynastie Tang, resp. její první polovina. Při nástupu Tangů k moci byla při sčítání z roku 626 zaregistrována vůbec nejmenší populace v historii – jen 11,5 milionů obyvatel. Úspěchy dynastie a její zlatý věk se projevil i na populaci, která se během 120 let více než zpětinasobila – až na 52,9 mil. v roce 755. Tento nárůst byl z velké části způsoben i územní expanzí a populací nově získaných území, která byla do sčítání zahrnuta. Nicméně po An Lushanově povstání se populace opět zmenšila, a to na přibližných 20 mil. Tato situace trvala až do nástupu Songů.

Za Songů došlo k vůbec největšímu boomu populace a – došlo nejen k překonání velikosti populace z roku 2, ale též k prvnímu překročení hranice 100 milionů obyvatel. V roce 1110 měla Čína 120,5 mil. obyvatel, což byl téměř desetinásobek populace z roku 959. Více než stomilionovou populaci Čína udržela po relativně dlouhé období 1100–1195 (dle sčítání). Její podíl na celosvětové populaci byl čtvrtinový až třetinový. Následný propad pod stomilionovou hranici trval více než 650 let. Za dynastií Yuan a poslední hanské dynastie Ming se populace stabilně držela v rozmezí 50–65 milionů. S úpadkem dynastie Ming se snižoval i počet obyvatel země. Na jejím sklonku se populace propadla hluboko pod 50milionovou hranici, a to po téměř 650 letech.

Historicky nejmasivnější boom nastal za dynastie Qing, zhruba po 100 letech její vlády. V polovině 18. století se v Číně prosadila modernizace zemědělství. Kvalitnější a bezpečnější úroda umožnila za méně než století v rozmezí let 1734–1833 více než zpětinasobit, tentokrát ale vlastní reprodukci populace. Populace v roce 1753 podruhé v historii překročila 100milionovou hranici, o 13 let později v roce 1766 200milionovou hranici (zde byly důvodem územní změny), 1812 třisetmilionovou hranici a v roce 1833 se populace Číny přiblížila téměř 400 milionům obyvatel. S následnými vnitřními i zahraničními problémy Qingů, rozkladem správy a státních orgánů, propuknutím občanských válek, povstání, válek se západními mocnostmi aj. se populace začala postupně snižovat. Nejpostiženější byly severozápadní provincie, kde se v důsledku muslimských povstání v 60.–70. letech 19. století místní populace snížila až na jednu desetinu. Populace se do pádu dynastie propadla zhruba o jednu třetinu.

Z období meziválečné Číny sčítání lidu neexistuje. Odhady se různí a jsou spíše zavádějící. Jisté je pouze to, že v roce 1949 měla Čína přibližně 541,5 mil. obyvatel, což představovalo nárůst populace za 40 let o 180

milionů. Je tak patrný velký populační růst i v období, kdy Čína čelila vnitřnímu politickému rozkladu, občanské válce i okupaci Japonců. Tento populační růst lze přičíst počátečním létům 1911–1926, avšak doklady pro toto tvrzení neexistují.

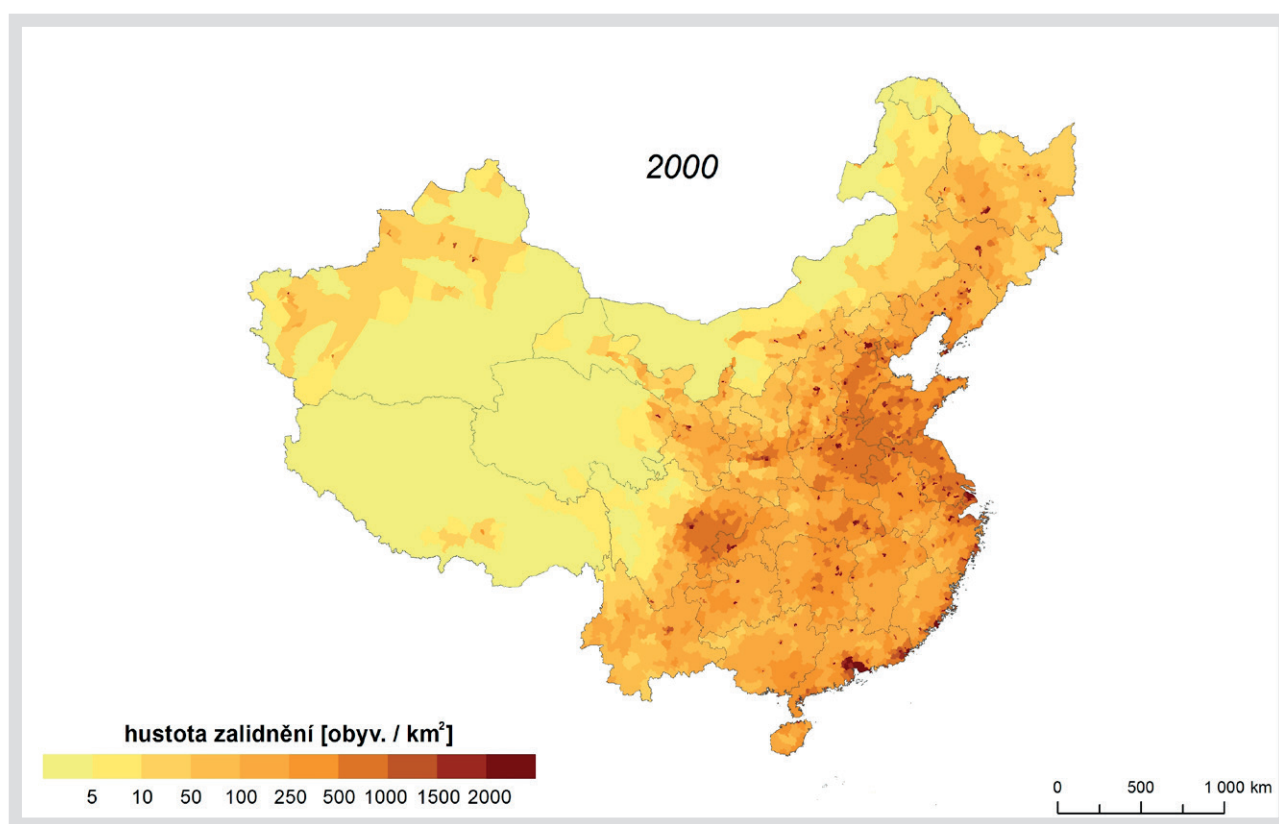
První moderní sčítání lidu v Číně proběhlo až za vlády Komunistické strany Číny v roce 1953. Od této doby můžeme sledovat vývoj v každoročních odhadech středního stavu populace, včetně dalších demografických charakteristik. Jednou za deset let se upravují a precizují podrobným sčítáním lidu. To se nekonalo pravidelně, neboť mělo 20letou pauzu (1964–1982) v důsledku Kulturní revoluce. Teprve od roku 1990 se koná vždy jednou za deset let. Období 1949–2000 je ve znamení strmého populačního růstu, kdy se populace ročně zvyšuje až o 21 milionů obyvatel ročně (přirozený přírůstek). S výjimkou Velkého skoku kupředu (1958–1961), kdy došlo k oficiálnímu úbytku populace o 13,5 mil., neoficiálně o 30–50 mil. obyvatel, se tak jedná o populační boom, který je svou mírou, společně s boomem za dynastie Qing, největší. Absolutní čísla však ohromují ještě více. Jen v letech 1949–1986, tedy za pouhých 37 let, se populace Číny zdvojnásobila z 540 na 1 080 mil. obyvatel. Hranici jedné miliardy překročila Čína jako první země světa v roce 1981. V roce 1995 dosáhla 1,2 miliardy. Podle odhadů OSN by měla populace Číny v roce 2013 dosáhnout 1 385 mil. obyvatel. Šest dekad vývoje mezi lety 1950 a 2010 lze také názorně srovnat mezi Čínou a Evropou. V roce 1950 měla Evropa a Čína přibližně stejný počet obyvatel – okolo 550 mil. Avšak v roce 2010 již měla Čína 1 360 mil., zatímco Evropa „jen“ 740 mil. obyvatel. Za stejné období se tedy čínská populace zvýšila dvaapůlkrát, evropská jen o jednu třetinu. Jinými slovy, čínská populace rostla ve sledovaném období sedmkrát rychleji.

Roční absolutní přírůstek obyvatel v Číně lze velmi dobře srovnávat s evropskými státy. V 50. a 60. letech se pohyboval kolem 10 milionů, což odpovídá současné velikosti české populace. Na konci 60. a začátku 70. let, v době propopulační politiky v rámci Kulturní revoluce, se roční přírůstek pohyboval i nad hranicí 20 milionů obyvatel, což odpovídá dvojnásobku populace Česka. Přirozený přírůstek kulminoval relativně i absolutně v roce 1969. V současnosti se čínská populace ročně rozrůstá zhruba o 8 milionů obyvatel, tedy populaci Rakouska. Patrný je stabilní pokles tohoto přírůstku. Podle střední prognózy ESA OSN se k nulovému přírůstku dostane Čína při současném vývoji v roce 2030. V tomto roce by měla velikost čínské populace kulminovat na zhruba 1 453 mil. obyvatel. Čína již ve stejné době ale pravděpodobně nebude nejlidnatější zemí světa, bude předstižena Indií. Její podíl na celosvětové populaci se v následujících dvou dekádách pravděpodobně sníží na jednu šestinu.

Rozmístění populace

Čína je v porovnání s Indií přibližně třikrát větší dle rozlohy, avšak je srovnatelná ve velikosti populace. Průměrná hustota zalidnění Číny činí při necelé 1,4 miliardě obyvatel a necelých 10 milionech km² přibližně 144 obyv./1 km². Je to hustota srovnatelná s hustotou zalidnění České republiky. Avšak průměr v případě Číny o mnohém nevypovídá, neboť populace je rozmístěna extrémně nerovnoměrně. Je to způsobeno fyzicko-geografickými determinanty, jakými jsou tři výškové stupně, srážkové stíny atd., ale i historickými okolnostmi vývoje jednotlivých oblastí Číny a kulturními faktory.

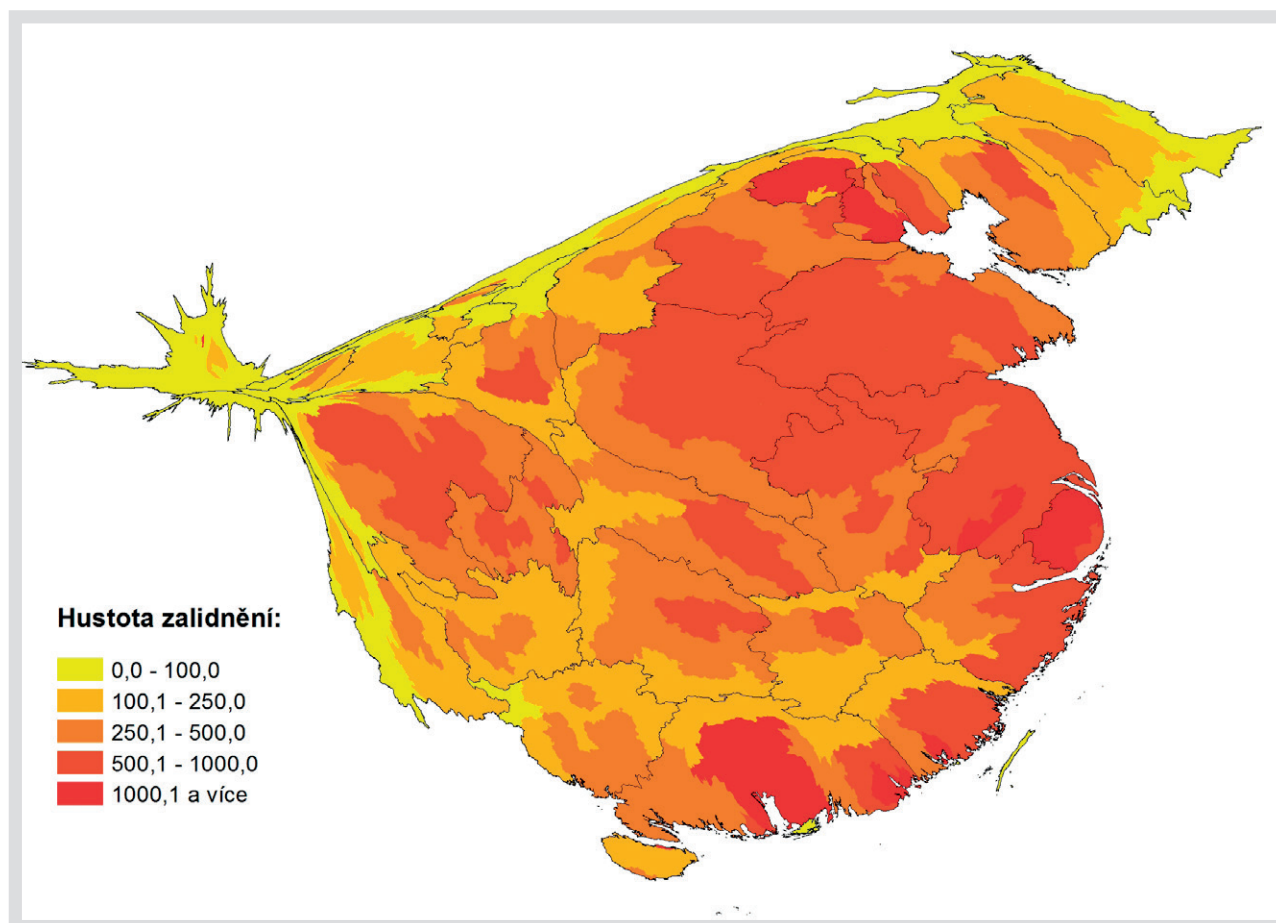
Hustota zalidnění má výrazný východní gradient, vzrůstá směrem k pobřeží. Tento trend se v průběhu let nemění. Nemění se ani rozdíly mezi horním a dolním kvantilem, tedy mezi čtvrtinou nejhustěji a čtvrtinou nejřidčeji zalidněných částí Číny. Přestože se ale tyto makrogeografické ukazatele nemění, dochází ke značným regionálním proměnám v rozmístění populace.

▲ Obr. 60: Hustota zalidnění dle okresů ČLR

Autoři: Petr Šimáček a Adam Horálek

V roce 2000 měla Čína již přibližně 1,28 miliardy obyvatel, přičemž naprostá většina obyvatel žila na území pouhé čtvrtiny okresů Číny. Na obr. 60 je vidět, že kromě nejhustěji zalidněných městských oblastí, převážně ve vnitřní Číně, se nacházela největší plošná koncentrace obyvatel ve dvou oblastech: největší koncentrace obyvatel je mezi velkoměsty Peking a Šanghaj v Severočínských rovinách, konkrétně v provinciích Henan, Shandong a Jiangsu, které tradičně patří k nejzalidněnějším provinciím Číny. Tuto trojici před rokem 2000 překonala jen nejlidnatější provincie Číny – Sichuan (druhá nejzalidněnější provincie Číny). V tomto roce byl však rozdělen na Sichuan a municipalitu Chongqing, čímž se jeho populace propadla z přibližných 110 na 80 milionů. Dostal se tak až za tři zmíněné provincie. V poslední dekádě je svědkem nejmasivnější migrace za prací v historii jihočínská provincie Guangdong. Při posledním sčítání v roce 2010 tato provincie překonala 100milionovou hranici a stala se nejlidnatější provincií Číny. Přesto lze považovat trojici Henan, Shandong a Jiangsu za nejstabilnější oblast největší koncentrace obyvatel Číny. Zde se nachází populační střed, který se ale v důsledku stěhování obyvatel do jihovýchodních pobřežních oblastí, pomalu stěhuje na jih.

▲ Obr. 61: Anamorfóza Číny dle počtu obyvatel, prefektur a provincií (2000)

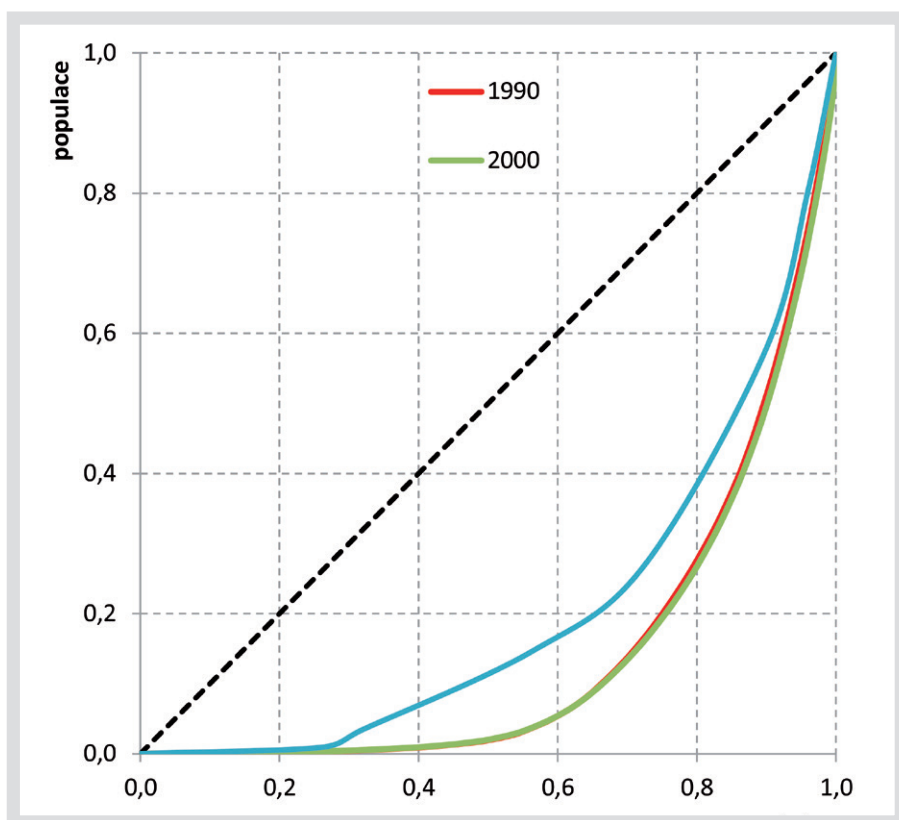
Autor: Adam Horálek

Pozn.: Anamorfóza deformuje původní geografický tvar území podle velikosti populace – prefektury s početnější populací se zobrazují větší (nafukují se), prefektury s menším počtem se deformují a zmenšují. Na mapě je patrná dominance tří provincií v Severočínských rovinách – Henanu, Shandongu a Jiangsu – a zřetelný je také minimální podíl západních oblastí – Tibetu, Xinjiangu, Qinghaie, Gansu aj. – na celkové populaci země.

Když vyměníme geografickou mapu za populační (obr. 61) a zobrazíme provincie dle velikosti populace, vynikne význam zmíněných tří provincií ještě více. Tato anamorfóza také ukazuje, že mimo provincie Vnitřní Číny se nachází jen minimální podíl čínské populace, primárně pak menšiny. Tato anamorfóza také ukazuje extrémní koncentraci na subprovinciální úrovni prefektur. Například dnes je nejlidnatější provincie Guangdong rozdělena na jádro, tvořené nejhustěji osídlenou oblastí Číny – ústím Perlové řeky, a periferii, která toto jádro ze severu obepíná a jedná se o relativně řidce osídlenou horskou oblast. K ústí Perlové řeky se také započítávají Hongkong a Macao, dvě nejzalidněnější administrativní jednotky Číny. Než bylo v roce 1999 Macao navraceno pod čínskou správu, bylo toto zámořské území Číny považováno za nejhustěji zalidněný státní útvar na světě – žilo zde okolo 400 000 obyvatel na necelých 20 km², což představovalo více než 23 tisíc obyvatel žijících na 1 km². Extrémní hustotou zalidnění (nad 2 000 obyvatel na 1 km²) trpí i územně mnohem rozsáhlejší jednotky – prefektury a oblasti na úrovni provincií i municipality Peking, Tianjinu a Šanghaje.

Na opačném konci pomyslné škály jsou oblasti řidce osídlené, převážně ve třetím výškovém stupni a pouštích druhého stupně v západní Číně. Na pomezí Tibetu, Xinjiangu a Qinghaie se nachází území o rozloze přibližně 750 tis. km², kde podle oficiálních údajů nežije nikdo permanentně. Jedná se tak, mimo severoasijské ruské oblasti, o největší neobydlenou oblast v Asii. Nerovnoměrnost tohoto rozmístění populace vyjadřuje Lorenzova křivka (graf 2). Z ní je patrné, že bereme-li v potaz administrativní jednotky (v našem případě prefektury), je nerovnoměrnost rozmístění populace extrémnější než při uvažování fyzickogeografických hranic (výškových stupňů). Dle členění na administrativní jednotky se na 60 % nejřidčeji osídleného území nachází asi desetina populace a na nejhustěji zalidněných 15 % území asi 60 % populace. I dle nadmořské výšky lze vidět extrémní rozdíly, kdy na čtvrtině území v nejvyšších polohách (Tibetská náhorní plošina) žije necelé 1 % populace a současně na 4 % území, která nepřesahují 25 m n. m., žije jedna pětina populace. Naopak v nadmořských výškách mezi 100–2 000 m je nerovnoměrnost rozmístění podstatně menší,

bereme-li v úvahu administrativní jednotky. Graf také ukazuje, že ačkoliv Čína prochází silnými demografickými, sídelními a migračními procesy, obecný vzorec nerovnoměrného rozmístění populace se mezi lety 1990 a 2000 podstatně nezměnil.

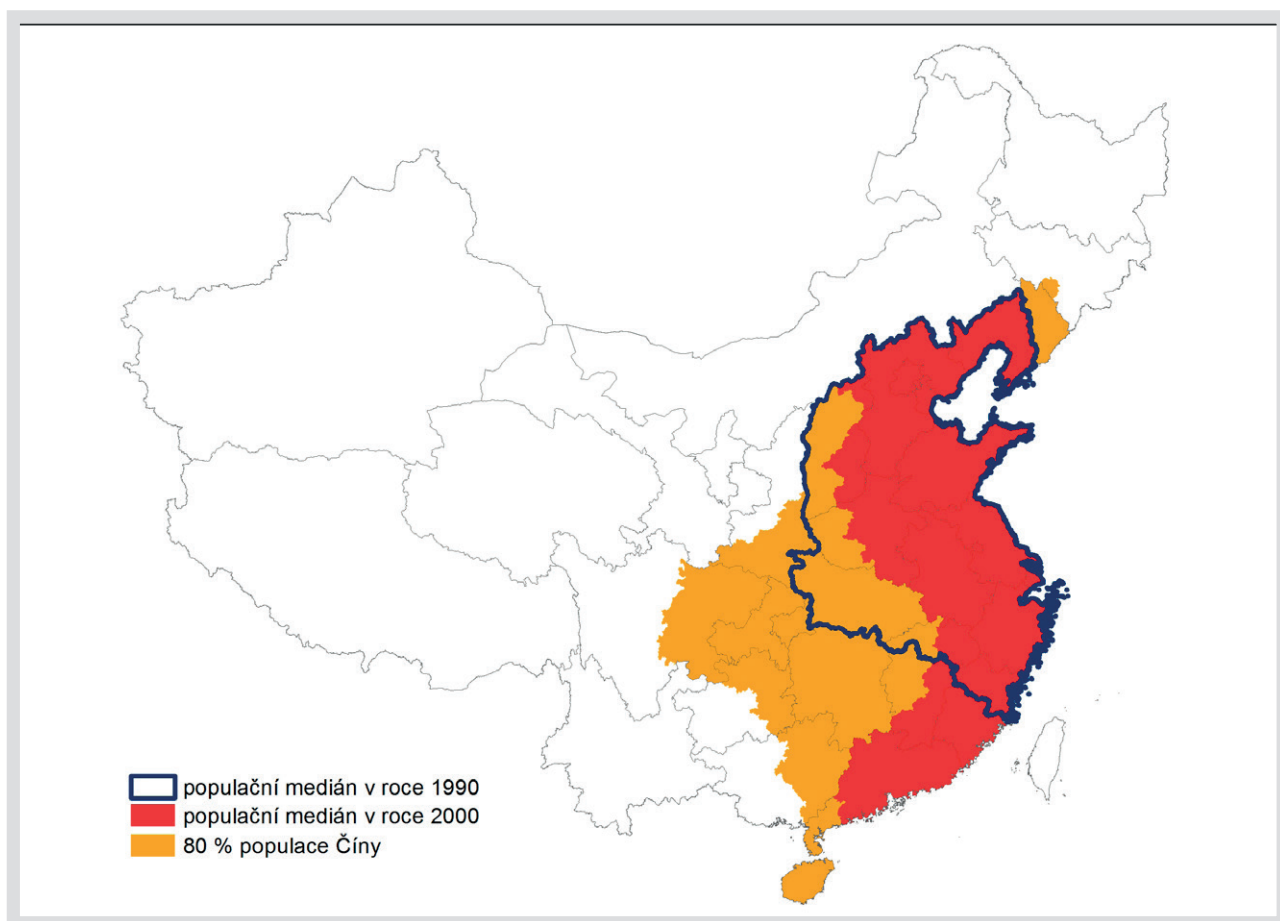
▲ Graf 2: Lorenzova křivka nerovnoměrnosti rozmístění populace dle cenů 1990 a 2000 a dle nadmořské výšky

Zdroj: CBS a IIASA

Pozn.: Jednotlivé údaje v grafu znázorňují nadmořskou výšku v metrech. Linie mezi příslušnými hraničními výškami představuje podíl populace a území v dané nadmořské výšce. Např. mezi 100 a 500 m n. m. žije 30,6 % populace na 17,4 % území.

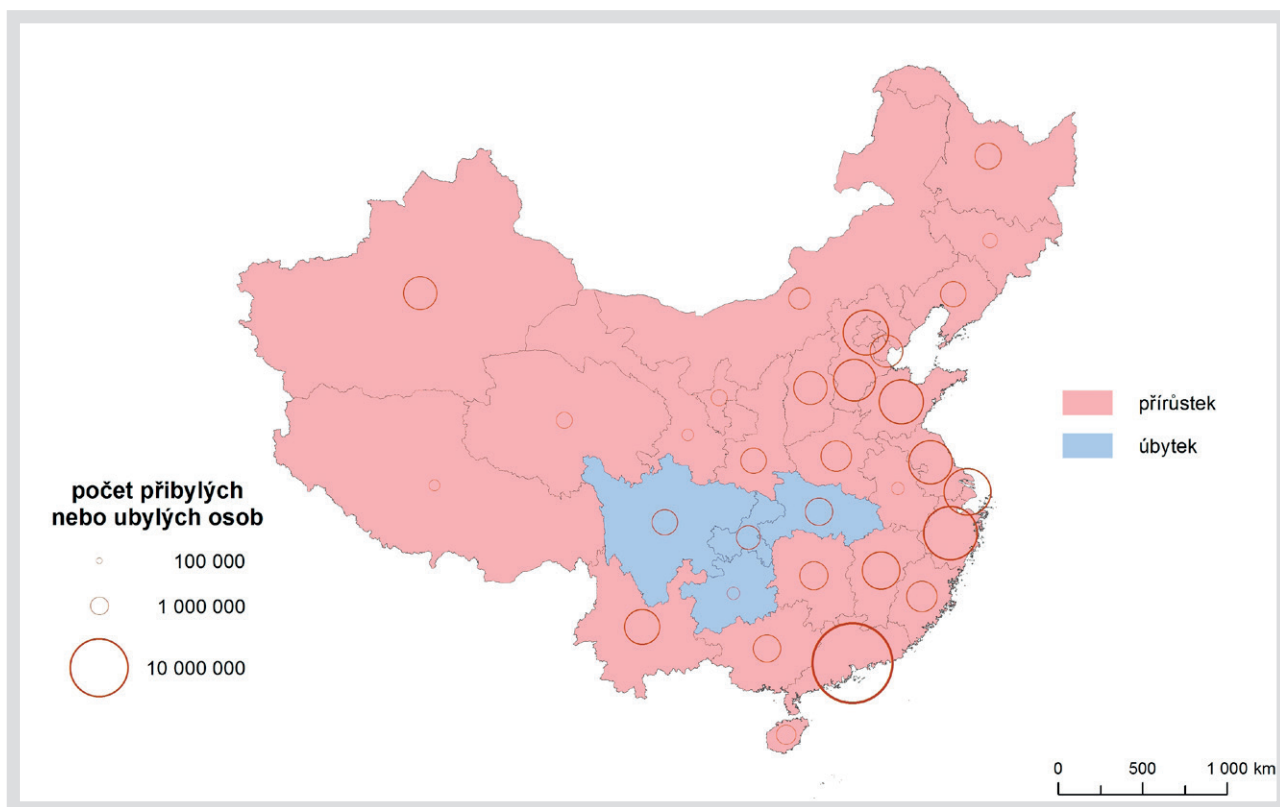
Tento obecný rys nerovnoměrného rozmístění se ale proměnil významně geograficky, jak ukazuje vývoj populačního mediánu (obr. 62). Pokud bereme v úvahu populační medián, vymezující nejkoncentrovanější polovinu populace dle administrativních jednotek, pak došlo k významné proměně prostorové. Zatímco mezi cenzy z let 1982 a 1990 nedošlo k výrazné změně populačního mediánu, pak mezi cenzy 1990 a 2000 došlo k rapidní proměně. Populační medián se rozlohou téměř nezměnil, avšak je zřejmý jeho významný posun k pobřeží a na jih. V letech 1982 a 1990 byl medián tvořen oblastí mezi Pekingem a Šanghají, tedy Severočínskými rovinami (Velkou čínskou nížinou) a zasahoval až k pohořím druhého výškového stupně. V roce 2000 se populační medián výrazně zúžil do pobřežního pásma a protáhl se až do jižní Číny, kam se v té době začala migrace orientovat.

Přestože doposud nejsou dostupná podrobnější data za poslední census z roku 2010, lze očekávat, že oproti roku 2000 dojde k pokračování tohoto trendu – k posunu mediánu dále na jih a zřejmě i k dalšímu zmenšení území vymezeného populačním mediánem. K mediánu se v případě Číny uvádí i nejkoncentrovanějších 80 % populace, které v roce 2000 žily na pouhé čtvrtině území Číny.

▲ Obr. 62: Populační mediány vymezené dle hranic prefektur pro roky 1990 a 2000

Autor: Adam Horálek

▲ Obr. 63: Srovnání přírůstku a úbytku populace v provinciích mezi censy 2000 a 2010

Autoři: Petr Šimáček a Adam Horálek

Z censu z roku 2010 jsou dostupná pouze data na provinční úrovni, což znemožňuje hlubší porovnání změn, ke kterým za první dekádu 3. tisíciletí došlo. Nicméně je zde patrný trend stěhování obyvatel z vnitrozemí na pobřeží. Tímto trendem trpí téměř všechny provincie vnitřní Číny, které nemají přístup k moři. U čtyř z nich tento proces zapříčinil propad v absolutním počtu obyvatel (obr. 63). Jedná se o provincie Sichuan, Guizhou a Hubei a municipalitu Chongqing. Naopak v provincii Guangdong za deset let přibýlo 19 milionů obyvatel, což představuje nárůst o 22 %. Změny v absolutním počtu obyvatel některých provincií připomínají spíše celkový počet obyvatel středně velkých evropských států (tab. 9).

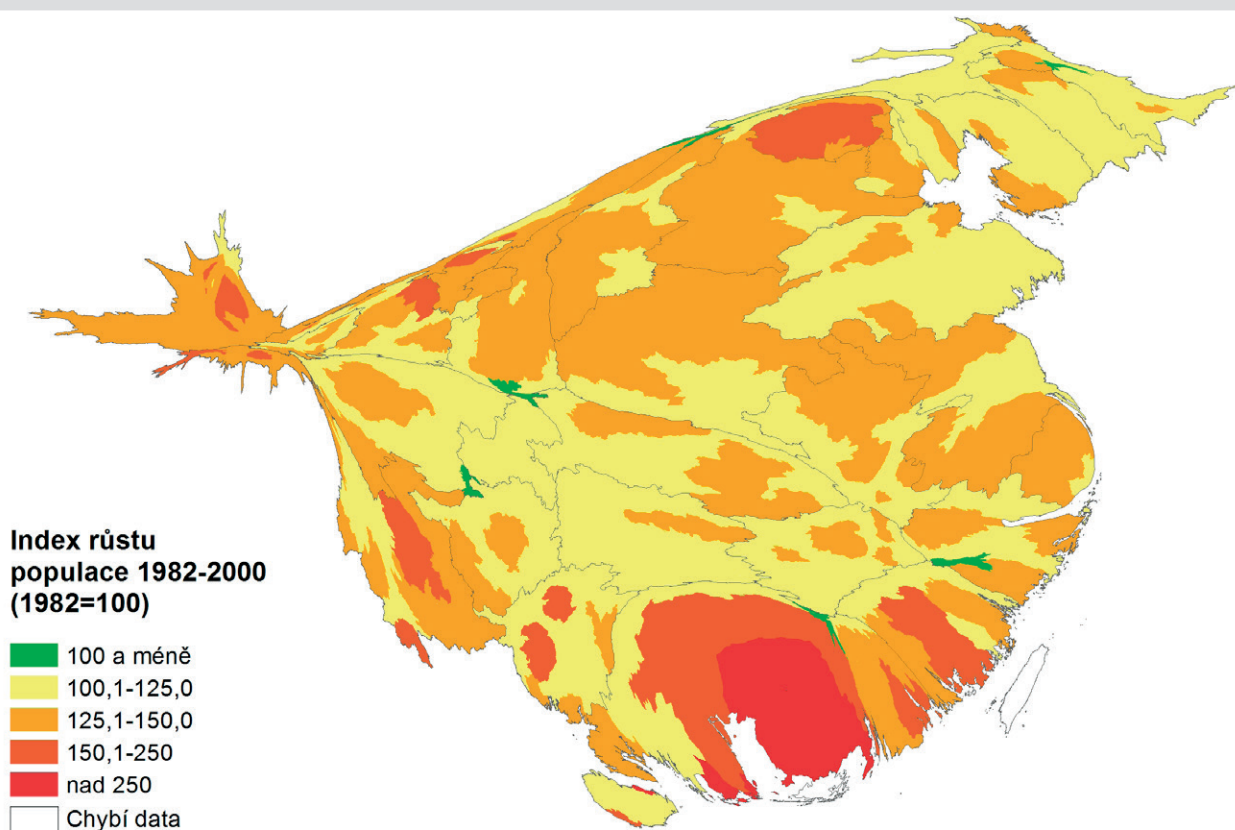
Tab. 9: Změna velikosti populace vybraných provincií (2000-2010)

PROVINCIE	2000 (tis.)	2010 (tis.)	ZMĚNA (tis.)	SROVNÁNÍ ZMĚNY
Guangdong	85 225	104 303	19 078	Rumunsko
Shandong	89 972	95 793	5 821	Dánsko
Henan	91 237	94 023	2 787	Kuvajt
Sichuan	82 348	80 418	- 1 930	Slovinsko
Jiangsu	73 044	78 660	5 616	Slovensko
Hebei	66 684	71 854	5 170	Finsko
Hunan	63 274	65 684	2 410	Litva
Anhui	59 000	59 501	501	Lucembursko
Hubei	59 509	57 238	- 2 271	Litva
Zhejiang	45 931	54 427	8 496	Rakousko
Guizhou	35 248	34 746	- 502	Lucembursko
Chongqing	30 513	28 846	- 1 667	Kosovo
Shanghai	16 408	23 019	6 611	Laos
Beijing	13 469	19 612	6 043	Eritrea

Zdroj: CBS Census 2010; provincie jsou řazeny dle velikosti populace.

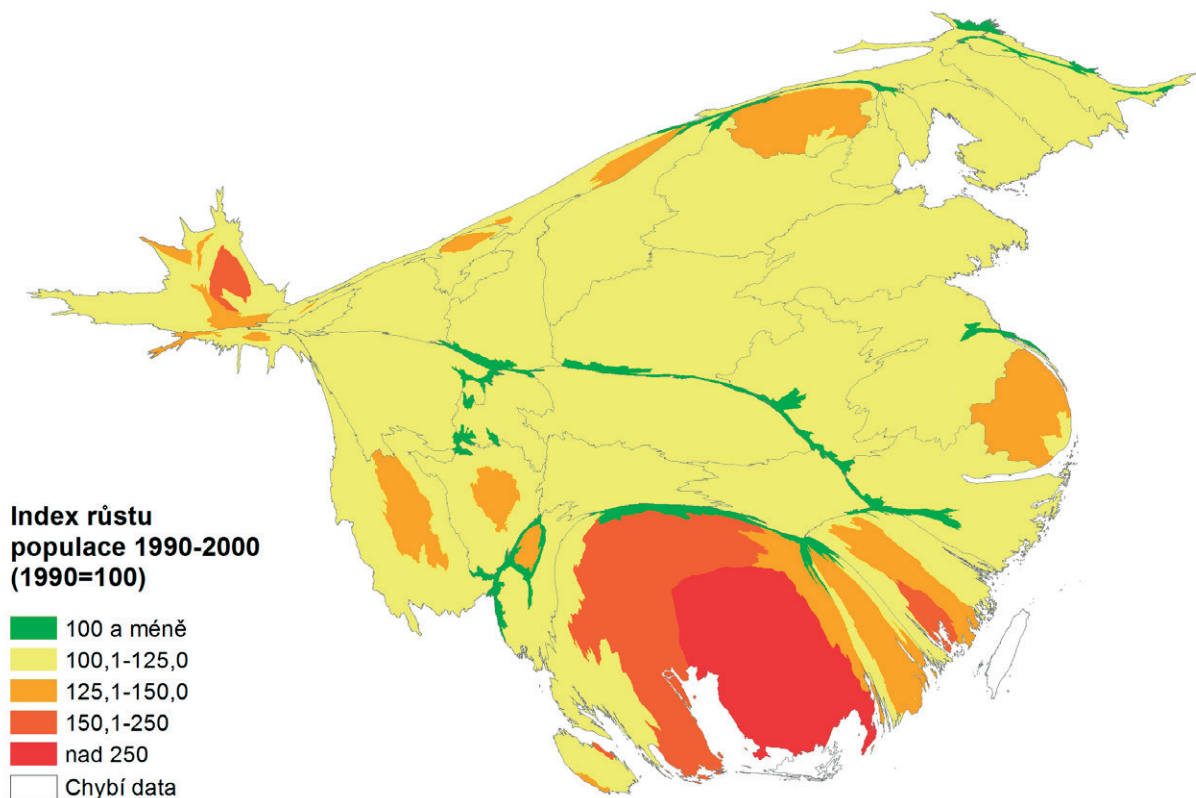
Při pohledu na vývoj počtu obyvatel provincií mezi předchozími censy jsou patrné dva hlavní trendy. Z obr. 64 a 65 je vidět prostorovou divergenci a „lukrativizaci“ této divergence demografických procesů. Obě anamorfózy zobrazují absolutní přírůstek v daném období, vyjádřený velikostí prefektur. V letech 1982–1990 byl populační růst v absolutních číslech srovnatelný s růstem z let 1990–2000. V prvním období dochází k rovnoměrně diverzifikovanému nárůstu populací v celé Číně, minimum prefektur trpí úbytkem populace v důsledku migrace za prací či do měst a populační růst ekonomických center není tak závratný. Většina proměn se tak děje spíše na provinční či makroregionální úrovni.

O dekádu později je patrný dopad ekonomického boomu na diverzifikaci růstu populace. Více oblastí bojuje s rapidním úbytkem populace. Regiony s nadměrným přírůstkem ubývají, soustředí se do speciálních ekonomických zón (SEZ) na pobřeží. U těchto oblastí je mnohem výraznější procentní nárůst než v předchozím období. Zcela unikátní pozici zaujímá ústí Perlové řeky, kam se soustředí většina meziprovinční migrace na přelomu tisíciletí. Ve zbytku Číny je přírůstek mnohem vyrovnanější než v předchozí dekádě. Migrace a prohlubování rozdílů se děje na vyšší úrovni – v celonárodním měřítku. Jak bude uvedeno dále, nejedná se jen o divergenci ve velikosti populace, ale o mnoho dalších sociálních i ekonomických ukazatelů.

▲ Obr. 64: Oblasti hlavního populačního růstu v letech 1982–2000

Autor: Adam Horálek

▲ Obr. 65: Oblasti hlavního populačního růstu v letech 1990–2000

Autor: Adam Horálek

Když v roce 1860 vtrhla anglo-francouzská vojska do Pekingu a vydrancovala jej společně s císařským Letním palácem, poslední vládnoucí dynastie Číny Qing¹ 清朝 tím utrpěla značný pád. Ačkoli porazila velká vnitřní povstání 50. až 70. let, doplňovaná zahraničními vpády, její pozice byla otřesena v základech, což vedlo k pádu dynastie i v té době nejstaršího císařství na světě. Čínská císařovna, regentka Cixi, se utěšovala skutečností, že přestože ponížena, stále vládne nejlidnatější říši světa.

V lidnatosti Číny spatřovala svou sílu (Fairbank 1998: 238–250). Avšak byla to právě lidnatost, jež otřásla základy její moci. Během sta let, mezi lety 1741 a 1841, se počet obyvatel Říše středu téměř ztrojnásobil, avšak systém státních sýpek, který redukoval následky neúrodných let, stačil jen na populaci třetinové (Fairbank, 1998: 238–250).

Obdobně jako Cixi i Mao Zedong spatřoval ve velikosti „čínskému národu“² zdroj síly a prosperity. Od nástupu KS Číny k moci v roce 1949 byl základním rysem čínské populace extrémní demografický růst. Každoroční absolutní přírůstek činil okolo 12 milionů. Kulminoval v letech 1985–1989 (kromě jednoletého extrému 1960) a v roce 1990 přírůstek činil téměř 17 milionů obyvatel (přestože již byla v této době aktivní politika jednoho dítěte!).

Tab. 10.: Populační vývoj Číny (1953–2010)

rok	obyvatelstvo*			roční	genderový poměr	
	celkem	muži	ženy	přírůstek*	relativně	absolutně*
1953	594 350	307 990	286 360	12 350	107,6	21 630
1964	694 580	356 520	338 060	9 112	105,5	18 460
1978	962 590	495 670	466 920	19 144	106,2	28 750
1980	987 050	507 850	479 200	12 230	106,0	28 650
1985	1 058 510	547 250	511 260	14 292	107,0	35 990
1990	1 143 330	589 040	554 290	16 964	106,3	34 750
1995	1 211 210	618 080	593 130	13 576	104,2	24 950
2000	1 267 430	654 370	613 060	11 244	106,7	41 310
2010	1 347 350	690 680	656 670	6 440	105,2	34 010

* v tisících

Zdroj: CBS: www.stats.gov.cn

Z demografického hlediska prošla Čína v období vlády KSČ dvěma zásadními proměnami. První proměnou byla demografická revoluce, druhou počátek stárnutí populace. První jev způsobil razantní snížení úmrtnosti

1. Nikoli však čínská ve smyslu hanská 汉, neboť byla mandžuskou dynastií.

2. Zhonghua minzu 中华民族, viz níže.

i porodnosti a vedl k postupnému snižování přirozeného přírůstku. V důsledku stereotypů v upřednostňování mužských potomků se společně se snižováním porodnosti začal zvyšovat i negativní poměr v počtu narozených chlapců a dívek, kdy se v Číně rodí výrazně více chlapců než dívek. Menší reprodukční potenciál populace a státní politikou regulovaná porodnost (viz dále) tak vedly k sekundárnímu jevu – stárnutí populace. Zastavení růstu populace bylo v počátcích restriktivní populační politiky cílem, ale konsekventní stárnutí čínské populace nikoli. Stejně tak, jako se vládě rychle podařilo snížit přirozený přírůstek, současně zapříčinila stejně rychlý proces stárnutí populace.

■ Základní demografické pojmy

Hrubá míra úmrtnosti (HMÚ) je počet úmrtí na 1 000 obyvatel v daném roce.

Hrubá míra porodnosti (HMP) je počet narozených na 1 000 obyvatel v daném roce (dělí se někdy na hrubou a čistou, rozlišující všechny narozené a živě narozené).

Hrubá míra přirozeného přírůstku (HMPP) je celkový počet přibývajících osob na 1 000 obyvatel. Vypočítá se z výše uvedených měr porodnosti a úmrtnosti ($hmpp = hmp - hmú$).

Demografická revoluce je kvalitativní proces změny v reprodukci obyvatelstva – mezi mírou porodnosti a úmrtnosti. Odráží sociální i ekonomické aspekty společnosti. Tyto přechody/revoluce se dále dělí na první a druhou demografickou revoluci (blíže viz text).

Demografická revoluce v Číně

Demografická revoluce je proces, při kterém se mění reprodukce dané populace z extenzivní na intenzivní. Tento proces je často spojován s přechodem společnosti z tradiční na moderní. Předrevoluční období je obecně charakterizováno nízkou nadějí dožití, vysokou mírou porodnosti, vysokou kojeneckou úmrtností a vysokou mírou úmrtnosti. V takové společnosti porodí každá žena několik dětí (např. v Nigeru stále ještě okolo sedmi), avšak mnohé z dětí se nedožijí ani prvního roku věku. I z toho důvodu je v těchto společnostech zvykem mít první dítě ve velmi nízkém věku (15–18 let). Ve výsledku je reprodukce společnosti relativně vyvážená, neboť počet narozených a zemřelých je v relativní rovnováze.

Změna přichází s první fází prvního demografického přechodu, kdy se v důsledku zlepšení zdravotní péče a zvýšení její dostupnosti začne prudce snižovat úmrtnost, výrazně se sníží i kojenecká úmrtnost a postupně se začne zvyšovat naděje dožití. Porodnost ale zůstává stále velmi vysoká, což způsobuje extrémní nárůst v míře přirozeného přírůstku. Toto období je charakterizováno jako „populační boom“, tedy nejmasovější nárůst velikosti populace.

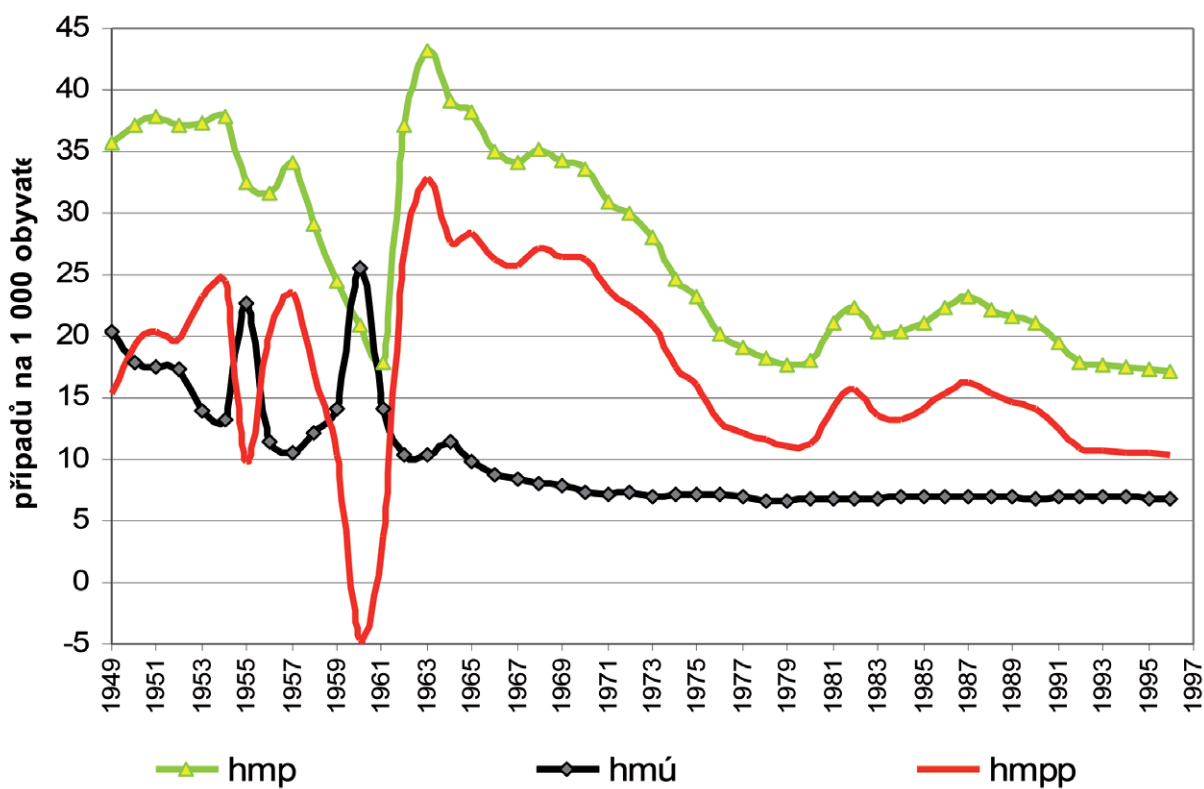
Druhá fáze prvního demografického přechodu (revoluce) je charakterizována pokračováním snižování úmrtnosti a prodlužováním naděje dožití díky postupnému zlepšování zdravotní péče, kvality života aj., ale současně vede i k rapidnímu snížení porodnosti. To je zapříčiněno hlavně sociální transformací, kdy se mění sídelní struktura společnosti a role dětí a žen ve společnosti. V této fázi dochází k výraznému přechodu společnosti od primárně agrární a venkovské v industrializovanou a urbánní. Se stěhováním obyvatel do měst se zmenšuje velikost rodin (z domů do bytů). Ženy přestávají fungovat jen v domácnosti a začínají pracovat jako muži. I role dětí se mění: z bezplatné pracovní síly na poli se z nich stává výrazná zátěž domácího rozpočtu (péče o děti, školní docházka atd.). Tyto aspekty vedou k přirozenému procesu zmenšování nukleární rodiny (označení základní rodiny = rodiče a děti).

Výsledkem první demografické revoluce tak není změna ve velikosti reprodukce společnosti, ale v její kvalitativní proměně. Přirozený přírůstek populace v období před a po prvním demografickém přechodu je srovnatelný. Jedná se ale o proces výrazně odlehčený od úmrtí ve všech věkových kategoriích. Současně platí, že celý proces demografického přechodu trvá tím kratší dobu, čím později je nastoupen. To souvisí s dostupností rychlé implementace již ozkoušených nástrojů zlepšení kvality a zdraví populace z jiných společností. Zatímco první demografická revoluce, kterou postoupila Francie, trvala okolo jednoho a půl století, nejrychlejší demografické revoluce v současných společnostech mohou trvat i pouhé tři desetiletí. To je také případ Číny.

Druhý demografický přechod již nesouvisí se snižováním úmrtnosti a porodnosti, ale s hodnotovými posuny ve společnosti. Prvními zeměmi, které druhý přechod nastoupily, byly od 60. let 20. století země západoevropské. Tato skutečnost souvisela s kariérami ambicemi i odklonem mladé populace od tradičních hodnot. Mladí začali odkládat dobu vstupu do manželsvtí. Význam této instituce se pro mladou generaci snižuje. S delší školní docházkou, kariérami plány a odsunutím založení rodiny na nižší příčku v žebříčku priorit se zvyšuje věk matky při prvním dítěti z původních 15–18 na 25–30 let, čímž se fakticky snižuje počet dětí, které by žena mohla mít. Nukleární rodina se zmenšuje na 3–4člennou. Výsledkem tohoto přechodu je reprodukčně deficitní společnost, která při dosažení naděje dožití přechází ve společnost s mírným přirozeným úbytkem namísto přírůstku.

První a druhý demografický přechod lze odlišit jen u původních zemí, kde jsou od sebe oba procesy časově jednoznačně oddělitelné. V současných společnostech, které procházejí demografickým přechodem, ale oba procesy probíhají simultánně. Takovým případem je i Čína. Její situace je ale o to specifitější, že kromě paralelního a rapidního probíhání obou přechodů se do nich výrazně promítá oficiální vládní populační politika, která v dějinách ani jinde na světě nemá obdoby.

První demografická revoluce v Číně proběhla v letech 1963–1993, tedy během tří desetiletí. Nejednalo se ale o nijak plynulý a přirozený proces. Při vzniku ČLR v roce 1949 se Čína nacházela před první demografickou revolucí. Byla dominantně agrární, zaostalou společností, kde se zemědělstvím živilo přibližně 90 % populace a průmysl byl lokalizován jen v nejvyspělejších oblastech na severovýchodě a na východním pobřeží země. Čína měla při nástupu Mao Zedonga k moci přibližně 540 milionů obyvatel, tedy zhruba dvojnásobek druhé nejlidnatější Indie (v té době ještě celé Britské Východoindické společnosti, tj. včetně dnešního Pákistánu, Bangladéše, Barmy aj.).

▲ Graf 3: Vývoj porodnosti, úmrtnosti a přirozeného přírůstku (1949–1996)

Zdroj: CBS 2008

Vysvětlivky: Hmp = hrubá míra porodnosti, hmú = hrubá míra úmrtnosti, hmpp = hrubá míra přirozeného přírůstku (hrubá míra vyjadřuje počet jevů na tisíc obyvatel).

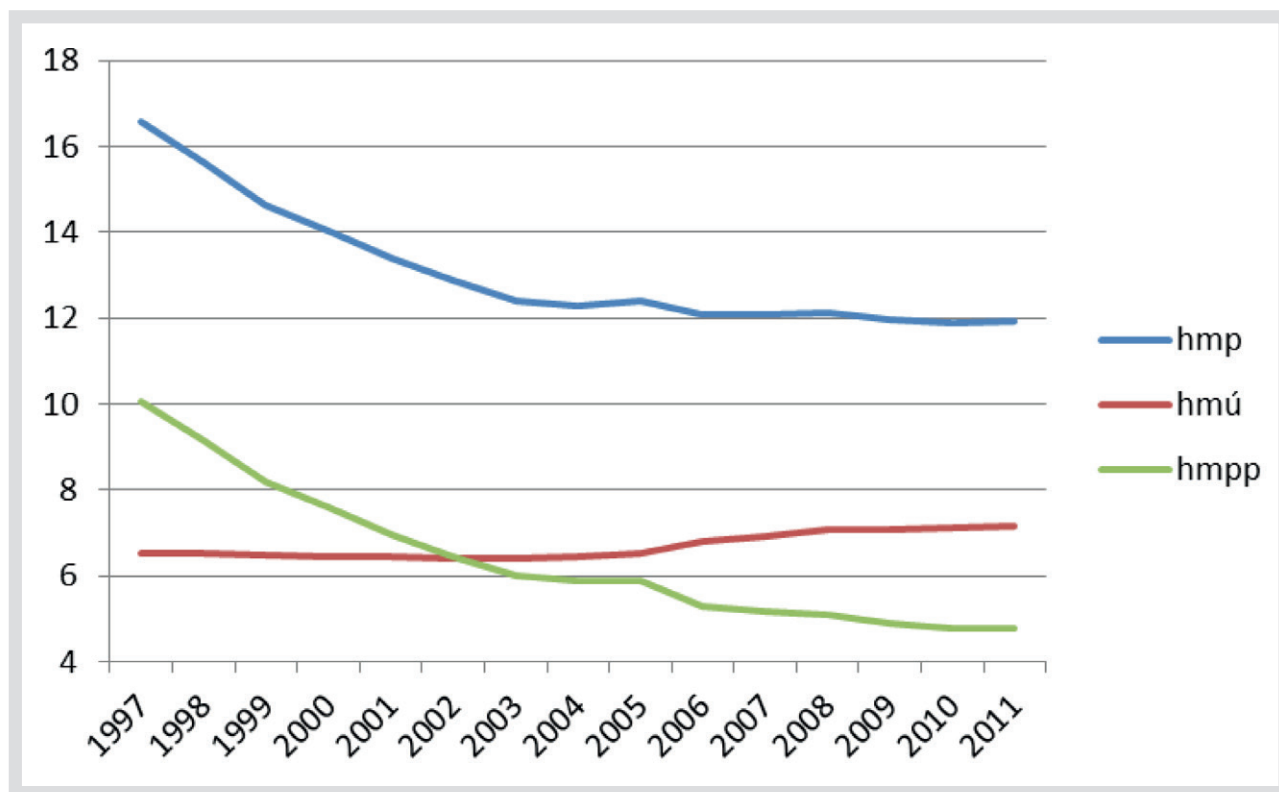
Poválečná Čína byla sužována neúrodami, válkou zničeným průmyslem, hladomory i vnitropolitickými problémy při konsolidaci země pod vládou KSČ. Pro zrychlení obnovy země a urychlení industrializace byl v roce 1958 vyhlášen program Velký skok kupředu. Jeho cílem bylo skokově industrializovat Čínu a vyrovnat se Sovětskému svazu i USA v produkci hlavních průmyslových komodit (ocel aj.) během několika let. Násilná industrializace a alokace mužské pracovní síly ze zemědělství do průmyslu (navíc primitivního) a další faktory ale vedly k bezprecedentnímu hladomoru, nepokojům a střetům. Výsledkem je hluboký propad přírůstku (počet narozených dětí se v této době propadl na méně než polovinu) i extrémní nárůst úmrtnosti (o více než 150 %) v důsledku hladomorů a střetů. Podle těchto oficiálních statistik ČLR si tak Velký skok kupředu vyžádal minimálně 7–11 milionů přímých obětí, neoficiálně se však uvádějí odhady až pětinasobné.

Ohromný propad přírůstku byl záhy vystřídán druhým extrémem – populačním boomem. Ten dosáhl neuvěřitelných hodnot (byť v krátkém období), kdy přirozený přírůstek tvořil 3,3 %, což při tehdejší velikosti populace představovalo 23 milionů obyvatel ročně. Šlo o nejvyšší hodnotu dosaženou v dějinách světa (v roce 1963 se Čína téměř z jedné třetiny podílela na celosvětovém přírůstku populace). Ačkoliv byl tento nárůst jen jednoletý, zapříčinil výraznou anomálii ve věkové pyramidě Číny, která, v kombinaci s propadem u kohorty z let 1959–1961, je dodnes patrná a výrazně ovlivnila další demografický vývoj země.

Po vrcholu v letech 1962–1963 se porodnost postupně snižovala až do roku 1976, kdy se dostala na dvoupětinovou hodnotu oproti roku 1963. Úmrtnost téměř stagnovala mezi 7–8 ‰. Na konci 70. let Čína překročila miliardovou hranici, a proto již od počátku reformy prosazoval Deng Xiaoping zásadní redukci populačního růstu. I přes postupný pokles porodnosti se Deng obával, aby rychlý růst populace, který ji za tři desetiletí téměř zdvojnásobil, neohrozil růst ekonomický. Proto byla od počátku 80. let implementována politika plánovaného rodičovství a v rámci ní kontroverzní politika jednoho dítěte. Ačkoliv byla hned od nástupu striktně a nekompromisně prosazována, je období 80. let ve znamení dalšího baby boomu. Ten způsobily extrémně silné ročníky post-skokového boomu, které se dostávaly do reprodukčního věku (generace 1962–1963 a 1982–1988). Až na počátku 90. let 20. století se porodnost podařilo dostat na úroveň roku 1976. Rapidní pokles po-

rodnosti i přirozeného přírůstku je tak patrný až od 90. let 20. století, i když také baby boom 80. let byl touto politikou výrazně zredukován.

Určitým mezníkem ve vývoji čínské populace byl rok 2002, kdy se míra přirozeného přírůstku snížila pod úroveň míry úmrtnosti. Úmrtnost v současnosti mírně stoupá, což je dáno výrazným stárnutím populace (viz dále), porodnost nadále klesá a celková míra přirozeného přírůstku se pohybuje již pod pěti příbyvšími na 1 000 obyvatel.

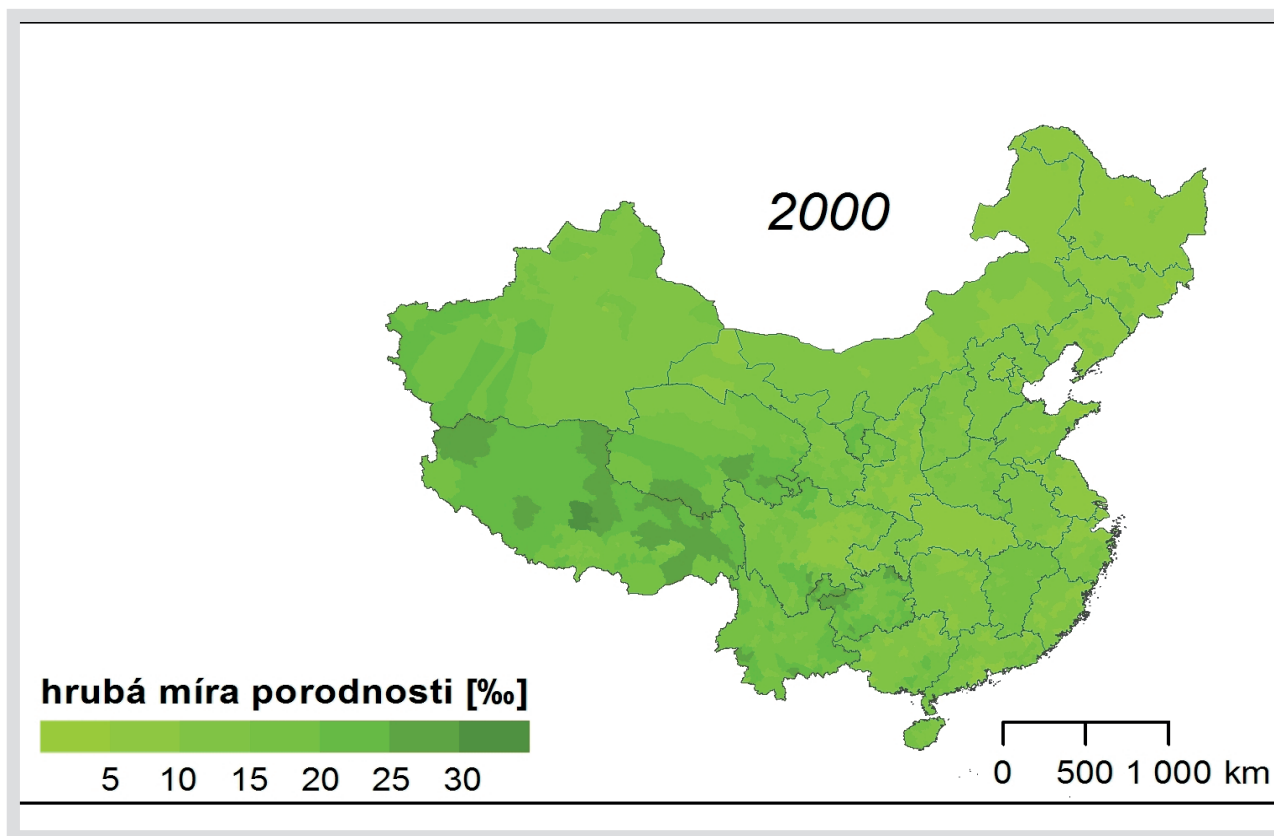
▲ Graf 4: Vývoj měr porodnosti, úmrtnosti a přirozeného přírůstku (1997–2011)

Zdroj: CBS 2011

Geografické rozdíly v reprodukci společnosti

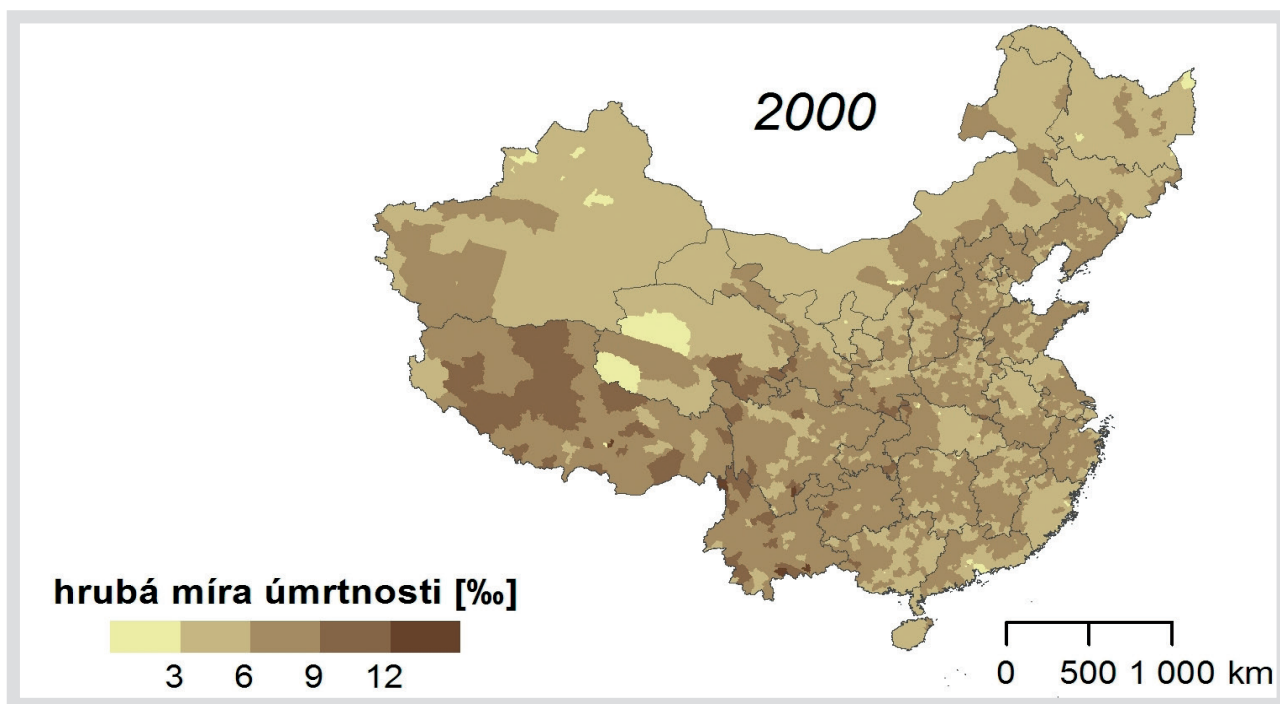
Demografická revoluce neprobíhala v Číně všude stejně. Ačkoliv je Čína centralizovaný stát a i populační politika byla uplatňována velmi důsledně na celém území, jsou zde patrné rozdíly. Ve všech demografických ukazatelích lze spatřovat východozápadní gradient, který do značné míry kopíruje tři výškové stupně. To souvisí hned s několika faktory. Prvním je nadmořská výška jednotlivých území. Hlavně u třetího výškového stupně, Tibetské náhorní plošiny, je fyzickogeografická determinace sociálního vývoje velmi patrná. Extrémní podmínky v této oblasti výrazně snižují naději na dožití, zvyšují kojeneckou úmrtnost a celkově snižují kvalitu života. Současně velmi řídké osídlení znemožňuje zajistit dostatečnou dostupnost zdravotní i sociální péče. Druhým faktorem je historický a etnický vývoj těchto tří oblastí. Aridní, řídko osídlená západní Čína druhého aridního a třetího výškového stupně, je obývána etnickými menšinami, které byly z politiky jednoho dítěte i dalších politik plánovaného rodičovství vyjmuty. Sociální status dětí v některých komunitách (např. kočovných pastevců) způsobuje stále silný důraz na početnou rodinu, neboť děti jsou zde primárně vnímány jako pracovní síla.

Porodnost je v Číně regulována tzv. politikou jednoho dítěte (viz dále). Ta má množství výjimek, přičemž dvě z nich jsou pro geografické rozmístění porodnosti nejpodstatnější. První výjimka, která byla součástí politiky od jejího počátku, se vztahuje na etnické menšiny (minzu). Ty mají ve svých oblastech, pokud jsou řídko osídleny, povoleny dvě, v několika případech i tři děti. U nomádů je maximální povolený počet čtyři (ale jsou známy případy i s více než pěti dětmi) na jednu ženu. Druhou výjimku tvoří rurální populace v oblastech mimo nejhustěji zalidněná území (Velká čínská nížina, pobřeží atp.), pokud prvním dítětem je dívka. Tato výjimka byla zavedena mnohem později a měla zmírnit dopady politiky jednoho dítěte na genderovou skladbu populace. Z mapy je patrný vliv především první výjimky, kdy oblastem jihozápadu Číny (jižní Xinjiang, Tibet, Qinghai, Yunnan, Guizhou) dominuje výrazně vyšší hustota zalidnění. V některých oblastech je porodnost více než dvojnásobná oproti čínskému průměru. Hanské rurální oblasti s větší porodností jsou patrné v Jiangxi, Guangxi a Ningxia.

▲ Obr. 66: Hrubá míra porodnosti dle okresů (2000)

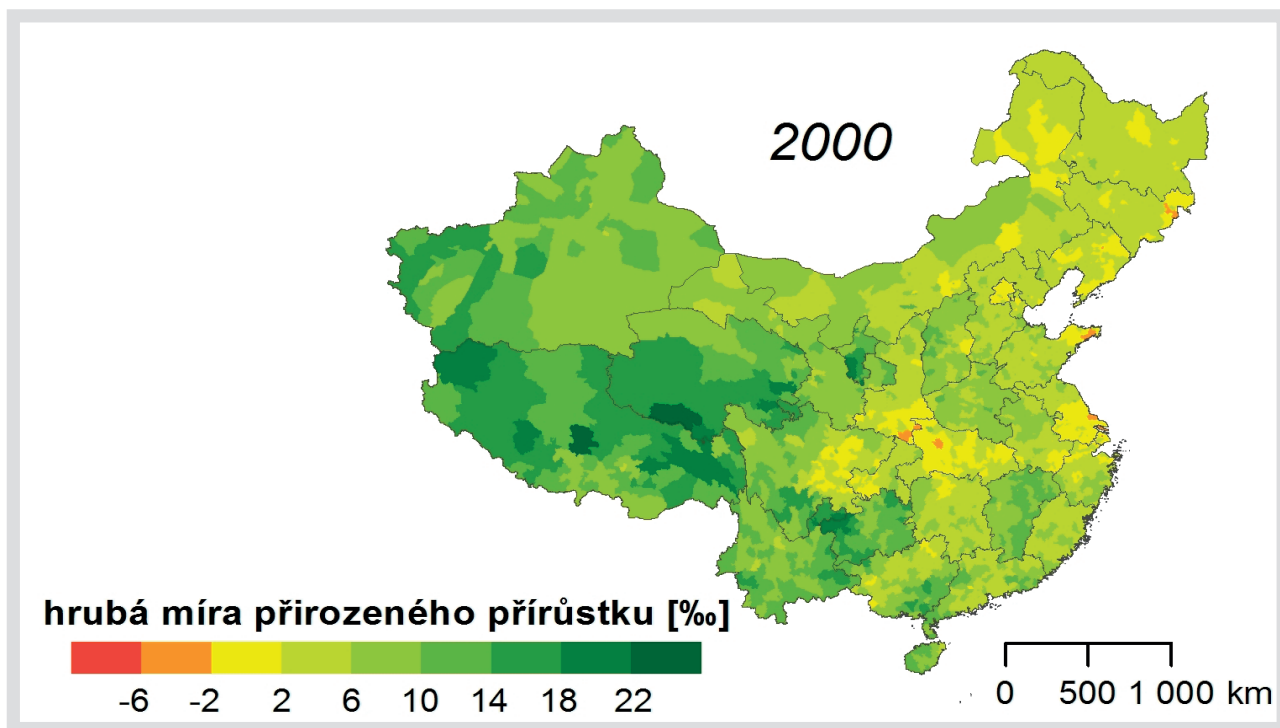
Zdroj: Census 2000, CBS.

▲ Obr. 67: Hrubá míra úmrtnosti dle okresů (2000)

Zdroj: Census 2000, CBS.

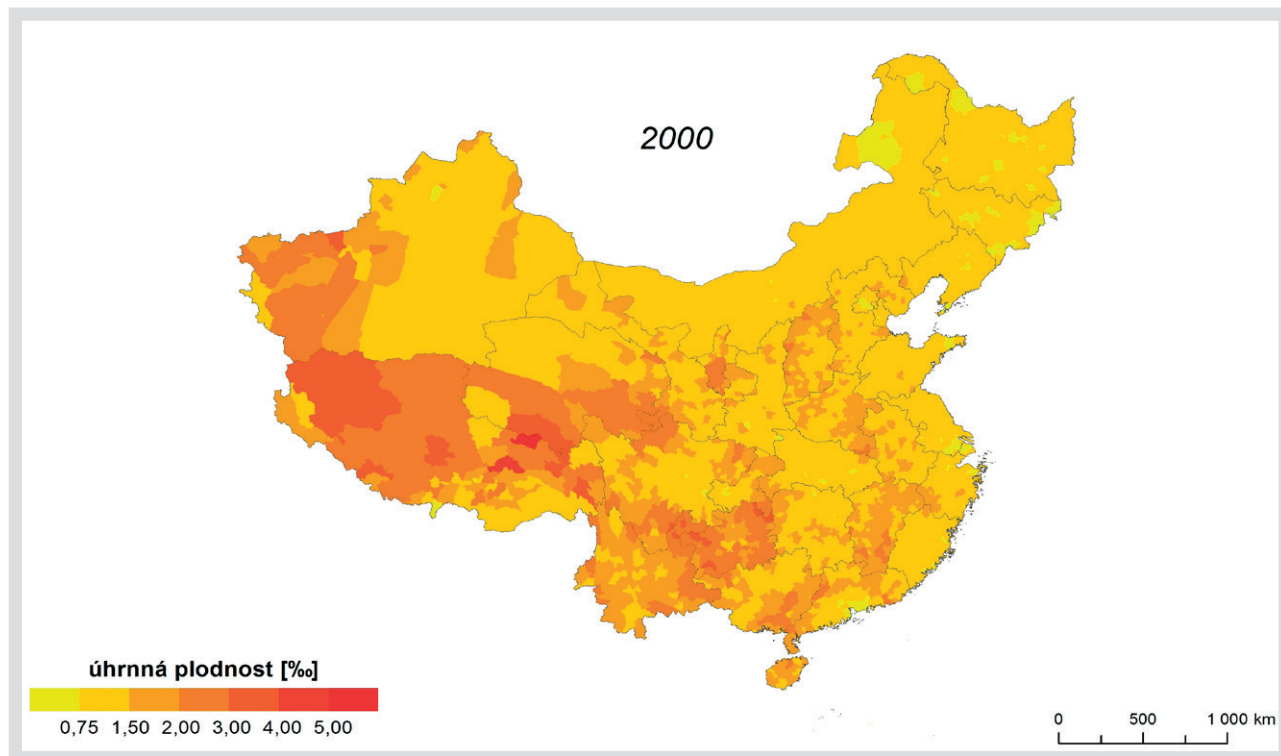
Míra úmrtnosti má oproti porodnosti výrazně odlišné rozmístění a jeho příčinu. Jsou to právě rurální oblasti, bez ohledu na etnické složení, kde je vyšší míra úmrtnosti, což je dáno hůře dostupnou zdravotní péčí i nižší kvalitou života, vody, životního prostředí aj. Největší míru úmrtnosti vidíme v okresech třetího výškového stupně, v těch nejodlehlejších a současně nejvýše položených oblastech s nejnižší nadějí dožití, danou extrémními klimatickými podmínkami. Výsledná míra přirozeného přírůstku odpovídá geografické distribuci porodnosti. Zcela dominantními jsou oblasti jihozápadu Číny s dominující menšinovou populací, naopak nejhustěji zalidněné oblasti na pobřeží, v nížinách a pánvích mají přírůstek téměř nulový nebo dokonce záporný (tj. úbytek). V tomto ohledu opět vyčnívají městské oblasti, kde je porodnost nejnižší a přirozený přírůstek nulový.

▲ Obr. 68: Hrubá míra přirozeného přírůstku dle okresů (2000)

Zdroj: Census 2000, CBS.

Úhrnná plodnost, tedy počet živě narozených dětí na jednu ženu v reprodukčním věku, opět kopíruje geografické rozmístění dvou hlavních výjimek z politiky jednoho dítěte. Je patrné, že nejvyšší počet dětí připadá na jednu ženu v tibetských oblastech, jihozápadním Ujgursku (Xinjiangu) a v menšinových horských oblastech Yunnanu, Guizhou a Sichuanu, kde na jednu ženu připadají dvě, v některých okresech dokonce tři děti. Celkově má ale Čína velmi nízký ukazatel úhrnné plodnosti. V pobřežních městech a některých severovýchodočínských okresech klesá úhrnná plodnost pod hodnotu 0,75, což je třetina stavu, který je obecně považován za minimální reprodukční hodnotu (2,1 dítěte na 1 ženu ve věku 15–59 let). Jak je z mapy dále patrné, většina území Číny spadá do rozmezí 0,75–1,5 dítěte, což je stále hluboko pod reprodukční hodnotou.

▲ Obr. 69: Úhrnná plodnost dle okresů (2000)

Zdroj: Census 2000, CBS.

V současnosti má Čína úhrnnou plodnost okolo 1,55 dítěte na 1 ženu ve věku 15–49 let, což je stav srovnatelný například s Kanadou (CIA Factbook 2013). Česko s odhadovanou plodností 1,29 dítěte patří k zemím s nejnižší úhrnnou plodností na světě. Čína je v současnosti na 40. místě dle nejnižší úhrnné plodnosti, záležející je ale tempo snižování tohoto čísla. I proto se dlouhodobě diskutuje o možnosti zrušení restriktivních protipopulačních opatření, primárně politiky jednoho dítěte, avšak doposud nebyla čínská vláda demografickými faktory dostatečně přesvědčena. Ze zkušenosti zemí s nízkou úhrnnou plodností vyplývá, že návrat na reprodukčně vyváženou hladinu 2,1 dítěte na jednu ženu je téměř nemožný. Demografický vývoj při zachování současného trendu lze proto označit za rizikový pro čínský stát, a to z důvodu extrémního stárnutí populace, přičemž Čína, na rozdíl od ostatních stárnoucích zemí, zatím vysokého životního standardu ani bohatství nedosáhla, a nedokázala by tedy početnou starobní populaci zaopatřit.

Populační politika

Deng na rozdíl od Maa zastával názor, že velikost populace představuje pro Čínu spíše problémy než výhody. Ekonomické reformy byly pro něj hlavní a přílišný růst populace představoval jejich ohrožení. Hlavním cílem populační politiky tedy byla redukce přirozeného přírůstku. Současně, aby naplnil požadavky etnických menšin i potřebu centrální vlády kontrolovat minoritní území, ji propojil s novou národnostní politikou, a tak vzniklo něco, co bychom mohli nazvat **populačně-národnostní politika** (PNP). Mezi nejkontroverznější nástroje patří **politika jednoho dítěte** a **hanizace**.

Populační politika je často nesprávně zaměňována s politikou jednoho dítěte. Ta je přitom jen jednou z dílčích populačních politik, byť jednou z nejvýraznějších. Populační politika v sobě zahrnuje mimo jiné:

- politiku plánovaného rodičovství,
- politiku přesídlování,
- politiku genderové rovnosti,
- politiku vzdělávání,
- politiku sociálních jistot.

Politika plánovaného rodičovství – s oficiálním názvem politika jednoho dítěte – byla schválena již v roce 1979 a v účinnost vešla následující rok. Ačkoliv je restrikce počtu dětí hlavním regulačním nástrojem politiky, nejedná se o jedinou část této politiky. Její načasování mělo hned tři důvody. Její zavedení přímo souviselo s politickými změnami po smrti Mao Zedonga. Zadruhé, Čína každou chvíli očekávala překročení magické hranice jedné miliardy obyvatel. Strach z příliš rychle rostoucí populace tak donutil vládu k závazku, že sníží porodnost natolik, aby v roce 2000 počet obyvatel země nepřesáhl hranici 1,2 miliardy. Jak je patrné z dat censů, tento závazek se o pár desítek milionů naplnit nepodařilo. Posledním důvodem byl fakt, že na počátku 80. let nastupovaly do reprodukčního věku silné ročníky z období před a po Velkém skoku, tudíž maximální redukce následné „populační vlny“ byla urgentním řešením pro dosažení výše uvedených limitů.

Současně se zavedením této politiky bylo vyhlášeno hlavní motto populační politiky – „později, déle a méně“, čímž bylo myšleno mít první dítě v pozdějším věku, mít delší prodlevu mezi dětmi a mít jich méně. Jak je tedy patrné, toto motto nepočítalo s absolutní aplikací „jednoho dítěte“ na všechny. Hned od počátku byla uplatněna národnostní politika, díky níž byly etnické menšiny z politiky jednoho dítěte částečně vyjmuty – získaly „kvóty“ na děti. Jednalo se tak o první praktické testování PNP. Tyto „kvóty na děti“ jsou platné dodnes a liší se mezi etnickými menšinami a oblastmi, kde žijí. Například u Huiů jsou povoleny dvě děti, a to jen v rurálních oblastech. U Tibeťanů jsou povoleny tři děti, u nomádských Tibeťanů čtyři.

Politika jednoho dítěte se setkala s velmi silnými protesty ze strany veřejnosti, vláda tak byla přinucena přistoupit ke zmírnění. V letech 1984 až 1986 zakomponovala do politiky jednoho dítěte výjimky, mj. výjimky pro rurální a zaostalé oblasti, řídce osídlené provincie či pro páry, kde oba (později alespoň jeden) pocházejí z tříčlenných rodin (tj. jsou jedináčci). Ačkoliv je ČLR považována za centralizovanou zemi, v případě výjimek ze zákonů patří mezi značně decentralizované, a to i v tomto ohledu. Výjimky na úrovni krajů, prefektur a provincií znemožňují určit, jak je politika jednoho dítěte vlastně uplatňována. Tvzení, že jediné oblasti, kde je politika jednoho dítěte striktně uplatňována, jsou města, je taktéž neplatné. V roce 2008 byla politika uvolněna v Šanghaji a následně i v dalších městech. Navíc se od roku 2002 postupně zavádí uvolnění pro rodiny s prvním dítětem–dívkou, aby se zamezilo narůstajícímu rozdílu mezi počtem narozených chlapců a dívek.

Přestože politika jednoho dítěte snížila podle některých odhadů populaci Číny až o 400 milionů obyvatel, je předmětem vášnivých diskuzí a ostré kritiky. Kritika, jakkoli morálně podložená, však vytváří mýty, které je třeba alespoň ve stručnosti vyvrátit. Prvním je vzrůstající genderový nepoměr. Jak již bylo zmíněno výše, rozdíly mezi počty narozených chlapců a dívek skutečně rostou; v roce 1982 to bylo 108, 5 chlapců/100 dívek,

v roce 2000 pak 119,2 (sic). Tento fakt je znepokojivý, avšak často je mylně interpretován jako vzrůstající nepoměr mezi muži a ženami. Čína je zemí, kde byli chlapci před dívkami tradičně upřednostňováni, stejně jako v mnoha muslimských zemích, a proto byl – oproti západnímu modelu – převrácený poměr tradiční. Nejvyšší nepoměr mezi muži a ženami byl v historii ČLR zaznamenán v censu z roku 1953, a to 107,8 mužů/100 žen, zatímco v roce 2010 to bylo 105,2.

Kromě restrikce počtu dětí ale tato politika přišla s množstvím ostatních nástrojů, jak růst čínské populace zbrzdit. Velkou roli hrála osvěta, která se pozitivně promítla do mnoha ostatních sociálních sfér. V Číně se díky této politice začalo otevřeně hovořit o antikoncepci, pohlavních chorobách, bezpečnosti sexu a dalších, jinak tabuizovaných tématech. Čína se tak nevědomky začala připravovat na příliv „nových“ pohlavních chorob, které do konce 90. let 20. století nebyly v Číně známy, včetně AIDS. Osvěta v bodech „později a déle“ přiměla lidi uvažovat a skutečně plánovat rodinu, a tak byla zahájena druhá demografická revoluce. V Číně se tak spojily proces snižování porodnosti s proměnou rodinných hodnot v jeden celistvý proces, byť byl na-startován, korigován a protlačován státní propagandou a politikou. Ačkoliv dílčí nástroje, obzvláště limitování počtu dětí, lze z lidsko-právního hlediska ostře kritizovat, nelze celému projektu upřít i množství záslužných výsledků.

Politika jednoho dítěte jako dílčí nástroj populační politiky je terčem nejčastější kritiky. Většinou vychází z humanitního hlediska, poukazuje na nelegitimitu takového opatření. Pokud se hledají sofistikovanější negativa, často se kritizují negativní dopady této politiky. Ne vždy se ale tyto argumenty zakládají na skutečnostech. Uvedme několik příkladů.

Zabíjení novorozenců (infanticida), a to výhradně dívek, je v Číně dlouhodobý problém. Konfuciánská tradice upřednostňovala chlapce (pokračovatele rodu) před dívkami, které po svatbě odešly z domu k rodičům manžela a dále již své rodině neprospívaly. Přestože většina autorů dívčí infanticidu připisuje hlavně politice jednoho dítěte, jedná se o dlouhodobý trend minimálně závislý na politické situaci. Po zavedení politiky jednoho dítěte vzrostl počet potratů i následného odkládání či zabíjení dívek, aby tak rodiny mohly mít chlapce. Navazující soubor zákonů a nařízení však tuto infanticidu opět výrazně zredukoval. Dívky byly státem zvýhodněny, potrat dívčího plodu při prvním těhotenství a ultrazvuk pro určení pohlaví plodu byly zakázány a rurálním rodinám s prvorozenou dívkou bylo umožněno mít druhé dítě¹. Zrovnoprávnění žen na samém počátku ČLR emancipovalo minimálně městskou část ženské populace, a proto přispělo k úbytku tohoto krutého kulturního dědictví. Politika jednoho dítěte tak k nárůstu infanticidy přispěla jen krátkodobě, naopak dlouhodobě sloužila k jejímu potírání.

V důsledku dívčí infanticidy je v čínské populaci tradičně více mužů než žen. K roku 2011 bylo v Číně o 34,01 mil. mužů více než žen. V absolutním počtu již téměř 15 let toto číslo postupně klesá (z 41 na 34 mil.) a stejně tak klesá i poměr mezi pohlavími (ze 106,3 na 105,2 v celé populaci). Alarmující je však poměr mezi narozenými dívkami a chlapci. Největší nepoměr je u nejmladších věkových skupin (0–14 let). V roce 2008 dosáhl poměr mezi dětmi do jednoho roku 123,3 chlapců/100 dívek. Navíc se jedná o děti silných ročníků z 60. let 20. stol., tedy o významnou generaci. Naopak ženy mají převahu až v kohortách nad 70 let. Snižování genderového nepoměru je tak dáno pouze rapidním snižováním nejmladších věkových kohort vůči nejstarším, kde již ženy začínají převažovat nebo vyrovnávají počty mužů. V důsledku rapidního stárnutí populace lze i nadále očekávat snižování tohoto nepoměru v absolutních i relativních číslech až do roku 2030, avšak nezmění to skutečnost, že v nejmladších věkových skupinách bude chlapců a mužů až o čtvrtinu více než dívek a žen.

Z politiky jednoho dítěte je vyjmuto 55 oficiálních etnických menšin ze dvou důvodů. Zaprvé, tvoří 8,5 % populace (112,5 mil.) a obývají 2/3 území Číny, převážně řídce osídlený západ. Zadruhé, jejich vyjmutí z politiky jednoho dítěte je interpretováno jako pozitivní diskriminace etnických menšin.

Často kritizovaný je dopad politiky jednoho dítěte na hanizaci menšinových oblastí. Hanizace označuje proces přesídlování majoritních Hanů do minoritních oblastí a politika jednoho dítěte v něm hraje významnou roli. Pozitivní diskriminace uvolňuje menšiny z politiky jednoho dítěte na základě dvou principů – etnického a územního. Etnický princip říká, že menšina má právo na více než jedno dítě, ať žije kdekoli. Přesný počet dětí se pak stanovuje na základě územního principu – každý obyvatel příslušné autonomní jednotky má právo mít tolik dětí, kolik je povoleno titulárnímu etniku. Proto i Hanové mohou mít v takových oblastech více než jedno dítě. Stát tím nepřímou motivuje rodiny z přelidněných východních provincií, které chtějí mít

1. Rurální oblasti jsou infanticidou postiženy více a jsou méně zalidněné než města.

více dětí, k emigraci do západních oblastí. Ty tak „kolonizují“ minoritní oblasti a vytvářejí z původních obyvatel na jejich vlastním území menšiny.

Ve městech dnes žije polovina čínské populace. Urbanizace je mohutný, avšak velice selektivní proces. Do měst odcházejí převážně mladí lidé, mezi nimi pak hlavně ženy a vzdělanější populace. To má velmi negativní dopad na venkov, kde zůstávají starší, chudší, méně vzdělaní a rovněž více mužů. Ženy jsou ve městech považovány za skutečně rovnocenné, a proto jsou emancipovanější než na venkově. Přestože se politika jednoho dítěte téměř bez výjimky aplikuje na městskou populaci, infanticida je tu minimální a v některých oblastech se dokonce rodí více dívek než chlapců (např. okolí Šanghaje). Urbanizace je tak proces ambivalentní – způsobuje propastné rozdíly mezi životní úrovní měst a venkova, zároveň ale zrovnoprávňuje ženy, a snižuje tak problém přebytku mužů v čínské společnosti (nedostatek žen na venkově to naopak prohlubuje, neboť ty se stěhují do měst).

Politika jednoho dítěte se též nazývá politikou „8-4-2-1“. Označení odkazuje na fakt, že při jejím uplatnění je následující generace poloviční. Při současně vzrůstající kvalitě života a prodlužující se naději dožití to však znamená, že počet lidí, kteří produktivní věk nastupují, nenahradí počet lidí, kteří z něj vystupují. Podle demografických prognóz je tak Čína nejrychleji stárnoucí populací světa a podíl starších 65 let se do roku 2025 zdvojnásobí oproti censu 2000 ze 7,2 na 14 % (Eberstadt, 2004: 12). Vzhledem k rozpadu tradičního rodinného systému a chybějící státní sociální politice je tak stárnutí zřejmě nejaktuálnějším a největším problémem, který s sebou politika jednoho dítěte přinesla.

Jak již bylo zmíněno, v průběhu let přibývaly různé výjimky z politiky jednoho dítěte. První vznikly v letech 1984 a 1986 po protestech veřejnosti a obsahovaly povolení druhého dítěte pro řidčeji osídlené rurální oblasti či městské páry, v nichž oba manželé byli jedináčci (Wang, 2005: 2). V 90. letech přibýly další výjimky, např. povolení druhého dítěte v hustě osídleném venkově, pokud je první dítě dívka. V roce 2008 se toto pravidlo aplikovalo též na Šanghaj (www.gov.cn). Jednalo se o první výjimku pro městské obyvatelstvo. V současnosti se politika jednoho dítěte vztahuje na méně než polovinu populace. Přibližně 52 % populace tak spadá do některé z výjimek. Lze tedy říci, že se jedná o politiku jednoho a půl dítěte, neboť každá druhá rodina uplatňuje výjimku. Tomuto číslu odpovídá i současná úhrnná plodnost Číny.

Tab. 11: Výjimky z politiky jednoho dítěte

Výjimka	Populace splňující výjimku (mil.)	% celé populace
Etnické menšiny (výjimky)	94,5	7,1
Řídce osídlené rurální oblasti	376,5	28,4
Vesničané s 1. dítětem dívkou	125,0	9,4
Hanové v minoritních regionech	27,5	2,1
Rodiny jedináčků	28,0	2,1
Městské výjimky	26,0	2,0
Ostatní	10,0	0,8
VÝJIMKY CELKEM	687,5	51,8

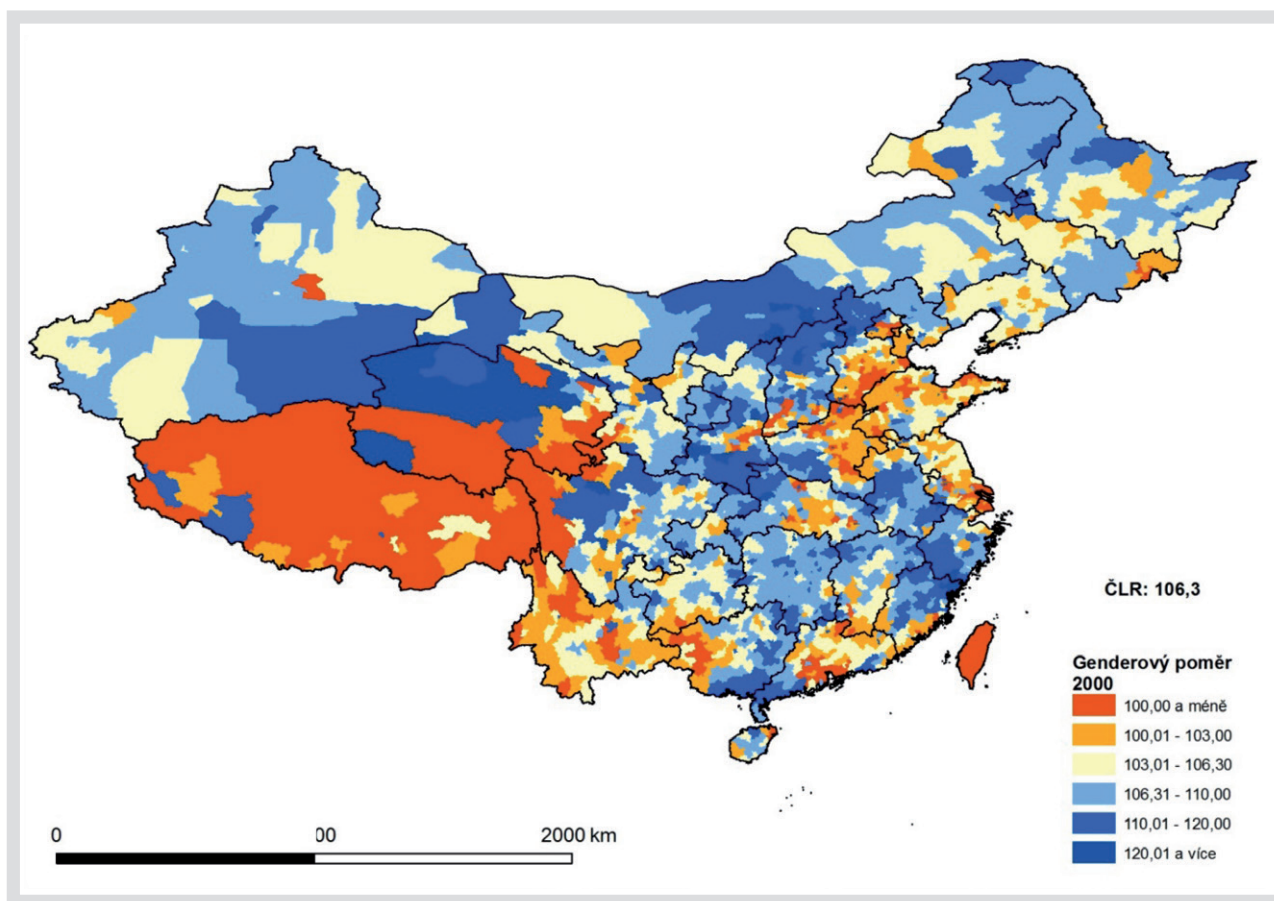
Zdroj: vlastní odhady autora na základě dat CBS pro rok 2008

Dalším nástrojem populační politiky je politika přesídlování. Nejdiskutovanějším přesídlovacím projektem v rámci této politiky je hanizace – přesídlování Hanů do menšinových oblastí (obdoba kolonizace). I tento projekt je čínskou vládou prezentován v mnoha případech jako rozvojový, neboť většina těchto migrujících Hanů má vyšší vzdělání a získávají v oblastech kvalifikovanější pracovní pozici (většinou v oblasti těžby a průmyslu). To s sebou však namísto rozvoje přináší sociálně-etnickou stratifikaci, kdy místní obyvatelé nahlíží na příchozí Hany jako na lépe placené, státem podporované a navíc těžící nerostné suroviny patřící příslušné místní komunitě (např. typický spor v případě Ujgurů a těžby ropy v Karamaji).

Kromě menšinových území se ale přesídlovací politika uplatňuje i v hanských oblastech země a má pozitivní dopady. Jedná se o snahu odlehčit extrémně přelidněným provinciím na východě (zejména Hubei, Henan, Shandong a Jiangsu) a přesídlit část obyvatelstva do řidčeji osídlených oblastí na západě. Projekt ulehčuje jak samotnému přelidnění, tak i ekologické zátěži. V severní části zmíněných přelidněných provincií se tak částečně řeší značný nedostatek vodních zdrojů. Část z této státem podporované migrace na západ směřuje na venkov, čímž alespoň okrajově snižuje negativní dopady selektivní migrace mladých lidí za prací do měst.

Genderově nevyváženou populaci řeší ČLR již od svého vzniku, kdy se při sčítání obyvatel v roce 1953 zjistilo, že nepoměr mezi oběma pohlavími přesahuje 107 mužů na 100 žen. Toto zjištění bylo o to překvapivější, že země byla po protijaponské válce a většinu jejích obětí tvořili právě muži. Tento hluboce zakořeněný kulturní přezitek se snažil zrušit již Mao Zedong svými reformami a zrovnoprávněním žen. Genderová politika v rámci Dengových reformů má užší souvislost s vedlejšími důsledky politiky plánovaného rodičovství, která vedla k ještě větší snaze mít syny namísto dcer. Vývoj v této oblasti proto jde ruku v ruce s vývojem politiky jednoho dítěte. Kromě toho se ale jedná též o významnou formu podpory dívek jak státními příspěvky, tak i úlevami ve školství, kvótami při vyšším vzdělávání i při zaměstnávání ve státní správě atd. Všechny formy prevence proti porodu dívky jsou naopak striktně zakázány. Je zakázáno určovat pohlaví prvního dítěte. Vzhledem k tomu, že statisticky se při prvním porodu rodí více dívek než chlapců, je interrupce prvního plodu taktéž zakázána, s výjimkou ohrožení zdraví matky. Ženy s prvním dítětem dívkou jsou dále podporovány: kromě povolení druhého dítěte získávají od místních orgánů finanční podporu či jednorázové „porodné“. Jedinou oblastí Číny, kde je poměr mezi pohlavími tradičně nevyvážený ve prospěch populace žen, je AO Tibet, což je dáno kulturně-historickými souvislostmi a příbuzenským systémem bratrské polyantrie. V ostatních provinciích a municipalitách, kde převládá počet žen nad počtem mužů, se jedná o nepřírozený výsledek výrazné a selektivní migrace žen do těchto oblastí. Současné provincie s největším nepoměrem (Henan, Guizhou, Gansu, Guangxi a Jiangxi) jsou naopak provincie, odkud mladší ženy za prací migrují.

Kromě zvyšování kvalifikace budoucí pracovní síly je vzdělání dalším způsobem, jak oddálit založení rodiny a početí prvního dítěte. Je to přirozený způsob zvyšování věku prvorodiček, který se nyní v Číně pohybuje okolo 26 let. Vzdělání má současně za cíl odstranit stereotypy o méněcennosti dívek a naopak má podpořit jejich zrovnoprávnění, integraci do vědecké i administrativní elity atd. V rozpočtu čínského školství je pro tento účel jen na úrovni vysokých škol alokováno ročně okolo 500 milionů yuanů.

▲ Obr. 70 Nepoměr mezi pohlavími dle okresů (2005)

Zdroj: CBS 2006, Autor: Adam Horálek

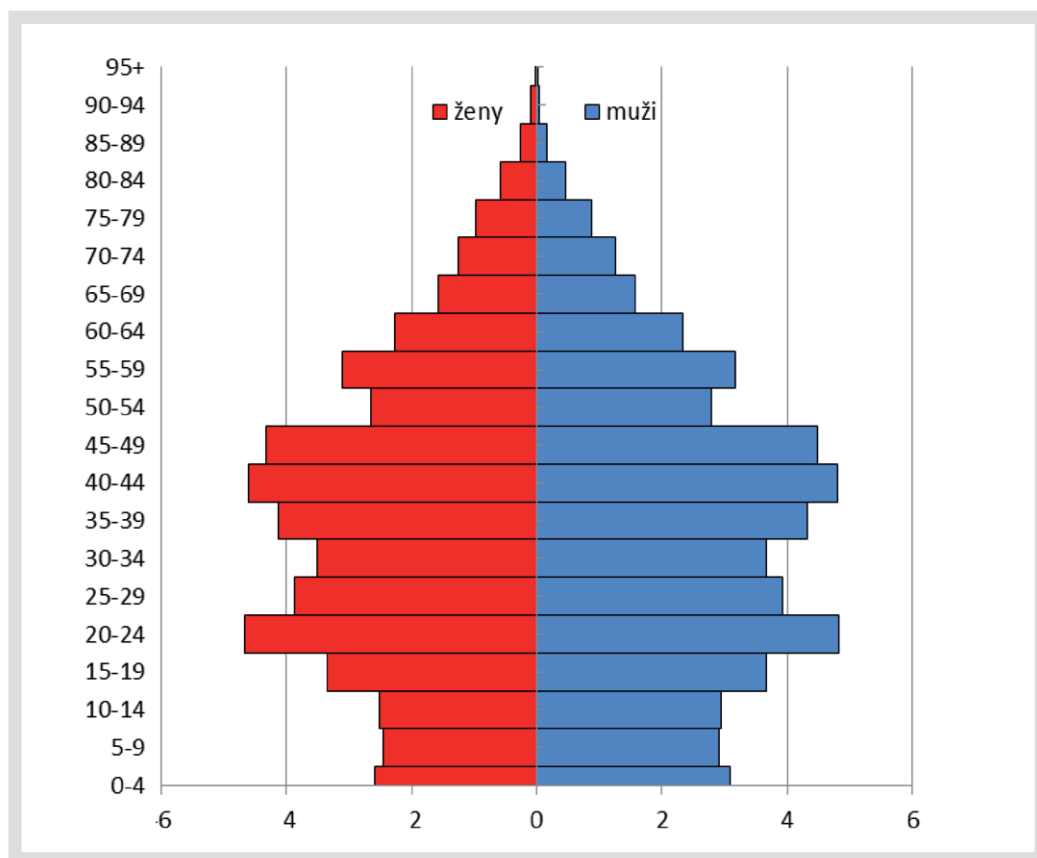
Systém sociálních jistot je jedním z nejhůře řešitelných problémů spojených s populační politikou i přirozeným procesem sociální transformace. Všechny výše zmíněné nástroje populační politiky způsobují rychlou modernizaci reprodukce společnosti, způsobu života jednotlivců, párů i rodin. Hlavním procesem, který ohrožuje sociální soudržnost čínské společnosti, je ale nuklearizace rodiny. Čína má dlouhou historii velkorodinných (klanových) vztahů, kde široká rodina tvořila určitý druh sociálního zázemí jednotlivce. Konfuciánské

morální imperativy v rámci rodiny (úcta ke starším, rodičům atp.) zajišťovaly plynulé zajištění starších generací těmi mladšími. S modernizací společnosti, její nuklearizací (styl života v rodině tvořené rodiči a dětmi, tj. dvougenerační) a s ní spojenou neo-lokalizací (styl zakládání rodiny mimo bydliště rodičů) se tyto tradiční prvky vytrácejí. Tento fakt získává na akutnosti a nebezpečnosti, uvážíme-li, jak intenzivně se rozrůstá skupina post-produktivní populace nad 65 let, pro niž stát doposud nevytvořil funkční a plošný systém důchodového zaopatření. Vytvoření adekvátního sociálního systému je proto jednou z hlavních priorit státu, která do populační politiky výrazně zasahuje. Stát se prozatím snaží zbrzdit proces individualizace společnosti a převádění zodpovědnosti na stát prostřednictvím legislativních nástrojů, které jsou jen těžko vymahatelné a nefunkční (např. v roce 2013 byl schválen zákon nakazující potomkům se „adekvátně“ starat o své rodiče, přičemž faktická vymahatelnost tohoto zákona je velmi omezená).

Věková struktura populace

V roce 1953 byla při prvním novodobém sčítání čínská populace výrazně juvenilní, tedy mladá. Věková pyramida zobrazující její stav byla silně stupňovitá – největší část populace tvořilo před-produktivní obyvatelstvo a jen minimum lidí se dožívalo post-produktivního věku. Po šedesáti letech je situace značně odlišná.

Na věkové struktuře populace se velmi silně projeví události druhé světové války i následný vývoj během Velkého skoku kupředu – z demografického hlediska nejvýraznější událost 20. století v Číně, odmyslíme-li samotnou politiku jednoho dítěte. Na současné věkové pyramidě čínské populace můžeme vidět celkem tři „výběžky“ – maxima – a tři „propady“ – minima. Patrná je relativně početná post-produktivní populace. První maximum na věkové pyramidě je tvořeno populací ve věku 55–59 let, tedy lidí narozených v letech 1952–1956, v době populačního boomu po druhé světové válce. Následuje ale výrazný propad kohorty 50–54, způsobený mladšími ročníky této skupiny obyvatel, kteří se narodili za Velkého skoku (1958–1961). Následuje další skokový rozdíl ve velikosti kohorty 40–49 let (ročníky 1962–1971). Následně lze sledovat postupné zmenšování velikosti kohort až do věku 20–24 let, kdy dochází v letech 1987–1991 k velkému baby boomu. Rodiči jsou lidé z baby boomu v letech 1962–1966.

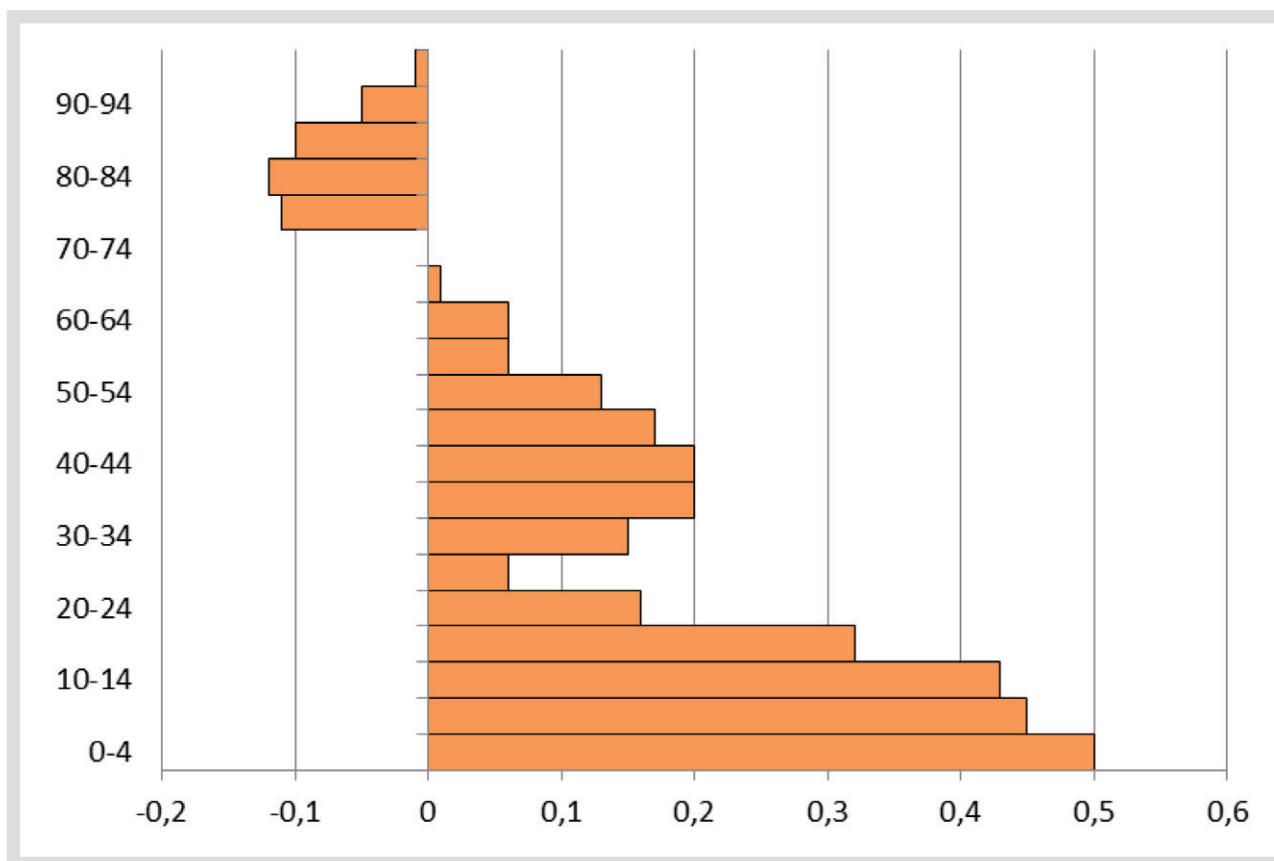

▲ Graf 5: Věková pyramida čínské populace – procentní podíly k celé populaci (2011)

Zdroj: CBS 2012

Následuje prudký pokles počtu obyvatel v kohortách. Patrný je jen malý nárůst u nejmladší populace, který bude dále pokračovat ještě v dalších, přibližně třech letech (cca do roku 2016) a následně dojde k opětovnému úbytku porodnosti. Z pyramidy je také patrný postupný nárůst časové prodlevy mezi jednotlivými vrcholy, což je způsobeno postupným oddalováním věku početí prvního potomka z přibližně 18 na 25 let.

Když z této věkové pyramidy „odečteme“ ženy od mužů dle jednotlivých věkových skupin, dostaneme „odečtovou“ pyramidu, která ukazuje na naprostou dominanci mužů ve všech věkových kategoriích až do věku 70 let. Teprve od věku 75 let výše dominují v kohortách ženy.

▲ Graf 6: Věková pyramida – rozdíl v kohortách mužů a žen v procentních bodech (2011)

Zdroj: CBS 2012,

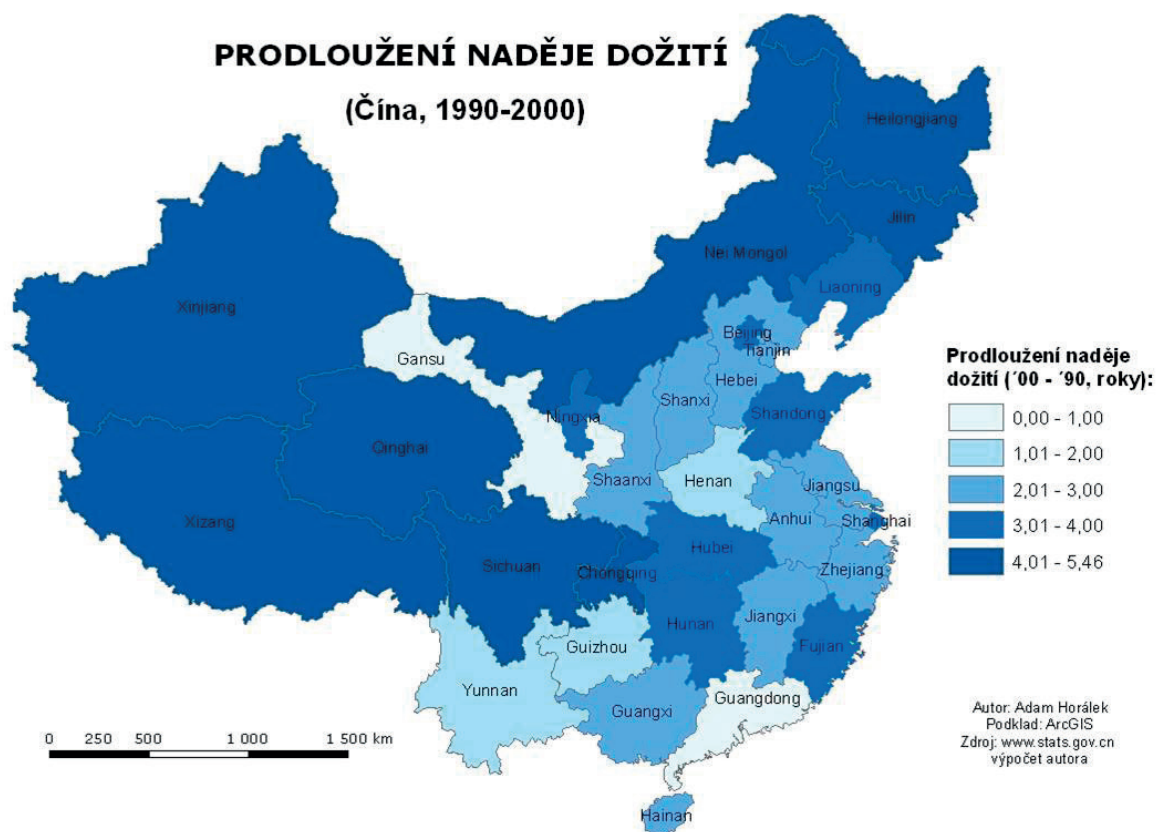
pozn.: Kladná čísla značí převahu mužů, záporná převahu žen v dané kohortě.

Věková struktura populace se v Číně proměňuje nejvíce ve dvou rovinách. V důsledku populační politiky se výrazně „zeštíhluje“ mladá část věkové pyramidy, současně se v důsledku zkvalitňování života, zdravotní péče aj. zvyšuje naděje dožití, a stále více lidí se tak „přesouvá“ do nejstarší části věkové pyramidy. Čína tak nezadržitelně spěje ke starobní věkové struktuře populace. Jen z censů 1990 a 2000 je patrné, že se za toto desetiletí v některých částech Číny prodloužila naděje dožití o 5,5 roku. Tohoto nárůstu bylo dosaženo zvláště v zaostalejších západních oblastech s vyšším podílem etnických menšin, kde se populace dožívá obecně nižšího věku.

Naděje dožití je silně determinována fyzickogeografickými podmínkami, a proto lze v Číně vymezit tři hlavní oblasti dle její délky. Tyto oblasti korespondují se třemi výškovými stupni i s oblastmi obývanými etnickými menšinami. Rozdíl mezi nadějí dožití v nejvyspělejší a nejzaostalejší části Číny činil při censu 2000 víc než 15 let. Při průměrné naději přibližně 71,4 let (k roku 2000) se v Šanghaji lidé dožívali 78 let, zatímco v Tibetu jen 64 let. Při censu 2010 se ukázalo, že se tento rozdíl snížil na 12 let, přičemž v Tibetu se lidé nyní dožívají 68 let, zatímco v Šanghaji 80 let. Průměrná naděje dožití se zvýšila na 74,8 let, tedy o 3,4 roku, zatímco v Tibetu to bylo o 6,6 a v Šanghaji jen o 2,1 roku. Zajímavé je, že na meziprovinční úrovni se za celých deset let rozdíly nezměnily. Tři výškové stupně platí stále stejně jako hlavní determinanty.

Nejvyspělejší města východního pobřeží Číny – Šanghaj, Tianjin a Peking – tvoří trojici s nejvyšší nadějí dožití s více než 80 lety. Ostatní pobřežní provincie vytváří pás s průměrnou délkou života 75–79 let. Ostatní provincie druhého výškového stupně a Jiangxi mají oproti průměru nižší naděje dožití, a to nanejvýš o čtyři roky (tj. 70–74 let). Jedinými dvěma oblastmi, kde se naděje dožití stále drží pod hranicí 70 let, jsou AO Tibet a Qinghai v třetím výškovém stupni.

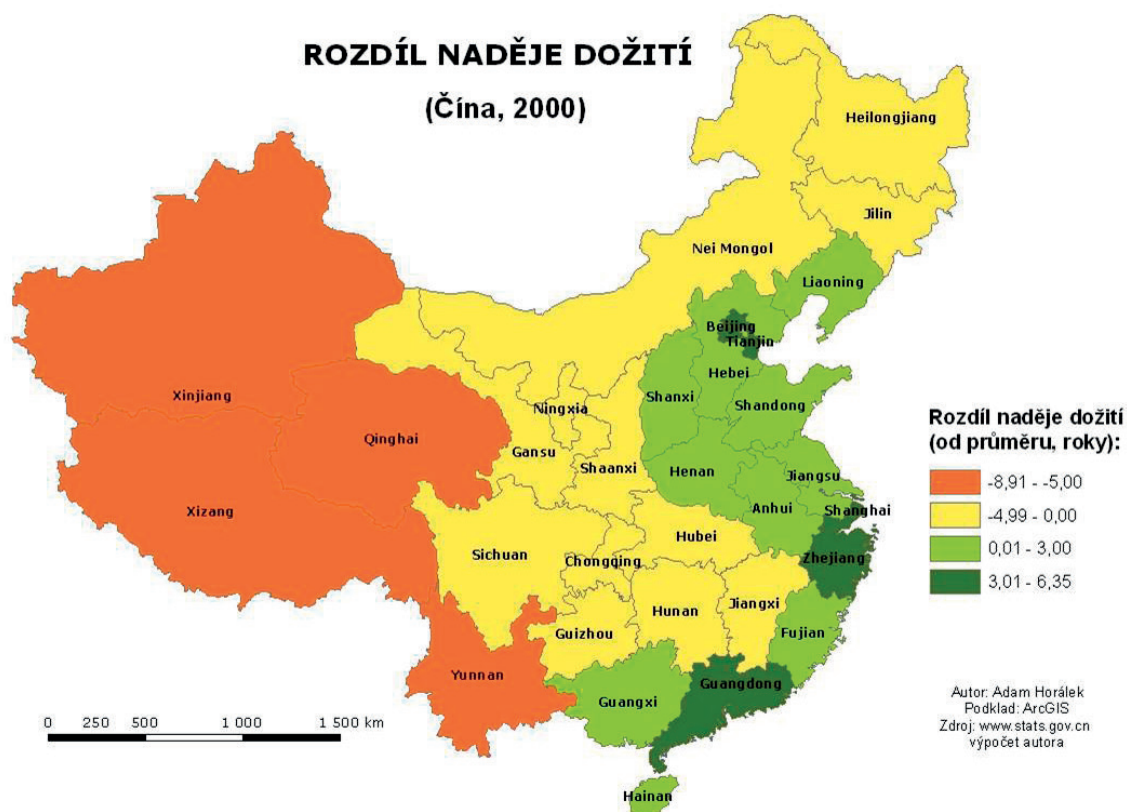
PRODLOUŽENÍ NADĚJE DOŽITÍ (Čína, 1990-2000)

▲ Obr. 71: Prodloužení naděje dožití (1990–2000)

Zdroj: Census 1990 a 2000, CBS

ROZDÍL NADĚJE DOŽITÍ (Čína, 2000)

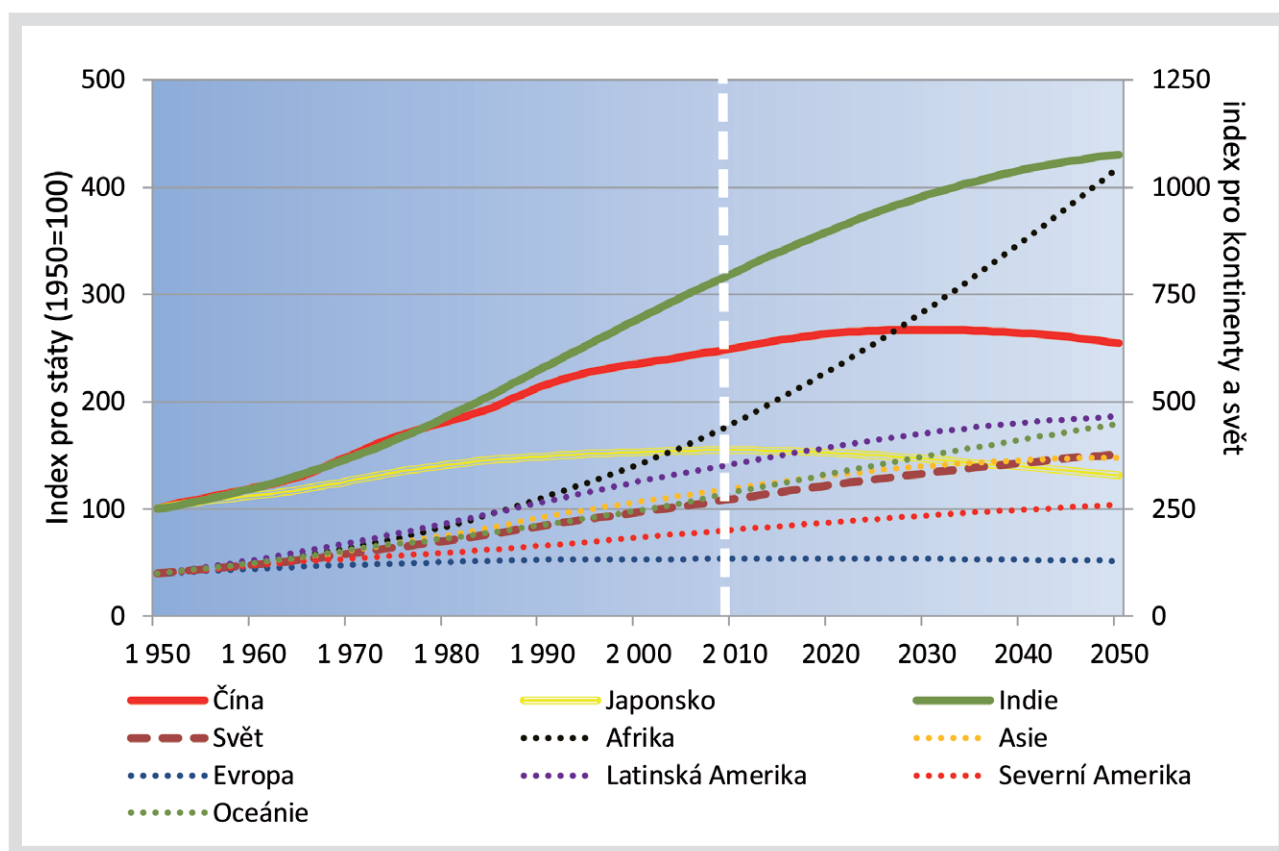
▲ Obr. 72: Rozdíly v naději dožití v Číně (2000)

Zdroj: Census 2000, CBS

Stárnutí populace

Predikce vývoje počtu obyvatel se v případě Číny výrazně měnily s průběhem let. Ještě v roce 1990 se odhadovalo, že Čína bude mít v roce 2025 1,5 mld. obyvatel a v roce 2050 bude její populace kulminovat na hranici 1,6 mld. obyvatel. O pět let později vydalo OSN stejnou prognózu, ale zde se již počítalo s počtem obyvatel 1,47 v roce 2025 a kulminací v roce 2040 při počtu 1,5 mld. obyvatel. Během pouhých pěti let se vrchol čínské populace přiblížil o deset let a snížil se o celých sto milionů obyvatel. V kontextu těchto prognóz lze uvěřit, že čínská politika jednoho dítěte již nyní zamezila narození více než 400 milionů lidí za 30 let své platnosti.

Podle poslední dostupné prognózy UN ESA¹ se vrchol čínské populace přesunul do roku 2027 (tedy o dalších 13 let) při velikosti populace 1,44 mld. (pokles o dalších 56 mil. obyvatel). Rok 2027 bude pro Čínu zřejmě historickým okamžikem, neboť by se měla poprvé ve svých dějinách stát až druhou nejlidnatější zemí světa. Předstihnout by ji měla Indie, která měla ještě v roce 1949 v porovnání s Čínou menší než poloviční populaci.

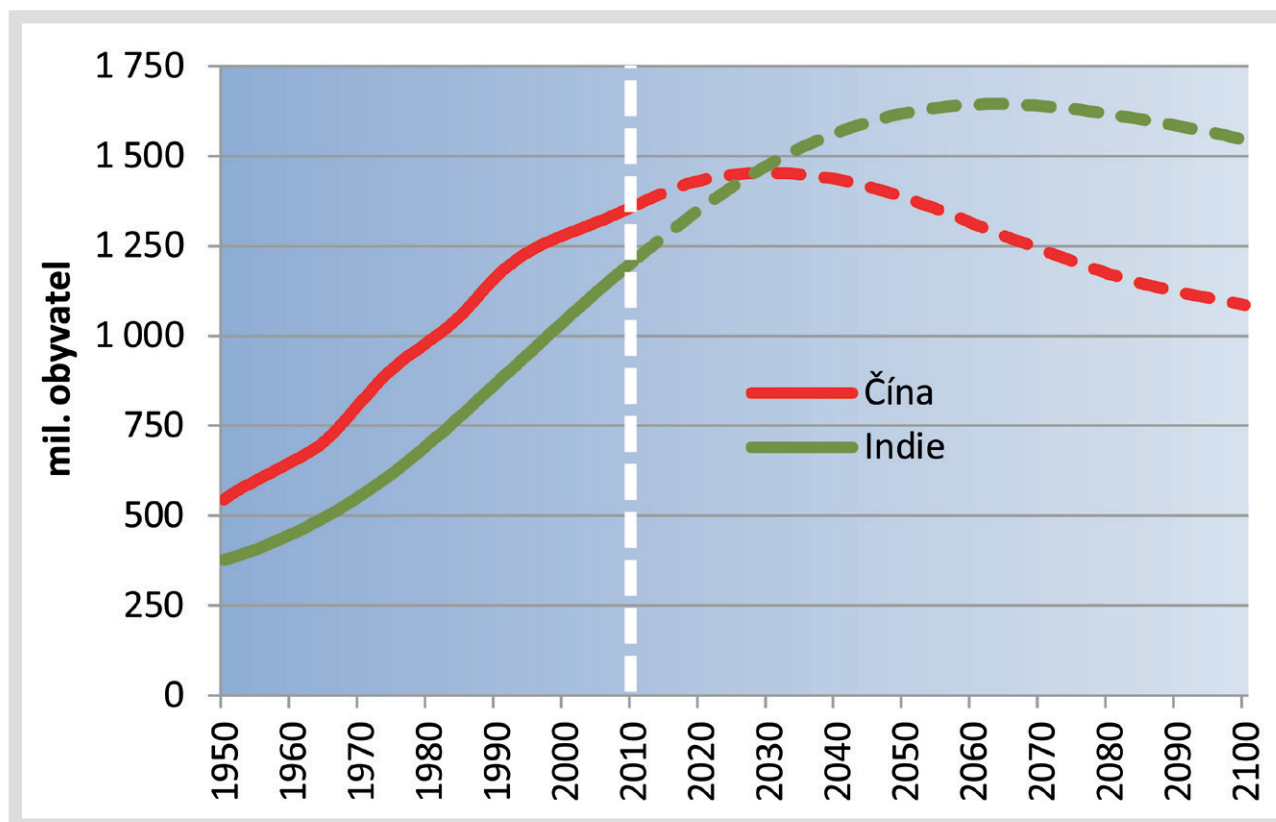

▲ Graf 7: Vývoj populace dle kontinentů a srovnání Číny, Indie a Japonska (indexováno)

Zdroj: UN ESA 2013 (esa.un.org); prognóza středních hodnot

Ve světovém srovnání se Čína dostala na podobnou cestu populační stagnace a postupného úbytku jako Japonsko. Kromě toho, že by měla být sesazena z pomyslného prvního místa Indii, měla by také radikálně snížit svůj podíl na celosvětové populaci. Zatímco v současnosti je její podíl přibližně pětinný, do roku 2050 by se měl snížit na osminový. Tento trend již nelze zvrátit, jen zmírnit, pokud by se čínská vláda rozhodla přejít od protipopulační k propopulační politice či alespoň k politice dvou dětí. Během třiceti let se velikost reprodukceschopné populace zmenšila přibližně o osminu, což vzhledem k celkovému nárůstu populace přibližně o 40 % znamená výrazný pokles. Tento pokles bude nadále pokračovat.

1. United Nations, Department of Economic and Social Affairs

▲ Graf 8: Vývoj a prognóza vývoje počtu obyvatel Číny a Indie

Zdroj: UN ESA 2013 (esa.un.org); prognóza středních hodnot

Zmírňování pravidel politiky jednoho dítěte vybízí k otázce, jaká bude budoucnost této politiky. Byla zavedena, aby zabránila překročení 1,2 miliardové hranice v roce 2000. To se jí o pár desítek milionů nepodařilo – již v roce 2008 měla Čína 1,328 mld. obyvatel. Na druhou stranu, původní odhady kulminace populačního růstu v Číně se značně zredukovaly. Otázkou však je, za jakou cenu. Populace nepřiměřeně rychle stárne, generace jedináčků nazývaných „malí císaři“ představuje sociální problém a nepoměr mezi pohlavími ještě nějakou dobu poroste.

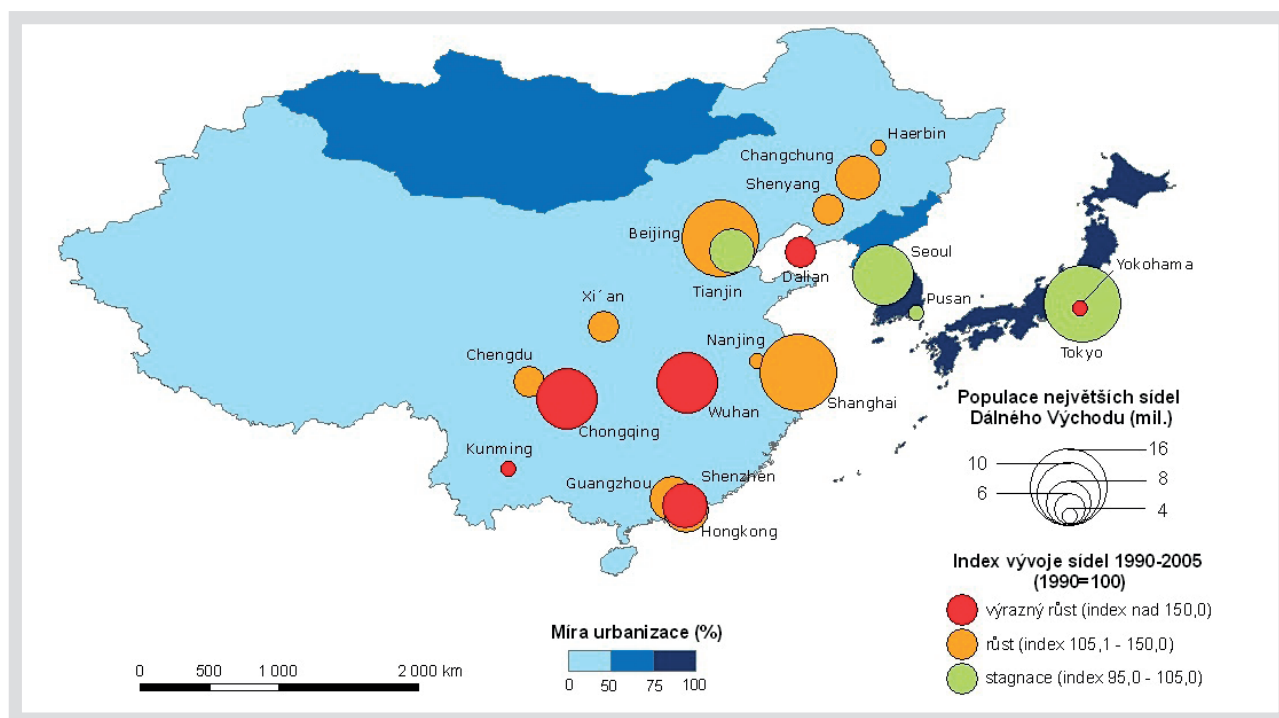
Nejvíce ale roste post-produktivní populace Číny. Ta by již v roce 2020 měla mít oproti současným cca 167 mil. obyvatel 248 mil. (+ 48,5 %) a do roku 2050 by se měla vyšplhat až na 437 milionů. Pokud by byly tyto prognózy pravdivé, tak by v roce 2050 měla Čína nejen největší starobní populaci na světě, ale populace starší 65 let by se oproti současnosti zvětšila o 262 % a tvořila by třetinu populace. To představuje nejen sociální, ale též ekonomický problém, neboť každý pátý důchodce na planetě by žil v Číně, avšak jen každý desátý ekonomicky aktivní člověk (EAO) by v ní pracoval.

Čína doposud využívala pozitivního poklesu ekonomicky závislé populace. Ten trval do roku 2010. Spočíval v prudkém poklesu mladé závislé populace a v minimálním nárůstu starobní populace. Avšak jak vyplývá z věkové pyramidy, v následujících dvaceti letech bude do důchodového věku vstupovat přibližně o polovinu lidí více než v posledních letech a dvojnásobně více lidí než v roce 1995. Zatímco tedy v roce 2010 připadli 4 závislí (2,8 mladého a 1,2 starého) na 10 EAO, v roce 2025 by to měli být 2 staří a 2,5 mladého na 10 EAO a v roce 2050 dokonce 3,9 starého a 2,2 mladého na 10 EAO. Proces stárnutí je tak jedním z ekonomicky nejzávažnějších procesů současné Číny. Čínská ekonomika na nízkém podílu závislé populace doposud těžila. Rychlý ekonomický růst, alespoň v jeho stávající podobě, ovšem nebude udržitelný ani ve střednědobé perspektivě, neboť závislá populace začíná růst až 2 % ročně a počet vstupujících na pracovní trh bude klesat až o 5 % ročně. Ekonomický růst založený na dostatku levné pracovní síly a nízké sociální zátěži veřejného rozpočtu zřejmě v tomto období končí.

Migrace a sídla

Dálný východ je jednou z nejlidnatějších částí světa. Většinou bývá vymezován Čínou (ČLR), Japonskem, KLR, Korejskou republikou a Mongolskem. Je zde také největší koncentrace světových velkoměst světa – celkem 236 měst (aglomerací) s více než jedním milionem obyvatel dle demografických ročenek. Mnohá z těchto sídel patří mezi jedna z největších sídel světa (Tokio, Šanghaj, Peking, Seoul). Z celkem devíti desetimilionových měst regionu se pět nachází v Číně.

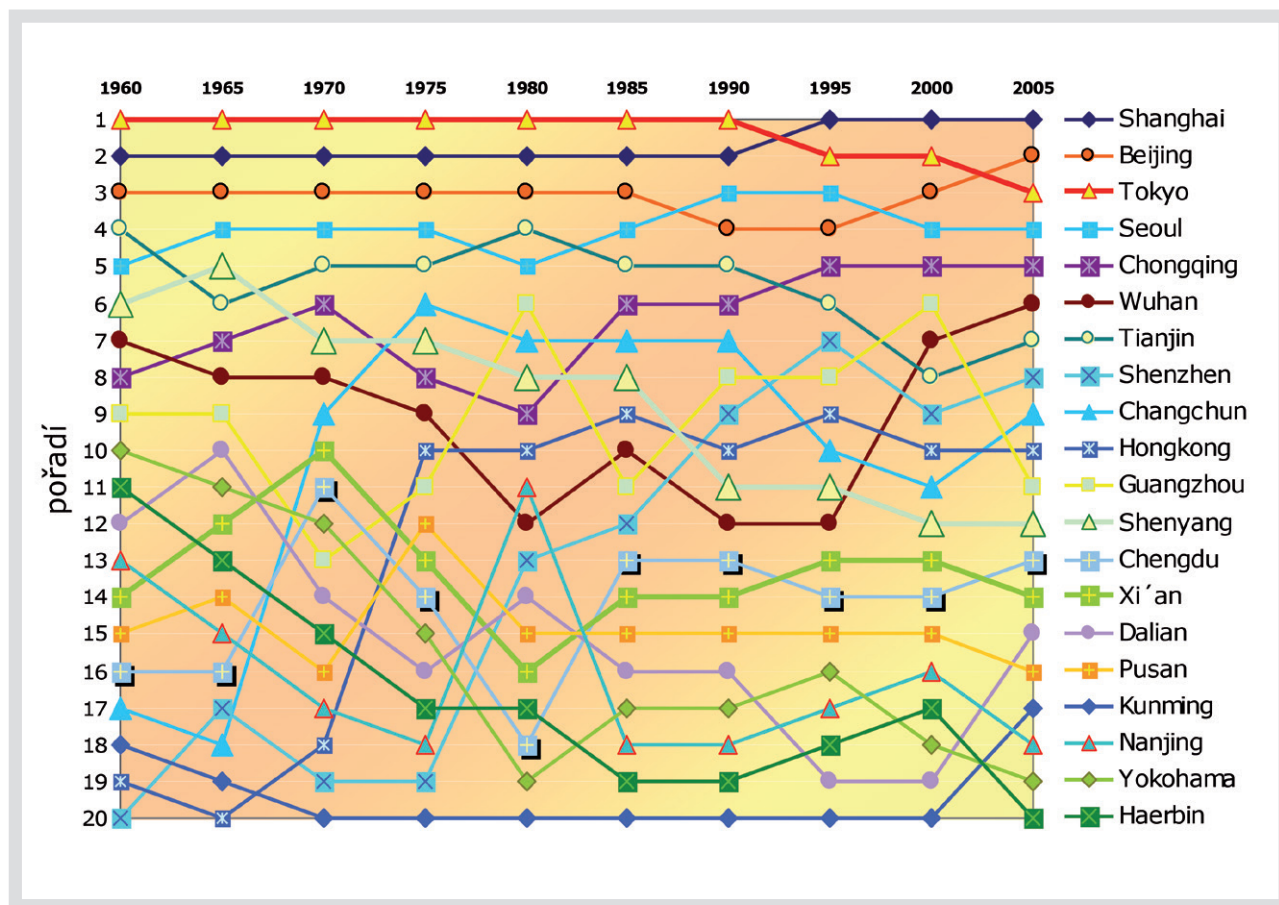
Přes exponovanost regionu je velmi složité sledovat mnohé demograficko-sociogeografické ukazatele. Zvláštní problém představuje počet obyvatel sídel. Jejich vymezení, a tedy i počet obyvatel, se výrazně odlišuje od pojetí města, resp. aglomerace, v západním pojetí. Není proto jednoduché stanovit žebříček největších měst regionu i světa. Obecně uznávaná největší aglomerace světa – Tokio – má dle různých statistik 7, 17 nebo dokonce i 25 mil. obyvatel. Obdobně jsou sporná i města v Číně. Nejrychleji rostoucí velkoměsto Číny – průmyslové centrum Shenzhen – má oficiálně 2,5 milionu obyvatel (oficiálních rezidentů), 8 milionů (s permitem) i 13 milionů (včetně všech žijících a pracujících lidí ve městě). Následná mapa (obr. 74) proto ukazuje největší velkoměsta regionu jen rámcově. Podobně opatrně je nutné brát informace o Chongqingu. Tvzení, že má přes 30 milionů obyvatel, a je tak největším městem světa, je zavádějící. Tento údaj totiž odkazuje na populaci celé správní oblasti Chongqing, zatímco samotné město má „jen“ přes 10 milionů obyvatel.

▲ Obr. 73: Velkoměsta Dálného východu (1990–2005)

Zdroj: Demographic Yearbook 1991–2006; Autor: Adam Horálek

Mezi dvaceti největšími městy Dálného východu se dlouhodobě drží 16 čínských měst. Šanghaj a Peking si své výsadní postavení v regionu drží dlouhodobě a v poslední době z pozice největšího města Dálného východu vytlačily Tokio. U ostatních měst Číny je pozice nestabilnější. Mnohá města jsou díky rapidnímu ekonomickému růstu „skokany“ i v populační velikosti (např. Shenzhen, Chongqing). Naopak mnohá tradiční centra mají problém těmto nově rozvíjejícím se městům konkurovat a sama se ve srovnání propadají (např. Tianjin, Dalian, Nanjing, Shenyang).

▲ Graf 9: Vývoj pořadí 20 největších měst Dálného východu (1960–2005)

Zdroj: Demographic Yearbook 1960–2006

Míra urbanizace je nejnižší v Číně, kde ve městech žije přibližně polovina populace. Přesto je Čína státem, ve kterém se nachází 214 z 236 milionových měst Asie. Nejvyšší míru urbanizace má Japonsko a Jižní Korea. Většina urbanizace i migrace v regionu probíhá taktéž v rámci Číny, kde se na vrcholu urbanizačních vln (1996–2003) stěhovalo do měst necelých 22 mil. obyvatel za rok.

Hlavní migrační proudy

Migrace na území Číny patří mezi největší migrační proudy současnosti. V Číně se lze setkat se všemi druhy migrací. Podle hlavních motivačních faktorů je lze dělit na:

- ekonomickou,
- etnickou,
- sociální,
- násilnou,
- zahraniční.

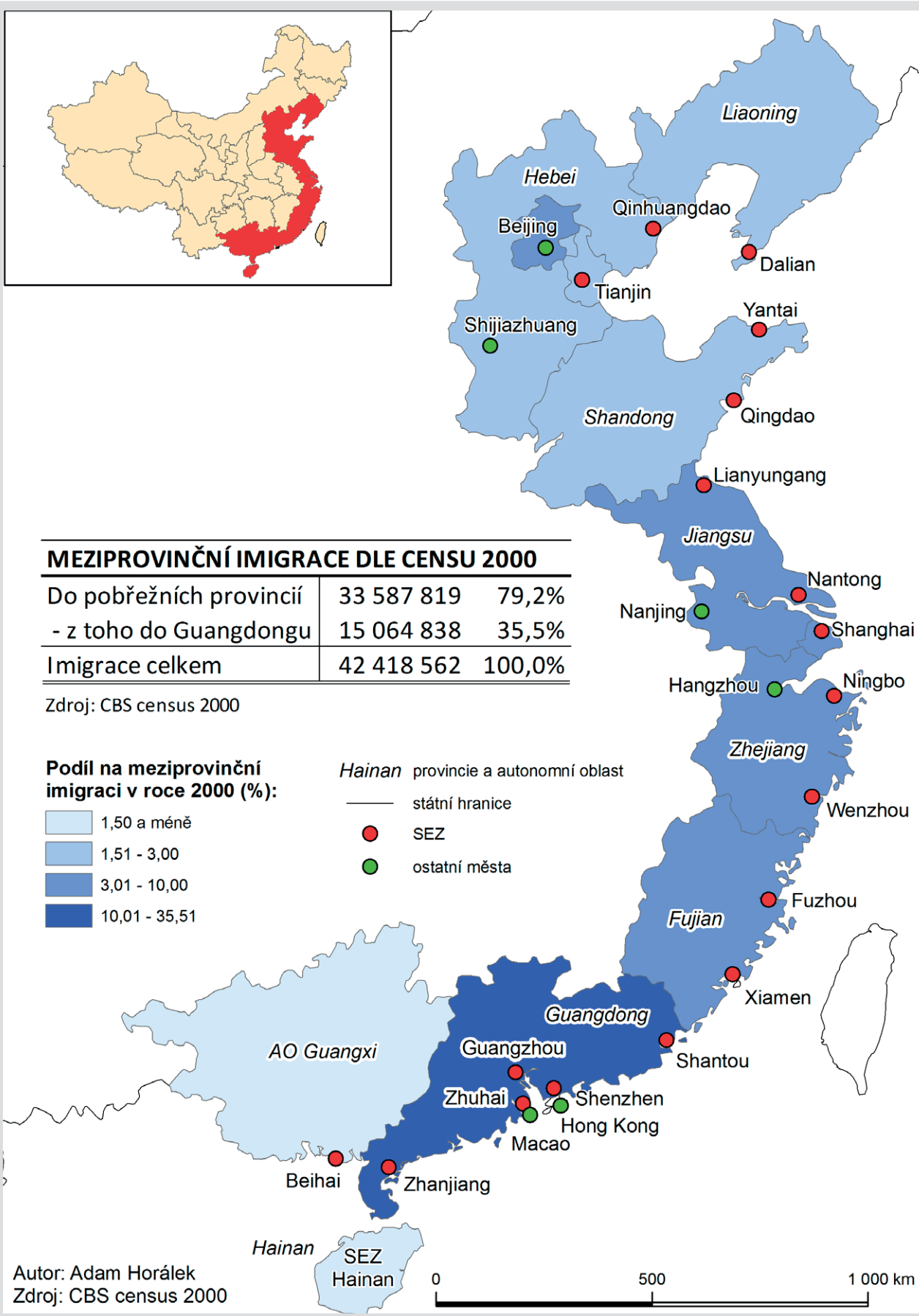
První tři typy migrace, resp. hlavní příčiny migrace, se navzájem doplňují či podporují a je těžké je v praxi od sebe oddělit. V Číně dnes migruje okolo 45 milionů osob ročně, což je srovnatelné s populací Polska či 4,5násobku Česka. Největší část této migrace představují gastarbeiteři (ekonomická migrace) a lidé stěhující se do měst (urbanizace, tedy sociální migrace).

Ekonomická migrace se může dále dělit dle typu pracujících migrantů (coolies, gastarbeiteři¹ aj.) či délky pracovního pobytu (krátko-, středně-, dlouhodobá). V Číně se vyskytují dva typy ekonomických migrantů. První, dominantní skupinu tvoří tzv. gastarbeiteři, tedy námezdní dělníci do továren, kteří za práci chodí zpravidla na dva roky. Tato migrace směřuje z vnitročínských provincií téměř výhradně na východní pobřeží do speciálních ekonomických zón. Dominantní postavení zaujala průmyslová oblast ústí Perlové řeky, které se též přezdívá Továrna světa. Směřuje sem každý třetí migrant. Gastarbeiteři, odcházející do Guangzhou a okolních průmyslových měst Shenzhenu, Humenu, Dongguanu, Zhuhai aj., tvoří přibližně desetimilionovou vlnu každý rok a setrvávají v práci nejčastěji 2 roky. Permanentně se tak v této oblasti nachází okolo 20 milionů gastarbeiterů. V lednu roku 2009 se z této oblasti vypravilo na oslavu tradičních svátků čínského Nového roku na 20 milionů lidí a přibližně třem čtvrtinám z nich bylo oznámeno, že se v důsledku vzniklé ekonomické krize nemají zpět do práce vracet. Byla to největší vlna nezaměstnanosti, které Čína kdy čelila. Lidé se vrátili do svých původních sídel v Guangxi, Guizhou, Chongqingu a Hunanu. Od té doby se již situace stabilizovala a v Guangdongu v současnosti pracuje ještě více gastarbeiterů než dříve.

Gastarbeiteři jsou speciální sociální složkou sídel v Číně. Žijí téměř výhradně v prostředí továren, kde pracují. Je jim zde zajišťováno ubytování, základní strava i ostatní péče. Téměř všechny vydělané peníze spoří, aby je mohli buď poslat domů, anebo se s nimi vrátit a následně financovat rozjezd např. malé živnosti. I přes nízký plat a ubohé pracovní podmínky je tato práce lukrativním způsobem, jak si mohou nekvalifikovaní zemědělci či dělníci z čínského venkova vydělat relativně rychle slušnou sumu peněz, a podpořit tak chudý venkov. V tomto ohledu je tedy nutné nahlížet na gastarbeitery jako na přirozený vyrovnávací mechanismus mezi bohatými městy, pobřežím a SEZ a chudými vnitrozemskými zemědělskými vesnicemi.

Opačným směrem, na západ, naopak míří menší, ale významná část ekonomických migrantů. Ti se liší jak místem původu, tak i délkou pobytu a organizací. Zatímco dělníci mířící na východní pobřeží jsou individuální či soukromě organizovaní krátkodobí migranti, migrace na západ je více organizována státem. Má hlubší ideologický podtext a i finančně se pro ty úspěšné jedná o mnohem lukrativnější podnik. Jde asi o 15x menší migrační vlnu, která trvá delší časové období a je velmi lukrativní. Jde o práci v těžebním průmyslu, kde hrozí mnohem větší rizika (obzvláště v důlním těžbařském průmyslu). Proto je tato práce také výrazně lépe placená. Součástí této migrace ale často bývá též pobídka k usazení a de facto hanizace západočínských oblastí.

1. Kuli – dělník, nosič, nádeník; gastarbeiter – občan jiného státu pracující dlouhodobě v hospodářsky vyspělejší zemi

▲ Obr. 74: Migrace do pobřežních provincií (2000)

Zdroj: CBS census 2000

Tím se dostáváme k etnické migraci, tedy migraci s etnickým podtextem, nikoli migraci podnikanou menšinami. Jedná se o státem organizovaný a podporovaný proces hanizace – počínšťování hanskou kolonizací, který bývá součástí státem organizované migrace za lepší práci na západě. Kromě hanizace se v menšinových oblastech uplatňuje též sinizace – počínšťování v kulturním smyslu (jazyk, kultura, zvyky aj.). Sinizace není migrací, ale je zajišťována mobilitou/migrací dvojího typu jejích protagonistů. První je migrace za hanským vzděláním a směřuje většinou na východ. Je zaměřena na mladé studenty a potenciální odbornou elitu etnických menšin, která studuje na čínských univerzitách. Kromě dílčích znalostí si s sebou přinášejí též čínskou kulturu. Stěhování na západ je v počtu migrantů marginální, přesto se jedná o výraznou skupinu z hlediska významu (učitelé, inteligence).

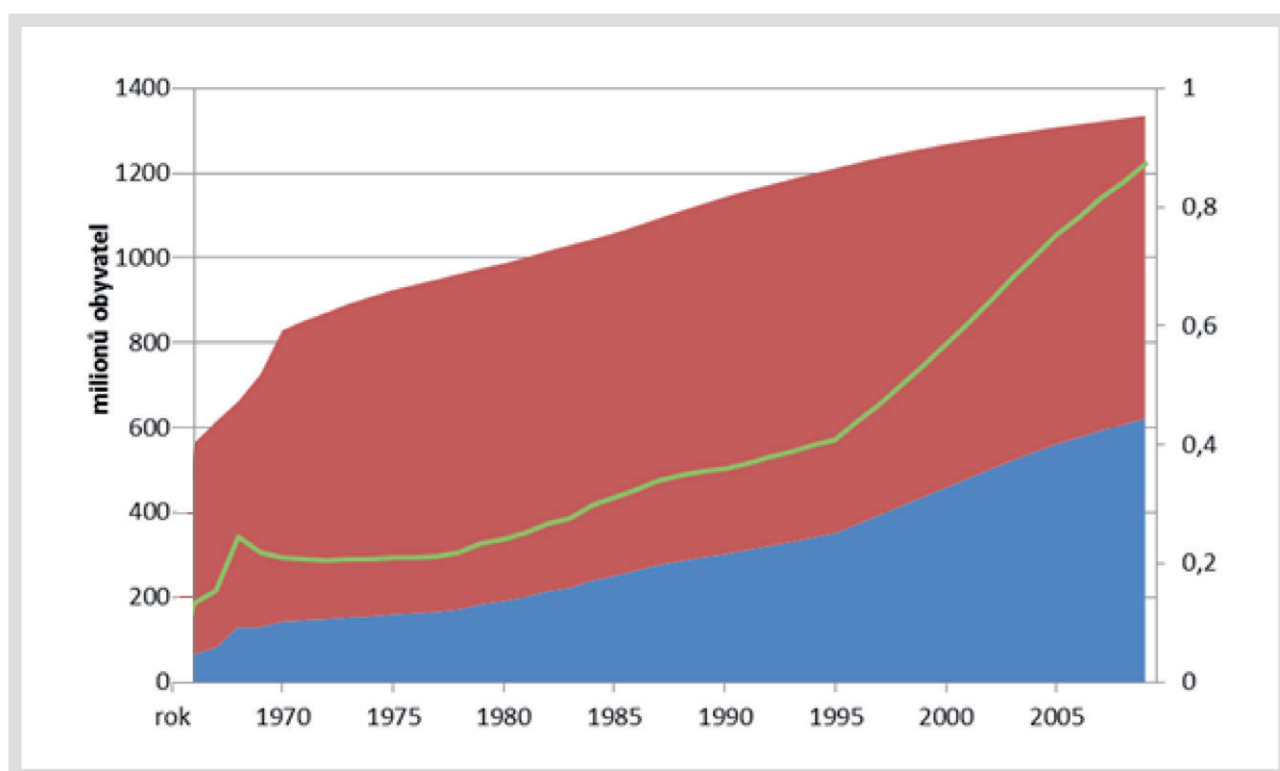
Společně s migrací krátkodobých dělníků je největším masovým migračním proudem urbanizace – typ sociální migrace. Největší slávu této migrační vlny už mají města v současnosti za sebou. Dnes se ročně stěhuje do měst okolo 10–15 milionů lidí, zatímco v letech 1996–2003 to bylo přes 21 milionů.

Poslední typ migrace lze označit jako násilnou či nedobrovolnou a týká se všech typů migrace, při níž je na občany vytvářen nátlak ze strany státu. Jedná se o vysídlování obyvatel z oblastí určených k ekonomickému využití (stavba silnic, dálnic, železnic, přehrad aj.). Jde tedy o environmentální/developerské migranty. Ačkoliv v kontextu ostatních migrací se jedná o marginálii, jde o jednu z nejkritizovanějších a eticky nejspornějších forem migrace. Nejznámějším případem je vystěhovávání obyvatel ze zatopených oblastí Tří soutěsek.

Urbanizace

Čína patří ve světovém měřítku k průměrně urbanizovaným zemím, ačkoliv se v ní nacházejí mnohé z největších měst, přístavů, letišť aj. Poprvé v roce 2013 žilo v čínských městech více obyvatel než na čínském venkově. Hlavní nárůst městské populace nastal v polovině 90. let 20. století. Do reformy Deng Xiaopinga se v Číně sice města rozvíjela a zvětšovala, ale současně jejich podíl na celkové populaci stagnoval a pohyboval se kolem jedné osminy.

I v počátcích reformního období Deng Xiaopinga se města rozvíjela velmi pomalu, což bylo způsobeno rigidním systémem „hukou“. Hukou je označení sídelní příslušnosti jedince a určuje, zda se jedná o městského či venkovského obyvatele. Změna hukou byla v dřívějších dobách velmi složitá a mnohdy téměř nemožná. Omezovala člověka ve studiu, manželství aj., avšak s postupem času se tato kategorie stala obdobou trvalého bydliště, kterou lze (až na výjimky) měnit.

▲ Graf 10: Vývoj míry urbanizace (1966–2009)

Zdroj: CBS 2010

Legenda: modrá = urbánní populace, červená = rurální populace, zelená linie = poměr urbánní/rurální populace

I přes tuto restrikcí se počet migrantů do měst zvýšil více než pětinašobně a jen během osmdesátých let se populace čínských měst zvětšila o 160 milionů, tedy na téměř dvojnásobnou velikost. Hlavní boom urbanizace ale začal až v polovině 90. let, kdy se každoroční počet migrantů zdvojnásobil, a jen v letech 1996–2003, kdy trval vrchol v počtu imigrantů do měst, se počet obyvatel zvýšil o dalších 150 milionů za 8 let. Následuje postupný úbytek počtu migrantů do měst na současných přibližně 10 milionů obyvatel.

urbánní populace (tisíce obyvatel)							
rok	celková	přírůstek	podíl (%)	rok	celková	přírůstek	podíl (%)
1949	57 650	x	10,6	1987	276 740	13 080	25,3
1950	61 690	4 040	11,2	1988	286 610	9 870	25,8
1951	66 320	4 630	11,8	1989	295 400	8 790	26,2
1955	82 850	16 530	13,5	1990	301 950	6 550	26,4
1960	130 730	47 880	19,7	1991	312 030	10 080	26,9
1965	130 450	-280	18,0	1992	321 750	9 720	27,5
1970	144 240	13 790	17,4	1993	331 730	9 980	28,0
1971	147 110	2 870	17,3	1994	341 690	9 960	28,5
1972	149 350	2 240	17,1	1995	351 740	10 050	29,0
1973	153 450	4 100	17,2	1996	373 040	21 300	30,5
1974	155 950	2 500	17,2	1997	394 490	21 450	31,9
1975	160 300	4 350	17,3	1998	416 080	21 590	33,4
1976	163 410	3 110	17,4	1999	437 480	21 400	34,8
1977	166 690	3 280	17,6	2000	459 060	21 580	36,2
1978	172 450	5 760	17,9	2001	480 640	21 580	37,7
1979	184 950	12 500	19,0	2002	502 120	21 480	39,1
1980	191 400	6 450	19,4	2003	523 760	21 640	40,5
1981	201 710	10 310	20,2	2004	542 830	19 070	41,8
1982	214 800	13 090	21,1	2005	562 120	19 290	43,0
1983	222 740	7 940	21,6	2006	577 060	14 940	43,9
1984	240 170	17 430	23,0	2007	593 790	16 730	44,9
1985	250 940	10 770	23,7	2008	606 670	12 880	45,7
1986	263 660	12 720	24,5	2009	621 860	15 190	46,6

▲ Tab. 12: Vývoj absolutního počtu přírůstku
urbánní populace

Zdroj: CBS 2010

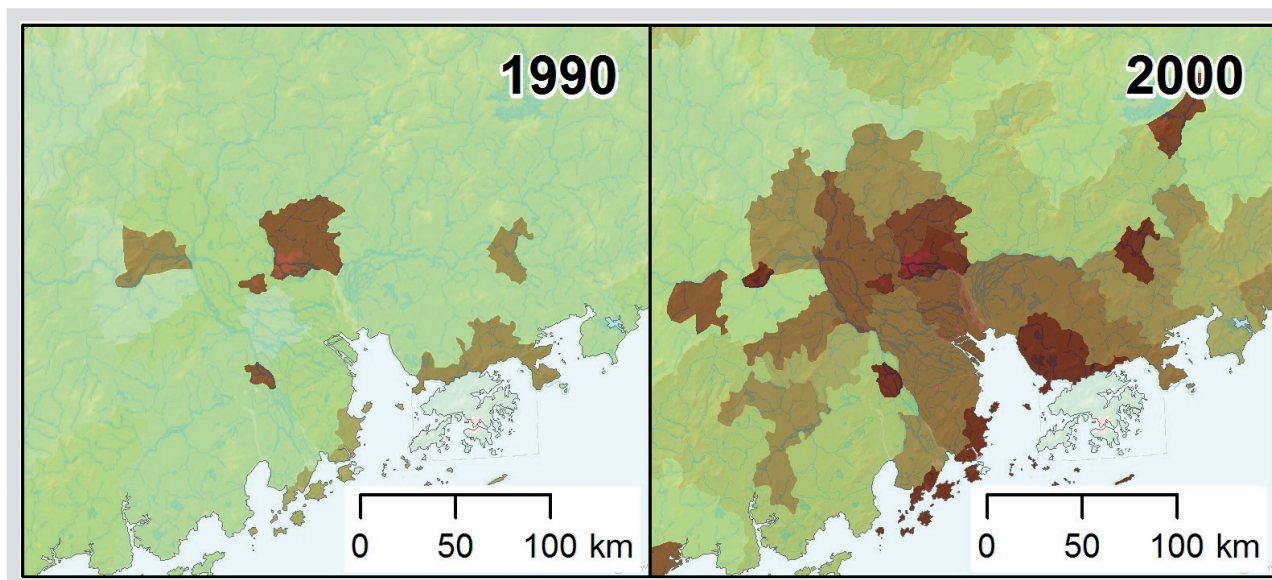
Tab. 13: Vývoj populace největších měst Číny (1950–2010)

Rok/mil.	Beijing	Shanghai	Guangzhou	Shenzhen
1950	3,91	5,33	1,34	0,01
1980	9,03	11,74	3,14	0,28
1990	10,82	13,34	6,30	0,87
2000	10,84	12,89	7,00	1,13
2001	11,07	16,14	7,12	2,38
2002	14,23	16,25	7,20	3,12
2003	14,56	16,89	7,25	5,57
2004	14,92	17,42	7,37	7,50
2005	15,38	17,78	9,94	8,26
2006	15,81	18,21	10,12	12,00
2010	19,61	23,02	12,70	12,50

Zdroj: Demographic Yearbooks

Největšími městy země zůstaly Šanghaj a Peking. Následné pořadí měst se ale výrazně mění dle zvolené metodiky, a proto nelze pětici více než desetimilionových měst – Šanghaj, Peking, Shenzhen, Chongqing a Guangzhou – jednoznačně vymezit. Tato pětice je dále doplněna více než dvěma sty dalších milionových měst Číny.

Největším městem světa by se v brzké budoucnosti mělo stát Zhujiangkou Shi neboli město Ústí Perlové řeky. Mělo by spojit urbanizované území od Shenzhen u hranic s Hongkongem až po Zhuhai u hranic s Macaem. Výsledné megaměsto by mělo mít urbánní populaci v rámci vymezeného území přibližně 30–40 milionů. Kromě megalomanského projektu čínské vlády se ale jedná i o praktické řešení již tak hustě zalidněné a značně urbanizované oblasti, kde zmíněná populace žije. Hlavním bonusem tohoto spojení by měla být integrovaná doprava v rámci celého super-města.

▲ Obr. 75: Vývoj urbanizace ústí Perlové řeky

Zdroj: Census 1990 a 2000, CBS; Autoři: Petr Šimáček a Adam Horálek

Město versus venkov

Čína se může pochlubit mnoha prvenstvími – největší populací, největšími devizovými rezervami státu, největší produkcí mnoha komodit a i jejich největší spotřebou (např. uhlí, beton, ocel). Mezi tato prvenství patří ještě jedno – urbanizace. Během posledních 30 let se populace čínských měst zvětšila 3,5krát, což představuje nárůst o neuvěřitelných 434 milionů, tedy 14,5 milionů ročně. Pro srovnání, roční nárůst čínských měst je srovnatelný s populací Česka a Slovenska dohromady. Urbanizace Číny je tak jedním z nejmasivnějších migračních procesů současnosti.

Reformy s čínskými specifiky

Když se v roce 1978 Deng Xiaoping chopil moci, čelila země množství akutních problémů. Ekonomicky zdevastovaná, téměř miliardová Čína byla v roce 1978 ekonomicky slabší než pětimilionový Hongkong a velikost populace strmě rostla (roku 1981 dosáhla miliardové hranice). Deng proto přišel s množstvím reforem – ekonomických, politických i populačních. Nejdůležitější byla ekonomická reforma „čtyř modernizací“ – modernizace zemědělství, průmyslu, národní obrany a vědy a výzkumu. Jelikož se tento nový systém od dřívějšího pojetí socialismu výrazně lišil a připomínal spíše kapitalismus, označil jej Deng za „socialismus s čínskými specifiky“. Tento termín byl v roce 2000 oficiálně včleněn do čínské ústavy. Deng také přišel s novou populační politikou, jejíž součástí je kontroverzní politika jednoho dítěte zavedená v roce 1980.

Čínská města byla během Kulturní revoluce (1966–1976) značně potlačována, velikost jejich populace stagnovala (žila v nich jen 1/6 populace) a příjmy urbánních a rurálních oblastí byly téměř nivelizovány. S nástupem reformní politiky se však jejich pozice změnila. Města, hlavně ta na pobřeží, byla chápána jako hlavní potenciál ekonomického rozvoje. Přestože největší dopad měla zpočátku reforma zemědělství (87 % EAO pracovalo v priméru), Deng vkládal největší očekávání do reformy průmyslu. V roce 1980 byl přijat zákon o speciálních ekonomických zónách (SEZ) a první pětice těchto zón byla vyhlášena ještě téhož roku – Shenzhen, Zhuhai, Shantou, Xiamen a celá provincie Hainan. SEZ jsou vyjmuty z provinčních úrovní, mají značnou autonomii, výrazně liberálnější ekonomické podmínky (nižší daně, volný zahraniční obchod) a obyvatelstvo se těší větší míře občanských práv (Goodman 1997). Není proto divu, že patří mezi nejrychleji rostoucí města v Číně a lákají většinu migrantů.

Hukou, migranti a velikost čínských měst

Reformy z roku 1980 však přinesly i nežádoucí efekty. Ještě do roku 1980 v Číně neexistovala téměř žádná vnitřní migrace (dobrovolná), a tudíž ani urbanizace. Stát kontroloval veškerý pohyb prostřednictvím povolenek. Pomocí statusu zvaného hukou, který rozlišuje pouze dva typy rezidentů – venkovský a městský, dodnes kontroluje migraci do měst (vyžaduje povolení ke změně hukou). Tyto zábrany v roce 1980 do určité míry padly a následná vlna přistěhovalců do měst byla rekordní (odhaduje se přes 20 mil. lidí; Wu – Mu 2004). Čína však byla na počátku ekonomické transformace, a tudíž na tuto vlnu nebyla připravena – ve městech nebyl dostatek práce pro nově příchozí a ti neměli kde bydlet, neboť vzhledem ke stavu průmyslu byla výstavba bytů výrazně pomalejší než poptávka po městském bydlení. Začaly tak vznikat slumy, čehož se ale centrální vláda zalekla. V roce 1984 proto byli všichni, kdo nesplňovali tři požadavky – legální povolení k bydlení ve městě (změněný hukou), zajištěné řádné ubytování a stálou práci v místě bydliště – vykázáni zpět, odkud pocházeli. Tato pravidla platí dodnes, čímž se Čína, na rozdíl od jiných rozvojových zemí, vyvarovala vzniku slumů (Wu – Mu 2004).

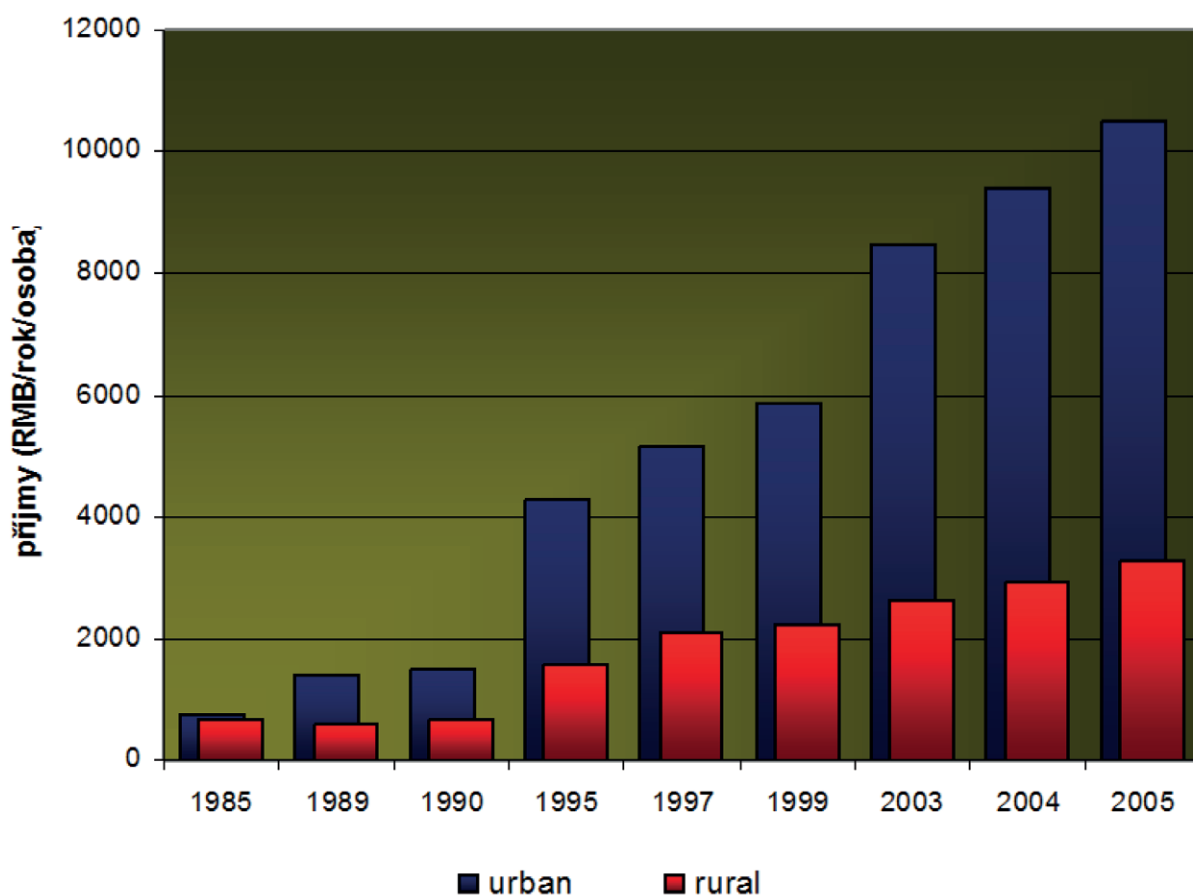
Od roku 1978 do roku 2008 vzrostla čínská městská populace z 172,5 na 606,5 mil., tedy o 434 mil. celkově, 14,5 mil. ročně. V čínských městech tak žije přibližně populace Evropy. Za 30 let se do nich přestěhovala téměř celá Evropská unie a každoročně se přestěhuje téměř celé Nizozemsko. V 10 největších městech Číny žije přibližně 94 mil. obyvatel. Čína má oficiálně 178 milionových aglomerací (2000) a mezi nimi 18 SEZ. Více než polovina populace (54,3 %) však stále žije na venkově (2008). Z tempa urbanizace lze však předpokládat, že polovina Číny bude bydlet ve městech již v letech 2012–14.

S nástupem nového tisíciletí nastoupila i čínská urbanizace do nových rozměrů. Jen mezi lety 2000–2003

přibýlo ve městech 86,3 mil. obyvatel s ročním přírůstkem 21,5 mil. (2x ČR). Pětice největších měst Číny – Šanghaj, Peking, Guangzhou, Shenzhen a Chongqing – vzrostla mezi lety 2000–2006 o 24 milionů obyvatel. Shenzhen mezi nimi zaujímá unikátní místo. Podle statistik měl ještě v roce 2000 pouhých 1,13 mil., zatímco v roce 2006 již 12 mil. obyvatel. Shenzhen se stal 4.–5. největším městem Číny během 6 let. V roce 2008 se stal 2. největším námořním přístavem Číny po Šanghaji (dle tonáže) a 3. největší burzou. Shenzhen a celá rozvojová oblast ústí Perlové řeky se stala hlavní imigrační oblastí Číny.

Desítky milionů lidí stěhujících se každoročně do čínských měst vytváří tlak na výstavbu obytných budov, továren, dopravní aj. infrastruktury, elektráren atd. Jen v Pekingu bylo v roce 2000 dostaveno 5 mrakodrapů denně (s 30 a více poschodími) a během let 2005–2025 má v celé Číně přibýt až 50 000 mrakodrapů, tj. 7 dokončených denně (Li 2009). Čína je v současnosti konzumentem téměř 2/5 světové produkce oceli a více než poloviny betonu. ČLR každoročně uvede do provozu elektrárny o celkovém výkonu přes 50 GW, což je srovnatelné s 25 jadernými elektrárnami Temelín. Největším „žroutem“ energie je rozvojová oblast ústí Perlové řeky, kde leží města Guangzhou, Shenzhen, Zhuhai, Humen aj., která jsou označována za továrny světa. Znečištění, exploatace surovinových zdrojů, „betonizace“ aj. jsou tak doprovodnými procesy, či spíše symptomy, čínské urbanizace.

Kdo a proč se stěhuje do měst? Převážně to jsou mladí lidé z venkova, kteří hledají lepší práci, vyšší plat a pohodlnější život. Také vzhledem k tradičně maskulinní společnosti se do měst stěhuje více žen než mužů, aby se mohly emancipovat. Sečteno a podtrženo, urbanizace je silně selektivní proces. Venkov přichází o mladé lidi a zůstávají zde starší generace, které nejsou zajištěny, neboť důchodový systém v Číně neexistuje. Čínský problém s nadbytkem mužů, kterých je o 36 mil. více než žen, je tak hlavně problémem venkova, nikoli měst. Rozdíly mezi příjmy ve městě a na venkově se od roku 1978 ztrojnásobily a venkov přichází o ornou půdu – hlavní zdroj obživy – v důsledku znečištění, které produkují města a jejich okolí. Zapříčiňuje nemoci dýchacího ústrojí a zhoubné nádory, které jsou příčinou 43,5 % úmrtí na čínském venkově (2005). Růst čínských měst si tak vybírá svou daň a je otázkou, jak se situace bude vyvíjet v budoucnosti.

▲ Graf 11: Vývoj rozdílu v příjmech rurálních a urbánních oblastí (1985–2005)

Zdroj: CBS 2010

Etnické menšiny, náboženství a jazyky

Obdobně jako v Evropě i v Číně se začínají etnické kategorie a nacionalismus objevovat teprve v polovině 19. století. Ačkoliv dichotomie my–oni existovala vždy a v Číně díky koncepci Zhongguo byla velice silná, etnické kategorie se začaly objevovat teprve později. Mnohé studie zaměřené na etnogenezi či dějiny „národů“ Číny doposud používají etnické kategorie pro období, ve kterých je jejich implikace značně zavádějící. Jako multietnickou označují Čínu při sjednocení i oficiální dokumenty vlády ČLR:

„Čína je sjednocenou multietnickou zemí již od starověku. V roce 221 př. n. l. byl v Číně založen první jednotný multietnický centralizovaný stát Qinů.“

中国自古以来就是一个统一的多民族国家。公元前221年，中国建立了第一个统一的多民族的中央集权国家 – 秦朝。

GPRC (2000b): 424

Odmyslíme-li si politické argumenty pro takovou formulaci, musíme s anachronickým používáním etnických kategorií nesouhlasit. Podmínky pro vznik novodobých etnik a nacionalismu v 19. století nebyly příznivé pouze v Evropě, ale též v Číně.

Již zmíněný extrémní populační nárůst v polovině 19. století ve spojení s několikaletými neúrodami vyvolal vlnu povstání, jež sice zpočátku měla podobu „lidových povstání“, ale záhy přerostla v povstání, která lze označit za „národní“. V době taipingského a nienského povstání v 50. a 60. letech 19. století došlo současně i ke dvěma významným povstáním „národním“ – miaoskému (1850–1872) a muslimskému/huiskému (1855–1874). Všechna povstání centrální vláda potlačila, avšak oslabení, které způsobila qingské dynastii, bylo velké.

Muslimská povstání, rozdělená do dvou hlavních oblastí – jižní (dnešní Yunnan) a severní (dnešní oblast AO Ningxia, Gansu, Shaanxi aj.) – byla počátečním impulsem pro konsolidaci jednoho z největších (a zároveň nejspornějších) etnik v Číně: Huiů 回. Část z nich, obývajících horní část oblouku Žluté řeky a strategicky významný gansuský průsmyk severně od pohoří Qilian, se nazývala Dunganové. Ti zvolili po porážce povstání, které v severní oblasti organizovali, „odchod“, aby se vyhnuli případným trestům ze strany Qingů. Nový domov našli až za targabatajským pohořím, v dnešním Kyrgyzstánu a Kazachstánu, téměř 3 000 km daleko od původní domoviny.

Se vznikem Čínské republiky (1911) došlo k významnému posunu v politickém přístupu k etnikům. Republika v čele s prezidentem Sun Yixianem (Sunjatsen) zaujala nový postoj a jednotnou Čínu pokládala za nedělitelnou „mozaiku“ pěti složek – Tibetanů, Mongolů, Ujgurů, Mandžů a Hanů. Taktéž se poprvé objevil pojem *minzu* 民族. Těchto pět etnik získalo status „minzu“ mezi prvními. Obsah tohoto pojmu, původem z japonštiny (*minzoku*), se ale lišil od významu, který postupně vytvořila KSČ. Nadřazeným pojmem se stal *zhonghua minzu* 中华民族, jenž symbolizoval jednotu státního útvaru a jeho obyvatel, kteří jsou jedné „národnosti z pěti kořenů“.

Kuomintang vizi jednotné, v politickém smyslu unitární Číny s pěti „konstitutivními národy“ převzal. Kritika tohoto pohledu byla jedním ze základů komunistické opoziční politiky. První neoficiální manifesty práva na sebeurčení „národů“ se objevily již na konci 20. let 20. století, první oficiálně proklamované prvky této politiky pak byly obsaženy v ústavě jiangxiské Sovětské republiky ze 7. listopadu 1931. V té byla mimo práva na sebeurčení zakotvena také politická, kulturní, náboženská a občanská práva a svobody.

Na významné posílení národnostní politiky měly velký vliv události 30. let 20. století, obzvláště Dlouhý pochod. Na ten se komunisté vydali v říjnu 1934. Původními základnami Komunistické strany Číny byly provincie Fujian a Jiangxi na jihovýchodě země obývané částečně Miaoy. Úzké a dobré vztahy s nimi byly zřejmě jedním ze zdrojů „promenšinové“ politiky. Dlouhý pochod, jenž směřoval na západ a na sever, trval přesně 371 dní, z toho 124 dní vedl územími obývanými menšinami.

Stopy, které po sobě u místních komunit zanechal Dlouhý pochod, jsou dodnes patrné, hlavně v oblasti západního Sichuanu. Nepřekvapí také, že všechna výše zmíněná etnika, přes jejichž území vedl, byla uznána jako minzu hned v první vlně národnostní politiky (1954).

Po protijaponské válce a vyhnání Kuomintangu na Taiwan byla 1. října 1949 vyhlášena Čínská lidová republika. Přes původní proklamaci práva na sebeurčení „národů“ se vývoj na poli národnostní politiky ubíral jiným směrem. Již v roce 1945 (24. 4.) použil Mao Zedong ve svém článku Problém menšin termín „zhongzu“ 中族, jenž je možné srovnávat s termínem zhonghua minzu 中华民族 a přeložit by se dal jako „národ Středu“. Patrné je, že se v tomto případě Mao Zedong opět přidržel státního pojetí etnicity.

V období 1949–1954 byla většina z 55 dnes oficiálně uznávaných etnik „vyhlášena“, což však představovalo pouze 1/8 z celkového počtu etnik, jež žádala o status minzu v censu v předchozím roce. Přes mnohé nepřesnosti se národnostní politika řídila stalinistickým modelem určování etnik. Současně však byla pečlivě institucionalizována hierarchie etnik v rámci ČLR a vytvářen zastřešující společný termín zhonghua minzu 中华民族 – „čínský národ“, byt v různých podobách.

Jak dokládají mnohé dokumenty nejvyšších vládních činitelů, národnostní politika sledovala jak rovinu autonomie vzniklých minzu, tak jejich ekonomickou vyspělost a integraci do „čínské státotvorné rodiny“ – zhongguojia 国家. Zhou Enlai ve zprávě Vztahy mezi národy sice zmiňuje vznik a rozšiřování menšinových a lokálních časopisů, novin a publikací, avšak většinu hodnocení rozvoje menšin spojuje s jejich ekonomickou situací a nárůstem obchodu mezi menšinami a Hany. Ekonomické rozdíly mezi Vnitřní Čínou a oblastmi etnických menšin byly a stále jsou patrné. Bylo by však účelové označovat je za důsledek nižší evoluční úrovně. Většina etnik, tedy 8 % čínské populace, obývá téměř 60 % území státu, neboť podmínky k životu jsou zde méně příznivé než ve Vnitřní Číně. Naopak, např. impakt novodobých zemědělských postupů a odlišná setba ve vnitrotibetských údolích zapříčinily dlouhodobou degradaci zemědělské půdy i lokální neúrody. Méně výkonné zemědělství nezpůsobila neefektivita práce, ale nízká bonita půdy. V případě průmyslu je nutné si uvědomit, že oblasti etnických menšin jsou periferní a přílišná alokace průmyslu do nich se nevyplácí.

Často používanou oblastí oficiální politiky k ilustraci „zaostalosti“ etnických menšin a nutnosti jim pomáhat v rozvoji jsou demografické ukazatele – např. naděje dožití. Oblasti s vysokým podílem etnických menšin korespondují s oblastmi s nižší nadějí dožití. Větší nárůst naděje dožití v těchto oblastech je dáván do souvislosti s populační a národnostní politikou jako jejich výsledek. Je nutné si ale uvědomit, že např. obyvatelstvo Tibetu žije v průměrné nadmořské výšce nad 4 000 m. Dlouhodobý pobyt Hanů sem přesídlených prudce snižuje jejich naději dožití dokonce pod průměr AO Tibet. Nejde tedy o důsledek vyspělosti, ale přírodních podmínek. Prodloužení naděje dožití je také vysvětlitelné jiným věkovým základem, od něž se odvíjí.

Rovnost mezi etniky je ukotvena v ústavě, zajišťována zákony a propagována oficiálními vládními dokumenty. Stevan Harrell však používá k označení hierarchické institucionalizace etnické skladby Číny pojem „Civilizing Projects“. Jak rozumět tomuto termínu? Pohled Číňanů na okolní etnika byl historicky dán jistým despektem k „vnějšímu“ a úctou k „vnitřnímu“. Tento stereotyp je podle Harrella silný i v současnosti. Přirovnává ho k pocitu nadřazenosti evropských kolonizátorů při „civilizování“ koloniálního obyvatelstva (Harrell ed., 1997: 4).

Konsolidování etnických skupin Číny není výsledkem pouze druhé poloviny 20. století, k jisté krystalizaci docházelo již v 19. století. Ačkoli je uplatňován princip rovnosti, je stále patrné vertikální členění na základě etnických kategorií. Spojíme-li úvahy Harrella a Edwarda Saida, že se uplatňuje proces civilizace, jenž je „jednosměrný směrem shora dolů“, tj. od Číňanů k ostatním, a že vytvořené kategorie mohou být vnějšího původu, tedy etnická identita menšin může být výsledkem internalizace čínské představy, pak docházíme

k hypotéze, že oficiální etnická skladba dnešní Číny je nekonzistentním, zpolitizovaným a multifunkčním produktem. Nejedná se o relativizaci etnických menšin, ale oficiální kategorizace na minzu. Proto je nezbytné tento termín osvětlit.

Termín minzu 民族 pochází z japonštiny. Jako minzoku se užíval v Japonsku v éře Meidži (1968–1912). Do Číny se z Japonska přenesl již v počátcích Čínské republiky. Významným „propagátorem“ byl také první čínský prezident Sun Yixian (Sunjatsen), který v Japonsku působil. Díky němu se pojem minzoku uchytil v čínštině v podobě minzu 民族, příp. jako sufix – zu 族. Byl to též Sunjatsen, kdo systematictěji zavedl užívání pojmu hanzu 汉族 – Hanové, vůči kterému postupně vykrystalizoval opačný termín – zhonghua minzu 中华民族.

Český ekvivalent „čínské národy“ lze vyjádřit v čínštině několika způsoby, přičemž je lze rozdělit na dva základní typy:

1. Státně-kulturní:

Zhongguo 中国, zhongguo minzu 中国民族/zhonghua minzu 中华民族, zhongzu 中族

Všechna jsou spojena s zhong 中 – střed a Zhongguo 中国 – Říše středu. Zhongguo minzu je označení obyvatel Říše středu/Číny, jedná se tedy spíše o občanský princip identity; v tomto případě je velmi diskutabilní použití pojmů etnikum či národ. Zhongguo 中国 a zhonghua 中华 lze pro potřeby této práce považovat za synonyma.

Termín zhonghua minzu 中华民族 je starší. Za Čínské republiky byl používán pro označení těch, kteří jsou nositeli hodnot Středu v kulturní rovině. Avšak zhonghua minzu 中华民族 byl původně pojmem, jenž Sunjatsen používal jako zastřešující pojem pro pět „konstitutivních“ minzu 民族 bez explicitní vazby ke kultuře, ale spíše k územní celistvosti státu.

Zhongzu 中族 použil teprve Mao Zedong (Schwarz 1971: 50–51). Rozdíl spočívá ve vypuštění „hua“ 华, které samo o sobě označuje „čínské“ ve smyslu kulturním. Zhongzu lze proto označit za více státně pojatou kategorii, avšak jeho užití je srovnatelné s zhonghua minzu.

2. Etnický:

Hanzu 汉族

Tedy explicitní výraz pro dnešní hanské etnikum, jehož etnonymum vychází ze jména dynastie Han, má taktéž počátky v období Čínské republiky.

Dalším termínem, který je nutno v této souvislosti uvést, je minzu shibie 民族识别. Vznikl v 50. letech 20. století a lze jej přeložit jako „etnická klasifikace“. V tomto termínu je obsažena veškerá teoretická báze pro vznik kategorie minzu 民族 i její aplikace.

Minzu – oficiální kategorie

V dokumentu z 24. dubna 1945 použil Mao Zedong termín zhongzu 中族, jímž označil všechny čínské menšiny za „čínské kmeny“. Minzu 民族, které jako oficiální kategorie bylo již v první ústavě ČLR z roku 1954 zakotveno, se stalo nástrojem politickým.

„Všechny národy naší země jsou spojeny v jedinou velkou rodinu svobodných a navzájem si rovných národů.“

Preamble Ústavy ČLR (20. září 1954)

Každé etnikum, které chtělo získat oficiální status minzu, o to muselo zažádat. Žádosti se na počátku 50. let 20. století sešlo okolo 400. Ústřední vládní komise pro národnostní otázky žádosti zpracovala a v „první vlně minzu“ v roce 1954 uznala práva 38 etnických menšin, mezi nimiž nechyběly „tradiční státotvorné národy“ Tibeťanů, Mongolů, Ujgurů a Huiů, ale též všechna etnika, jež pomohla účastníkům Dlouhého pochodu, který vedl přes jejich území: Yao, Dong, Miao, Qiang a Yi. Status získala velká etnika, i ta, jež zasahovala přes hranice a byla uznávána v ostatních zemích: Korejci (Chaoxian), Zhuangové, Kazaši, Uzbeki, Dai, Naxi aj.

Druhá vlna „jmenování“ proběhla o deset let později v roce 1964 a počet uznaných etnik se zvýšil o 15, z 38 na 53. Šlo o poslední „plošné“ uznání, po němž došlo již pouze ke dvěma separátním jmenováním – Luobaů v roce 1965 a Jinuoů v roce 1979, čímž se prozatím ukončil proces „jmenování minzu“ (minzu shibie) a počet se ustálil 55 + 1 (Hanové).

Stalinistický model a konfuciánská hierarchie

Čínská národnostní politika se orientovala značně prosovětsky. Převzala sovětský model autonomních administrativních celků. Ze SSSR byl rovněž přejat stalinistický model – jak model čtyř kritérií národa, tak společenské evoluce.

Stalinovo evoluční pojetí vyspělosti „národů“, které uvažovalo posloupnost prvobytně pospolné, otrokářské, feudální, kapitalistické, socialistické a komunistické společnosti, se do značné míry shoduje s konfuciánskou hierarchií (Heberer 2004). Heberer v konfuciánství spatřuje značný prvek stacionárnosti sociálních rolí. Jednosměrné hierarchizované vztahy otec–syn, stát/společnost–člověk, starší–mladší aj. neumožňují společenskou progresi, neboť mladší je vůči staršímu nezvratně podřízen. Projekce této vize ideálního společenského uspořádání do roviny státu a dílčích jednotek, či celé a dílčí společnosti představuje značně evolucionistický koncept. Proto má nahlížení menšin z pohledu Číňanů jako evolučně nižších historické odůvodnění.

Menšiny tvoří ti, co potřebují podporu od evolučně vyspělejších, přičemž „vzdálenost“ se nesnižuje vyspělostí menšin samotných, ale srovnáním menšinové společnosti či kultury se společností či kulturou vyšší – hanskou, čínskou. Tato koncepce je navíc umocněna stalinistickým modelem a převedena do ideologického rámce komunismu. Ideálním výsledkem takové pomoci etnickým menšinám je jejich socialistická vyspělost, jež se kryje s procesem, jež bychom mohli nazvat homogenizace. Henry G. Schwarz (1971: 26) používá označení „Gleichschaltung“. Termín minzu navíc neodráží evropskou nomenklaturu a neumožňuje hierarchizaci obdobnou české: etnikum – (národnost) – národ.

Při konstituování minzu byla použita též stalinistická kritéria „národa“ – společné území, jazyk, ekonomika a psychologická povaha. Tyto atributy rozhodovaly při uznávání žádostí etnik o přiznání statusu minzu 民族, avšak ne vždy mohla být tato kritéria jednoznačně použita.

Množství výjimek bylo značné. Huiové, etnický zcela nekonzistentní skupina složená z příslušníků arabského, turkického, altajského, čínského aj. původu, představují jeden z nejspornějších příkladů minzu. Neodpovídají téměř žádnému ze čtyř stalinovských kritérií (atributů): nemají žádné koncentrované sídelní území, obývají téměř celou Čínu a i ve všech třech hlavních oblastech výskytu dohromady sdružují sotva 2/3 populace, přičemž jsou tato centra od sebe značně vzdálena. Nemají ani společný a původní jazyk, používají většinou čínštinu a jediným jednotícím je liturgický jazyk – klasická arabština. Vzhledem k odlišnému původu jednotlivých skupin i etnogenezi je nelze charakterizovat ani na základě společné psychologické povahy. Společná ekonomika v případě takto disperzní populace je také nemožná. Oproti stalinovským kritériím však disponují velice identifikačním znakem – islámem.

Obdobně jako Huiové jsou diskutabilní též Mandžuové, kteří také představují značně umělý etnický koncept pocházející teprve z poloviny 17. století. Jedno či více stalinistických kritérií nesplňuje mnoho dalších minzu v jihozápadní Číně. Avšak zde byl problém trochu jiný, neboť např. Yiové či Yaové jsou tvoření množstvím dílčích etnik, jež mají společné jen určité rysy. Tak došlo k tomu, že v některých minzu bychom byli schopni identifikovat 20–25 vyčlenitelných, samostatných etnik.

Minzu 民族 – národ či etnikum?

Otázkou zůstává, jak co nejpřesněji stanovit synonymum k termínu minzu. Jak je z předchozích částí patrné, většinou se přidržujeme označení etnikum. Avšak minzu vykazuje i mnohé rysy, jež by bylo možné

označit za „národní“. Někteří autoři odmítají jakékoliv „vyrovnávání“ termínu minzu s euroamerickou tradicí etnických kategorií.

„Etnické skupiny jsou většinou nahlíženy jako kontextuální a proměnné, zatímco minzu je fixní ...“
Harrell (1995: 102)

„...co ultimativně vytváří skupinu minzu je, že vláda, přesněji Komise pro minzu, řekne, že toto je minzu.“

Harrell (1989: 181)

Askriptivní, primordialistické pojetí minzu vychází ze stalinistických kritérií. Neshoduje se s dnes uznávaným arbitrárním pojetím etnicity jako konstruovaného, imaginárního vzorce sebeidentifikace. Identity jsou procesem socializace neustále obměňovány, redefinovány či nahrazovány, a proto používat askriptivní kategorie na něco tak subjektivního, jako je etnicita, je zavádějící, neboť etnická příslušnost není ničím jiným, než určitým, byť významným, typem identity.

„Identita se vytváří během sociálních procesů. Jakmile je vytvořena, je udržována, obměňována, dokonce i přebudována sociálními vztahy.“

Berger, Luckmann (1999: 170–171)

Vymezení obsahu minzu a přístupu k němu má tři aspekty. Předně je tu skutečnost, že stávající obsah minzu vychází ze stalinistické koncepce „národů“. Zadruhé, minzu, jak již bylo zmíněno, představuje politický konstrukt. Zatřetí, existují ještě další označení, jež se od 90. let 20. století stávají společensky či politicky „korektními“ či dokonce termíny. Jedná se především o rozšířené shaoshu minzu 少数民族 a ren 人.

Shaoshu minzu 少数民族 lze do češtiny přeložit jako „etnická menšina“. Ačkoliv i v české literatuře se objevuje označení „národnostní menšina“ (Šatava 1994), jedná se dnes již o zastaralé označení. Přednost se dává adjektivu „etnická“. Proto by se minzu jako součást označení shaoshu minzu mělo taktéž překládat jako etnikum. Přestože se shaoshu minzu klade do opozice Hanzu 汉族 (tedy do opozice k majoritě), jsou oficiálně oba termíny pokládány za sobě rovné.

Ren 人 znamená v čínštině člověk. V politickém i vědeckém diskurzu konce 90. let 20. století a počátkem 21. století vykrystalizoval pojem ren v obligátní termín, jímž se označují všechna ostatní etnika, která nezískala oficiální status minzu. Proto se dnes rozlišuje Naxi-zu 纳西族 a Mosu-ren 摩梭人, Yi-zu 彝族 a Luoluo-ren 落落人. Z této dichotomie je zřejmé, že by v takovém případě bylo oprávněnější používat k minzu ekvivalent „národ“, neboť je to oficiální kategorie, a k ren „etnikum“. Avšak vzhledem k tomu, že ren není v současnosti nijak oficiálně kodifikován a jedná se o označení konsensuální, přidržujeme se minzu jako „etnika“ a pro ren bychom upřednostňovali „etnografická skupina“ s vědomím značné rozporuplnosti tohoto použití. Použijeme-li němčinu pro ilustraci vztahů mezi termíny, pak ren by odpovídal německému Volk, Shaoshu minzu ethnische Minderheit a minzu Nation.

Shrneme-li výše uvedené argumenty, je pro minzu těžké najít v českém jazyce (i ostatních evropských jazycích) ekvivalent. Lze souhlasit s přístupem Lüthiho (Joniak, Lüthi 2001: 16–28), který se k srovnávání minzu s etnikem staví kriticky. Avšak i tito autoři, vycházející především z prací Harrellových, práce Oommona a dalších, se později k používání etnických kategorií ve všech pádech a variantách přiklání. Obdobně i Harrell (1997, 1998, ed. 2001 a 2001) ve svých pracích pravidelně střídá pojmy minzu a etnikum. Naopak používá ekvivalent menšina (minority). Dalším faktorem ztěžujícím výběr ekvivalentu je nesouměřitelnost jednotlivých minzu. Na jedné straně jsou zde několikamilionová etnika Mongolů, Tibetanů či Ujgurů, která byla v minulosti státotvornými celky se specifickou kulturou, dějinami, jazykem i písmem. Na druhou stranu jsou zde několikatisícová etnika (např. Menbaové 门巴族), jež se spíše podobají etnografickým skupinám – ren 人. Použití etnika jako ekvivalentu k minzu 民族, etnické menšiny k shaoshu minzu 少数民族 a etnografické skupiny k pojmu ren 人 proto považujeme za legitimní, byť zdaleka ne optimální.

Lingvistické členění

Etnické menšiny Číny jsou rozděleny podle lingvistického členění do pěti hlavních rodin, třinácti větví a šestapadesáti etnik. Dominantním etnikem jsou Hanové, kteří tvoří přibližně 91,5 % (Census 2010). Všechny ostatní etnické menšiny (uznané) tvoří přibližně 8,5 % populace, tj. 110 mil. příslušníků. S výjimkou jen tří etnických menšin má každá minimálně jeden jazyk. Vzhledem ke zmíněné podstatě kategorií minzu je počet reálných jazyků mnohem vyšší, i když jsou utlumeny vzhledem k čínské menšinové politice.

Největší jazykovou rodinou jsou jazyky sino-tibetské, kterými hovoří přibližně 70 % menšinové populace a navíc i majorita Hanů. Tato jazyková rodina se dělí na pět hlavních větví. Kromě čínštiny, kterou mluví kromě Hanů též Huiové, je největší zhuangsko-dongska větev, do níž patří jazyky Zhuangů, Dongů či Shuiů v jihozápadní části země. Tibetobarmská jazyková větev patří naopak k nejrozsáhlejším na území Číny. Mluví se nacházejí od provincie Yunnan na jihozápadě (Achangové, Baiové, Lisuové) po Tibetskou náhorní plošinu (tibetština, qiangština). Miao-yaoská a tujia-mulaoská jazyková větev se nachází mezi oběma výše zmíněnými skupinami.

Druhou největší jazykovou rodinou jsou altajské jazyky, kterými mluví etnické skupiny v severozápadní části Číny (aridní druhý výškový stupeň). Těmito jazyky hovoří na 30 milionů mluvčích v rámci ČLR. Dělí se na větve turkických jazyků (ujgurština, kazaština), mongolskou větev (jednotlivé dialekty mongolštiny), východní mandžusko-tunguzskou větev a nejvýchodnější korejskou (její klasifikace je diskutabilní). Mongolština i mandžuština byly v minulosti úředními jazyky čínského císařského dvora a ujgurština spisovným jazykem Ujgurů a jejich státních útvarů.

Poslední tři jazykové rodiny jsou marginální a celkově se na počtu mluvčích podílejí asi jen půl procentem. Do paleoasijské jazykové větve spadají jazyky wa či blang (bulang), do malajsko-polynéské jednotlivé dialekty horalů (Gaoshanů) a do indoevropské jen tádžičtina a ruština. Gaoshanové se nacházejí na Taiwanu, kde jejich populace čítá přibližně půl milionu a mluví třinácti hlavními dialekty.

Kromě 53 jazyků, které jsou čínským státem uznávány, se v Číně hovoří několika sty lokálních dialektů, a to včetně dialektů čínštiny. V Číně je uznáno 23 druhů písma, přičemž většinu z nich tvoří modifikované latinky (jedná se o vytvořené písmo pro původně iliterární společnosti). Kromě těch se ale v Yunnanu u etnika Naxi dochovalo jediné, dodnes užívané piktografické (obrázkové) písmo na světě zvané dongba (užívané výhradně pro šamanské rituály), různé úpravy devánagarských písem (tibetština aj.), arabské písmo, azbuka, mongolská písma, korejské písmo aj.

Tab. 14: Etnické skupiny dle lingvistického členění (stav k roku 2000)

Rodina	Větev	Etnika	Počet tis.
Sino-tibetská (72 392)	Zhuang-dongska	Zhuang, Dong, Shui	23 678
	Tibeto-barmská	Qiang, Tibetané, Lisu, Achang, Bai Naxi, Yi, Jingpo,...	18 375
	Miao-yaoská	Miao, Yao, She	12 287
	Tujia-mulaoská	Mulao, Tujia	8 235
	Hanská	(Han) + Hui	9 817
Altajská (29 257)	Turkická	Ujguři, Kazaši, Salar	9 928
	Mongolská	Menggu, Tu, Dong-xiang, Daur Yugur	6 715
	Mandžu-tunguzská	Mandžuové, Oročen	10 690
	Korejská	Korejci	1 924
Paleo-asijská		Bulang, Wa	489
Malajsko-polynéská		Gaoshan	5
Indoevropská	Slovanská a íránská	Rusové, Tádžici	58
CELKEM:	13 větví	56 národů	102 201

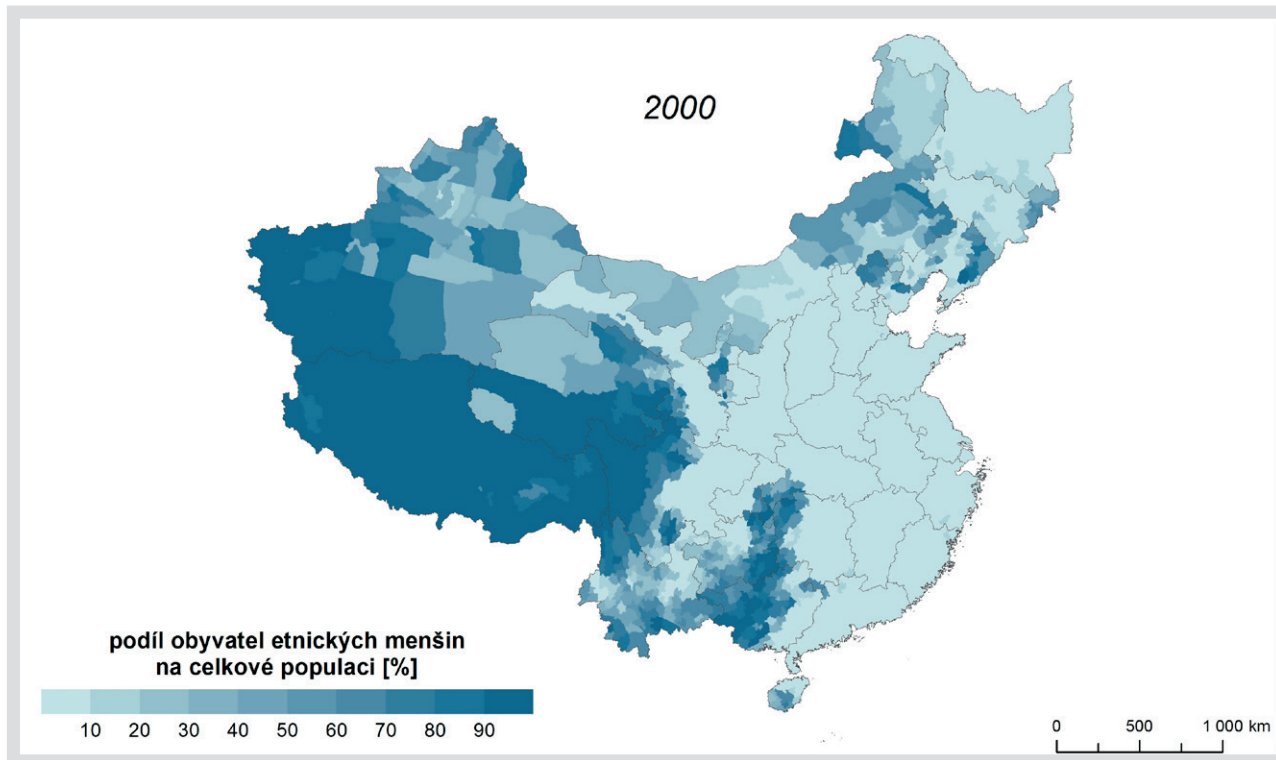

Etnické menšiny – rozmístění a administrativa

Čína je sice mnohonárodnostní stát s 55 etnickými menšinami, demograficky se však jeví značně homogenní – majoritní Hanové totiž tvoří 91,5 % populace. Zbýlých 8,5 % připadá na 55 etnických menšin. Přestože se toto číslo jeví zanedbatelné, jedná se v absolutních číslech o 105,2 milionů obyvatel obývajících téměř 2/3 území ČLR. Na 2/5 území ČLR tvoří etnické menšiny více než 50 % místní populace (na úrovni okresů), tedy lokální majoritu. Na 1/5 území, tedy na 2 milionech km², představují více než 90 % majoritu (převážně se jedná o Tibetskou náhorní plošinu). Tato dominantně menšinová území se nacházejí v pohraničních oblastech západní poloviny ČLR, a jsou proto předmětem národně-bezpečnostní politiky.

Čína má 22 117 km státních hranic se 14 sousedními zeměmi. 66,3 % těchto hranic (14 670 km) tvoří hraniční okresy, v nichž tvoří etnické menšiny více než 50 % populace. Mezi nimi zaujímají přední místo okresy obývané Tibetany. Dalšími „pohraničními“ etniky jsou středoasijské Ujguři, Tádžici, Kyrgyzové, Uzbeki a Kazaši, jihočínské Zhuangové, Daiové, Jingové a Miaové a severočínské Mongolové a Korejci. Tyto menšiny obývají většinou horské či jinak nehostinné oblasti s nízkou hustotou zalidnění. Ta je však nízká pouze relativně. Ve srovnání s průměrem ČLR mají minoritní okresy s více než 50 % podílem menšin přibližně pětinou hustotu zalidnění. Naopak v porovnání s regiony sousedních států je jejich hustota zalidnění výrazně vyšší, s výjimkou jižních hranic. Demografická převaha v pohraničních oblastech tak představuje pro ČLR výraznou geopolitickou sílu. Na druhou stranu jsou však hranice nejzranitelnějšími oblastmi ČLR vzhledem k jejich etnickému složení. Etnické menšiny tak ovlivňují vztahy se sousedními zeměmi, ať už iredentistickými tendencemi (středoasijská etnika a Mongolové), imigrací (Korejci), separatistickými tendencemi (Ujguři, Tibetané) či udržováním úzkých kulturních a ekonomických příhraničních kontaktů.

Od roku 1979 se počet minzu ustálil na 55 + 1 (Hanové). Vývoj zde však nadále probíhal, a to hlavně v oblasti administrativního členění. Hierarchie správního členění Číny je složitá a má šest vertikálních stupňů. Navíc je členěna na administrativní jednotky hanských a minoritních oblastí.

▲ Obr. 76: Relativní zastoupení etnických menšin (Census 2000, okresy ČLR)

Autoři: Petr Šimáček a Adam Horálek

Tab. 15: Hierarchický systém administrativního členění ČLR

Stupeň	Hanské oblasti			Menšinové oblasti		
	české označení	pinyin	znaky	české označení	pinyin	znaky
1. ústřední	Všečínské shromáždění lidových zástupců, Státní výbor					
2. provinční	provincie	sheng	省	autonomní oblast	zizhiqu	自治区
	samosprávná města	zhixiashi	直辖市	(AO)		
3. prefekturní	prefektury	diqu	地区	autonomní prefektury	zizhizhou	自治州
				(AP)		
	ligy	meng	盟			
	samosprávná provinční města	dijishi	地级市			
4. okresní	okresy	xian	县	autonomní okresy (Ao)	zizhixian	自治县
	chošuny	qi	旗	autonomní chošuny	zizhiqi	自治旗
				(Ach)		
	samosprávná prefekturní města	xianjishi	县级市			
5. okrskový	okrsky provinčních měst	shijiaqu	十家区			
	(občas)			-		
6. městský	města	zhen	镇	obce menšin	minzuxiang	民族乡
	obce	xiang	乡	(Om)		

Zdroj: Baar, V.: Národy na prahu 21. století – emancipace nebo nacionalismus?

Upraveno autorem (znaková část a pinyin)

Vývoj autonomních menšinových jednotek na nejvyšší hierarchické úrovni – na úrovni autonomních oblastí (zizhiqu 自治区) – byl dokončen již roku 1965 vytvořením poslední autonomní oblasti Tibet. Všechny AO dohromady zaujímají 2/5 čínského území, avšak soustřeďují pouhou 1/13 obyvatelstva Číny. Z celkového počtu zde žijícího obyvatelstva (98,67 milionů) tvoří menšiny pouze 1/3, 37,97 milionu obyvatel. Z celkového počtu 106,85 milionů příslušníků etnických menšin tak žije jen každý třetí na území některé z autonomních oblastí (AO) (35,54 %).

O stupeň níže jsou autonomní prefektury (AP; zizhizhou 自治州). Těch je 30, přičemž pět z nich je v AO Xinjiang jako AP pro ostatní menšiny oblasti a ostatní mimo AO. Ze zbývajících 25 AP se 8 nachází v provincii Yunnan, 6 v Qinghaii (všechny jsou tibetské), 3 v Sichuanu, 3 v Guizhou, 2 v Gansu a po jedné v Jilinu (korejská AP), Hunanu (tujiaoská AP) a Hubeii (též tujiaoská AP). Vezmeme-li všechny AO a AP, pak na těchto dvou nejvyšších administrativních úrovních užívá autonomii 19 etnik (minzu).

Na nižších než prefekturních úrovních, hlavně na úrovni autonomních okresů (Ao), kterých je celkem 120, získalo do roku 2003 autonomii dalších 26 etnických menšin, takže celkový počet minzu s vlastní autonomií na úrovni AO, AP i Ao je 45 z 55.

Více než samotné přidělení či nepřidělení autonomních regionů určité úrovně příslušným etnikům je zajímavější koncentrace menšin v nich. Na úrovni autonomních oblastí bydlí v autonomním regionu jedna třetina etnik (35,54 %), na úrovni autonomních prefektur přibližně polovina (51 %) a na úrovni všech autonomních jednotek (AO, AP i Ao) tři čtvrtiny (75 %) příslušníků etnických menšin.

Z těchto údajů vyplývá, že celá čtvrtina minoritní populace Číny neužívá autonomních práv, tedy i práv na vzdělávání či úřední jednání ve vlastním jazyce či respektování určitých kulturních tradic.

▲ Obr. 77: Administrativní členění tibetských území v Číně

Autor: Adam Horálek, ArcGIS 9.0, vytvořeno podle Baar (2001): 165 (upraveno), zdroj Census 2000

Dalším sporným bodem „fragmentace“ minoritních oblastí je politicky motivovaná snaha roztržít územní kontinuitu historických územních celků. Jedná se hlavně o Tibet, který v dnes prezentované podobě AO Tibet představuje pouze cca polovinu tibetského území a Tibetánů zde žije o něco méně než v okolních provinciích. Hranice historicky tradičních území Tibetánů jsou dodnes živé, alespoň co se týče rozmístění Tibetánů v nich a demografických charakteristik. Tibetané na svých územích stále tvoří dominantní složku. Je to jediné etnikum v Číně, které tak dobře odolává hanizaci. Jen výjimečně klesá podíl Tibetánů v tradičně tibetských (etnicky myšleno) územích pod 50 % (jedná se o Haixi, Haibei a Diqing). V samotné AO Tibet (Xizang) naopak tvoří 92,8 % populace. To je dáno hlavně geografickými podmínkami, neboť celé Tibetany obývané území kopíruje horský systém a Hanové dlouhodobý pobyt ve čtyř- až pětitisícových nadmořských výškách špatně fyzicky snášejí.

Jaký lze tedy učinit závěr? Jestliže je Tibet jediným územím Číny, které nemůže být podmaněno hanizací, nabízí se jeho administrativní roztržetost v duchu „rozděl a panuj“. Kdyby byl Tibet autonomní oblastí v původních hranicích, měl by rozlohu 2,2 miliony kilometrů čtverečních a pouze 7 milionů obyvatel. Etnickému složení by dominovali Tibetané, a to ze 70,5 %, přičemž více obyvatel by se již dlouhodobě hanizovat nedalo. Vzdálenost do Indie by se přes tibetské území prodloužila na dvojnásobek. Obdobně geopoliticky důležitým územím pro „kontrolu“ situace ve Střední Asii je Xinjiang, který Čína, na rozdíl od Tibetu, hanizovat dokázala.

Kromě Tibetánů a Ujgurů nejsou žádné tak patrné případy pragmatické politiky s cílem „pojistit“ si území. Podíl Hanů ve Vnitřním Mongolsku byl již tradičně vyšší než tomu bylo v Xinjiangu, hanizace tak není ve srovnání s Xinjiangem tolik markantní. Huiové svou disperzní podstatou rozmístění ani hanizování být nemohou, spíše by bylo možné mluvit o jakémsi procesu „huiizace“ čínských území. Jejich hlavní koncentrační území – autonomní oblast Ningxia s 5,6 miliony obyvatel – je obývána pouze cca 1,12 milionem Huiů (ve vlastní AO tvoří 20 % menšinu), což z jejich celkové populace 9,8 milionů představuje necelou devítinu. Kromě AO Ningxia mají též dvě AP v Gansu a Xinjiangu. Přesto zhruba 80–85 % Huiů žije mimo autonomní území. Vzhledem k tomu, že nemají vlastní jazyk, mnoho výhod plynoucích z autonomie nevyužijí.

Tab. 16: Rozmístění Tibeťanů dle prefektur (2000)

AO Tibet	Rozloha	Obyvatelstvo						
a tibetské Ao	(km ²)	celkem	Tibeťané	%	Hanové	%	ostatní	%
Xizang Zangzu	1 220 000	2 616 329	2 427 168	92,8	158 570	6,1	30 591	1,2
Aba Zangzu Qiangzu	84 242	847 468	455 238	53,7	209 270	24,7	182 960	21,6
Diqing Zangzu	23 546	353 518	117 099	33,1	57 928	16,4	178 491	50,5
Gannan Zangzu	39 247	640 106	329 278	51,4	267 260	41,8	43 568	6,8
Ganzi Zangzu	152 629	897 239	703 168	78,4	163 648	18,2	30 423	3,4
Guoluo Zangzu	76 443	137 940	126 395	91,6	9 096	6,6	2 449	1,8
Haibei Zangzu	33 350	258 922	62 520	24,1	94 841	36,6	101 561	39,2
Hainan Zangzu	44 921	375 426	235 663	62,8	105 337	28,1	34 426	9,2
Haixi Mengguzu Zangzu	325 785	332 094	40 371	12,2	215 706	65,0	76 017	22,9
Yushu Zangzu	191 178	262 661	255 167	97,1	5 970	2,3	1 524	0,6
Huangnan Zangzu	27 646	214 642	142 360	66,3	16 194	7,5	56 088	26,1
AO Tibet	1 220 000	2 616 329	2 427 168	92,8	158 570	6,1	30 591	1,2
Ostatní oblasti	998 987	4 320 016	2 467 259	57,1	1 145 250	26,5	707 507	16,4

Zdroj: CBS: Census 2000

V případě ostatních menšin je situace odlišná. Žádné jiné etnikum kromě Huiů nemá takovou „diasporu“. Přesto téměř žádné z etnik nezaujímá jednolitě území. V etnicky nejpestřejší provincii Yunnan to způsobuje značná koncentrace etnik. Na území srovnatelném s Německem žije 25 minzu. Kdybychom vzali v potaz všechna ostatní etnika, jež statusu minzu nedosáhla, došli bychom k číslu blížícímu se v případě střízlivého odhadu jednomu stu, v případě velkorysejšího odhadu až ke dvěma stům. Vzájemné sdílení území množstvím značně odlišných etnik je v celé jihozápadní Číně běžné. I v případě, kdy pracujeme jen s oficiálními minzu, je těžké vytvořit přehlednou a věcně správnou mapu území pro více etnik zároveň.

Zvláštností autonomního administrativního členění jsou Mandžuoové. Z etnického hlediska jsou i z pohledu národnostní politiky jsou Mandžuoové specifictí. Na jedné straně byli jedním z pěti „konstitutivních“ etnik již za Čínské republiky, na straně druhé dodnes nemají autonomii.

Hanizace a sinizace

Hanizace je proces osidlování původně nehanských oblastí Hany. V důsledku populační politiky dochází k „dobrovolné“ migraci obyvatel, kteří by si v dosavadním bydlišti nemohli pořídít více dětí. Taktéž lidé, kteří již zákon povolující jedno dítě porušili a chtějí se vyhnout přísným postihům (finančním), často volí odchod do autonomních prefektur či okresů.

Z rozhovoru s rolníkem z Baoguo vyšlo také najevo, že mnohé rodiny se pokoušejí řešit „nepovolené“ dítě dočasným odchodem matky k „příbuzným“ do autonomních regionů (dále jen AR), kde porodí „legálně“, a pak se přestěhují do původního bydliště. Tyto pokusy jsou prý časté, avšak jak informátor přiznal, většinou se na tento podvod přijde a rodina se pokutě nevyhne. Je však větší pravděpodobnost, že takové „nelegální“ dítě „oficiálně“ porozené (v AR) získá ID – obdobu občanského průkazu. Avšak může se stát, že mu identifikační číslo i přesto nemusí být přiděleno, což má pro dítě dalekosáhlé následky: nemůže navštěvovat vyšší než základní školu, neobdrží cestovní pas a nemůže se oficiálně přestěhovat z rodného okresu, neboť pohyb obyvatelstva je úředně kontrolován, nemůže založit živnost; z úředního hlediska neexistuje.

Jiným typem je ekonomicky motivovaná a centrální vládou podporovaná záměrná hanizace. V případech ekonomických důvodů můžeme o procesu mluvit jako o klasické vnitrostátní migraci – ať už dlouhodobé za prací (gastarbeitři) či trvalé. V první vlně gastarbeiterů v 50. letech 20. století byli většinou vyškolení dělníci, kteří zakládali nové závody těžkého průmyslu, strojírenství apod., ale též celá města, jako např. Panzhihua na pomezí Sichuanu a Yunnanu, dnes významnou téměř milionovou aglomeraci. Drtivá většina dnešních migrantů však pochází z nejpřednějších provincií Číny (Jiangsu, Shandong, Henan aj.) a jsou přesídlováni v rámci centrálně plánovaného dosídlování západních nehanských území – Xinjiangu, Qinghaie, Vnitřního Mongolska, Gansu, Ningxia aj.

Tab. 17: Hanizace AO Xinjiangu (1958–2000)

Minzu (v %)		1958	1999	2000
Ujguři	维吾尔族	75	44	44
Hanové	汉族	15	38	39
Ostatní		10	18	17

Zdroj: Census 2000, www.stats.gov.cn

Jak silná hanizace byla a je, dokládají data o etnickém složení autonomní oblasti Xinjiang. Je pravděpodobné, že pokud ještě počet Hanů nepřevýšil počet Ujgurů v AO Xinjiangu, brzy se tak stane. Není to však případ pouze Xinjiangu, např. v AO Vnitřním Mongolsku, kde žijí 2/3 všech Mongolů, tvoří Mongolové pouhou 1/5 obyvatelstva. Jedině AO Tibet stále zůstává nehanizována – autochtonní obyvatelstvo tvoří 94 % a pouze necelých 6 % obyvatel jsou Hanové, žijící převážně ve Lhase a okolí.

Sinizace představuje proces počínštění ve smyslu jazykovém a kulturním. Jedná se o „protlačování“ čínštiny do každodenní komunikace, homogenizaci životního stylu v nejširším smyslu do (hanské) moderní podoby bez výraznějších lokálních specifik. Nutno poznamenat, že v jazykové oblasti dosáhla masmédia a obzvláště televize (a satelity) naprostého triumfu nad politikou. Díky televizi, která se stává novodobým problémem mladé čínské generace společně s gamblerstvím a počítačovými hrami (počítači vůbec), se čínština objevuje i v rodinné komunikaci v oblastech, které jinak do styku s čínsky mluvícím úřednictvem či obyvatelstvem přicházejí jen výjimečně.

Jazyková politika uplatňovaná vůči etnickým menšinám tak nyní ztrácí na významu a účinnosti. „Doplňková“ výuka mateřského jazyka děti spíše odrazuje a v souboji s médií mateřský jazyk prozatím prohrává.

Sinizace stejně jako hanizace jsou procesy, které nebyly a nejsou nijak oficiálně kodifikovány. Jsou výsledkem obou přístupů (PP a NP) a každý z nich má více či méně prvků z obou politik. Je složité určit, nakolik jsou oba procesy výsledkem přirozených procesů ve společnosti a nakolik umělých zásahů státu.

Menšinový nacionalismus a hanský šovinismus

Mezi hlavní témata národnostní otázky v 50. letech 20. století patřily čínský šovinismus a lokální nacionalismus (Schwarz 1971: 7–26). Těmi se ve svých zprávách zabývali téměř všichni vrcholní političtí představitelé: Mao Zedong, Zhou Enlai, Ulanfu, Liu Shaochi, Deng Xiaoping a další. Hlavním z nich byl Wang Feng, stranický specialista na národnostní problematiku. Jeho kritika obojího – čínského šovinismu i lokálního nacionalismu – se stala zdrojem pro další politická rozhodování.

„Lokální nacionalismus a čínský šovinismus jsou buržoazní přežitky, nekompatibilní se socialistickou společností...“

Wang Feng, 9. února 1958 (Schwarz, 1971: 112)

„Jak mohou Číňané, kteří tvoří 94 % populace země, a příslušníci několika tuctů menšin, čítající pouze 6 %, vytvořit oddělené federativní republiky a autonomní regiony?“

Wang Feng, 9. února 1958 (Schwarz, 1971: 116)

Tyto dva termíny se v oficiálních textech stále používají (GPRC 2000b: 423–489). V případě lokálního nacionalismu je hlavní kritika směřována na jakékoliv projevy separatismu. V 90. letech se kritika separatismu obracela hlavně proti militantním skupinám v ujgurské AO Xinjiang. Aktivně se projevila ve značných „preventivních“ opatřeních následujících po bombových útocích exilových nacionalistických radikálů na počátku roku 1997 (Kol., 1999: 92; Baar, 2001: 159–162). Některé oblasti, jako např. Kashi, byly pro zahraniční pozorovatele zcela nepřístupné i několik měsíců.

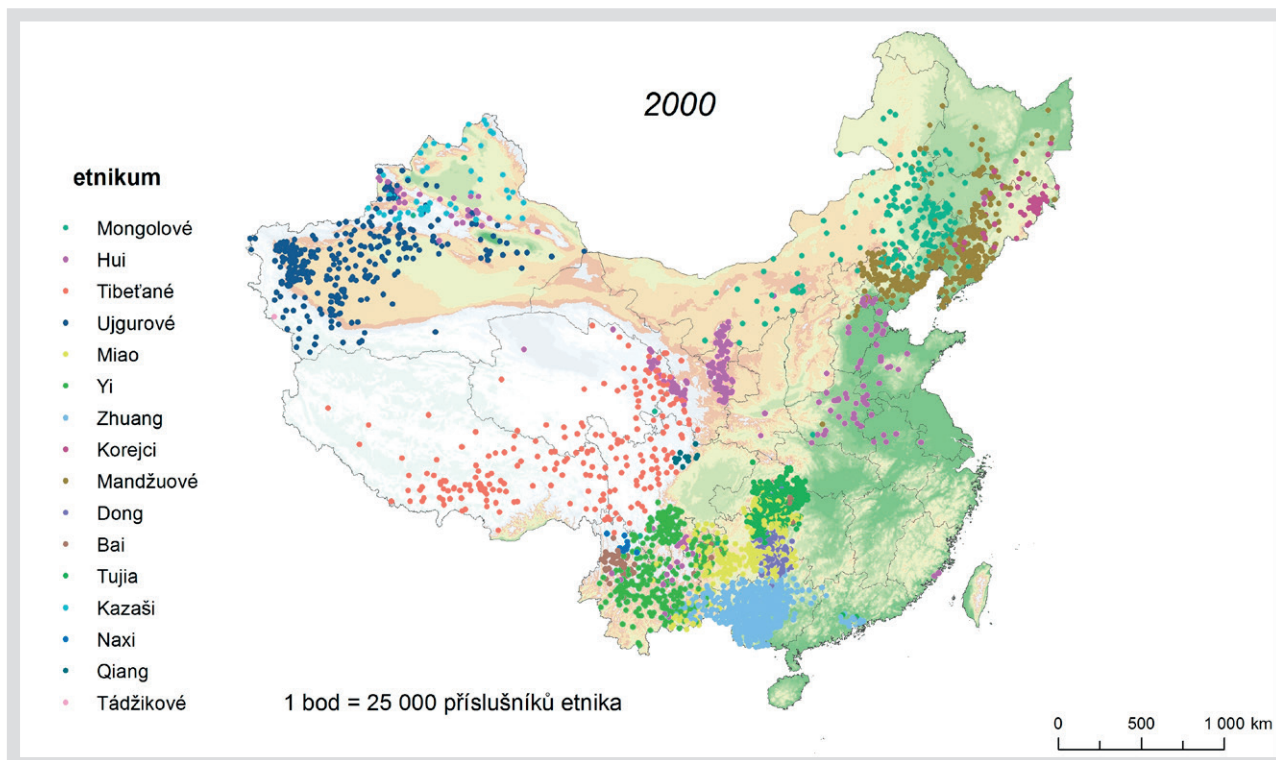
Interpretace událostí oficiálními čínskými úřady a exilovými organizacemi se značně liší. To však není problém pouze Xinjiangu a Ujgurů, ale též Tibetu a Tibeťanů. Kromě těchto dvou hlavních etnik, která zastihují problematiku ostatních, lze očekávat obdobné separatistické tendence i u etnik západní Číny, zvláště u těch, která mají za hranicemi vlastní stát. Jde především o Kazachy, Uzbeky, Tádžiky a Kyrgyzy, zcela specifickým případem jsou Mongolové. Jak se ve své studii domnívají Carney a Moran (2000: 194–195) či Baar (2001: 159–162, 320–338), rozpad SSSR a vznik nových nacionalistických hnutí iredentistického charakteru ve Střední Asii mohou mít velký vliv i na separatistické akce středoasijských etnik žijících na území Číny (převážně v AO Xinjiang).

Čínský šovinismus je sice chápán taktéž negativně, ale ve srovnání s lokálním nacionalismem není považován za tolik nebezpečný (Schwarz, 1971: 25). Jeho kritika probíhala hlavně v 50. letech. Jak dokládají noviny *Renmin Ribao* z roku 1953 (Schwarz, 1971: 78), negativní následky v podobě sinizace nepřispívaly k dobrým vztahům mezi etniky a Hany a bránily rozvoji společnosti. Čínský šovinismus byl chápán jako „brzdň“ proces při „Socializing Projects“ (Harrell, 1997: 3–36). V současnosti, přestože v oficiálních dokumentech se jeho kritika stále objevuje (GPRC 2000b: 423–489), již nepředstavuje nijak znepokojivý jev, kvůli kterému by bylo zapotřebí utvářet speciální politiku na jeho potírání.

Přehled hlavních etnických skupin

Z 55 uznaných etnických menšin jen 18 dosahuje populační velikosti přes jeden milion. Těchto 18 největších etnických menšin představuje 94 % celkové menšinové populace. Na zbývajících 37 etnických skupin připadá jen 6 % menšinové populace. Největší z etnických menšin jsou Zhuangové, kteří obývají AO Guangxi na jihu země. Dle censu 2010 čítají 16 926 000 osob, po Kurdech jsou tak druhým největším národem světa bez vlastního státu. Na opačném konci žebříčku jsou Tataři, kterých je v Číně jen 3,5 tisíce, což je na čínské poměry extrémně malá etnická skupina. Navíc, jako jedno z mála etnik Číny, Tataři vymírají a jejich počet stabilně klesá.

▲ Obr. 78: Rozmístění vybraných etnických skupin Číny (census 2000)

Autoři: Petr Šimáček a Adam Horálek

Tibetané

jsou v současnosti osmým největším etnikem Číny s přibližně 6 292 000 příslušníků. Jedná se o jednu z nejrychleji rostoucích populací (mezi censy 2000 a 2010 vzrostla o 15,8 %, tedy přibližně dvojnásobně v porovnání se zbytkem Číny). Tibetané se vyznačují vlastním lamaistickým typem buddhismu, extrémními životními podmínkami na Tibetské náhorní plošině, vlastním jazykem, písmem, literaturou i vzdorem vůči čínské nadvládě. Duchovní vůdce Tibetu dalajlama žije v exilu v Indii s necelým milionem dalších Tibetanů.

Tibetané se dělí na několik etnografických skupin. Na území bývalé tibetské oblasti Kandze (odpovídá dnešnímu Ganzi) žijí Khampové, kteří tvoří většinu místních Tibetanů. Na jihu historického Khamu v AP Diqing (tib. Dečchen) žijí Tibetané, kteří si říkají Šangrilané (Xianggelila ren 香格里拉人). Toto etnonymum pochází z názvu bájně oblasti Šangri-la. Dodnes se neví, kde se bájná Šangri-la nacházela (pokud skutečně existovala), avšak podle badatele Josepha Rocka to bylo právě v AP Diqing s centrem ve městě Zhongdian. Při tibetských národních slavnostech v Litangu se zástupci této oblasti k etnonymu Šangrilan (Xianggelila ren) hrdě hlásí. V tomto případě lze tedy souhlasit s tvrzením Saida o vnějším původu etnického vědomí.

Počátky etnogeneze Tibetanů spadají do 6. století n. l. Na rozdíl od úrodné Číny, tibetské území neumožňovalo rychlý nástup usedlého zemědělství. Kočovní kmeny, které se v historických pramenech označují jako

Qiang 羌, obývaly rozsáhlá a pustá území. Ta znemožňovala koncentraci obyvatelstva do větších středisek. Pozdní nástup zemědělství, jeho značné přírodně determinované limity a překážky vzniku významnějších center umožnily konsolidaci Tibetu teprve v době, kdy se již na jihu, východě i západě nacházely vyspělé civilizace. Sjednotitelem prvního státního útvaru na území Tibetu – království Tubo – byl Songcän Gampo (605–650).

Kořeny Tibeťanů se nacházejí na dvou územích – v oblasti dnešního Khamu a v severovýchodní části Tibetu, na pomezí dnešních provincií Gansu a Qinghai. Politická, právní, jazyková, kulturní a vojenská konsolidace proběhla v centrální části Tibetu. Byl přijat indický vzor písma (dévanágarský systém) a státním náboženstvím se stal buddhismus. Tibet byl velmi expanzivním královstvím, a dostával se proto často do sporů se sousedy. Sledované území se stalo místem střetů mezi Tibetem a Čínou, což vedlo k vytváření pevnostních sídel (Qiangové či Čchangtengové) či k migračním vlnám etnik. Tibeťané se tak začali angažovat v oblasti, ze které, alespoň částečně, pocházeli.

Důležitým milníkem pro sino-tibetské pomezí jsou počáteční roky 18. století. Již od nástupu k moci měli Qingové (1644–1911) snahu o „obnovení“ čínské svrchovanosti nad Tibetem. V té době byla moc v Tibetu rozdělena na světskou, jež byla de iure v rukou chošútských chánů – tibetských králů, a duchovní v rukou dalajlamy. Qingové ve snaze podmanit si Tibet získali Chošúty na svou stranu. 6. dalajlama se spojil s odpůrci Mandžů – Džungary a roku 1717 společně svrhli chošútského panovníka na tibetském královském trůně. Qingové roku 1720 džungarské povstání a s ním i tibetské království potlačili. Byl vybrán nový, Qingy dosazený 7. dalajlama a byla revidována hranice mezi Tibetem a Čínou. Čínští vojáci byli rozmístěni v Centrálním Tibetu, aby dohlíželi na dodržování smluvních vztahů mezi oběma zeměmi. Hlavní, podstatnou změnou pro sledované území bylo připojení části oblasti Kham k Číně. Správní středisko oblasti Ganzi (Kandze) bylo nazváno Kangding neboli „Vladikham“ – ovládnutý Kham.

S pádem císařství roku 1911 se Tibet přestal cítit zavázán smlouvou o područenství. Argumentoval, že smlouva byla podepsána se stranou, která již neexistuje (dynastie Qing). Tibet za vlády Čínské republiky užíval určité nezávislosti, přestože neuznané čínskou stranou. Kandze (Ganzi), Ngapa (Aba) a několik dalších území zůstalo zahrnuto v rámci Číny, přestože část z nich byla v menších vojenských potyčkách mezi Tibetem a Čínou připojena k Tibetu (Baar 2001: 162–168).

V roce 1949 začala znovu sjednocená Čína pod vládou Mao Zedonga anektovat oblasti sino-tibetského pomezí Kandze (Ganzi) a Nga-pu (Aba). Sedmnáctibodovým diktátem z 23. května 1951 byl Tibet „osvobozen a znovu připojen“ k Číně. Všechna Tibetem dobytá území se navrátila zpět do dnešních prefektur Ganzi a Aba, které jsou součástí provincie Sichuan. Tibet byl dále rozdělen na dvě základní části – Xizang, který získal roku 1965 (14 let po připojení) status autonomní oblasti – a provincii Qinghai.

Vývoj na sino-tibetském pomezí se od roku 1951 značně lišil od vývoje v ostatních tibetských oblastech. Vzhledem k tradici čínské správy nebyly v této oblasti hanizační a hlavně sinizační snahy tak markantní, neboť oblasti, jež byly vhodné pro usazování Hanů, byly osídleny již v dřívějších dobách. Dlouhodobou tradici (200–300 let) mají hanské komunity ve městě Garze (Ganzi) a na hranicích s AO Tibet v okrese Shiqu na západě území. Výrazný vliv Hanů byl evidentní ve východní části území s centry ve městech Kangding, Luding a Songpan, která měla strategickou pozici a byla oblastními základnami pro čínské vojenské jednotky.

Tibetské tradice i jazyk se zde dochovaly lépe než v samotné AO Tibet. Nebeský pohřeb, svátky a slavnosti (mj. Tibetský národní festival v Litangu) i specifika každodenního života se na tomto území praktikovaly i v období, kdy to bylo v AO Tibet striktně zakázáno anebo dosud zakázáno je. Při seznámení s místními si můžeme všimnout, že mnozí z nich mají na druhé straně medailónku s fotografií „oficiálně schváleného“ pančenlamy fotografii 14. dalajlamy, což je v jiných oblastech Tibetu striktně zakázáno. Zákaz platí i na sino-tibetském pomezí, avšak z rozhovorů vyplývá, že místní úřady jsou tolerantnější:

„I zde byl nebeský pohřeb zakázán, avšak díky dobrým vztahům s čínskými [hanskými] úředníky jsme mohli tento náš rituál udržet po celé období, kdy byl ve vlastním [Centrálním] Tibetu zakázán. Úřady o našich pohřbech oficiálně nevěděly a my jsme je prováděli nadále... i co se týče 14. dalajlamy, to, že ho má mnoho lidí na druhé straně medailónku či z druhé strany fotografie zastrčené za sklem v autě, ví mnoho Číňanů [Hanů], ale nevadí jim to.“

Tagong, AP Ganzi, 28. 7. 2005

Huiové

jsou po Zhuanzích druhou největší etnickou menšinou s 10 586 tis. příslušníků. V roce 1958 získali vyčleněním z provincie Gansu vlastní AO Ningxia. Na tomto území žije pouze jedna třetina jejich populace. Huiové jsou po Hanech nejdisperznější čínské etnikum. Žijí téměř v každé provincii a prefektuře. Jejich rozmístění je dáno také původem. Jsou považováni za potomky arabských, perských i turkických muslimských obchodníků, kteří se v Číně usadili a oženili s Číňankami. Odtud plyne také jejich kulturní zázemí – jsou to muslimové (v otcovské linii), avšak kuchyni, kulturu a jazyk převzali po matce. Odtud pochází i etnonymum Huihui či Huizu, odkazující k náboženství hui (islám), ale též etnonymum Hanhui, zdůrazňující jejich čínský původ (čínští muslimové). Kromě Číny žije část Huiů též v jihovýchodní a Střední Asii. V rámci Číny mají kromě Ningxia větší sídelní koncentraci v Yunnanu a Henanu. Patří mezi ně také zajímavá skupina Wan Ding, neboli deset tisíc Dingů, klan oficiálně řazený mezi Huie, ale usilující o uznání jako minzu. V 18. století se k Huiům v Kaifengu připojili místní židé. Muslimové jim byli monoteistickým náboženstvím religiozně nejbliž. Na památku židovského původu údajně nosí modré čepice. Huiové byli v minulosti využíváni jako spolehliví žoldáci. Zakládali sídla na menšinových územích, především v Xinjiangu a Tibetu.

Historie Huiů sahá až do období 8.–10. století a je spojena s příchodem prvních, především arabských a perských, islám vyznávajících obchodníků do měst jižní Číny, mj. též do Kantonu (Guangzhou). Druhá vlna muslimského „vpádu“ do Číny směřovala ze Střední Asie přes dnešní území Xinjiangu (Východního Turkestánu) a byla tvořena převážně turkickými obyvateli. S přijímáním islámu i autochtonního obyvatelstva na území ovládaném Říší středu se etnogeneze značně zkomplikovala. Za vlády dynastie Ming a její izolacionistické politiky, která byla nastolena v 15. století, byla situace stabilizována.

Pojetí kategorie Huizu 回族 má dnes dvě roviny – širší a užší. Z pohledu širšího pojetí jsou Huiové chápáni jako všichni čínští muslimové, přičemž sem nepatří pouze ti, kteří se hlásí k jednomu z dalších devíti oficiálně vyhlášených muslimských minzu (např. Ujguři, Uzbekové aj.). Užší pojetí pracuje s termínem Hui jako se specifickou skupinou čínských muslimů ve smyslu muslimských Hanů.

Huiové, ačkoliv žijí diasporicky po celé Číně, mají tři nejvýznamnější centra – Ningxia na severozápadě, Yunnan na jihozápadě a provincii Henan. Nemají vlastní jazyk a jsou většinou bilingvní. Jejich disperzní rozmístění vytváří mezi huiskými komunitami dílčí rozdíly.

Mongolové

obývají AO Vnitřní Mongolsko a okolní severo- a východočínské provincie Liaoning, Jilin a Heilongjiang. S celkovým počtem 5 982 tis. obyvatel (census 2010) jsou 9. největší etnickou menšinou Číny. Ačkoliv mají Mongolové vlastní stát, žije jich většina mimo něj, na území ČLR. Z celkového počtu přibližně 9 milionů tak Čína soustředí 2/3 mongolské populace. V AO Vnitřní Mongolsko tvoří Mongolové rovněž pouze výraznou menšinu. Mongolové jsou spíše než skutečným jednotným národem skupinou mnoha kmenů či klanů. Používají tři značně odlišné a navzájem jen stěží srozumitelné dialekty. Dominantním je centrální dialekt, kterým mluví 90 % mongolských mluvčích, zatímco ojratský či barag-burjatský jsou dialekty okrajové. Historicky se vyvinula dvě mongolská písmena – hudem a tod. Od 15. století většinou vyznávají lamaistický (tibetský) buddhismus, který po několik století vytvářel mezi Mongoly a Tibeťany také politické pouto. Jejich vazby jsou dodnes silné a mongolská architektura (čörteny či kláštery) je velice podobná té tibetské.

Mongolové se navzájem liší také způsobem života. Většina žije tradičně kočovným či polokočovným způsobem života v jurtách; obyvatelé severních oblastí ke svému nomádství využívají koně, obyvatelé jihozápadu velbloudy. Z kočovného života v aridní oblasti vychází i mongolský životní styl. V jejich jídelníčku dominuje na rozdíl od Hanů mléko, sýry, kumis (alkoholický nápoj z fermentovaného koňského mléka) a masové kotlíky.

Ujguři

jsou čtvrtou největší etnickou skupinou Číny, mají více než 10 069 tis. obyvatel. Žijí v suché až pouštní oblasti Xinjiangu, vyznávají islám a jejich jazyk i etnický původ spadá do turkické větve. Kromě extenzivního pastevectví se tradičně věnují oázovému zemědělství, obchodu a řemeslům. Jejich etnické území je bohaté na nerostné suroviny, obzvláště na ropu (Karamaj), které jsou předmětem sporů s centrální vládou a sváru mezi Ujgury a Hany. Ujgurové mají silné separatistické tendence.

Ujguři jsou turkického původu a jsou tedy blízkými příbuznými se středoasijskými národy (Kazaši, Kyrgyzové, Turkmeni, Uzbeci, Kalmyci aj.) i s Turky. Mohou se pochlubit bohatou kulturní, literární, duchovní i politickou minulostí. V historii vytvořili několik mocných říší (ujgurský kaganát či čagatajský chanát). Ujgurové žijí v odlišném prostředí (aridní druhý stupeň), mají velmi odlišné kulturní i náboženské tradice od majoritních Hanů a vlastní spisovný jazyk. Všechny tyto okolnosti je nutné brát v potaz při vysvětlování současných nepokojů v Xinjiangu, které jsou primárně založeny na etnickém principu.

Ujguři se během vlády komunistů stali terčem největší a nejúspěšnější hanizační politiky. Během šesti dekad se do AO Xinjiang nastěhovalo přes šest milionů Hanů z vnitřní Číny. Většinu z nich tvořili lidé, kteří sem přišli z přelidněných vnitročínských provincií v rámci projektu na odlehčení této oblastem a v rámci industrializace západu (těžba nerostných surovin). Z výsledků censů vyplývá, že zatímco počet příslušníků jiných etnických menšin v oblasti relativně i absolutně klesá, populace Ujgurů i Hanů v oblasti prudce roste – Ujguři i Hanové o 23 % za 10 let.

Tab. 18: Hanizace AO Xinjiangu						
(tis./%)	1958		2000		2010	
Ujguři	3 655	75%	8 122	44%	10 001	46%
Hanové	731	15%	7 199	39%	8 829	40%
Ostatní	487	10%	3 139	17%	2 986	14%
Zdroj: CBS 2011 a Pomfret (2000)						

Zhuangové

jsou s 16,9 mil. obyvatel největší etnickou skupinou v Číně. Žijí ve vlastní AO Guangxi. Jsou výrazně hanizované etnikum a ve vlastní autonomní oblasti tvoří minoritu. Majoritní jsou v severních částech, obklopených množstvím dalších etnických menšin, např. Dong, Miao či Yao. Jejich jazyk patří mezi tzv. zhuangsko-dongské či též tai-kadajské jazyky jihovýchodní Asie. Psaná forma je pinyinizována (latinkou) od 50. let minulého století, kdy byla provedena jazyková i písemná reforma mnoha menšinových jazyků. Jazyk se dělí na množství dialektů, které dle geografické polohy přecházejí z dialektů jižní čínštiny na severu ve vietnamštinu, dongštinu a daištinu na jihu.

Zhuangové obývají subtropické až tropické oblasti jihozápadní Číny (nejvíce severní Guangxi, jižní Hunan a Guizhou), což výrazně ovlivnilo jejich kulturu. Samotné exonymum Zhuang bylo původně pejorativního významu a odkazovalo na divoké psy, pravděpodobně v souvislosti s jejich kuchyní, podobnou kantonské, bohatou na množství netradičních ingrediencí, mezi nimiž nechybí hmyz, hadi, psi, žáby, škorpióni.

Mandžuoové

Významnou etnickou skupinou jsou **Mandžuoové** žijící v severovýchodní Číně. Ačkoliv se jedná o třetí nejpočetnější menšinovou populaci Číny, nejsou zakresleni téměř na žádné mapě a nemají žádnou autonomii. Číně přitom po několik staletí vládla dynastie Qing, pocházející z jednoho z mandžuských (džürčenských) klanů. Jazyk Mandžů je v současnosti víceméně mrtvý, společnost je silně hanizována a sinizována. Sinizaci si na rozdíl od většiny ostatních etnik Mandžuoové zapříčinili sami v rámci akomodace císařského rodu čínského prostředí. Jedná se většinou o městskou populaci, což z ní činí diasporickou skupinu, obklopenou majoritními Hany a dalšími etnickými menšinami severovýchodu (Mongolové, Huiové, Korejci, Evenkové aj.).

Naxiové

Z méně početných etnických skupin stojí za podrobnější zmínku **Naxiové**. Ti pro zahraniční turisty a laickou veřejnost představují, kromě Tibeťanů, jednu z nejznámějších a nejnavštěvovanějších menšin v jihozápadní Číně. Jednou z etnografických skupin Naxiů jsou Mosuové 摩梭人, jediná skupina v Číně, která je matrilineární a matrilokální. Mosuo představují zřejmě nejznámější případ etnika, které nezískalo status minzu, přestože relativně splňuje všechna stalinistická kritéria: obývá omezené a ucelené území okolo jezera Lugu, má specifickou „psychologickou povahu“ i ekonomiku (mj. díky odlišnému příbuzenskému systému). Naxiové jsou obdobně jako Mosuové matrilineární společností, na rozdíl od nich jsou duolokální, tedy společnost, kde manželé nežijí společně, ale každý ve své vlastní rodině a jen se navštěvují. V takové společnosti je

dítě vychovávalo v rodině matky (matrilinearita) a sociální roli otce hraje její bratr (jeho děti jsou vychovávány bratrem jeho manželky, který s ní žije v jedné domácnosti).

Dalším specifikem Naxiů je jejich jazyk a písmo. Jsou posledními uživateli dodnes živého piktografického písma na světě – Dongba. Ačkoliv je písmo Dongba všeobecně označováno jako piktografické (Wang, 2004: 143), je jím jen z části (Gaca, 1997: 18–26).

Etnogeneze Naxiů je jako u většiny etnik Číny předmětem spíše lingvistických konceptů a odhadů. Podle Gaci (Gaca, 1997: 18–26) pochází Naxiové z „pravlasti“, která se nachází v dnešním okrese Muli. Zde společně s předky Luoluo, dnešních Yiů, vytvářeli tzv. Malimasa (Muli Moso). Byli spjati s původním obyvatelstvem Mosuo (Moso), ale vytvářeli západní (xi 西 v názvu Naxi 纳西) větev tohoto obyvatelstva. Čínskou stranou (Gaca, 1997: 19) byli považováni za jeden z „kmenů Qiang“ 羌 (čínské označení pro západní „barbary“), ale spojovat etnogenezi Naxiů s dnešními Qiangy je zavádějící, přestože ne úplně vyloučené. Historické kořeny Mosuů i Naxiů jsou společné, ale pro dnešní etnicitu obou jsou již vzdálenou minulostí.

Naxiové představují s 326 tisíci příslušníky 27. největší etnikum Číny. Zhruba 2/3 žijí v jediném autonomním okrese Lijiang, kde tvoří 60 % majoritu. Společně s Mosuy byli prohlášeni za Naxizu 纳西族 již v „první vlně minzu“ v roce 1954. Kromě Kulturní revoluce, kdy bylo kulturní dědictví Naxiů, hlavně hudební nástroje a lidová hudba, terčem rudých gard, se těšili značné ochraně, mimo jiné díky mezinárodnímu zájmu. Průkopníkem odborného zájmu o Naxie a jejich kulturu Dongba byl ve 30. letech 20. století J. Rock, první tvůrce naxisko-anglického slovníku (Nakhi-English Dictionary).

V současnosti lze tvrdit, že naxiská kultura i společnost sestává ze dvou hlavních částí – turistické a původní. Lijiang a okolí, kde je soustředěna přibližně třetina Naxiů, je značně turisticky „deformován“. Na tomto turisticky exponovaném území se etnické vědomí přesouvá spíše do roviny obchodního artiklu. Na příkladu Naxiů je zřejmý i ambivalentní přístup vědců k samotné otázce zachování etnických menšin a jejich jazyků v Číně. Někteří vědci jsou skeptičtí a připouští, že by do deseti či dvaceti let mohlo ze současných 55 minzu být schopno uchování 20–30 a v případě ne-minzu, tzv. „ren“ (viz výše), je jen otázkou, kdy se v oficiální kategorii asimilují. Druzí tento trend nepozorují a přiklání se spíše k jiné formě etnického vědomí, poupraveného potřebami moderní, multikulturní i „globální“ společnosti.

Kultura, jejímiž nositeli jsou naxiští šamani, se nazývá Dongba. Uchovávají písmo Dongba, ale také všechny rituály, obyčeje a zvyky. V etnických kategoriích jsou to stále Naxiové. V současnosti ale lze pozorovat jev, kdy někteří Naxiové sebe samotné označují jako Dongba. Převádějí tak označení kultury na etnickou skupinu. Jde o tzv. „cultural shift“, posun kulturních vzorců, který vychází z určité míry odcizení se vlastním tradicím. Byť tento jev není plošný, je to jeden z rysů, které lze považovat za „varovný signál“ před ztrátou vlastní identity.

Druhým úskalím je značně rozdílná situace v turisticky exponovaných a „nezasažených“ lokalitách. Hlavními centry turismu jsou město Lijiang a vesnice Baisha. Zvýšenému zájmu jsou vystaveny také vesnice podél cesty ke Sněžným horám jadeitového draka. Ohrožena ztrácením původní identity následkem turismu a s ním spojené modernizace je přibližně jedna třetina Naxiů žijících právě v těchto oblastech. Odlehlejší místa turismem zasažena nejsou a tradice i etnické vědomí se zde uchovávají v relativně „původní“ podobě.

Na druhou stranu, cestovní ruch, tzv. etnoturistika, realizovaný v Lijiangu a okolí nastolil nový trend, který bychom mohli nazvat „revitalizací“. Vzniklo Centrum výzkumu kultury Dongba (DCRC – The Dongba Culture Research Centre), které zajišťuje výzkum kultury, publikační činnost o kultuře Dongba a v jazyce Dongba, realizuje semináře, konference i populárně naučné prezentace. Zároveň se etablovala skupina naxiských umělců, kteří využívají specifika své kultury Dongba při výtvarné realizaci.

Qiangové

V souvislosti se západními barbary Qiang 羌 je vhodné zmínit i současnou etnickou skupinu **Qiangů**. Ti jsou početně srovnatelní s Naxiy a obývají vlastní autonomní prefekturu Aba a přilehlé oblasti v severním Sichuanu. Centrem je údolí řeky Min a jejích přítoků, kde se koncentruje 80 % populace. Na severu je jejich sídelní oblast ohraničena městem Songpan, kde Číňané při dobytí Kandze (Ganzi) a Ngapy (Aba) zřídili jednu ze svých vojenských stanic. Qiangové žijí v hlubokých a těžko přístupných údolích a svá sídla umísťují na nepřístupné ostrohy.

Označení Qiang 羌 se objevuje již velice brzy a jako označení západních barbarů se používalo od doby

vlády dynastie Shang (1600–1100 př. n. l.). Tento termín má se stávajícím etnikem Qiang 羌族 společného jen málo. Dřívější Qiangové byly nečínské „barbarské“ kmeny žijící západně od Číny. Ve sledované oblasti se pohybovalo množství kočovných kmenů, které vlivem různých politických, ale i ekologických (neúroda) událostí neustále migrovaly mezi úrodnými oblastmi, o které museli bojovat s Hany, a tibetskými vysokohorskými neúrodnými plošinami. Konsolidací Tibetu a Tibeťanů na počátku 7. století se značně zúžil obsah termínu Qiang na zbývající, „nestátní“ a nesjednocené kmeny. Vlivem událostí mezi 8. a 12. stoletím, kdy docházelo v oblasti k významným migračním vlnám a v důsledku nichž se postupně utvářely zárodky pozdějších etnik Luoluo 落落人, Yi 彝族, Naxi 纳西 a Mosu 摩梭人, Lisu 傈僳族, Va 佯族, Bai 白族 či Nu 怒族, se teprve od 14. století začíná utvářet skupina na severozápadě dnešního Sichuanu, kterou bychom mohli považovat za počátek současných Qiangů 羌族.

Považovat Qiangy za předky Tibeťanů, jak sami s hrdostí tvrdí, je neprůkazné a zavádějící. Stejně tak je problematické spojovat Qiangy s Yiy a Naxiy. Naopak, jak dokládá např. vesnice Taoping v okrese Lixian, sídelní struktura sahá až do 1. tisíciletí př. n. l. Jestliže předchůdci současných Qiangů byli kočovným kmenem, pak nemohli vyvinout neuvěřitelně dokonalý systém kanalizace na odpadní a pitnou vodu, obranný systém vesnic a strážné věže – pozůstatek, který zanechali původní obyvatelé, nahrazení či amalgamovaní nově usedlými kočovníky. Doklady potvrzují, že Qiangové mohou mít část své etnogeneze spojení s jinými etniky severozápadního Yunnanu. Např. lingvistická klasifikace je řadí do skupiny tibeto-barmské, tedy do skupiny zmíněných etnik (Lisu, Achang, Nu, Va, Pumi, Naxi, Bai, Yi aj.), přestože se jako jediní nacházejí izolovaně od ostatních. Jednou ze zajímavostí je zhubaorou 猪宝肉 – sušený vepř. Tato gastronomická specialita se unikátně objevuje pouze u dvou etnik v Číně – u Qiangů a u Lisuů, kteří jsou od sebe vzdáleni minimálně 600 km vzdušnou čarou přes tibetské území. Obě etnika ji považují za sobě vlastní a má v jejich kultuře mnohasetletou tradici.

Qiangové byli uznáni za minzu v první vlně roku 1954. Byli zaznamenáni, když přes jejich území putovala komunistická armáda během Dlouhého pochodu. Jejich počet byl necelých 36 tisíc, a patřili tak k nejmenším minzu jmenovaným v roce 1954. Mao Zedong navštívil oblast ještě jednou po vyhlášení ČLR roku 1949. Qiangové jsou považováni za jedno z nejstarších etnik, sahající svou historií až do období dynastie Shang. To byl jeden z rozhodujících důvodů, proč byli jmenováni již v roce 1954.

Qiangové mají nekodifikovaný nepsaný jazyk, většina příslušníků však dnes mluví čínsky. To je výsledek více než 300 let trvající hanizace území, která však nikdy nebyla příliš významná. Přestože Qiangové nebyli po roce 1949 vystaveni silnému vlivu hanizace a sinizace, jako tomu bylo např. u Tibeťanů, Ujgurů aj., čínštinu přijali oproti zmíněným nejsnáze. Jako vyznavači bönismu, případně tibetského buddhismu, nebyli nijak výrazně omezováni ani za Kulturní revoluce, ke které se část obyvatelstva připojila dobrovolně. Mnohé bönistické svatyně toto období přestály.

Qiangové byli vedle profesionálních lovců největšími lovci pand. Když začala čínská vláda pandu velkou chránit, vyžadovalo to značnou zaangažovanost a osvětu mezi místními. Ti nakonec ochranu pandy velké přijali a mnoho Qiangů z okolí Wolongských hor (Sichuan) dnes dokonce pracuje na pozicích správců stejnojmenného národního parku.

V současnosti mají Qiangové nejvyšší přírůstek mezi všemi etniky v oblasti, neboť mají povoleny tři děti. Během krátkého období 1953–2010 jejich počet vzrostl z 36 na 310 tisíc. Vzhledem k ekonomickému využití řeky Min a dopravnímu koridoru, který vede jejím údolím a spojuje provincii Gansu se Sichuanem, je ekonomická situace Qiangů srovnatelná s obdobnými hanskými oblastmi. Také gramotnost u Qiangů je v porovnání s ostatními etniky oblasti nejvyšší.

Korejci

představují jedno z problematičtějších etnik severovýchodní Číny – nikoli kvůli separatistickým tendencím, ale kvůli ilegální imigraci z KLDK. Přibližně čtvrtina z celkových 1,83 mil. Korejců pochází ze Severní Koreje.

Tujiaové

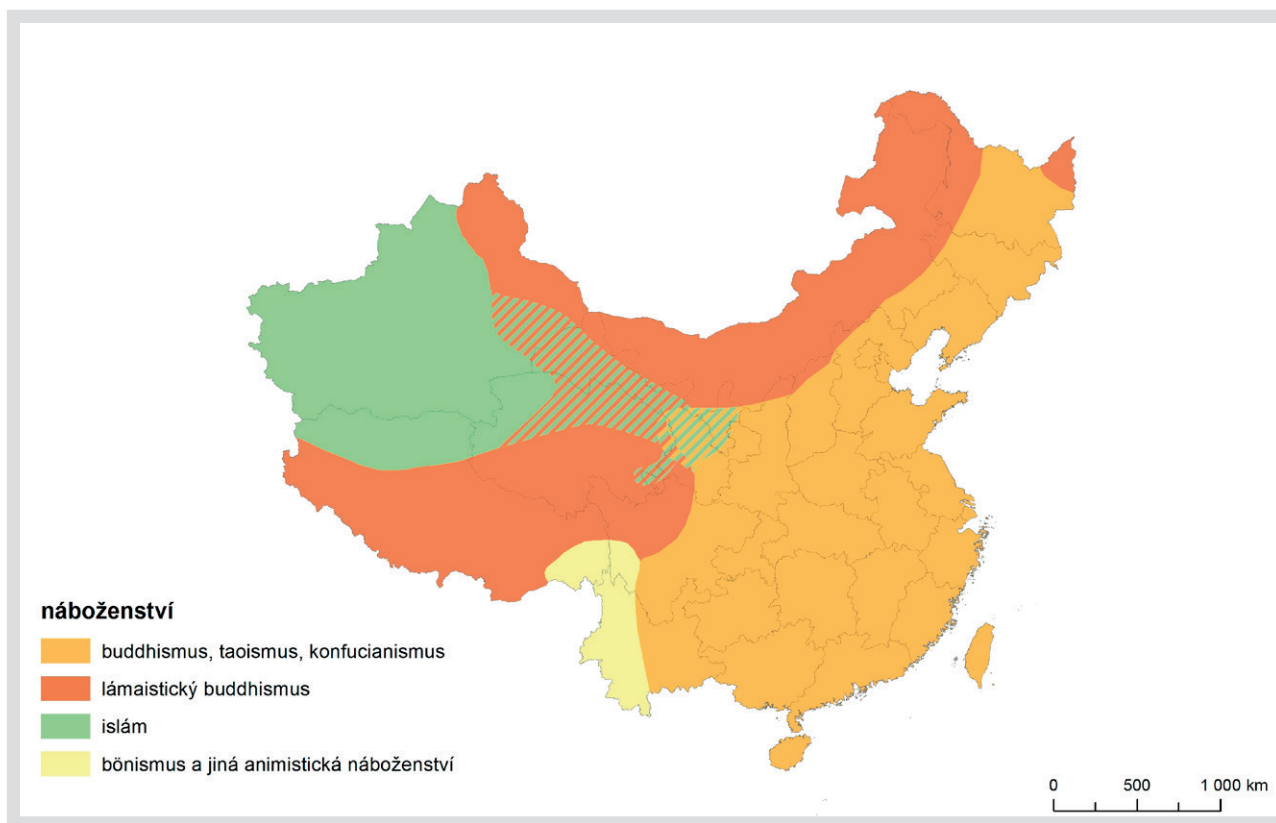
jsou etnikem s více než 8 354 tis. obyvatel (7. největší etnikum). Obývají oblasti jižně od Tří soutěsek v Chongqingu, Hubei, Hunanu a Guizhou. Jedná se o etnikum, které bylo vysídleno z původních oblastí osídlení kvůli stavbě Tří soutěsek. V minulosti patřili Tujiaové k nejrychleji rostoucím etnickým skupinám. To bylo způsobeno přehlašováním se Hanů k tujiaoskému etniku, aby tak získali možnost mít jako příslušníci etnické menšiny více dětí.

Náboženství

ČLR je oficiálně sekulární stát, avšak od roku 1979, kdy Deng Xiaoping zahájil své reformy, čínský režim opět povolil určitou svobodu vyznání. Území Číny lze rozdělit na čtyři hlavní nábožensko-kulturní oblasti. První oblastí je Vnitřní Čína, které dominuje tradiční čchanový buddhismus. V oblasti Tibetské náhorní plošiny a podél hranic s Mongolskem se nachází oblast lamaistického/mahájanového buddhismu. V oblasti od Xinjiangu na západě přes Hexiský koridor až do města Lanzhou a provincie Ningxia, a dále pak i v provincii Henan, je vyznáván islám. V jihozápadní části Číny v podhůří Tibetu se nachází oblast tradičních animistických náboženství a bönismu, původního náboženství před přijetím buddhismu v Tibetu. Kromě těchto velkých náboženských seskupení se v Číně nachází množství dalších. Z tradičních čínských náboženství (někdy definovány jako čínské filozofické směry) je nutno zmínit dvě – konfucianství a taoismus. Obě jsou v celkovém počtu marginální. Kromě toho lze v Číně nalézt relativně početnou komunitu křesťanů, která je, obdobně jako muslimská, rozmístěna rovnoměrně na celém území.

Podíl věřících se určuje velice těžko, neboť počty věřících se v Číně nezjišťují ani neprezentují. Odhaduje se, že věřících je okolo 40 %, přičemž 20 % z nich vyznává buddhismus (ať už čchanový nebo lamaistický), tři procenta tvoří muslimové i křesťané. Tradiční čínská náboženství, nové křesťanské směry aj. mají dohromady okolo 10 % stoupenců.

▲ Obr. 79: Přibližné vymezení rozsahu náboženství v Číně

Autoři: Petr Šimáček a Adam Horálek

Geografické vymezení jednotlivých oblastí hlavních náboženství a filozofických směrů je dáno historickým vývojem a velmi zřetelně kopíruje hranici vymežující vnitřní a vnější Čínu. Velmi zjednodušeně lze říci, že (polo)kočovní národy v aridních a vysokohorských částech Číny, jako jsou Tibeťané, Mongolové, Ujguri, Dongxiangové, Salarové, Kazaši a další, vyznávají odlišná od tradičně čínských forem náboženství a filozofie. Velmi silně dominující náboženství koresponduje i s mírou sinizace příslušných etnických menšin. Oblasti s určitou mírou uchovaného bönismu a jemu podobných horských animistických a animatistických náboženství (např. u Qiangů, Naxiů, Nuů, Vaů, Baiů, Lisuů a dalších) odolávají sinizaci vyšší měrou, a to i přes to, že tyto společnosti nemají písemnou tradici a přijaly formu vytvořenou pro ně centrální vládou v 50. letech

20. století. Přestože je u těchto etnických menšin na sino-tibetském pomezí silně patrná sinizace v jazykové rovině, v kulturně-náboženské rovině si tato společenství udržují výrazně tradiční ráz, daný mimo jiné odlehlostí a nepřístupností obývaných horských oblastí.

Bönismus byl původně náboženstvím/šamanismem celého Tibetu a vyznávala jej většina tibetských kmenů v oblasti do doby, než se na náhorní plošinu rozšířil a v 7. století definitivně prosadil buddhismus z jižní Asie. Domy bönistů lze často rozpoznat podle bílých plochých kamenů v rozích střech domů. Tento prvek lze spatřit také u tibetských buddhistů jako pozůstatek původního bönismu. Nejznámějším bönistickým šamanistickým kultem je v současnosti kultura Dongba, kterou uctívají Naxiové v severním Yunnanu. Tato kultura se stala turisticky zajímavou mimo jiné díky svému duchovnímu piktografickému písmu, jež bylo původně tajné a ovládali jej pouze místní šamani.

Tabulka čínských toponym

Hlavní název	Ostatní názvy
Altun Shan	Altun Tag (uig.); Altyn-tag
Brahmaputra	Yarlung Zangbo
Qaidamu Pendi	Qaidam Pendi; Chajdamská pánev/Cchädamská pánev
Qiqihar	Cicikar
Qarqan He	Čerčen; Chärchan Darya (uig.)
Lixian Jiang	Černá řeka
Irtyš	Ertix He; Ertis (kaz.)
Chongqing	Čunking
Hulun Nur	Dalaj-núr; Dalaj-nuur (mon.)
Džungarská brána	Alataw Shankou
Džungarská pánev	Junggar Pendi; Jungghar Oymanliqi (uig.)
Džungarsko	Junggar; Jungghar
Džungarský Alatau	Alataw Shan
Mt. Everest	Everest/Mount Everest; Čomolungma nebo Čumulangma; Qomolangma Feng
Gobi	Gebi; Gebi Shamo
Qiongzhou Haixia	Chajnanský průliv; Čchiungčouský průliv
jezero Chanka	Xingkai Hu
Charbin	Harbin; Charpin
Hetian	Chotan; Hotan
Indus	Shiquan He; Yindu He
Dlouhá řeka	Chang Jiang; Jang-c'-ťiang
Jarkand	Yarkant He
Shache	Jarkand; Jarkant; Jarkend; Jarkent
Jihočínská hornatina	Dongnan Qiuling
K2	Čogori; Qoqir Feng; Chogori
Kailás	Kailáš; Kangrinboqe Feng
Zhangjiakou	Kalgan
Kanton	Guangzhou
Karakoram	Karakorum Shan; Karákóram
Kashi (prefektura)	
Kašgar	Kaxgar He
Qinghai Hu	Kukunor; jezero Qinghai
Yining	Kuldža

Hlavní název	Ostatní názvy
Ladák	Ladag
Liaodong Bandao	Liaotungský poloostrov
Liaodong Wan	Liaotungský záliv
Lobnor	Lop Nur; Lobnur
Malý Hinggan	Xiao Hinggan Ling; Malý Chingan; Východní Chingan, Xiao Xing'anling Shanmai
Mandžusko	Severovýchod
Dongbei	
Mekong	Lancang Jiang
Shenyang	Mukden
Paracelské ostrovy	Xisha Qundao
Peking	Beijing
Changbai Shan	
Pektusan	
ústí Perlové řeky	Zhu Jiang; Baitou Shan
Kekexili	Hoh Xil Shan; pohoří Przewalského;
Bo Hai	Pochajské moře
Pochajský záliv	Bohai Wan
Rudá řeka	Hong He
Salwin	Nu Jiang
Satladž	Xiangquan He
Sichuan Pendi	S'čchuanská pánev
Sichuan	Sečuán, Sečuan
Sprašová plošina	Huangtu Gaoyuan; Severočínská hornatina
Spratlyovy ostrovy	Nansha Qundao; Spratlyho ostrovy
Sungari	Songhua Jiang
Šanghaj	Shanghai
Šantungský poloostrov	Shandong Bandao
Taklamakan	Taklimakan Shamo
Tian Shan	Ťan-šan; Tchien-šan
Tarbagataj	Tarbagatay Tagliri (uig.)
Tarimská pánev	Tarim Pendi
Nam Co	Tengrinor ; Nam Tso (bod.); Namco
Taiwanský průliv	Taiwan Haixia; Tchajwanský průliv
Tibet	Xizang
Tibetská plošina	Qingzang Gaoyuan
Tianjin	Tiencin
Tonkinský záliv	Beibu Wan
Transhimálaj	Gangdize Shan; Hedinovo pohoří
přehrada Tři soutěsky	Chang Jiang Sanxia Daba
Tři soutěsky	Chang Jiang Sanxia
Tumen Jiang	Tumen
Turfan	Turpan; Tulufan
Turfanská proláklina	Turpan Pendi
Turkestán	Tujuesidan

Hlavní název	Ostatní názvy
Urumči	Ürümqi; Urumči
Velká čínská zeď	Chang Cheng; Wanli Changcheng
Velký Hinggan	Da Hinggan Ling; Velký Chingan; Velký Hinggan
Císařský kanál	Da Yunhe; Velký průplav
Vnitřní Mongolsko	Nei Monggol
Velká čínská nížina	Huabei Pingyuan
Zadní Indie	
Korejský záliv	Chaoxian Wan; Xi Chaoxian Wan; Západokorejský záliv
Žikace	Shigatse; Xigaze
Žlutá řeka	Huang He

ATIHAN, Ertughrul

Terrorist Actions of the Communist Chinese Regime in East Turkistan in the Area of Mass Media Channels. [online news]. Dostupné z: http://www.uyur.org/enorg/h_rights/etic_report_june_2002.html [16.10.2006].

BAAR, Vladimír

Národy na prahu 21. Století: Emancipace nebo nacionalismus? Ostrava: Tilia, 2002. 416 s. ISBN 80-86101-66-5.

BAI, Bibo – XU, Xianming

Hani Language Preservation and Literacy in Hani Under Globalization. In: MAJEWICZ, A. F. (ed.). *Linguistic and Oriental Studies from Poznan*. Poznan: Wydawnictwo naukowe UAM, 2005, sv. 7, s. 69–78. ISBN 8323216568.

BAI, Bibo – XU, Xianming

Linguistic Relationship Between the Bai Nationality and the Neighboring Hani Nationality in Yuanjiang County. In: MAJEWICZ, A. F. (ed.). *Linguistic and Oriental Studies from Poznan*. Poznan: Wydawnictwo naukowe UAM, 2005, sv. 7, s. 83–94. ISBN 8323216568.

EBERSTADT, Nicholas

Power and Population In Asia. In: *Policy Review*. 2004, sv. 123, s. 3–27.

GACA, Maciej

Literatura piktograficzna Naxi (Chiny południowe). Steszew: International Institute of Ethnolinguistic and Oriental Studies (Monograph Series 12), 1997. 115 s. ISBN 8390227363.

GACA, Maciej – MAJEWICZ, A. F. (eds.)

Through the Gate of Yunnan Borderland: Ethnic Minorities of Southern China. *Linguistic and Oriental Studies from Poznan*. Poznan: Wydawnictwo naukowe UAM, 1999. Sv. 4. 158 s. ISBN 8323209715.

GACA, Maciej

Perspektywa przetrwania, rozwoju lub zaniku kultur shaoshu minzu w ChRL w kontekście tybetanskim.

In: *Problemy Humanistyki*. 2006, č. 12, s. 73–84.

GOODMAN, David S. G. (ed.)

China's Provinces in Reform: Class, Community and Political Culture. London: Routledge, 1997. 278 s. ISBN 0415164044.

GPRC.

Population and Family Planning Law of the People's Republic of China. Beijing: Law Press China, 2003. 29 s.

GPRC.

White Papers of the Chinese Government I. Beijing: Foreign Languages Press, 2000. 585 s.

GPRC .

White Papers of the Chinese Government II. Beijing: Foreign Languages Press, 2000. 489 s.

GPRC.

White Papers of the Chinese Government III. Beijing: Foreign Languages Press, 2003. 537 s.

HANSEN, Mette Halskov

Lessons in Being Chinese: Minority Education and Ethnic Identity in Southwest China. Studies on Ethnic Groups in China. Seattle: University of Washington Press, 1999. 205 s. ISBN 0295977884.

HARRELL, Stevan

From Ethnic Group to Minzu (and back again?): Yi Identity in the People's Republic. (A Paper presented at the Second International Conference on Yi-Studies). 1998, Trier. 21 s.

HARRELL, Stevan

Ways of Being Ethnic in Southwest China. Studies on Ethnic Groups in China. Seattle: University of Washington Press, 2001. 370 s. ISBN 0295804076.

HEBERER, Thomas

China's Nationalities Policy: Quo Vadis? 2006. Dostupné z: http://www.casa-asia.es/pdf/21904105720AM1077184640_713.pdf, 22 p. [16. 4. 2006].

HESKETH, Theresa

et al. The Effect of China's One-Child Family Policy after 25 Years. *The New England Journal of Medicine*. 2005, sv. 353, č. 11, s. 1171–1176. ISSN 0028-4793.

HOU, Liping

Challenges and Opportunities: The Impacts of Population Aging on Marketing in China and the Chinese Economy. *International Journal of China Marketing*. 2011, sv. 1, č. 2, s. 70–80. ISSN 2156-6186.

HVISTENDAHL, Mara

Has China Outgrown The One-Child Policy?. *Science* 2010, sv. 329, č. 5998, s. 1458–1461. ISSN 0036-8075.

CHANG, Gordon G.

The Coming Collapse of China. USA: Random House, 2001. 365 s. ISBN 0812977564.

JIN, Fengjun – QIAN, Jinkai

A Social and Economic Atlas of Western China. Beijing: China Intercontinental Press, 2003. 94 s. ISBN 7508503341.

JONIAK, Andrew J.

The Course and Consequences of the Ethnic Classification Project (minzu shibie) – in the People's Republic of China (on the example of southwestern regions). In: MAJEWICZ, A. F. (ed.). *Linguistic and Oriental Studies from Poznan*. Poznan: Wydawnictwo naukowe UAM, 2004, sv. 6, s. 111–120.

KIRBY, J.

China's Coming Collapse. *Canadian Business*. 2011, sv. 84, č. 4, s. 26–35.

KOLMAŠ, Josef

Tibet: dějiny a duchovní kultura. Praha: Argo, 2004. 439 s. ISBN 80-7203-627-0.

KRUPA, Viktor – GENZOR, Josef – DROZDÍK, Ladislav

Jazyky sveta. Bratislava: Obzor, 1983. 507 s.

KURPASKA, Maria.

The Language Policy in the People's Republic of China and the Dialects of Chinese. In: MAJEWICZ, A. F. (ed.). *Linguistic and Oriental Studies from Poznan*. Poznan: Wydawnictwo naukowe UAM, 2005, sv. 7, s. 39–44.

LI, Xiang

Developers hope to avoid "skyscraper curse". *China Daily*. 16. 3. 2009. Dostupné z: http://www.chinadaily.com.cn/bizchina/2009-03/16/content_7582027.htm [6.10.2010].

MAJEWICZ, Alfred F.

Research Results on „Newly Discovered Minority Languages“ in China. In: MAJEWICZ, A. F. (ed.). *Linguistic and Oriental Studies from Poznan*. Poznan: Wydawnictwo naukowe, 2005, sv. 7, s. 113–138.

MCGREGOR, James

One Billion Customers: Lessons from the Front Lines of Doing Business in China. New York: Wall Street Journal Books, 2005. 312 s.

MUHAMMIDI, P.

Human Rights Violations In East Turkistan In 1999. 2005. Dostupné z: http://www.uygur.org/h_rights/re-

port_2003.html [6.5.2006].

MUNGELLO, David E.

Drowning Girls in China: Female Infanticide Since 1650. New York: Rowman & Littlefield, 2008. 170 s. ISBN 0742557324.

PAN, Jiao

Theories of Ethnic Identity and the Making of Yi. (A Paper pre-sented at the 2nd International Conference on Yi-Studies). 1998, Trier, 23 s.

POMFRET, John

Go West, Young Han. *The Washington Post*. 15. 9. 2000, s. A01.

SCHWARTZ, Benjamin I.

Chinese Communism and the Rise of Mao. Cambridge: Harvard University Press, 1951. 258 s. ISBN 0674122518.

SCHWARZ, Henry G.

Chinese Policies towards Minorities: An Essay and Documents. Bellingham, Western Washington State College Program in East Asian Studies, 1971. 200 s. ISBN 0914584863.

SLOBODNÍK, Martin

Multietnický charakter Číny: Historické pozadie a aktuálne problémy. *Ethnologia Actualis Slovaca*. 2006, č. 6. – Etnický konflikt a identita, s. 94–108.

TANG, Eugene

China Says 30 Million Migrant Workers Have Lost Jobs. *Bloomberg* [online] 22. 4. 2009. Dostupné z: <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=aycml5Zs0eRc> [6.10.2010].

WANG, Can

Ethnic Groups in China. Beijing: China Intercontinental Press, 2004. 170 s.

WANG, Feng

Can China Afford to Continue Its One-Child Policy? Washington: East-West Center, 2005. Asia Pacific Issues, 77. 12 s.

WANG, Feng

China's Population Destiny: The Looming Crisis. *Current History*. 2010, sv. 109, č. 728, s. 244–251.

WASILEWSKA, Halina

Etnogeneza, rozmieszczenie i sytuacja językowa mniejszości Hui w Chinach. Steszew: International Institute of Ethnolinguistic and Oriental Studies (Monograph Series 7), 1994. 110 s. ISBN 8390227304.

WU, Cangping – MU, Guangzong

China's Population Situation and Policies. Beijing: Foreign Languages Press, 2004. 154 s.

XIZHE, Peng

China's Demographic History and Future Challenges. *Science*. 2011, sv. 333, č. 6042, s. 581–587.

YUSUF, F. – BYRNES, M.

Ethnic Mosaic of Modern China: An Analysis of Fertility and Mortality Data for the Twelve Largest Ethnic Minorities. 1993. Dostupné z: <http://www.index-china.com/minority/minority-study.html>.

China in Diagrams. Beijing: China Intercontinental Press, 2005, 200 s. ISBN 7508508424.

The National Economic Atlas of China. New York: Oxford University Press, Hongkong, 1994. 314 s.

Datové zdroje:

CBS: Chinese Bureau of Statistics: www.stats.gov.cn

Pozn.: GPRC – Government of the People's Republic of China

Seznam použitých obrázků

Obr. 1: Poloha Číny v rámci Jiho-východní Asie	13
Obr. 2: Svět, jak jej vidí Evropa, Čína a USA	15
Obr. 3: Srovnání zeměpisných šířek Číny vůči Evropě a USA	16
Obr. 4: Tektonicky aktivní oblasti	19
Obr. 5: Tektonická aktivita na hranicích Tibetské náhorní plošiny	20
Obr. 6: Pohled do údolí z vesnice Taoping	20
Obr. 7: Šest fyzickogeografických celků, pět typů pohoří a tři výškové stupně	26
Obr. 8: Princip monzunového proudění	31
Obr. 9: Monzunové proudění v Číně	32
Obr. 10: Srážky a vymezení aridní a humidní Číny	35
Obr. 11: Teplota vzduchu	36
Obr. 12: Typy klimatu Číny	39
Obr. 13: Hlavní klimatická pásma dle Köppen-Geigerovy klasifikace	40
Obr. 14: Emei Shan, Sichuan	41
Obr. 15: Meziroční variabilita srážek	42
Obr. 16: Hlavní povodí a úmoří Číny	46
Obr. 17: Jezero Er Hai	50
Obr. 18: Centrální hřeben Himálaje s nejvyšší horou světa – Mt. Everest	51
Obr. 19: Mt. Everest a ledovec Rongbuk	52
Obr. 20: Dolní část splazu ledovce Hailuogou	53
Obr. 21: Výroba minerálních solí uprostřed pouštní krajiny solné pláně jezera Lobnor	55
Obr. 22: Nová forma – oáza Darhan, Vnitřní Mongolsko	55
Obr. 23: Hydroenergetický potenciál dle hlavních povodí	57
Obr. 24: Jiho-severní transport vody (plánované trasy)	58
Obr. 25: Kanály ve městě Zhouzhuang, Jiangsu	59
Obr. 26: Soutěska skákajícího tygra (Hujiao Xia 虎跳峡)	61
Obr. 27: Jinsha Jiang ve městě Panzhihua	61
Obr. 28: Druhá soutěska Tří soutěsek	62
Obr. 29: Plavební komory zdymadel na Třech soutěskách	63
Obr. 30: Žlutá řeka v Lanzhou, Gansu	64
Obr. 31: Historické proměny dolního toku Žluté řeky	66
Obr. 32: Li Jiang protékající pohádkovou krajinou jihočínských mogotů	67
Obr. 33: Guangzhou – stavba mostu přes jedno z mnoha ramen Perlové řeky	68
Obr. 34: Brahmaputra nedaleko soutoku s řekou Kjičhu	69
Obr. 35: Řeka Kjičhu, alias Lasa Jiang, protékající Lhasou	70
Obr. 36: Mekong v období sucha na svém středním toku na hranicích Laosu, Barmy a Číny	71
Obr. 37: Tradiční čínské členění půd	73

Obr. 38: Půdní typy Číny	74
Obr. 39: Hloubené příbytky a sklepy v oblastech Sprašové plošiny, Shaanxi.	75
Obr. 40: Terasová pole Longji (Dračí hřbet) v Nan Lingu, AO Guangxi	76
Obr. 41: Podíl zemědělsky obdělávané půdy na rozloze provincií	77
Obr. 42: Panda velká v chovné stanici v Chengdu, Sichuan	80
Obr. 43: Panda malá/červená	81
Obr. 44: Vybrané živočišné druhy a jejich oblasti výskytu	84
Obr. 45: Léčebné produkty čínské tradiční medicíny	84
Obr. 46: Hlavní vegetační pásy	85
Obr. 47: Typická ukázka alpinské vegetace – masiv Xuebao Ding, prefektura Aba, SZ Sichuan	86
Obr. 48: Krajina v okolí města Tengri v centrálním Tibetu	87
Obr. 49: Tagongské travnaté planiny západně od města Kangding, západní Sichuan	87
Obr. 50: Dzögeské mokřady v okolí města Dzöge, prefektura Aba, severní Sichuan	88
Obr. 51: Podíl lesů a chráněných území na celkové rozloze provincií	94
Obr. 52: Chráněná území Číny a jejich geografické členění	95
Obr. 53: Mt. Everest (Zhumulangma Feng) v popředí při pohledu z letadla	97
Obr. 54: Tai Shan	99
Obr. 55: Huang He Kou	100
Obr. 56: Emei Shan – pohled na hlavní hřeben masivu ze zahrady Xixiangchi	102
Obr. 57: Majestátní pohoří Daxue Shan s vrcholem Gongga Shan	103
Obr. 58: Vodopády v Jiuzhaigou	104
Obr. 59: Travertinová terasovitá jezera v NP Huanglong	104
Obr. 60: Hustota zalidnění dle okresů ČLR	112
Obr. 61: Anamorfóza Číny dle počtu obyvatel, prefektur a provincií (2000)	113
Obr. 62: Populační mediány vymezené dle hranic prefektur pro roky 1990 a 2000	115
Obr. 63: Srovnání přírůstku a úbytku populace v provinciích mezi censy 2000 a 2010	115
Obr. 64: Oblasti hlavního populačního růstu v letech 1982–2000	117
Obr. 65: Oblasti hlavního populačního růstu v letech 1990–2000	117
Obr. 66: Hrubá míra porodnosti dle okresů (2000)	124
Obr. 67: Hrubá míra úmrtnosti dle okresů (2000)	125
Obr. 68: Hrubá míra přirozeného přírůstku dle okresů (2000)	125
Obr. 69: Úhrnná plodnost dle okresů (2000)	126
Obr. 70: Nepoměr mezi pohlavími dle okresů (2005)	130
Obr. 71: Prodloužení naděje dožití (1990–2000)	134
Obr. 72: Rozdíly v naději dožití v Číně (2000)	134
Obr. 73: Velkoměsta Dálného východu (1990–2005)	137
Obr. 74: Migrace do pobřežních provincií (2000)	140
Obr. 75: Vývoj urbanizace ústí Perlové řeky	144
Obr. 76: Relativní zastoupení etnických menšin	153
Obr. 77: Administrativní členění tibetských území v Číně	155
Obr. 78: Rozmístění vybraných etnických skupin Číny	159
Obr. 79: Přibližné vymezení rozsahu náboženství v Číně	165

Seznam použitých tabulek

Tab. 1: Hranice se sousedními státy (v km; abecední pořadí)	14
Tab. 2: Polohové extrémy Číny	17
Tab. 3: Distribuce území a populace dle výškových stupňů Číny	27
Tab. 4: Srovnání délky pobřeží (km)	44
Tab. 5: Přehled největších čínských řek ve světovém kontextu	47
Tab. 6: Největší jezera Číny	50
Tab. 7: Složení čínského rybolovu a chovu ryb (2004)	56
Tab. 8: Systém chráněných území Číny	93
Tab. 9: Změna velikosti populace vybraných provincií (2000-2010)	116
Tab. 10.: Populační vývoj Číny (1953–2010)	119
Tab. 11: Výjimky z politiky jednoho dítěte	129
Tab. 12: Vývoj absolutního počtu přírůstku urbánní populace	143
Tab. 13: Vývoj populace největších měst Číny (1950–2010)	143
Tab. 14: Etnické skupiny dle lingvistického členění (stav k roku 2000)	152
Tab. 15: Hierarchický systém administrativního členění ČLR	154
Tab. 16: Rozmístění Tibeťanů dle prefektur (2000)	156
Tab. 17: Hanizace AO Xinjiangu (1958–2000)	157
Tab. 18: Hanizace AO Xinjiangu	162

Seznam použitých grafů

Graf 0: Četnost tajfunů v severozápadním Tichém oceánu v jednotlivých měsících roku (průměr z let 1959–2005)	33
Graf 1: Vývoj počtu obyvatel Číny (0–1950 n. l.)	110
Graf 2: Lorenzova křivka nerovnoměrnosti rozmístění populace dle cenů 1990 a 2000 a dle nadmořské výšky	114
Graf 3: Vývoj porodnosti, úmrtnosti a přirozeného přírůstku (1949–1996)	122
Graf 4: Vývoj měr porodnosti, úmrtnosti a přirozeného přírůstku (1997–2011)	123
Graf 5: Věková pyramida čínské populace – procentní podíly k celé populaci (2011)	132
Graf 6: Věková pyramida – rozdíl v kohortách mužů a žen v procentních bodech (2011)	133
Graf 7: Vývoj populace dle kontinentů a srovnání Číny, Indie a Japonska (indexováno)	135
Graf 8: Vývoj a prognóza vývoje počtu obyvatel Číny a Indie.....	136
Graf 9: Vývoj pořadí 20 největších měst Dálného východu (1960–2005)	138
Graf 10: Vývoj míry urbanizace (1966–2009)	142
Graf 11: Vývoj rozdílu v příjmech rurálních a urbánních oblastí (1985–2005).....	146

PhDr. Adam Horálek, Ph.D.

Geografie Číny

Výkonný redaktor doc. Mgr. Jiří Špička, Ph.D.

Odpovědná redaktorka Mgr. Hana Pochmanová

Jazyková redaktorka Mgr. Lenka Skácelíková

Technická redakce Dalibor Peřina

Fotografie PhDr. Adam Horálek, Ph.D.

Mapy, grafy, tabulky PhDr. Adam Horálek, Ph.D., Mgr. Petr Šimáček

Návrh a grafické zpracování obálky Dalibor Peřina

Publikace ve vydavatelství neprošla redakční jazykovou úpravou.

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci

Křížkovského 8, 771 47 Olomouc

www.vydavatelstvi.upol.cz

www.e-shop.upol.cz

vup@upol.cz

1. vydání

Olomouc 2013

ISBN 978-80-244-3839-9

Neprodejná publikace

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ